

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 17, februar 2009
številka 89 - 90

Izdajatelj revije



Revija SRP /Svoboda, Resnica, Pogum/
zavod za založništvo na področju kulture
in umetnosti, Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965, b.r. 10100-0038333910
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Naslovnica

Boris Sajovic: *Brez naslova*, 1973

Izbor likovnih del

Damir Globochnik

Tisk

VED d.o.o., Ljubljana

Uredništvo

Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor

Rajko Shushtarshich – odg. urednik,
Ivo Antich – lektor in korektor,
Lev Detela (Dunaj) – neprevedene knjige,
Damir Globochnik, Branko Lipnik – likovna priloga,
Matej Krajnc – poezija,
Franko Bushich (Split), Matjazh Jarc,
Jolka Milich, Bogdan Novak,
Just Rugel (Moskva), Iztok Vrhovec

Naročila, prodaja

Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska
knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana

Izposoja na dom

Slovanska knjižnica, Einspielerjeva 1,
p.p. 2670, 1001 Ljubljana

Antikvarni izvodi

Antikvariat Cunjak, Gallusovo nabrežje 21,
1000 Ljubljana

Izdajo omogočajo

sodelavci v reviji

ISSN 1318–1912

Revija je dvomesečnik /izhaja trikrat letno na
štiri mesece kot dvojna številka/

Vsebina

<i>Miha Andreash</i>	Praznost sveta	4
<i>Glorjana Veber</i>	Chlovek v kocki	7
<i>Matej Krajnc</i>	Kateter ljubezni	11
<i>Luka Hrovat</i>	Razjede srca	18
<i>Lev Detela</i>	Grške pesmi	20
<i>Franco Busbich</i>	Melanholijska	30
<i>Sonja Senjanovich – Perachich</i>	Pesmi iz Splita	31
<i>Guido Leotta</i>	Mali bluesi in balade	38
<i>Attila József</i>	Moja domovina	45
<i>Giorgos Seferis</i>	Trije haikuji	51
<i>Iztok Vrhovec</i>	Gospod Rad Laja	53
<i>Iztok Vrhovec</i>	Na luno, kaj pa!	55
<i>Bogdan Novak</i>	Bratje sestre smrti, II	58
<i>Polde Bibich</i>	Matjazh Klopchich vulgo Matjazhek	66
<i>Lev Detela</i>	Beseda o Valentinu Polanshku	72
<i>Lev Detela</i>	Literarna popotovanja, IV /Praga/	75
<i>Matjazh Jarc</i>	Sanje o drugachni kulturi	80
<i>Andrej Lenarčich</i>	Koroshki Faeton	83
<i>Damir Globochnik</i>	Mala plastika Borisa Sajovica	86
<i>Boris Sajovic</i>	Likovna dela	88
<i>Damir Globochnik</i>	Satirichni list Jezh (1902–1909)	97
<i>Ciril Gale</i>	Natanchni risar /Herceg/	103
<i>Vladimir Herceg</i>	V ognjenem vrtincu /iz stripa/	104
<i>Ivo Antich</i>	Janez & Jovan /strip – karikatura/	105
<i>Bogdan Novak</i>	Ko en pir sesujesh /popevka/	106
<i>Ivo Antich</i>	Afrikanizmi	108
<i>Ivo Antich</i>	Epigramizmi: Anti(ch)kronika	109
<i>Ivo Antich</i>	Popare	111
<i>Ivo Antich</i>	Mnozhihnomedijske belezhke	113

Chlovekov razvoj

<i>Dragoljub Antich</i>	Veliko preseljevanje narodov – lazh uradnega zgodovinopisja, II	137
-------------------------	--	-----

Za zgodovinski spomin

<i>Andrej Lenarchich</i>	Invekcije, korekcije /Prorachunska zgodovina in njeni zgodovinarji/	151
--------------------------	--	-----

Iz zgodovinskega spomina

<i>Lucijan Vuga</i>	Veneti v Troji, VI /Skrivnostni Hetiti – od kod so prishli?/	154
---------------------	---	-----

<i>Jaka Jarv</i>	Sanje o krizhu, II /Iz staroangleshke literature; njen simbolni jezik in njen pogled na krshchanstvo/	177
------------------	---	-----

Neprevedene knjige

<i>Lev Detela</i>	Nemshka literarna ironija na potovanju po staroavstrijskem jugovzhodu /Brentano, Kersche/	184
-------------------	---	-----

Chitalnica

<i>Marko Golja</i>	Zapis k pesmim Matjazha Jarca	189
<i>Jolka Milich</i>	Slike z razstave	192

Vprashalnica

<i>Jolka Milich</i>	Dom al' hisha? /Pismo Slavku Preglu/	194
<i>Jolka Milich</i>	Ena ali dve Gorici?	196
<i>Jolka Milich</i>	O prevajanju in poeziji, XI	199

Dokumenti

Dokument 1	Sodno ozhigosana ustvarjalnost /Ivo A./ /Kaj se dogaja? – shesto nadaljevanje/	204
------------	---	-----

Miha Andreash

PRAZNOST SVETA

Al na t'gà svetá plachilo
mislim, vidim vse narob',
rad bi dal to oblachilo
moje dushe noter v grob.
Le po miru moja dusha
le pokoja si zheli,
pa nihcher ji to ne únsha,
ona ga ne zadobi.

En'ga brata rad bi najshel,
de bi mojih misel bil,
al zastojn tok dalech zajshel,
ker sim njà sencò lovil.
Le na prsih mu sloneti,
njemu vse zavupati,
oj de b' blo to srecho 'meti,
to veselje vzhivlati!

Odpovej se le tim zheljam,
trpi volno, o srcé!
Glej, pod srecho in veseljam
tudi zhalost skrita je.
Poj Bogú hvalezhne pesmi,
chrez ljudi kar ne mrmraj;
le obsezhi vse v ljubezni,
vse za brate ti spoznaj!

T'gà zhivlenja zavezile,
ti nesrechne spremishluj,
jim prvuúnshaj dobre dele,
jim povsod na strani stuj.
De lih nochjo greh pustiti,
djanje njih t'gà vredno ni,
morash vender jih ljubiti,
ker te Bog tako vuchí.

Le verjemi, ura pride,
preshla bo njih tème nuch,
ker se bozhja volja zide,
svétla jim bo prava luch.
Oni bodo vse spoznali,
kakor ti sedaj spoznash,
Bogu chest in hvalo dali,
kakor jo ti njemu dash.

(ok. 1800)

OPOMBA K ANDREASHU

Miha Andreash (28. 9. 1762 – 27. 5. 1821; rojen in umrl v Bistrici v Zgornjem Rozhu na Koroshkem) je poleg Andreja Shusterja Drabosnjaka drugo najbolj znano ime med bukovniki, slovenskimi koroshkimi samoukimi literati. Bil je kmet in tkalec; zaradi zasluhka in izpopolnjevanja v tkalski obrti je potoval tudi po nemških predelih Avstrije. V otrostvu je bil brez shole ali zasebnega pouka, pozneje se je sam nauchil slovensko in nemshko brati in pisati. Kot cerkveni pevec je poleg posvetnih in cerkvenih pesmi zlagal tudi melodije, cheprav ni znal pisati not. Po izrochilu sta bila prijatelja z Drabosnjakom, pogovarjala naj bi se »v rajmih«. Matija Ahacel (1779-1845), rojak iz Rozha, celovški profesor matematike in naravoslovja, preroditelj koroshkega slovenstva, mecen in vzgojitelj, pisec strokovnih chlankov v nemshchini o kmetijstvu, je Andreasha seznanil z nemshko poezijo in filozofijo. O Andreashu je znano, da je bil skrben gospodar, resnega znachaja; takega kazhejo tudi njegove pesmi, ki so po vsebini versko moralistichno meditativne, po obliki in jeziku pa najbolj izdelane med bukovnishkim pesnishtvom; obveljal je kot najvechji pesnishki talent med bukovniki.

Ohranjenih je le osem Andreashevih pesmi, a tudi glede teh je nekaj negotovosti; nekatere so verjetno le prevodi ali priredbe iz nemshchine, popravljaj pa jih je najbrzh Slomshek, ki je skupaj z Ahaclom leta 1833 v Celovcu izdal zbornik *Pesme po Koroshkim ino Shtajarskim znane* ter v njem poleg vech lastnih in osmih Andreashevih natisnil she pesmi drugih avtorjev; z dodatkom notnih zapisov je to prva slovenska posvetna pesmarica z melodijami. Leta 1838 je izshla druga izdaja zbornika, razshirjena z novimi pesmimi in zlasti z razdelkom *Resnice v pravlicah*, ki obsega osem pripovednih pesmi razlichnih avtorjev. Zbornik je bil izrazito konservativno-moralistichno in poljudno-domachijsko zastavljen; to kazhejo pesmi same, pa tudi uvodne nemshke in slovenske besede urednika Ahacla. Preshernovemu krogu zbornik ni bil vshech, zanj je bil pobozhnjakarski ponaredek prave ljudske pesmi. Presheren je med *Zabavljivimi napisi v Poezijah* (1847) objavil epigram *Ahaclovim pesmim*, v katerem se je precej ostro ponorcheval iz zbornika; pesmi v njem je oznachil kot »neslane«.

Pri oceni Slomshek-Ahaclovega zbornika kazhe biti previden vsaj toliko kot ob nabuhli Stritarjevi izjavi, da drobna knjizhica Preslernovih poezij postavlja Slovence kot enakovredne med drugimi narodi sveta v udeležbi »vesoljne chloveshke omike«. Ob uposhtevanju konteksta, v katerem je bila izvirna slovenska knjiga »chudezh«, se zbornik pokazhe funkcionalnejshi: izshel je v Celovcu, takrat she dokaj vidnem »slovenskem otoku« sredi nemshkega morja, ne v »varno odmaknjeni« Ljubljani; v obsezhnem in tehtno napisanem nemshkem predgovoru k prvi izdaji je Ahacel ob skrbi za utrjevanje moralnosti »dobrodushnih Slovencev« (njegova oznaka), ki imajo, kot pishe, smisel za veselje in posebno ljubezen do petja, poudaril tudi svoj patriotichni interes do slovenskega ljudstva in jezika s she majhno literaturo (»Ich fühle in mir den patriotischen Trieb /.../ zur Förderung der slovenischen Sprache selbst, die ohnehin noch wenig Literatur hat«; cit.); znachilno je she, da je zhe takrat uporabljal termina »slovenisch, slavisch« v danashnjem smislu, tj. brez zapletov s kranjstvom, Kranjsko ipd. Ta predgovor je pomemben tudi zato, ker je v njem opozoril na Andreasha kot »herrlichen Dichter«, ki ga velja iztrgati iz nezasluzhene pozabe; obenem je podal njegovo biografsko skico. V pripovednem dodatku k drugi izdaji izstopa Urekova pesnitev *Pushchavnik* (zanimiva »pouchna grozljivka«). V lirskem delu so vsekakor najpomembnejsh Andreasheve pesmi; med njegovimi kritichnimi meditacijami o »razvujzdanem« svetu, o vzrokih in posledicah vojn, francoske revolucije itd. se zdi najtehtnejsha »eksistencialistichna« *Praznost sveta* (tudi oblikovno zgledna: osemvrstichne kitice s prestopnimi trohejskimi osmerci in sedmerci).

(Izbor in opomba Ivo Antich)

CHLOVEK V KOCKI

Modra Vida

Stojimo skozi okno,
»**Kdo pere uslochene tujce belih obrazov?**«
prashno negibno prst?
Se perilo steguje poshevno
in polni nasha zrkla: »**Kdo pere?**«
Radovednost
pochisti krik na rjuhi.
Zvonijo in se zaletavajo, »**Kdo?**«
klichejo nas votla telesa,
chez vrvi v globino,
zbujati, padati,
»**Obrazi belih tujcev uslocheno perejo, nekomu.**«
ponavljajocha pot naprej in nazaj.

Obeshali smo perilo, rdeche, belo, rumeno,
zhareche enakih barv smo vezali skupaj,
koliko sonc bi moralo biti,
da bi zbledele v isto telo?
»**In Kdo?**«

Vchasih opazim,
kako se perilo mokro od curkov pobira iz kapelj
in lomi prosojno kristalni bombazh,
zvezana jadra potrkavajo zidu,
zakrpane rane brezgumbnih rokavov,
preganjenih srajc.

Takrat vidim,
da tema pomesha vse barve z nochjo,
in zjutraj perica potrga perilo,
ne sodi, ne vprasha,
da le obleka v hishi postane nekdo.

V objemu dveh domovin

Moje dlani so blizu vsaksebi,
 levi in desni prsti, dve dezheli, eno telo,
 kotali kamen chelne gube.
 Odtisi, zjutraj,
 ko so gibi senc pripravljeni od vchera,
 trdi pritiski rok, obrezane kretnje,
 levo in desno podajanje kruha,
 do ust, ki ju hrani,
 pod nos, kjer se dihata mosheja in cerkev.

Skozi okno odzhenem dlani,
 prsti, belo premichne glave,
 zvezane usode chrt izginjajo v kozho –
 dvojno enojno domovino,
 ko se v razmiku prstov dotikata zgradbi iz daljave.

NASH »ZA ZA« SVET

je glava
ZA podpalubje papagajev
ZA prisekane gosence
ZA srbenje spomenikov
ZA razprodaje teka
ZA pranje, ki ni manjshe

pogledati v
 glavo
 nash svet je
 votla sol in
 oteчена pesem
 hlini konja v
 pretepeno molitev
»ZA ZA« SVET

nikoli rojen
 oplojen je
 za jutri
 vsak jutri znova
 danes in
 tukaj ne vem che
 bo jutri
NASH »ZA ZA« SVET

zeva
nizha misli
proste muhe
vishajo lestev
ko gresh in pridesh zeva
 znova
 brigaj se
 ZA

Okus po bakli

Tukaj smo zbrani,
da zgorimo v njeno tishino.

Druzhba,
oddaj me, razpusti.
Ne bom prasketala,
ko za vogalom zazharijo jeziki.
Različno opecheni,
enako zoglenijo.

Okus,
klicala bom vodo
in trepetala o družbi.
Zhelja je enaka tistemu,
kar vidish.
Slečena pred usti bakel,
goltajoch jekleni dim,
bom uglasila zvok kozhe,
tekochi vosek rdechih dezhel.

Poglej me, novi chlovek,
bolechina govori z dotiki plamenov,
ko izginjam v rov –
drobno popisan zrak neke prisotnosti.

Enako, chisto enako
bom nechloveshko stala
in ti shepetala o družbi plamenic,
medtem ko se jih bosh dotikal.

Che pustish ljudi predolgo chakati na soncu,
se segrejejo.

Chlovek v kocki

golota pozimi
vzame koshchice
daljice v telesu
ostra je kri

ogledalo na stenah
prichenja ga zebsti
beg za dva metra
pri stropu je dih

padla je kocka
odpadla je krogla
ki jo je vrgla
zadela je rob

chaka in rezhe
ledenele besede
obljube v kotih
stiskajo zrak

raste v ploskve
kosti so okrogle
chlovek v kocki
krogla je svet

kaplja se utrne
v kotu razbije
chrta k chloveku
uiti ne more

Kôt kôt kotanja

Ko se zgodita
dva primerna zidova,
dve primerjavi,
zraste kôt.
Samo chlovek
lahko zrahlja kôt,
kôt ga je zategnil.
Madezh dveh jezikov,
beton ene sline.

Ko se tajita,
stojita kôt molk
in drobita glasove.
Sta soseda
svojega soseda.

Kar odvrzheta,
pade v kotanjo.
Enkrat je dovolj
in ljudje ne pozabijo,
da kôt hrani guzhvo.

Matej Krajnc

KATETER LJUBEZNI

Doktor:

Chas me neusmiljeno priganja,
osmi krizh mi zhvizhga nad hrbtishchem.
Dobro zdravje – blagodat nekdanja,
ki je shla adieu z vsem drugim blishchem.
Ko sem mlad bil, divje sem shtudiral,
nisem pil in tudi ne kadil,
gobic jedel, lima inhaliral –
chisto asocialen trap sem bil.

Ko sem doshtudiral, sem seveda,
mlad in umen, vpisal magisterij.
Ko sem ga konchal, sem (chista beda)
shel she v doktorat (vrag ga poberi!).
Chasa ni bilo ne za ljubezen
ne za bezhne enonochne shode.
Res, da bil sem grd, chez pas razlezen,
a saj v tem ni prevelike shkode.

Zlahka bi si nashel kakshno zhensko,
ki bi me imela strashno rada,
vendar me je gnalo prav peklensko,
s slo, ki vredna bi bila de Sada,
v akademске vode, ki so kmalu
hladnega pustile me pod pasom –
glavo imel sem na strokovnem tnalu,
plodnjo pa prepushchal boljšim chasom.

Zdaj pa, ko sem izzhivel svoj cilj,
ko sem se nekako upokojil,
nochem she na temne deske bilj,
hochem to, kar prej sem zamudil.
Mladim smrkľjam, zhal, ni dosti zame –
zanje sem prestar zhe in dementen,

brez potrebne zúnanje reklame,
pa cheprav duhovno imanenten.

A starejshe – teh nekako nochem!
Vse so zhe poveshene in sive,
hrbet imajo zguncan in uslochen,
ksihte kot pohojene koprive.
Kakshna vmes bila bi najbolj prava –
malce shojena, a zhlahtno, to se ve.
Takshna srednja, ne pretrmoglava,
prototip olikane gospe.

Zadnje chase se sicer spreminja
vsa zadeva izrečno meni v prid,
depresija iz oči izginja,
chutim, da se mi zbistril je vid.
She pred tednom sem utrujen tozhil,
da bom crknil kot pobit nomad,
zdaj pa se testosteron je sprozhil –
v dom pred dnevi je prishel komad.

Ona, krasno bitje, me ne gleda,
kot bi bil pohojena kresnica.
V meni vidi starega vseveda,
kar po svoje chista je resnica.
Ogovarja me z »gospod profesor«,
»dragi doktor« zadnjih mi je rekla.
Zanjo nisem techen star agresor
in dementen tich na pragu pekla.

Vau, imeti tako negovalko!
Ja, Angelca Shivic res je sila.
V njej imam neutrudno poslushalko,
vechkrat zhe skrbnó me je previla;
ni najmlajsha vech, a odcvetena
tudi ni, nasprotno, chudovita
je po videzu, po srcu pa poshtena;
ni, kot druge njenih let, razrita

kakor kakshen vashki makadam.
Vedno vprasha: a ste dobro spali?
in doda, kot kakshna hoch madam:
pacek grdi, spet ste se poscali!
Rechem ji: na to vech nimam vpliva,
ona pa: oh, doktor, bova zhe!
Res je dobra z mano! In mamljiva!
Pa cheprav vse v glavnem podme gre,

to she ni vzrok, da je ne bi zlozhil
na servirni vozek in ji dal
tistega, o chemer prej sem tozhil,
tisto, kar sem leta proch tishchal.
No, seveda, che bi tudi ona
mi pokazala, da s tem se strinja.
Ne bi je polozhil brez pardona,
saj sem akademik, ne pa svinjal!

Danes sem dokonchno se odlochil,
da jo bom pobaral, Angelino.
Chas za to, se zdi mi, je napochil
in zgodi se mi lahko edino,
da bo rekla, da sem star fosil,
ki ne more niti srati sam,
in da korpus petdesetih kil
se ne bo dotikal njenih ram,

kaj shele stvari, ki so pod njimi.
A beseda, pravijo, ni konj.
Saj takole vech zhiveti ni mi.
Che mi reche ne, bom pach zastonj
dragocene zloge v nich spustil,
ki jih she dopushcha respirator.
Che mi reche ne, me shok bo ubil,
pa bo shel s sveta she en gnjavator.

Che pa reche ja, potem ... oho!
Spet bo shok, a tokrat pozitiven!
Tole ubogo starchevsko telo
bo postalo stroj, za vse aktiven,

sam vam jamchim, da bo res tako!
Spet bom ves lahák kot David Niven,
blag, privlachen (na stekleno oko),
mlad, nabit, v ljubezni perspektiven.

Zdi se mi, da ravnokar prihaja.
Zdajle se razpletla bo vsa rech.
Res je: zhe prinasha shalchko chaja
z novo, svezho vrechico za sech.
Tule spodaj zdajci preberite,
mislim da v obliki dialoga,
kaj se bo izcimilo: drzhite,
prosim, da bo shlo, pesti, zaboga!

Angelca:

Doktor, kaj bo dobrega to jutro?
Respirator dela, kot je prav?
Glej ga, spet ste brali Kamasutro!
Enkrat vam, porednezh, bo she zhal!
Enkrat vam, na lepem, obnemoglo
srcece bo reklo: to je to!
Tákrat si ne bo vech opomoglo!
She z elektroshokom ne bo shlo!

Doktor:

Danes ste she prav posebej sladki.
Lajshate mi hude bolechine!
Dnevi z vami lepi so in kratki!
In kako z menjavo je sechnine?

Angelca:

Oh, kot ponavadi! Kar precej
se je je nateklo v teyle nochil!

Doktor:

To je dobro! Dobro je! Juhej,
kazhe, da kljub vsemu sem pri mochi!

- Angelca:* Le nikar velikega veselja,
saj pa veste, da ne smete vpiti!
Ni menda zhe danes vasha zhelja,
da vam srcek zleze ven pri riti!
- Doktor:* Moja zhelja je drugachna. Veste,
zhe odkar prishli ste, sem obseden.
Z vami namrech. Ljubim vashe geste,
vash obisk je zdaj zhe prav obreden.
Zvesto kontrolirate mojo sechnino,
vedno cevchice mi poravnate,
pa s takó nadzemeljsko milino
se mi vedno nasmejati znate.
- Se morda kaj v prsih vam zatrese,
ko nahranite me s tole kavno zhlichko?
(S chim se namrech zhlichka rima, vé se.)
S tako vedro, lushtkano sinichko
bi zhivljenje, kar mi ga je ostalo,
rad v spokoju prezivil. A tu ne!
Rad zapústil bi predgrobno shtalo,
ki ji pravijo dom za starune.
- Angelca:* Chesa takega she nisem dozhivela!
Ampak vi to chisto resno, kaj?
- Doktor:* Naj matilda v ksiht se mi podela,
che sem se zlagal, ardush nazaj!
- Angelca:* Vshech mi je ta vasha neposrednost
v izrazhanju. Imate kak nachrt?
- Doktor:* Reche se mu gola radovednost,
che odklonite, pa dokaj hitra smrt.
- Angelca:* Ne, privlachijo me takile kalibri,
vem, da ste iz pravega testa!

- Doktor:* V sobi zhe dishi po dobri vibri.
To »testo« pri vas pomeni »da«?
- Angelca (smeje):* Vi le pridno polnite kateter
in ubogajte, kar se vam naroči,
da vam ne odklene Sveti Peter
znanih duri, saj ... pogledajte, kri
spet se v curkih vliva vam iz nosa,
spet vas, kazhe, stara shiba kolje.
Chudno res, da vas she ne razkosa
taka muka! Vi pa – dobre volje!
- Doktor:* Ah, to vse pochne afiniteta,
ki do vas jo chutim. Kam pa greste?
- Angelca:* Kam da grem? Iskât Boga Ocheta!
Hecam se. Ni treba, da vse veste!
- Doktor (zase):* Svet je chudovit do mene, starca!
Videl sem: v ocheh ji pishe: da.
Kakshna chudovita mala stvarca,
kakshna ptichica, kaj ptichica – gospa!
Fino, da sem to iz sebe spravil,
pa cheprav sem zdaj nekako fuch;
v grlu je, kot da bi kdo me davil,
in v daljavi vidim ... vidim luch!!!!
- Angelca:* No, pa je odshel. Se mi je zdelo.
Danes je to drugi ubog hudich.
Fuj, kako ogabno gleda. Belo.
Ni ga hujshenga kot star mrlich!
Star, brez svojcev. Zapushchen in shiran.
In, bedak, zaljubljen do neba.
Kmalu bo na vaje prepakiran,
kjer bodochi medicinci, dva po dva,

radi se s kadavrchki igrajo,
rezhejo jih, trejo jim srcá,
shef laboratorija pa, she pred vajo,
kaj odvzame in dragó prodá,
che seveda je she uporabno –
takle starec je mendá zanich;
to, kar ima, verjetno je nerabno,
tole bolj poceni bo mrlich.

Meni je vseeno – svoj procentek
vzamem, drugo pa me ne zanima.
Kaj bo z njim pochel shef, kaj shtudentek,
to naj znano bo izkljuchno njima.
Zdaj pa hitro z njim v laboratorij,
preden kdo kam nos svoj pomoli.
Stari, bil si zhilav, ampak sori,
kesh je kesh in meni se mudi ...

(Izgine z doktorjem skozi vrata, zavesa pade.)

Luka Hrovat

RAZJEDE SRCA

Posveчено Jerici Pavli

1.

V krvavih korakih teče ekonomija vojne, v razpushčenih laseh, v razbitih
ličnicah se premikajo rdeče pike – odhajajoče, premočene, zadnje;
globine agresij pa tresejo in ishchejo vrat: iz pekla zato prihajajo dihi,
v črnih oblekah skachejo – drug po drugem –, v joku zavezani okoli

vratov, kjer verige pushchajo glave – kmalu obglavljene, prezhvečene, odvržene ...
v razdraženih želodcih razkriti spomini pazijo na duhove, ki tavajo
iz grl vseh desetisočev, stotisočev, milijonov, milijard – – iz kroga
zhivljenja pa nam uhaja smrt: sama, potrta, ujetnica krizhev in trupel,

kosti in udov, prahu in besedice amen. V tresljaju spominov, v
zastavitvah, v ljubezni in sreči, ki polzi, v nesrečah, v kriku in zhalosti
se pokrivajo umrla telesa: za končno, zadnjo, nikogaršnjo ... pot

2.

Odhajanje skozi globeli, kjer svetloba pozhira samo sebe, v
teh prostorih brez luči tavajo telesa v smrtnih grozotah
padlih angelov. Njihova krila so zazhgana, spremenjena v
temni gobasti prah, ki se dviga nad nochjo ubitih svetlobnih

zharkov; v padcu se ishchejo prazni prostori za pochitek, za
trenutek tishine in miru, a padec je glasen, vpijajoch
prekletstva, ki zaznamujejo vsa bitja črne trepetajoče
teme. Vhodi v prostore, brez oken, brez svetlikajochih iger, brez

plamenov, ki si podajajo roke in razshirjajo vogale, kjer se
skrivajo sence, ki igrajo na svoje lutnje osamljenosti,
pozabljenosti in ubijajo sonce, ki se rojeva v jutru

3.

Popki naslade odpirajo pozhirajoče spomine. V nazajskih pogledih nesrečne oči zapirajo bolechine nikoli mrtvih teles in njihov smrad, ki ne chuti nemira, v skritih gobastih nočeh, kjer krste najdejo zadnji pochitek – tone v mrak

nemožnosti, kjer roka stremi po dotiku zhivljenja, a zharki nebes odklanjajo pogublence: pljuvajo, udarjajo, silijo in krichijo na njih; v vseh skritih kotichkih teme se tako nahajajo grbavci, okuzhena telesa, ki trohnijo in umikajo svojo nemoch

pred svetlobo predpostavljene luchi. Cvetovi udov pa padajo na sramna tla brez plodnosti in odkrivajo svojo bolechino ljubezenskega mimohoda; brez zhivljenja, brez utripov srca zhivijo do brezplodnega propada

4.

Razjede srca tvorijo slepoto in na njej so obesheni udi presekane zgodovine, linije chasa, ki zhrejo svoje obraze. A solze techejo po izbrisanih chrtah – v premicah, v tochkastih premikih, kjer lica izgubljajo zhelezni vonj

osame, ki hlepi po zraku odtegnjene zhivljenjske sle. Preprost trenutek odkrije rano, cviljenje telesa, ki v necelosti lizhe togoto, sram in bolechino. V rushevinah, v kockah, ki padajo na povrshino telesa, v rushevinah razklanega srca, v

nemosti podob se raztrgajo oblaki in dezh objame razchetverjene ude: ujetje krvnih obtokov, limfnih sistemov in nerazgrajenih odpadkov pa se vdira v prashna in lachna tla

GRSHKE PESMI

*PRIHOD**(Afiksis)*

OLJKA

(He elaia)

Oljka tik za obalo
z uporno senco
pod nesramno modrim nebom

Pravijo
da si ushla iz stare legende

Z razprto kroshnjo
hladish s samosvojim utripom
samovoljni zhar poletja

Z zelenkastim leskom v listnatih očeh
se predajash zadihanim shkrzhatom
in rdechelichnemu bogu z rogovilasto pishchaljo
tam tik ob deblu

Chudni chas je napolnjen
s poredno pastirsko melodijo

CHREDA KOZ

(To aipolion)

Pet koz
v pekochi samoti grichevnate pokrajine

Rumenkasti sij bistrovidnih zhivalskih zenic
med razkushtranimi drevesi in ozhgano travo

Lahkonogi premiki
pod strmino ostrega sonca
radozhivo k shopom trave iztegnjeni
trdi hrapavi jeziki

Ob k vrochi zemlji sklonjenih gobcih
med rezkim mletjem bilk in listja
otozhno meketanje

Pesem zhivali ob zhivali
v vdanem zboru
pri hvalnici poznemu popoldnevu

Neko drugo zhivljenje
tuje in drugachno

In vendar
moje drage koze
moje zhivljenje
moja srecha in bolechina

OSEL
(Ho onos)

Morda je ta osel
na strmem ovinku prashne ceste
pravkar ushel iz Borgesove knjige
fantastichnih zooloshkih zgodb

Ostri sončni udar
mi je zaprl oči
zato ga vidim globoko v lastni notranjosti
duhovno in podvojeno

To je zagotovo tisti Borgesov osel
s tremi nogami in devetimi gobci
ki se je zaradi stalnih vojn
zatekel s sredine oceana
sem v domnevno zatishje starodavnega otoka
in prishel z dezhja pod kap

Priden osel
ki chuva chredo s tisoč ovčami

Pravichen osel
njegova hrana je duh
njegovo blato kot sonce zharechi jantar

To je znamenit osel
toda ubog osel
ki na svojem hrbtu
prinasha k akropoli starih morskih bogov
stokilsko tezho
poniglavega turistichnega debeluha iz Kiela

SPOMIN
(*He mneme*)

MORJE
(*Thalatta*)

Zbudil sem se in opazil samega sebe
v pretrganih shivih spoznanja
na filmskem platnu med jatami letechih rib
in petjem hitrih delfinov
na potovanju z razmajano ladjo
k staremu otoku z visoko platano

Morje razburkano utripa
kot moje srce
valovi butajo ob krn
in se razlivajo po krovu

Nemiren sem
ker she vedno ni obale
z radodarnim zhvrgolenjem ptic
in zapeljivim vonjem gostoljubnih deklet
v vinogradu zrelega grozdja

Mnogi so umrli
preden so nashli izgubljeni otok
vrtohlave sreche
s studencem zhive vode
ki bi pogasil zhejo
njihovih ubogih dush

Se to imenuje Pravichnost?

DOMOVINA

(He patris)

Vsi ti z izmujenimi pogledi
v zapršenem pristanishču
ki v lesenih kovčkih prenašajo
na tuja tla svojo milo domovino
in spomin na vonj timijana in rozmarina

Zaman zaman
vrata so zaprta
toda srce si želi domov
cheprav se potovanje shele zachenja

SOKRATOV ZAGOVOR

(Apologia Sokratus)

Ah tudi če me obsodite na vrh strupa
se vam najleshe zahvalim
vasha pravica je prav tako moja pravica

In kam naj pobegnem
nočem se klatiti po tujih krajih
kot v prepad drseči kamen

Ne hvala
smrt mi je ljubša
kdo od nas je izbral boljše pot
pa ve le dobri bog

OTOK

(He nesos)

OBALA

(Paralia)

Zagledal sem te
med listjem trdozhivih ceder
lepotica vstala iz morja
zharecha v vročem pesku

Obala
med lovorjem in pinijami
s petimi skalami
in belo cerkvico
na strmini

Zdrznil sem se
ko si mi bosonogemu
pomezhiknila z ochmi
nashobila ustnice
in rekla:

Zdaj vesh
zakaj ti na vrochih tleh
zazhigam podplate
ti nevedni tujec
ki ne vesh
kdaj pride tvoja ura

Nikomur ne povem
zakaj bo izgubil srce
med peskom pinijami
in nemirnim valovanjem morja

TRIJE GOLOBI (Tria peristeria)

Poj mi med poljubi zelo zgodaj zjutraj
o oljki med najinimi prsti in dlanmi
in o treh golobih v cvetnem gaju

Ljubeznivo doni ljubezen vzadaj za trto
v jutranjem vetru in zgodnjem jutru
trikrat iz treh kljunov

Dobri ptichi dan bo vroch nama pravite
zato ta vash grugru in drudru veselo in zhalostno
saj vas morava zapustiti

POZNO POPOLDNE

(Opse tes hemeras)

Pochasi polzi chas skozi peshcheno uro
z utrujenimi prsti poznega popoldneva

Od vsepovsod pod ugashajochim soncem
ki bozha sloke hrbte koz na pashi
se plazi senca blizhnjega vechera

V gostilni ob razdraženi obali
she vedno chakajo na ladjo za obzorjem
da vrzhe sidro dalech v globino

Zamudniki sestopajo
v mrak skoz veter in skoz morsko peno
h kozarcu vina pri bohotni mizi
nagajivega boga s smehom iz izbochenih oči
v široka usta in v nebesa

LJUBEZEN

*(Eros)**Mojci*

RAZCVET

(He anthe)

Samo she malo
in videla bova
kako cvetijo mandeljni murve in oleander

Morje bo zharelo v jutranjem soncu
in ladja bo razpela bela jadra

Samo malo she
dani se moja draga

Samo she malo
ker me bosh objela in zacharala
s svojim poljubom
in bo ozhivel marmorni kip
boginje ljubezni zgoraj v svetishchu nad mestom
in nas vse osrechil

USODA

(Tyhe)

Vse to kot da ni resnično
v zhametni svetlobi pozne ure
pri mizici z rumenim prtom
in ti ob kozarcu jabolčnega soka
v stiku z zvezdami za belimi kockami hish

Ochitno se je spet dogodilo kako presenečenje
kot pred tisoč leti
ko sva bila predstavljena v drugo zhivljenje
ki je medtem izginilo
v skritih klobčichih chasa

Saj sem zhe takrat hrepenel
po tebi na zakleti obali
v upanju da bosh prishla
da se poljubiva kot se drugi ne poljubijo
da se občutiva kot se drugi ne občutijo

Vsekakor spet slishiva
shum starega vetra med lovorjem in trto
skrivno petje tozhbe smeh in jechanje
in vendar je vse novo
ta ogenj ta strast to upanje
kot pred tisoč leti v drugem chasu in prostoru

VRTNICA

(To rodon)

Danes se je odprlo nebo
danes vse rozhnato dishi
danes si najlepsha nevesta
danes si kraljica nochi

Danes si razpela rozhnate oči
danes vse rozhnato zhari
danes je vse rozhnato
vse je popolnoma rozhnato

Danes se celijo rane
danes je velik dan
danes spoznash skrivnost otoka
vse je popolnoma rozhnato

Danes poslushas pesem morja in neba
moja rozhnata vrtnica
utrgash ciklamo lilijo oljchno vejico
moja vrtnica

Prisluhnesh shkrzhatu pod oljko
moja vrtnica vrtnica vrtnica
moja najlepsha vrtnica

Prisluhnesh napevu morja
se prepustish cvetju in petju
otok se rozhnato levi
otok rozhnato zhari
danes je vse rozhnato
vse je zelo rozhnato

Pleshi pleshi lepa deklica
pleshi med lilijami in rdechim makom
moja vrtnica moja najlepsha vrtnica
danes je vse rozhnato
vse je popolnoma rozhnato

Danes se je odprlo nebo
danes vse rozhnato dishi
danes si najlepsha nevesta
danes si kraljica nochi

DONAVA IN SAVA
(*Istros kai Savos*)

GLAS IZ RADIA
(To radiofono)

Dame in gospodje!
Dobrodoshli doma
Dobro kdor ga ima

Dober dan kdor ni zaspan
Dober dan lep dober dan
Polozhaj zares krasan
Bencin zabija dan

Zares dober dan dober dan
Trenutno nekoliko dezhuje
Minister gre na aeroplan

Vse najboljše pa brez zamere
Zares dober dezheven dan
Bencin po najvišji ceni nam prodan
Vse v redu in nich zmede

Ker dobro ste spali
Se odlično nazaj primajali
Dober dan res dober dan
Dezhnik nam bo zagotovo v bran

Pa brez zamere zares brez zamere
Tovarishica zhe polento prede
Politologija led razbija
Delnice totalno v redu
Che jih pa ni se pa led naredi
Vse v redu vse popolnoma v redu

Dober dan ves chas dober dan
Minister je delovno zravnal
Nich zmede zhuzhek zhe polento prede
Dober dan zares najboljši dan
Minister gre na aeroplan

SENCA
(He skia)

Sanjal bosh goro morje
oleander sinjo ptico nad obrezhjem
rododendron in timijan
cipreso in pinijsko
ter oljko dobro dishecho oljko
sredi razbeljeno vročega dneva

Toda zaman
v dezheli senc ni oljke
in njene sence
da bi nam hladila pekočo zhalost
v razbolelih dushah

ARGONAVTI

(Hoi argonautai)

Po poročilih Apolonija z Rodosa, Homerja in Pindarja

Sklonimo se navzdol
globoko navzdol
k razpenjenemu vodovju
pri zadnji obali

Ah smeshni mornarji
ali she pomnite
kako smo tovorili na tezhko preizkushanih plechih
bozhansko ladjo od Donave in Save
po gorskih strminah in chez Kras
vse do usodnega morja
kjer se chas zaustavi
in se umirijo zadnje preizkushnje norih ljubezni

Nekateri otoki
komaj vchera j vstali iz vrtoglavih globin
so zhe zgodaj zjutraj v velikem poku
ponovno potonili v neznana brezna
mnogi so umrli nekatere so raztrgale zveri
druge so pogubili jezni bogovi
samo najmochnejshi so ostali

Zato dvignimo roke in spustimo sidro
zdaj smo doma
naj ladja v miru pochiva

Prishli smo nazaj
kot nam dolocha Usoda

Lardos – Rodos / Dunaj, julij – oktober 2008

(Izbor iz nove, she neobjavljene pesniskhe zbirke)

Franĉo Buŝiĉ

MELANHOLIJA

Rdeĉe-modro
nad drevjem sadovnjaka
jutranje nebo.

Ne vidim sonca.
Pred oknom zraslo
drevo limonovca.

Po burni noĉi
ĉetrta skodelica kave –
tezhko prebujanje.

Slika na zidu:
zid na sliki, ĉetudi
malo kriv.

Naslikan akt
vĉasih sluzhi
razbijanju samote.

Iz hrvashchine prevedel Ivan Dobnik

PESMI IZ SPLITA

NISEM JABOLKO

(Nisen jabolko)

Povej mi,
narava chudovita,
kje sem doma?

Korenine po materi in ochetu
so nashle pot
in se razcvetele v meni
iz planin slovenskih
in morja dalmatinskega.

She zdaj me vabijo
bregovi zeleni,
kjer so ostala poletja,
borovnice v gozdu pa hmelj,
s katerim sem letela v nebo,
in ajda, vsa v cvetju,
da me v dushi rahlo zazebe.

Vse mi kliche:
Tu si doma!

Ti lepa narava, povej mi,
zakaj me delish na dva dela,
saj nisem jabolko, ki ga
lahko razrezhesh.

(Odlomek)

TOPLA BESEDA

(Besida cha suva zlata vridi / Besjeda topla)

Na gorah
je topla beseda
izgubljenemu vojaku
vredna suhega zlata

ponujena roka
ogreje bolj kot sonce

naredila bi vse kar je mogoče
kot da se ves chas zaveda
kako glas domasih iz daljave
neslishno vprashuje
kje si?

BESEDA POTRPLJENJA

(Besida strpjenstva)

Potrpljenje pritiska
od vsepovsod okrog nas,
dihamo s shkrgami!

Toda sestra ga lajsa
s slabotnim glasom.

»Saj bo bolje, bolje bo,
reshen bo, kdor zdrzhi!«

TAKO MALO POTREBUJEMO

(Malo nan triba)

Ah, tako malo potrebujemo,
nekaj krepkega za pod zob in zalogaj kruha,
zabeljen s toplo besedo.

In da telo
te drobtinice prebavi
po napornem dnevu,
da moresh zavzdihniti iz dna dushe
in s pogledom pobožhati
vso lepoto modrine
in otoke na oni strani kanala.

DED IN PALICA
(Dida i shchap / Dida i shtap)

Ded, sedech na prisojni strani,
bi rad zagrabil za palico.

A ta mu kot zanalashch
pada iz rok.

»...Dobro je, dobro,
dokler moresh vsaj
opozoriti nase ...«

TASHCHIN NASVET
(Sekrvin svit)

Che moj sin na vso moč preklinja
in posilja ves svet k hudichu,
se ne oziraj na to
in odvrzi vse skupaj od sebe!

A povej mi: »Si sploh kdaj pomislila,
da tisti, ki se jezi, tudi preveč trpi!«

DNINAR IN TRI MARCHNE BURJE
(Tezhak i tri marchane bure)

V kratkih zimskih dneh
se vetrovi
izmenjavajo kot po nekakšnem receptu.

Burja tuli in vse premeche,
da za njo južni veter
spusti na zemljo gnilobo,
pa še jugozahodna lebichada zavija
in dvigne v zrak cholne in jih vrzhe na breg.

Potem pa spet razmetava
ohola burja z ledeno grivo
suneč za sunkom dninarjevo zemljo
in s svojimi zobmi trga gole trse.
Zdi se mu,
da mu po vsakem novem udaru
zasipava obrobke.

In na ves glas proseče kliche
tri marchne burje,
naj kje bolj visoko izpovejo svojo dusho,
njega pa naj mirno pustijo v vinograd.

V NJENEM LETU SHE JAZ POLETIM (U ljetu njenom i ja letim)

Velikokrat naletim na chebelo ali oso in vidim
kako se borita za svoje malo zhivljenje
pa je drobno bitje ki se zdaj napreza
in se dviga in potone
in se spet dvigne
hotelo srkniti le kapljo solze
s tipalkami grabi za spolzko steno
ko ji pomolim palichico
pohiti in se hitro vrpne
se vsa mokra nekoliko zaustavi
razshiri krila
v njenem letu she jaz poletim

NEDOTAKNJENA DOLINA (Netaknuta uvala)

Pod oljko mojega deda
sem skrila prgishche senc

da bi nekega pomladanskega jutra
odjezdila z marjanskih splitskih bregov
obraslih s koshenichnim bodichevjem

na vrh sončnega sija

tam me prichakuje nedotaknjena dolina
tam ni bil še nihče

DIMNIKAR

(Shpacakamin / Dimnjachar)

*V nukom Franju, Milanu, Ivanu
in zagrebskemu Ivanu*

Hitreje kot veter
se shiri glas:
prishel je dimnikar
in vse otroke
na dvorishchu
popade strah

preplasheni
prikrito strmijo
v črni obraz
v roke in chudne stvari
v njegovo orodje
v zhelezno kroglo
v metlico in krtacho
in v debelo zavito zhico

prestrasheno chakajo
vsak za svojim oglom
kdaj bo izginil s strehe
in odshel z dvorishcha

umazani črni dimnikar

VEVERICA
(Vjeverica)

Vnuku Milanu

Veverica je moj mali vnuk
zdaj se vzpenja zdaj poskочи
maha z rochico se zagrabi za peto
spet
poleti navzgor
pa k srechi pade
v naročje mehko

spet teche teche
se prekopicava
se skrit od nekod oglasha

oprime se stola
se dvigne
in razshiri k nebu rochice

OPOMBA O AVTORICI

PESNISHKI SVET SONJE SENJANOVICH – PERACHICH

Sonja Senjanovich – Perachich nas v svojih pesniskih zbirkah vedno znova popelje v Split svoje mladosti, kjer se je rodila leta 1923. Njena mati je bila Slovenka, vendar je mala Sonja odraschala v hrvashkem okolju. O svoji mladosti je leta 1997 v splitski chakavski narečni hrvashchini objavila pesnishko zbirko s pravzaprav dvoumnim naslovom *Dvori ditinstva moga*, kar bi mogli prevesti »Gradovi« – pa tudi – »Dvorishcha mojega otrostva«. Vendar predvsem druga varianta prevoda ustreza pesnichinemu svetu pa tudi njenemu otrostvu v skromnih, vendar lepih razmerah, ki jih vedno znova ljubeznivo zarishe v svojih pesniskih spominih. V njih opeva stari Split in pritegne bralca predvsem zaradi neposrednosti literarnega pristopa. S pomočjo bogatega splitskega chakavskega besedishcha ustvari avtentično atmosfero in karakteristično predstavi zanimivi lokalni kolorit s presežnimi vrednostmi. Čar te poezije temelji v svojevrstni in težko prevedljivi jezikovni sporočilnosti, s pomočjo katere nas hudomushno pa tudi romantično idealizirano vodi v Split svoje mladosti, ki ga je danes zhe zakrila – podobno kot drugod po svetu – debela prashna plast tako imenovanega napredka, konzumizma in globalizma, a ga je pesnica samosvoje arhivirala v zbirki in tako ohranila kot avtentični dokument starih zhivljenjskih nachinov, pa tudi mentalitete nekdanjih ljudi.

Poseben spomenik je postavila svojemu dedu, a tudi materi in drugim družinskim članom, še posebej pa obmorski lepoti starega Splita in notranji lepoti njegovih malih ljudi, tezhakov, obrtnikov, delavcev in kmetov ter različnih posebnostev in chudakov. V nekaterih otroških pesmih pa se je na stara leta razodela tudi vnukom in sploh mladim ljudem, v katerih vidi prihodnost. Svoje lirichne zapise, ki so velikokrat blizu naivnemu in preprostem melosu ljudske pesmi, avtorica v zadnjem delu knjige stopnjuje v chustveno zanosne verze o različnih lastnostih jezika in besede kot največje vrednote. Toda nad vsem tem peštrim zhivljenjskim in duhovnim utripom kraljuje skrivnostna velichina morja, dalmatinske pokrajine in starega mesta ob Jadranu. Bogati, a usihajochi tradiciji starega sveta zna pesnica podariti novo zhivljenje in v posameznih pesnishko oblikovanih portretih in slikah predstaviti pestro panoramo »malih junakov«. Tem je ostala zavezana vse zhivljenje, med drugim tudi v zbirki vojne lirike *Kruha dusi* iz leta 1989 (med drugo svetovno vojno je bila partizanska bolnicharka, po vojni pa je sluzhbovala kot uradnica na splitski poshti in potem na pomorskem inshtitutu v Zagrebu).

Verjetno pa se ni mogla zadovoljiti le z enim samim jezikovnim registrom, naj je še tako poseben. Očitno je hotela poiskati še drugo pot, na kateri bi svoje motive lahko predstavila tudi shirshemu obchinstvu – v hrvashki knjizhni shtokavshchini. Rezultat takega prijema je zbirka *Kaplja darovana*, ki je zagledala luch sveta ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarju 2005, tudi s pomochjo splitskega slovenskega kulturnega drushtva Triglav. V posebnem oddelku te pesnishke zbirke sta namrech objavljena dva cikla (*Sonchna pot*, *Pesem koreninam*) v slovenshchini. Saj pesnica zheli stopiti v dialog s svojo preteklostjo, s svojim izvorom in predniki. S svojimi koreninami, ki so tudi v Sloveniji. Njena mati, kateri je napisala pretresljivo poetichno pismo *Me slishish, mama*, je bila, kot recheno, Slovenka, doma v blizhini Celja. V slovenskih pesmih, v katerih idealizirano sanja »o borovnicah v gozdu« in »hmelju« ter o »zelenih bregovih«, o »ajdi« in »slovenskih planinah«, je tudi veliko otozhnosti in zhalosti. Avtorica se spominja zgodnjega otroshstva, v katerem je trpela zaradi »dvojnosti« in »drugachnosti«, ko so se v Splitu chudili njenemu »tujemu« nesplitskemu naglasu, ki ga je v njej pustila materina slovenshchina. Vendar se je ni nikoli prav nauchila, chesar ji je zdaj, na starost, zhal. Toda mater skusha opravičiti, saj v skromnih razmerah, v katerih so zhiveli, sredi tezhkega dela za družino in dom, ni imela chasa, da bi s hcherko gojila slovensko govorico. Za trenutek se zdi, da povzrocha ta jezikovna dvojnost v pesnici asimetrijo, vendar prav s pesmijo *Nisen jabolko*, v kateri uporabi oba jezika, slovenshchino in splitsko chakavsko hrvashchino, dokazhe, da ni »jabolko, ki ga lahko razrezhesh«. Prav iz posebnosti in »dvojnosti« svojega izvora raste Sonja Senjanovich – Perachich v novo smiselno zhivljenjsko skladnost, ki korenini v spravnem srechanju z drugachnostjo.

Izbor, prevod in opomba Lev Detela

Guido Leotta

MALI BLUESI IN BALADE

*Vsem tistim,
katerim sem ukradel besede
bolj ali manj zavestno.
Ne zamerite mi, ob tem,
in hvala.*

*

In koliko dushe in smehljajev
in temnih oči, koliko, in jeze
jedkih okusov, glasbe, koliko korenin
mater, ki jih nismo poznali, in sinov,
ki v temachnih shpranjah chakajo,
so chakali, da bi nas
obdarili s plamenechim zharom.
Koliko bozhanja, dvomov
vonja po kristavcu
in koliko koliko koliko ljubezni.
Che znamo iz nje narediti pshenico, bomo
imeli kruha za vsako zimo, ki bo prishla.

*

Ob vsaki delitvi kart
– je znano –
dobish tochno
to, chesar ne prichakujesh.
Navajam kot primer,
ki je sicer malce zaseben,
vendar najbolj ustrezen.
Zdaj, prav zdaj, ko sem
zachutil tik ob sebi
tvojo ocharljivost,
se je prikazal
v dezhju suh hodnik.
Bled sonchen pramen,
ki zachudeno tleska
med trepalnicami.

*

Grem dol po stopnicah,
stopim do tvojih hishnih vrat
in tiho, brez vsakega shuma,
odplujem proti svojemu drugam,
med ladjevje zhaluzij, ki
dremuckajo v drevoredu,
vse popraskane od utrujenosti,
ali se zehaje
spopadajo z nochjo,
s plahimi britvicami svetlobe.
Tako zastanem in si predstavljam
tudi zate drugachna zhivljenja,
zaziram se od spodaj navzgor
in tema me bozha, medtem
ko mislim in mislim nate,
ki te zhe pogresham, in odkrijem,
kako si vendarle she vedno tu.

*

Imam rad ta svet,
vesh, ker mi je dal
ulichice, omrezhja cest,
prometne znake, krizhishcha,
da lahko pridem do tebe.

*

Skushal sem ga priklicati,
a uporabnika ni, ko bi pa bil,
bi imel kaj bolj pametnega pocheti ...
Lahko pa rechem, vesh, da nisem imel
velikih zgodb za pogrevanje
ali tezhavnih kvizov na rovash vprashanj,
ki sem jih o pravem chasu zhe obshel.
Rajshi mi povej, kako
se imata rdechí machek
in brshljan na vrtu,
ali che hishna vrata she shkripljejo
in che si zamenjala tisto
zharnico. Che je voda v vodnjaku,
navkljub nochí,

in v tisti temi mesec,
navkljub globini.

*

Malo vech kot dehtech
privid, vem,
ta tvoja komaj zaznavna
prisotnost.
Kadili smo na debelo
tiste bronaste jeseni
in premlevali misli,
z iztegnjenimi petami,
med vrenjem moshta v kadeh.
Popihal si jo jadrno, da se ubranish
zime in njenih blatnih nog.

*

O svojem sinu, oche,
sem ti hotel govoriti.
Samo malo poklepetati o njem,
po domache. Brez retorike
in zamer, kot stara prijatelja
pred kozarcem.
Vendar kot daljnega boga
te nisem nikoli srechal,
pa cheprav si res zhivel, in
zdaj te ni. In to je to.

*

Saj se ne zgodi nich posebnega, che te
spodnese peshchica not, zaigranih kar
tako. Recimo, da se znajdes v tuji hishi,
ne da bi sploh, vsaj iz navade, potrkal,
medtem ko oni vecherjajo ali si vtikajo
prste v nos. Ali se nam, nasprotno,
nasmehnejo, kot da bi nas skoraj skoraj
prichakovali, in nam ponudijo kozarec vina
pa she tobak si podelimo. Potem se poljubimo
in si zazhelimo lahko noch, zdravo, vidimo
se jutri, tudi che jutri morda ne pride, in
tedaj nas kot srh boleche spreleti. Le privoshchi
si tistih nekaj navrzhenih not, da te mine.

*

Po nekaterih plohah
je svetloba tako silovita,
da če si samo kradoma
ogledujesh koshček sveta
za dvignjenimi vogali
shotorov, te je malce strah.

*

Ko tishina kot široka
tanchica vihra med ochmi
oblakov in prepeva,
pod tvojimi stopinjami shkripa asfalt.
In medtem ko voda vsenaokoli
sprosti flavte in pozavne,
na nebu prezhiyo sence
na nasprotni strani brega.

*

Ko bi nebo stopilo iz modrine
za stopnichko nizhe,
s kovchkom v roki kot pripravljen
za dolgo potovanje, bi dejal
tistemu zlomljenemu odsevu:
Tu sem. In bi mu izročil tiste
malenkosti, ki me tezhijo, ne da
bi zahteval niti potrdilo v zameno,
in bi shel za njim.
Na tistem kosu ceste, ki se zgublja
onkraj robovja gricha,
tja, kamor vsak dan tone,
tja, kjer se chrnina spoji z vecherom.

BALADE

*

Rewind, ponovno ovijam
– da ga spet pozhenem –
nash zdrgnjeni trak
z načrti in sanjami.
In zhe steche, play,
ki – kot vsi vedo –
pomeni tudi igrati
v tistem na moč muzikalichnem
jeziku, ki je na tem,
da bo unichil ves svet. Kako
zabavno je slishati
tisto shumenje v ozadju,
kot zvochno kuliso,
kot glasove, ki so se pokvarili,
ker imam omejen
prorachun in potemtakem
eno samo omarico,
kjer sem shranjeval
tudi posnete spomine.
Zraven sem posnel
vse drugo in zdaj,
ko spet poslusham,
opazham, da sem kar
precej narobe pomeshal.

*

Sedela je zraven mene,
z rokami na kolenih, ko je
z nekoliko skrivljenim
nasmeshkom rekla: Letos je
prav dobro poletje. Na njivah
debeli klasi pshenice in jechmena,
tako gosti kot Kitajci.
Vsi blazheni od letine in skoraj
siti kmetje, in mobilizirane
vse naprave za zhetev.
Zato sem zdaj tukaj
brez srpa (posodil sem ga),
za sproshchen in skoraj razigran

klepet, brez priganjanja
in tratenja sape.
Saj ne vem, ko se vrnem
o pravem chasu, ali bomo
imeli she tako prilozhnost.

*

Ko pozorno analiziram
dvonozhca, ki mu obichajno pravimo
chlovek – si govoril pri zajtrku nekam
drastichno in shaljivo –, ugotavljam,
da nismo drugega kot sechni mehurji,
ki so podvrzheni muhavostim luninih
men, z malimi lasuljami zbledelih
misli in z umetnimi nohti.
Z mojega zornega kota
bi lahko dodal, da zhe nepogreshljivo
potrebujem bifokalno lecho – in kako je
vse drugo za na odpad, ali skoraj.
Potem, ko se sam sebi zasmilim,
poln sochutja do vas, ki ne hodite
okrog s podrsavajochim in oholim
korakom obchinskega usluzhbenca,
se mi zdi potrebno, da pristavim,
da smo jazz, sometime, vonj
po koprivi in kamilicah, sodchki
strahopetnosti, besed, podlosti
ali neshkodljivih marenj. In celo
ljubechih vzgibov, ki so vchasih
skoraj resnichni.

O avtorju

Italijanski pesnik, pisatelj in založnik Guido Leotta se je rodil 2. maja 1957 v Faenzi (Ravenna), kjer tudi živi in vodi znano založbo Mobydick. Izdal je tri zbirke povesti: *Anatre* (Race), 1989, nagrada Leonforte; *Stagioni che cambiano* (Letni chasi, ki se menjavajo), 1991; *Passo narrabile* (Prehod za pripovedi), 1997 ... Slednji naslov bi v dobesednem prevodu lahko pomenil »povedljiv odlomek« ali »prehod«, gre pa za igro besed, ki se nanasha na prometni znak *passo carrabile* – prehod za vozove (na pločnikih). *Carrabile* – za vozove je postal *narrabile* – za povesti, zgodbe, pripovedništvo, saj *narrare* pomeni pripovedovati. Da sem vse

to zvedela, sem vprashala avtorja; brez njegove pomoči ne bi znala razvozlati te male uganke, mislim celo, da so she vedno v fazi ugibanja tudi italijanski bralci, che se niso zatekli kot jaz po razlago k pesniku. Včasih sem celo mnenja, da pisci svoje potencialne bralce umsko precenjujejo; bojim se, da nismo tako bistri, kot si nas predstavljajo, in s tem je povedano vse - ali vsaj dovolj. V premislek pishochim!

Izdal je tudi nekaj knjig za mladino: *Taquita*, skupaj z Carlom Lucarellijem, 1993, nagrada Navile; *Il bambino Ulisse* (Otrok Ulikses), 1995, izbirna nagrada Bancarellino; *Doppio Diesis* (Dvojni vishaj), 2000.

Njegov pesniski prvenec je *Leviatamo* (spet italijanska neprevedljiva igra besed s pojmom Leviatan; na koncu je zamenjal chrko *n* s chrko *m* in je nastala konchnica amo, tj. ljubim; povedal mi je tudi, da je zanj nasploh ljubezen v najshirshem pomenu besede tista prvinska sila, ki giblje svet; ta ljubechi »Leviatan« je izshel leta 1999). Tri leta kasneje (2002) *Inverni dispari* (Lihe zime). In nedavno dva romana »shtirochno«, in sicer *Piano Delta* (Nachrt Delta) skupaj z Giampierom Rigosijem in *Un inverno dispari* (Neke lihe zime) s Francom Foschijem.

Igra flavto in saksofon v jazz kvintetu Faxtet, s katerim je posnel zhe nekaj zgoshchenk in igral na shtevilnih koncertih, tudi v inozemstvu.

Prevedene pesmi so iz zbirke *Inverni dispari – piccoli blues, ballate e canzoni* (Lihe zime – mali bluesi, balade in popevke), ki je izshla leta 2002 pri Book Editore v Castel Maggiore (Bologna).

Prevod iz italijanshchine in zapis o avtorju Jolka Milich

MOJA DOMOVINA

MOJA DOMOVINA

1

Ponochi, ko zhe blizu doma
uzhivam mehki, topli zrak,
jasminov zhametna aroma
zashlesti skoz gosti mrak.

V goshchavi misli dusha roma,
glej, zunaj spijo. A v korak
tedaj preshine me, brez dvoma
– moj jezik bo ostal enak.

Kot partner matere pijane,
ki vabi, naj v objem ji plane,
ta skupnost kolne brez mochi,

na delu tuhta brez spoznanja
in bédi narodni se klanja
v votlini globochin nochi.

2

Bolezni v tisocherih vrstah,
ko zhe mladina ostari,
dojenchki v chisto majhnih krstah,
osiroteli svet nori,

duha lenoba, ki v pregrehah
na chudezh chaka, se mori,
brez vere zgublja se v utehah ...
Naj se vendâr osvobodi!

Naj modro delavstvo zboruje
o zákonih, ki mu jih snuje
oblast, in vse naj premotri,

prav vse, do zadnjega problema,
da zakonodajalska vnema
nas s charanjem ne pogubi!

3

Gospod zemljishki, ki za zhito
in panje kmet mu je skrbel,
skrampáti polja temeljito
in vas podreti je velel.

Zdaj borca, ki za domovino
je v divjem boju koprnel,
zhenejo volit, kot zhivino,
da bo gospod oblast imel.

Zhandarjev puhasta peresa
v korist volilnega telesa
zarishejo, kdo bo izbran,

ker je odlochanje »svobodno«,
nadzorovani neobhodno
sledi ukazom, poklapan.

4

Ubrániti posest pred kmeti
je zlahka zmogel vsak gospod,
milijon in pol ljudi zhiveti
je shlo v Ameriko od tod.

Ko po razpenjeni gladini
v daljavo je izginjal brod,
slabost, tesnoba in spomini
ljudi so spremljali na pot.

Zdaj z zvoncem ladja se oglasha,
kakor tedaj, gospoda nasha
izplachati nas noche spet.

Preteklost se je vsa zgrnla,
in kot izseljence zvabila
tako she nas bo v novi svet.

5

Za delavca je mezda taka,
kakrshno si izterja sam.
Zadoshcha le za siromaka,
za kruh pa shpricar tu in tam.

Drzhava dosti raje chaka,
da tezhje bo iz dneva v dan,
kot pa da kapital pretaka
za delavca, tovarnam v bran.

Sanjari tkalka kruh masleni,
a za karteles se ne meni.
V soboto zhep ostane prazen,

saj ko odshtejejo ji kazni,
se v roki smeje sam drobizh:
vse delash, a le to dobish.

6

Boji se revezh bogatasha
in ta boji se revezha.
Zvijachni strah pa nam odnasha
lazhnive upe iz srca.

Kaj je pravichno, se ne vprasha,
kdor kmetu njegov kruh grizlja,
rumen sezonec ga prekasha,
ker se pod ceno razproda.

Iz davne dalje tisochletja
je izkorakal, brez imetja,
le s culo, ljudstva bedni sin.

Ker pa podchastnik biti hoche,
naj mu iz groba vstane oche
in ga namaha v opomin.

7

Cheprav Madzhar ne smem vech biti
in moja dusha se boji,
si, Domovina, she ljubiti
te sinovo srce zheli!

Hlachá naj medved srboriti
v verigah – mene to dushi!
Poet sem, naj tozhilec zviti
vsaj svinchnik v rokah mi pusti!

Chez morje si poslala kmeta,
naj zdaj chlovechnost ti bo sveta!
In daj Madzharu zhe madzharstvo,

ne toni v nemshko gospodarstvo!
A meni daj kak lep navdih,
da ti srechnêjšhi spishem stih!

(maja 1937)

SPODBUJANJE

Kitajska polna mandarin.
Zhe spet ubija kokain.
V shumecho slamo pojdi, spi.
Zhe spet ubija kokain.

Skoz shipe veletrgovin
blagajno gleda bede sin.
V shumecho slamo pojdi, spi.
Blagajno gleda bede sin.

Klobas in kruha si kupuj,
zhivljenje dobro si varuj.
V shumecho slamo pojdi, spi.
Zhivljenje dobro si varuj.

Kdor kuha, naj poljub ti da.
Nekoch she zhenska bo prishla.
V shumecho slamo pojdi, spi.
Nekoch she zhenska bo prishla.

(med jan. 1927 in koncem 1928)

MRTVA POKRAJINA

Lochje veni nad gladino,
v snezhno vishino pushchobno
bele meglice hlapijo.
Zvoki neslishni hrestijo
na njivi.

V mraku zajetnem s tishino
zima prekriva plitvino.
Jezero z gostimi vali
plivka pod choln ob obali,
samoten.

V gozdu, na ledu vejevja,
chas se v krchih rojeva.
Mraz se v mahovje zarezhe,
kljuse koshcheno privezhe
k pochitku.

V slamo se trta zakriva.
Grozdje ledi se, tam sliva
zhdi v družbi palic zlozhenih,
starchkom v oporo sushenih,
pri hoji.

Krájina – pada v dolino,
vas je obkrozhena z zimo,
mraz se ji v belezh zazhira,
s kremplji razpoke razpira
igrivo.

Vrata na praznem svinjaku
z vetrom lopútajo v mraku,
kot da naj prashich zabloudi
k zvrhano polni posodi
koruze!

V chumnati kmetje sedijo.
Molijo v prazno, molchijo.
V fajfi zhari list sroboti,
v glavah pa misel se moti
temachna.

Grozd ledení za gospoda.
 Zanj trskljà gozd, shumi voda.
 Le pred njegovim pogledom
 ribe debele pod ledom
 so skrite.

(jan. 1932)

»Mrtva pokrajina« je jezerska pokrajina okoli Szabadszállása, kjer so zhiveli materini starši in stric. Kljub temu, da gre za zimsko pokrajino, napisal pesem poleti 1931 v kavarni Japán. Pesem je napisana na melodijo ljudske popevke *Káka tövén költ a ruca* ... (Op. prev.)

Prevedla Matjazh Jarc in Zsolt Lukács

ATTILA JÓZSEF (1905 – 1937), madzharski pesnik, se je rodil v proletarskem okolju, z enajstimi leti je zachel pisati pesmi in s sedemnajstimi je izdal svojo prvo pesnishko zbirko. Oče je družino zapustil, ko je imel Attila tri leta, mati pa je umrla pri njegovih shtirinajstih letih. Izobrazbo si je pretezhno pridobil kot avtodidakt (pred tem je pustil srednjo sholo in kasneje maturiral privatno), nato pa se je leta 1924 vpisal na Univerzo v Szegedu, da bi shtudiral madzharschino, filozofijo in francoshchino. Leta 1925 so ga izbrisali z univerze zaradi domnevno revolucionarne pesmi *S chistim srcem*, ki jo je napadel tedaj vplivni profesor Antal Horger. S pomochoj mecenaj Lajosa Hatvanyja se je izobrazheval na Dunaju (1925) in v Parizu (1926 – 1927). V tem chasu je intenzivno prebiral Hegla, Marxa in Freuda. Zaljubil se je, a njegova "prepovedana" ljubezen z dekletom iz vishjega stanu se je konchala z Attilovim zhivchnim zlomom. Bil je nepopustljiv kritik vlade in desnega radikalizma, a tudi levici ni odpushchal konformnega delovanja (bil je chlan ilegalne madzharske komunistichne stranke). Zaradi samosvojega intelektualnega in politichno izostrenega ter kritichnega mishljenja so ga leta 1933 izkljuchili iz stranke. Zanimal se je za Freudovo psihoanalizo in skushal najti plodno povezavo psihoanalize in marksizma. Leta 1936 je zachel bolehati za hudimi depresijami. Leto pred smrtjo je sprejel delo pri neodvisni levicharski reviji *Szép Szó*. Star komaj 32 let, je 3. decembra 1937 ob Blatnem jezeru (Balatonszárszó) s skokom pod vlak naredil samomor. (Op. prev.)

Giorgos Seferis

TRIJE HAIKUJI

Kani v jezero
le kapljo vina –
in sonce potemni.

V tem stebru
je luknja – ali vidish
Perzefono?

Pishesh –
chrnila je vse manj,
morje pa raste.

OPOMBA K SEFERISU

Nobelova nagrada za literaturo se bolj redko spomni na Balkan; prvich (po 60 letih svojega obstoja) ga je obiskala prek Jugoslavije (Ivo Andrić, 1961), po nekaterih naj bi shlo bolj za »naključje« zaradi trenutno ugodnih politično-diplomatskih okolishchin (istega leta prva konferenca neuvrshčenih v Beogradu, ki mu je bil naklonjen tedanji generalni sekretar OZN Shved Dag Hammarskjöld, vpliven tudi v Nobelovem odboru). Z enoletnim razmikom (po vmesnem skoku v ZDA k Johnu Steinbecku) leta 1963 Nobelova spet obsije Balkan, tokrat grškega pesnika Giorgosa Seferisa – presenetljivo, ker je bilo nekaj drugih imen novogrške literature dosti bolj znanih v svetu (med pesniki Kavafis, Sikelianós in Ritsos, med prozaiki Venezis, predvsem pa »krlezhevsko« vsestranski in plodoviti Nikos Kazantzákis, ki velja za najpomembnejšega novogrškega pisatelja, njegov roman *Grk Zorba*, 1946, je po zaslugi filma najbolj znana novogrška knjiga; podobno je v Jugoslaviji veljal Krlezha za največje literarno ime, po nekaterih bi bila Nobelova zanj tako rekoch samoumevna); bile so pripombe, da so mu njegove zveze poklicnega diplomata »pomagale« do nagrade. »Grshko presenečenje« se je ponovilo she leta 1979 z Nobelovo za Odiseja Elitisa, prav tako v svetu manj znanega pesnika s podobno ne prav obseznim opusom, kot je Seferisov. Poslej se Nobelova ni vech podajala na Balkan (kolikor za Balkanca ni mogoche imeti nemškega Canettija, rojenega v Bolgariji, Nobelova 1981, ali turškega Pamuka, Nobelova 2006), cheprav bi npr. albanski Kadare po nekaterih »nujno« zaslužil nagrado.

Besede o nagrajevanju (po svoje zmeraj »manipulativnem«) se tukaj utemeljujejo na dejstvu, da je Nobelova Seferisu vpisala v širšo svetovno literarno zavest velikana, ki je bil kot vsi, pishochi v manjših jezikih, usodno omejen v dosegu svoje ustvarjalne navzočnosti. Novogrška literatura namreč ni le specifično »malojezična«, temveč je tudi »dvojezična« (po Seferisovem mnenju celo »trojezična«; pisal je tudi v kretskem narečju), saj se zhe od antike vleče vprašanje razmerja med čistim klasičnim jezikom (katharéusa) in ljudsko govorico (dimotiki). V celoti grška literatura kot pojem zajema tri epohalne pojave: starogrška, bizantinska in novogrška književnost. Slednjo je utemeljil pesnik Dionisios Solomós (1798-1857), primerljiv s sodobnikom Presernom; sholal se je v tujem jeziku, v italijanshchini, in se shele kot odrasel nauchil ljudske grshchine ter postal v njej nepresezhen mojster pesniškega izraza. Kot most med sredinama dveh stoletij se dviga Kostis Palamás (1859-1943), največji pesnik novogrške književnosti, učenec francoskih parnasovcev, na tej sledi je dosegel izrazno dovršenost ter zachrtal smer praktično vsem, ki so prishli za njim. Za vse balkanske literature (tudi za turshko) namreč velja tako rekoch ista razvojna shema: po nacionalnem prerodu z romantiko v 19. stoletju sledi nekaj vmesnega realizma, nato pa z moderno ali s simbolizmom pod francoskim vplivom dvig na nivo shirshega evropskega standarda. Kljub shtevilnim prozaistom kazhe, da je v novogrški literaturi najmočnejsha poezija; dva pesniška nobelovca sta pravzaprav logichen rezultat (kandidati za Nobelovo so bili Palamás, Sikelianós in Kazantzakis, ki je bil tudi pesnik, dramatik, filozof). Oba sta pesniško »izsholana« pri francoskem simbolizmu in »Mediterrancu« Valéryju, Seferis je pozneje pridruzhil angleshki poundovsko-eliotovski modernizem, Elitis pa elemente nadrealizma; kakor Palamas tudi oba nista mogla mimo monumentalne antichne tradicije, ki tako rekoch vsaki besedi daje mitoloshko-simbolichno razsezhnost (poenostavljeno: Seferis – simbolizem in poganska antika, Elitis – nadrealizem in bizantinska menishka metafizika).

Giorgos Seferis (beri: Jórgos Seféris, tudi Jorjós ali Jórgo Seféri; to je psevdonim, pravo ime: Geórgios Stilianós Seferiádes; mozni »koren« je tur.-arab. beseda »sefer« s pomenom: pot, potovanje, »sefir« – odposlanec v tuji drzhavi) je bil rojen 13. 3. 1900 v Smirni (danes turshki Izmir), odkoder so se Grki izselili; spomin na ta eksodus je pesnika usodno zaznamoval. V Parizu je shtudiral pravo in toliko obvladal francoshchino, da je skoraj krenil po poti Jeana Moréasa, Grka in pomembnega francoskega pesnika, o katerem je napisal obsezhno shtudijo. Kot diplomat je sluzhboval v shtevilnih dezhelah, nazadnje v Londonu. Izdal je vech pesniških zbirk, osrednja je trilogija *Ladijski dnevnik I, II, III*. Umril je 20. 9. 1971 v Atenah.

Za predstavitev v SRPovi mikroantologiji poezije balkanskih narodov (tokrat Grkov) so bili konzultirani prevodi Seferisa v vech jezikov, ob omejeni uporabi izvirnika z osnovnim poznavanjem stare grshchine. Za Seferisa so sicer v glavnem znachilne nekoliko daljshe pesmi v svobodnem stihu, vendar je briljantni zgoshčenosti in eleganci njegovega idioma ustrezala tudi epigramska lapidarnost, zato ne presenecha, da je napisal nekaj vrhunskih primerov evropskega haikuja (objavil jih je pod motom, ki je citat iz Marka Avrelija: »To neskonchno majhno ...«).

P.S.: Prvi prevodi Seferisovih pesmi v slovenshchino: Marijan Tavchar, *Nashi razgledi*, 1963, str. 458; Lev in Milena Detela, *Most*, 1964, sht. 1 (iz nem. z uposhtevanjem gr. orig.; z uvodom).

Izbor, prevod in opomba Ivo Antich

GOSPOD RAD LAJA

Nekoch je zvedavi sosholec Gobchek predavatelju Radu Laju zastavil tole vprasanje:

»Gospod predavatelj,« je zachel Gobchek, »kaj je v nashi beli vasici tako prelestnega, da smo vsi tako veseli, srečni in zadovoljni?«

Rad Laja je izbočil svoje uchine oči. »Pridanich nesramni!« je dejal. »Kje pa misliš, da si? V cirkushki areni z obnorelim klovnom Mihom? Na popoldanskemčaju pri charovnici Biserki? Na sejmu uvelih mozghanov?«

Gobchek je bil, zachuda, nezadovoljen z odgovorom, pa je trikrat protestno pretekkel razred. »Dvakrat za Metko in enkrat za Janka, charovnica naj se pa kar sama naliva s čajem!« je sikal.

»Prijavim te ravnatelju Zverini!« je zaklical veshchi predavatelj in hitel odpirat zatohli dnevnik.

»Kaj mi mar mrcinal!« je odbrusil Gobchek in zadihan sedel. »Prav tako je neumen kot vi! No, morda malo manj.«

»Nich ne bom pisal!« je zajeceljal Rad Laja in si izpulil debel shop zamashchenih las. »Kar osebno se bosh zglasil pri njem! Si me slishal, Gobec? Da se mi pri prichi poberesh iz razreda in se javish ravnatelju!«

»In kaj naj mu rechem?« je sprasheval Gobchek.

»Kaj naj mu rechesh, malopridnezh?! Povej mu, kako motish pouk, tekash po razredu in unichujesh parket, jezish sosholce, spodkopavash temelje družbenega sistema in vnashash nemir v nasho sredo!«

»Vse to?« je bil zachuden Gobchek. »Lahko, prosim, ponovite, gospod Laja, da si zapishem?«

»Marsh, mulc!« je zakrichal Rad Laja in stekel proti Gobchku, ta pa, boječ se za svojo redko grivo, ven na hodnik, k ravnatelju Zverini. »Kot zhelite, gospod Laja,« je she zaklical, »ampak che bom gospodu ravnatelju kaj pozabil povedati, to ne bo po moji krivdi!«

»Ste ga videli, pobalina!« je besnel gospod Rad, ko je stopal nazaj proti katedru in si brisal mokro chelo. »Potem moramo pa zaradi takih prismod vsi trpeti, presneto!«

»Kako prav imate, gospod Laja!« se je strinjala sosholka Jamricheva. »Pa kaj bi se chudila, saj imate vendar vedno prav!«

»Oh, gospodichna Jamra,« je jecljal Rad, »kaj bi jaz brez vas, jutranje zarje nad mrkim mestom, zatega soncheca nad nevihtnim oblakom, vrchkom osvezhujoche sodavice v peklenski pushchavi? Zhe samo zaradi vas se izplacha trpeti neizprosne

muke, v katere me vklenjajo nesramnosti takih maloumnezhev, kot je malopridni Gobec!»

»Uh, kako je malopriden!» je ponovila Jamra in zajokala.

»Oh, kar petico vam dam, gospodichna Jamra! In to v veliko redovalnico!» je ganjeno vzkliknil predavatelj in jo poljubil na solzno veko.

»Oh!» je dejala Jamra; potem je zazvonilo.

Rad Laja je pospremil prizadevno uchenko v svoj kabinet. »Se morava pogovoriti o seminarski nalogi, ki jo pripravlja gospodichna Jamra,« nam je razložil, ko sta zapushchala razred.

To so bili chasi!

Ko je bila pravica Pravica. Ne pa zdaj, ko lahko vsak reche, kar mu pade v glavo, in misli, kar se mu zdi! Potem pa se najdejo taki, ki nesramno sprevrachajo stare kuomintanshke ideale in globokoumne ideje, ki so prevevale tedanji chas.

Che je bilo treba koga postaviti ob zid, razcapancu slechi potrgane hlache ter mu primazati kakshno po nagi riti, se je koj nashlo kup ustrezhljivih rok, ki so bile pripravljene priskochiti na pomoeh. V imenu Pravice, madona! Pa danes? Chlovek na nedeljskem odpadu nabavi kak rabljen tank, zarjavel mitraljez, preshverca nekaj starih pushkinih kopit in kuhinjskih nozhev, pa so zhe vsi chasopisi polni neslanih opazk!

In che je prishlo do kakshnih tezhav – sila redko, che sploh kdaj! – je stari kuomintanshki predstojnik, kak ucheni zastopnik, njegova teta ali pa vsaj njen pogumni ljubimec vzel stvar v svoje jeklene roké! »Madona, drhall!» je zaklical, ali pa: »Hudicha, kaj vam pa pade na pamet, shimpanzi?» – in se je svojeglavi vrtiljak chloveshke zmede zopet zasukal v pravo smer. Danes pa se zhe vsak nepismeni balinar lahko usede pred rachunalo in odtipka neko svojo izkrivljeno razlichico dogodka, o katerem nima najmanjshega pojma.

Chloveku zavre kri pod lobanjo, ko pomisli na vse te modokratiche muhe enodnevnice.

»Bodo neuki faloti zhe she ponovno spoznali, kako njihova neubogljiva zadnjica pogresha ostro leskovo shibo, bratje!» se je na nedavnem zboru ostarelih kuomintanshkih zavezancev razkuril nash nekdanji predavatelj, gospod Rad Laja, ki si sedaj, odkar okoli nashe male vasice piha ledeni veter z zahoda, na premrazheno glavo namesto kuomintangovke rad povezne tudi kako drugo, toplejshe pokrivalo.

»Kaj chmo!» razlozhi staremu bojnemu tovarishu, medtem ko v gostilni *Pri Kred*i srkata shesto pivo. »Mraz je mraz, pa naj bo na ekvatorju she tako peklensko vroche! In che hochem nekoch postati ravnatelj – oh, kako bi bila moja pokojna mati vesela – moram vendar paziti na svoje občutljive uhlje, malora!»

»Kako da ne!» se strinja stari bojni tovarish, pomezhekne razoglavi natararici Rundi in odide na minus dva deci.

NA LUNO, KAJ PA!

Nenadoma sem zaspal.

Sanjal sem o materi, ki jo je obiskal osamljen komet Simon, o pokojnem stricu Opeki – »da bi ga tam nad zvezdo Brunarico vечно grel njegov zidarski plamen,« smo pogosto peli ob njegovem grobu, medtem ko smo se tolkli po prezebljih licih, nalivali z vročo slivovko in obujali spomine na njegove zidarske podvige – pa o teti Zofki, ki je pogumno segla v ledeno drobovje hishnega hladilnika – uh, kako me je zmrazilo; pograbil sem veliko smrekovo vejico, jo razčetveril na tisoč majcenih vej, povonjal disheche iglice, potem pa pozabil, kaj sem sploh hotel, in sanje so se nadaljevale: teta je iz hladilnika izvlekla slastno svinjsko pechenko, krožnik kostanjeve rizhote in chokoladni puding. Kako so se mi pocedile sline!

»Pa saj je vse zate, prismoda!« je dejala teta in zdirjala proti meni, na pol poti butnila v grchasta vrata shtoraste omare, na hitro obvezala zateklo bushko in upehana prisopihala do moje postelje.

Hlastno sem pograbil prineseno hrano, hvalezhno objel teto in se ji prisrčno zahvalil v tekochi albanshchini.

Kako je bila srečna! Zaradi albanshchine pa she toliko bolj. Sanjsko debela solza ji je spolzela po licu in razkuzhila zhe pomodrelo rano.

»Bravo!« je vzkliknila. »Saj si pravi Albanec!«

Kakshen poklon!

S ponosom prezhet in od lakote gnan, sem planil nad hrano. S prezebljih kosti sem trgal slastno meso, med kochniki mlel sladka rizheva zrnca, na zadovoljnih brbonchicah topil dishechi puding. Machka Volka, ki je v kotu sobe potuhnjeno brusil skrivenchene kremplje in si oblizoval pozhreshni gobec, sploh nisem opazil. Z grabezhljivimi tacami je pograbil zalogaj rizha in poskushal utechi v senik. Kako sem planil nanj! Ga v tekochi machkovshchini nahrulil kot psa, za nameček pa she prijavil kontrolorju Bevsku. Prestrashen je zbežhal stari mami v naročje, ko pa mu je pojanila, da se mora valjati po podu brez prekinitev – »navodila doktorja Injekcije moram vendar natančno uposhtevati, to bi zhe lahko razumel, ne, Volkec?« je dejala – se je pognal na streho, ki smo jo sicer uporabljali le v najhujshi nuji, in kuhal mulo vse do jutra, ko se je ves prezebel zatekel pred kamin. Celo stara mama se je za trenutek nehala valjati, nezadovoljno zmajala z glavo in potozhila: »Za bozhjo voljo, Volkec, pa ne pred kamin!« Pa ni nich pomagalo.

Nenadoma sem se prebudil.

Vse skupaj so bile le sanje! me je boleche preshinilo, navadne koprenaste sanje, dimček razbolele glave. *V resnici* je mama sedela na verandi, stara, chila in zdrava

je smrčala pred televizorjem, teta Zofi pa je shtrikala jopico za veliki pomladni ples.

Skushal sem se preriniti do Volka; v kotu sobe je vazhno brcal crknjeno mish, ki jo je bil zadavil prejšnjo noč.

»Perverznezh!« sem mu ježno zaklical, da je zardel do ushes, skesano zvrtal luknjo v prepereli parket in mish zagrebel vanjo.

»V kratki molitvi, o milostni bogec, te naprosham,« je mijavkal, »bodi usmiljen z njeno ubogo dushico, in prosim te, oprosti mi neodpustljivo objestnost, ki sem si jo bil privoshchil pred tvojimi vsevidnimi ochmi. Zmolil bom tri Ochenashe, shtiri, che bo potrebno, za namechek pa she Obutega Machka, Angela Frica in Vecherno Kureto, o g'spod!«

»Tako je prav, hudimanal« sem ga pohvalil in potrepljal po hinavskem smrčku.

Potem sem se spomnil svoje sanjske lakote. Vraga, ni je bilo vech! Pa kako je to vendar mogoče? She pred nekaj minutami se mi je meshalo od gladu, zdaj pa tole! In zakaj se podajam na nevarno pot proti kuhinji, che nisem vech lachen? So tudi moji mozhgani potonili v kis?

»Kakrshna družhba, takshna okuzhba!« mi je zhe davno nekoč dejal ded, potem pa si je poveznil na glavo svoj nedeljski klobuk, se poslovil od stare mame, hchera, sinov, bratrancev, tet in sosede, sedel na tramvaj in se odpeljal na Luno.

Mar bi shel z njim! sem pomislil tako glasno, da me je zbodlo v temenu. Kako prav je imel, starina! Ampak kaj zdaj, ko sem zhe okuzhen, skisan? Je she chas?

Prav na hitro sem se moral odločiti.

Poljubil sem staro mamo na zgubano chelo, se poslovil od Zofke, materi pa izročil kanglico kislega mleka. »Okrepchaj se, mati,« sem ji dejal. »Prav dobro vem, kako tezhko je cele dneve stati na verandi, preshtevati zhareche zvezde in ribati plesnivi pod.«

Razumela me je. She zadnjih sva se objela, v kanglico s kislim mlekom je spolzela slana solza.

»Ga vsaj ne bo treba jest, hudicha slanga!« je bila zadovoljna stara mama. »Pa che srechash ta starga,« je pridala, »mu povej, da bom tud jest hmal prshla za vama. Mam zhe dost tega dolgochasnga televizorja, technih dohtarjev, pa shkrbastih zob!«

»Kot zhelite, mati stara,« sem ji odgovoril, na dvorishchu she pobral dva prashna kamenchka, ju vrgel proti taksistu, ki se je znashal nad zbegano pijanko, potem pa sem stekel proti postaji.

Tu je mrgolelo chakajochih!

Postavni rdechelasi gospod se je veselo poigral z zelenim kodrchkom, ki mu ga je zvesta ljubica pustila za spomin. Kako je bil srechen, ko ga je metal visoko v zrak, da je zaplaval nad oblake, zaokrozhil okoli sonca, pozdravil nekaj lastovk, ki so se ravno poslavljalje od premrazhenega dedka Mraza, potem pa zopet pristal v njegovi roki.

Gospodichna v svetlelih se hokejskih hlachah, ki si je ravno nadel nove drsalke, pa ni bila tako vzhichena.

»Nikjer nobenega drsalishcha, mater jim!« je vpila. »Pa mi je soborka na fronti lepo govorila: "Besna Rozha Mimi," mi je dejala, "raje se odpelji na Pluton, na Ig ali pa v Saharo! Z Lune smo dobili zhe nichkoliko razjarjenih pisem nezadovoljnih popotnikov. Na postaji za Pluton so ravno pred nekaj dnevi odprli novo – OLIMPIJSKO drsalishche!" Pa je nisem poslušala, tepka! Kaj tepka, orangutan, z velikim O, madona!«

Ni kaj, Mimi je bila zelo vznemirjena. She sam sem za hip podvomil o pravilnosti svoje odločitve. A kar je, je, sem si rekel ... Tudi che bi hotel, se ne bi mogel vrniti. Kdo bo pa jedel pokvarjeno kisl mleko, poslušal tetino pridigo, pa she Volkhev priskutni posmeh?

Malo pred polnočjo je v spremstvu velikega rdečega zmaja, njegove zveste žene Binke in she ne polnoletne hčerke Sinke Perutek pridrsel piskajochi tramvaj.

Shofer Blisk je pihnil v rjasto trobljo, odprl tezhka, shkripajocha vrata in zhe smo se gnetli mimo zaspanega sprevodnika. Kljub Mimichinim silovitim izbruhom me je v blizini srca prijetno zaskelelo. She kakshno uro, morda dve, pa bom srechal svojega starega ocheta. Saj se nisem vech niti prav dobro spomnil, kdaj je odshel. Me bo sploh she poznal?

Pa kaj bi se muchil z nadležnimi vprasanji! sem si premeteno napisal na koshcek papirja, ki sem si ga bil izprosil od prijaznega soseda; in vsakich, ko mi je vprasanje butnilo v kushtravo glavo, sem si ga iznajdljivo pomolil pod nos. Pa sem imel dve muhi na en mah: vprasanje je zbegano poletelo skozi okno in se sprashevalo, kam sedaj, ko me je premeteni Tinček tako iznajdljivo pretental, pa she z branjem sem si krajshal chas! Bi lahko pochel she kaj imenitnejshga?

She preden sem si odgovoril, zhe sem si potisnil popisani listich pod nos. Ha, ha! Premetenec! Ko pridem na Luno, si dam kar ime spremeniti! »Chrtaj Tinček Zmeda, pishi Janez Iznajdljivko!« bom zaklical na uradu za spremembo imen. Tega se pa moj ded ni domislil, dokler je she sopihal pod isto streho z nami, kaj? She strojevodja Uran in malce okajeni sprevodnik Neroda sta zadovoljno prikimala in v znamenje odobravanja potrkala po svojih lesenih glavah. Shofer Blisk pa se je le zazrl v belo nebo, se modro odkashljaj in pritisnil na plin, da smo v trenutku prebledeli, napolnili prirochne bruhalnike skoraj do roba, potem pa poglobili v velike tramvajske divane. Pot na Luno je bila dolga in prav nihche izmed nas si ni zhelel, da bi neprespan stopil na njena tla. Kaj bi si pa mislili Lunjani? Da smo na Zemlji sami skozlanci? Ne, tega pa zhe ne!

Blisk je she ugasnil zhmrkajochi luchi in utonili smo v sinjo, vakuumsko noch.

Bogdan Novak

BRATJE SESTRE SMRTI

Vesel roman o poslednjih rečeh

(II)

Opoldne so pokopali vdovo Klaro. Gospodje poklicni zhalovalci so se dobro odrezali. Pomeshali so se med sorodnike in zhalujoče ostale in se predstavili kot grofi von Hubertstein z Bavarskega, blizhnje pokojnichine sorodnike. Fonzelj je poslušno molchal in se je samo bebavo smehljaj, kar mu ni bilo težko glede na nekdanji poklic policaja. Drugi trije zhalovalci so o njem rekli, da je mutast, toda neznanskooo bogaaaaat! Poleg tretjine Bavarske da je lastnik tudi chetrtine Shlezije, posestva pa ima she v Franciji, Shpaniji in na Nizozemskem.

Ob treh je bil pogreb gospoda Dolezhala, ki se ga je udeležil samo Miha. Toda vdova gospoda Dolezhala je bila sitna babura, ki je takoj po pogrebu zavila na upravo Zhal in je trdila, da poklicni zhalovalec ni bil dovolj pretresljivo zhalosten.

»Za moj denar!« je vpila s cvilechim glasom. »Ni bilo dovolj sposhtljivo do pokojnika. Hochem, da mi vrnete denar! A veste, kdo je bil pokojnik? Shtirideset let je bil blagajnik v banki, pa ni poneveril niti dinarja! A se zavedate tega, kakshnega poshtenjaka smo pokopali? Gospod zhalovalec pa se je ves chas pogreba nasmihal. Denar nazaj!«

Konchno so jo pomirili tako, da so ji zhe v drugo pokazali katalog s slikami zhalovalcev in tudi tam se je Miha na sliki bebavo smehljaj in je bila torej gospa chisto sama kriva, da si je izbrala ravno njega. Gospa je odshla med grozhnjami, da bo zadevo izrochila odvetniku.

»Zakaj pa odvetniku? Bolje bi bilo poklicati psihiatra,« si je zagodrnjal v brke uslužbenec Zhal.

Miha je prisegel, da se ni nasmihal. Samo tak obraz ima, da je videti, kot da se nasmiha. V resnici pa je resen in zhalosten, kot se spodobi za pogreb.

Gashper je shepnil uslužbencu Zhal na uho:

»Zhe od rojstva ima tako bebav obraz, ki pa obichajno pomirjujoče deluje na pogrebce. Kaj hochemo, novih kadrov ni. Za bozhjo voljo, potrpite in ne nasedajte vsaki histerichni babi. Srechen gospod Dolezhal, da se je je iznebil!«

»Konchno si ga je sama izbrala,« je zagodel uslužbenec Zhal, prefinjen gizdalín s frizerskimi brkci pod nosom in z mehkim, zhametnim glasom, oblechen kot iz shkatlice. »In mi smo solidna firma. Pri nas mora vsakdo plachati vnaprej, zato nam ni treba priznavati nobenih reklamacij.«

Ob petih popoldne je bil pogreb gospoda Pivnika. Pokojnik je bil shomoshter, star chez osemdeset let. Vdova je bila komaj kaj mlajsha in chrnolasi, skodrani

gizdalini Fonzelj bi se silno dolgočasil, če ne bi bila ob vdovi tudi njena vnukinja Sara.

Sara je bila lepotica skladne postave, ribjih ustnic, izbuljenih oči, ki so she bolj poudarjale zaobljenost njenih ribjih bokov. Imela je drobno skodrane lase, široko razpushčene ob glavi, in gledala je malce butasto. Toda to je bil le vtis zaradi izbuljenih oči.

»Kakshna ribal« si je navdusheno mislil Fonzelj.

Takoj se je približal vdovi in se ji predstavil, pri tem pa je strmel v oči njene vnukinje.

»Oh,« je vzdihnila Sara, »nikakor nisem pričakovala tako zelo mladega poklicnega zhalovalca. Mislila sem, da se s tem ukvarjajo samo precej starejši gospodje.«

Gospa Pivnikova je molchala in strmela v krsto s pokojnikom. Pri tem ji je drhtelo vse telo. Sari je bilo dolgočas ob pretreseni stari mami in mrtvem dedku.

»Bodite ob meni, da mi boste v oporo,« je shepnila Fonzeljni na uho. »Groza me je. Vse te sveče, pa venci, krsta, mrtvi dedek, rozhe in duh po trohnobi! Srh me spreletava. Tu, po hrbtu. Potipajte!«

Fonzelj se ni dal dvakrat povabiti. Nezhno jo je potipal po hrbtu, zdrsnil z roko malo nizhe in otipal tudi chvrst, napet in zaobljen konec hrbta. Takoj nato je odmaknil roko. Sadje mora dozoreti, preden ga oberesh.

»Chutil sem,« ji je shepnil tako tesno na uho, da se je med govorjenjem z ustnicami dotikal njenih ushesnih mechic. »Resnično ste napeti od strahu. Toda ne bojte se, zato smo tu poklicni zhalovalci, da vas tolazhimo. Bodite ves chas v moji blizhini.«

Za pogrebom je shel Fonzelj tako, da je na eni strani medlo podpiral gospo Pivnikovo, na drugi pa se ga je chvrsto oklepala pod roko vnukinja Sara. Nobenih drugih blizhnjih sorodnikov ni bilo. Sarin oče, sin gospe Pivnikove, in njena mati sta zhe pred leti umrla v prometni nesrechi. Prishla je le neka daljna sestrichna zhalujoče vdove. In bilo je tu nekaj uchencev gospoda Pivnika, glede katerih ni bilo chisto jasno, ali so prishli uzhivat na pogreb zagamanega prfoksa za matematiko ali so se prishli preprichat na lastne oči, da ga bodo zares pokopali.

Ko so polagali krsto v grob, je Fonzelj preprichal sestrichno gospe Pivnikove in njenega mozha, da sta vsak z ene strani podprla vdovo. Sam se je posvetil Sari in jo drzhal okoli pasu, cheprav bi jo najrajshi kje drugje.

»Grozno,« je Sara shepnila med zhupnikovim obredom. »Kako chlovek kar umre! Truplo je, kos mesa. Le kaj pochenjajo s truplom, preden ga pokopljejo? Slishala sem, da pokojnika umijejo in preoblechejo. Kakshni ljudje so, ki to zmorejo? Srh me spreletava ob teh mislih.«

»Po pogrebu bi vam lahko razkazal mrlishke vezhice in vam pojasnil marsikaj od tega, kako ravnaajo z mrlichi, če ste pri volji,« ji je Fonzelj shepnil na uho in pri tem ga je skoraj omamil vonj po vrtnicah, ki je vel iz njenih las.

»Res?« se je zvedavo ozrla vanj. Njene napete ustnice so bile nashobljene kot rozhni popek. »Veselilo bi me. Te stvari so me vedno zanimale. Precej knjig sem zhe prebrala o posmrtnem zhivljenju. Vendar so tako dolgochasne. Tako podobne so si. Upam, da po smrti res ni vse skupaj en sam dolgchas.«

Ko je bil obred konchan, sta sestrichna in njen mozh odpeljala uzhaloshcheno vdovo, gospo Pivnikovo. Fonzelj je pochasi, a vztrajno zaostajal za njimi. Drzhal je Saro pod pazduho, kjer je bila njegova roka prijetno na toplem.

»Pojdiva,« ji je shepnil. »Zdajle si lahko v miru ogledava mrlishke vezhice.«

Potegnil jo je vstran, za zhivo mejo iz pushpana, in odshla sta proti ploshchadi, okoli katere so bile v polkrogu vezhice poslednjega slovesa. Peljal jo je v tisto, v kateri je she pred kratkim lezhal njen dedek, saj je vedel, da bo ta zanesljivo prazna. Snazhilke jo bodo pospravljale shele zgodaj zjutraj naslednjega dne. Ura je bila blizu sheste zvecher. Stemnilo se je zhe. Pod desnico je chutil, da Sara trepeche po vsem telesu.

»Kako je vznemirljivo,« je shepetala z drhtechim glasom, ko sta stopila v vezhico shtevilka shestnajst. Od zunaj so se ji vezhice zdele kot garazhni boksi pred blokom. »Po trohnobi dishi. Kot da bi vsepovsod naokoli rasle shtorovke.«

Po stenah je bila res trohnobna plesen zaradi slabe izolacije.

»Samo po cvetju in svechah dishi,« je rekel Fonzelj, prizhgal luch in zaprl vrata. »V tej sobici je vsak dan na stotine cvetov. Zato ne more biti grobar, kdor je obchutljiv za cvetni prah.«

»She malo prej je tukaj lezhal dedek,« je dejala. »Bil je tako svezh, kot da bi bil she zhiv. Mislila sem, da bo vsak hip vstal in me potrepljal po ritki, kakor me je znal samo on. Le kako so to naredili? Kaj pochnejo grobarji s trupli, da so videti kot zhiva?«

»Pokazal ti bom,« je dejal Fonzelj. »Ulezi se na pare in se delaj mrtvo, medtem pa ti bom pokazal, kaj pochnejo z mrlichy.«

»Mravljinci mi lezejo po vsem telesu,« je shepetala Sara in se ulegla na pare. »Vendar hochem na vsak nachin izvedeti, kaj se bo dogajalo z menoj prve dni po smrti.«

Fonzelj se je lotil dela. Sara je negibna lezhala na parah, on pa ji je pochasi slachil obleko, kos za kosom. Najprej plashch, potem suknjich in krilo kostima. Cheprav je bila suha, skoraj koshchena, a zaobljena na pravih mestih, je bila tezhka, ker se je delala mrtvo. Vzdigoval jo je, vlekel z nje obleko, ki jo je spushchal kar na tla poleg kamnite mize, ki je bila tako nizka, da je moral klechati poleg nje. Marmor na tleh je bil neprijetno mrzel. S kombinezho je bilo najvech problemov. Na koncu ji je odpel in slekel she nedrchek, hlachne nogavice pa ji je potegnil s telesa kar s hlachkami vred, ker se mu je zachelo muditi.

Oblezhala je gola in premrazhena na parah z zaprtimi ochmi. Kljub koshchenosti v pasu in prsnem koshu, kjer so se ji videla vsa rebra, je imela velike in chvrste prsi. Zadnjica je bila shiroka, napeta in okrogla. Bradavice so se ji napele in

boleche shtrele v njegov pogled. Skoraj so ga zbolele oči, da si jih je za hip pomel. Roke so se mu zatresle, zachutil je gnecho med stegni.

Pobozhal jo je. Narahlo, z vrshicki prstov, ji je zdrsnil od ushesa po vratu, chez bradavice in trebuh.

»Tako umivajo mrliche,« je hripavo shepetal in ji krozhil z dlanjo po trebuhu.

»Ne vem, mrtva sem,« je odvrnila z votlim glasom, ki je pritajeno odmeval v prazni poslovilni vezhici. Tresla se je po vsem telesu. Morda zaradi njegovih dotikov, lahko pa tudi zaradi mraza, saj vezhica ni bila kurjena. Zhivljenje je vchasih bolj prozaichno, kakor si mislimo. »Ne govorim in ne chutim,« mu je govorila in stiskala stegna, cheprav med njimi she ni bilo nichesar.

Njegovi prsti so gibko drseli po vsem njenem telesu. Stiskal ji je ushesne mechice, bozhal jo je po vratu, zdrsnil z rokami prek ramen na bradavici sredi razkoshnih dojk, ju malce pomechkal, s hrptom dlani pobegnil chez trebuh in shvistnil chez stegna do prstov na nogi, ki jih je mochno stisnil v dlan.

Potem jo je z eno roko zgrabil med nogami in mechkal. She bolj se je tresla, dokler ji nanagloma ni prvich prishlo in se je stokaje zvijala na parah. She preden se je umirila, si je spustil hlache in se zadrhl vanjo.

Vsaj njegov namen je bil tak, vendar ni shlo. Njegov oven je zhe kmalu naletel na oviro.

»Kurba, saj si she nedolzhna!« je siknil Fonzelj.

»Nich ne rechem, ker sem mrtva,« je shepetala Sara in solze sramu so ji polzele iz oči chez obraz. »Delaj z mano, kar hochesh, ne morem se braniti.«

Sunkoma se je zaril in preluknjaj tisto, kar mu je bilo v napoto. Zastokala je, a ko se je zachel divje in enakomerno zabijati vanjo, pri chemer jo je grabil za velike prsi in ji z rameni tishchal dolge noge kvishku, da se je lahko zadiral she globlje, je stokala zhe od uzhitka.

»Zdaj vem, da je bilo dedku lepo, ko je bil mrtev,« je javskala s hripavim glasom, ki se ji je nenehno krhal. Njemu je zhe prishlo, zato se ni vech kaj dosti zmenil zanjo, temvech se je oblachil. »Samo da dedku nihche ni preluknjaj diafragme,« je rekla zasanjano in z roko drsala po tleh.

Gledala ga je z malce izbuljenimi ochmi, lasje so se ji prepoteni in shtrenasti navijali okoli uhljev in se ji lepili na obraz. Zajokala je, she vedno gola na belem marmorju.

»Tako sem srechna,« je rekla. Dvignila se je in ga objela. »Che je dedek takole odshel v nebesa, je moral biti zares srechen. Po vseh teh letih zhivljenja s sitno babico! Upam le, da so ga umivale zhenske.«

Fonzelj je bil zmeden in ni vedel, kaj naj si misli. Sicer pa – zakaj naj bi sploh mislil?

»Lepo je biti mrtev,« je shepnila Sara in iskala na tleh hlachke.

»Pri dedku je bilo drugache,« ji je skushal pedagogshko pojasniti Fonzelj. »Njega je vzela v roke babica.«

Sara se je glasno zahihitala in stlačila bohotne joshke v modrchek, ki ji je komaj pokril bradavice. Navlekla si je zhabe, puli in chez vse kostim.

Ko je bila oblečena, jo je pospremil iz mrlishke vezhice in za njima ugasnil luch, da ne bi privabil sitnega pokopalishkega chuvaja Fedorja, ki je moral vsak hip zacheti svoj prvi nočni obhod.

Zunaj je bila trda tema, a po grobovih so mezhikale luchke.

»Poglej, v sosednji vezhici lezhi mrlich,« mu je shepnila Sara.

Pogledal je na vrata.

»Irena Pogachar,« je prebral.

»A odvetnica?« ga je vprashala.

»Ne, kurba je bila v baru hotela Slon,« ji je povedal. »Vse sem jih poznal. Velike razlike pa ni. Odvetnice in kurbe plachash za njihovo storitev. Za majhen denar so pripravljene ene in druge narediti velike kurbarije.«

Pred Zhalami se je Sara usedla v volva 960, razkoshno limuzino kovinske srebrno modre barve.

Spustila je elektrichno steklo.

»Rada bi bila she kdaj mrtva,« je rekla skozi odprto okno. »V oporoko bom napisala, da te morajo najeti za moj pogreb. Che bosh she zhiv,« je dostavila.

Vzhgala je avtomobil in se odpeljala z blazhenim nasmehom na ustnicah, ne da bi se she kaj ozrla po njem.

Fonzelj pa je she dolgo strmel za njenimi zadnjimi luchmi. Bile so tako rdeche in pekle so ga v oči.

Stali so ob shanku v bifeju Pri zadnji kapljici, ki je bil poleg cvetlichearne v istem poslopju kot krematorij; ta je obratoval nachelno ob torkih in chetrtkih in takrat se je iz njegovega dimnika chez pol Ljubljane razlezel sladkobni vonj po sezhganem chloveshkem mesu. Najmanj je pravzaprav smrdelo na pokopalishchu.

Malo vishje chez cesto je bila imenitnejsha gostilna Pri treh okostnjakih, vendar tja niso zahajali, ker je bila drazhja. Prenobel za potepuhe. Vanjo so prishli le, kadar so v gostilni svojci priredili sedmino in so poklicne zhalovalce pomotoma povabili zraven.

»Premishljujem o tem, da bi si pustil rasti brado,« je zamrmral Krishtof in se z desnico pogladil po dva dni starem strnishchu.

»Mislish, da bi te to polepshalo?« se je zachudil pleshasti Miha. »A res mislish, da bi te sploh kaj lahko polepshalo? Rajshi si bolj redno umivaj lase, ker imash mastne. Che bi jaz imel toliko las na glavi kot ti, bi si jih vsak dan umil z najboljshim shamponom.«

»Ne mislim, da bi bil lepshi, ampak zanimivejshi,« je zagodrnjal Krishtof. »Postal bi podoben tistemu igralcu Badu Spencerju. In brada naredi chloveka bolj inteligentnega.«

»Tebi tudi brada ne bi pomagala,« je stoichno skomignil z rameni filozof Gashper. »Konchno ima tudi kozel brado, pa ni videti zato nich pametnejshi od chloveka.«

»Che si bosh pustil rasti brado, bosh moral v roku enega meseca zamenjati osebno izkaznico in vse druge dokumente, v katerih imash fotografijo,« ga je strokovno opozoril upokojeni kifelj Fonzelj.

»Ne serji!« je zobato zarezhal vanj Krishtof. »Poglej! She hoditi znam tako kot Bad Spencer.«

»Spenser se izgovori,« ga je blagohotno opozoril Gashper.

Krishtof ga ni poslushal. Zachel je hoditi po bifeju kot pijan medved.

»Kaj je zdaj, fantje?« je revsknil natakhar Korel. »A boste she kaj spili ali boste samo chvekali bedarije? Dam she eno rundo?«

»Daj,« je zinil Miha. »Meni dvojnega.«

»Vem, saj nisem iz Baden Badna, da bi mi moral neprestano ponavljati,« je nejevoljno zagodrnjal Korel in segel po steklenicah. »She nikoli v zhivljenju nisi naročil manjshe merice.«

»Zadnjih sem bil na pogrebu kot Dzhon Vejn,« je rekel Gashper, ko je Krishtof prilomastil nazaj k shanku v stilu Buda Spencerja. »Hodil sem tako kot on, s celim telesom pri vsakem koraku. Opazil sem, da me pogrebci opazujejo in postalo mi je vshech. Sploh se mi zdi, fantje, da je nash poklic zelo blizu igralskemu. Igramo vlogo poklicnega zhalovalca. Tega ne bi zmogel vsak. Vzhibeti se je treba, to je.«

»Mislim, da imash prav,« je zamishljeno rekel Miha. »Res je precej podobnosti z igralskim poklicem. Vem, ker sem shel nekoč gledat slovensko komedijo v gledalishche in bilo je natanchno tako kot na pogrebu. Ljudje pa so se vseeno smejali in ploskali ter vpili na koncu bis, bis, bis!, kot da bi pokopavali svojo tashcho.«

»Ja, vchera sem na pokopalishchu pokavsäl eno, ki je imela rit in joshke kot Merlinka Monro,« je hipoma posegel vmes policaj Fonzelj. »Kar je bilo vmes, pa ni bilo omembe vredno.«

»Enkrat te bo zasachil pokopalishki chuvaj Fedor in potem ti bodo za vedno prepovedali vstop na pokopalishche,« ga je blago opomnil Gashper. »Sam si bosh kriv, che ne bosh vech mogel opravljati poklica in bosh spet pristal med klatezhi pod mostovi.«

»Ko pa so zhalostne zhenske pripravljene na vse,« je vzdihnil Fonzelj. »Kadar so zhalostne, lahko z njimi pochadesh, kar hochesh. Che bi takshno mrho srechal v mestu, me she pogledala ne bi, ampak tu na Zhalah postane voljna, mehka in mokra. Bog mi je pricha, da ne silim v zhenske, kar ponujajo se mi, kot postrvi v prenapolnjenem ribniku skachejo iz vode.«

»She eno rundo?« se je znova vmeshal natakhar mednje in med prazne kozarce.

Nekdo je pokimal.

»Fantje, pochasi,« je shepnil Gashper. »Kdo bo pa plachal?«

Izbrskali so ves denar iz zhépov. Zbrali so za stotaka premalo. Spogledali so se.

»Grem po sveče,« je shepnil Miha. »Kmalu bom nazaj. Pazite na mojo vekijo.«

»Pazi se rajshi ti – in to chuvaja Fedorja,« je zinil Krishtof.

Miha je pokimal med vrati, saj je zhe odhajal iz bifeja. Sprehodil se je po pokopalishchu in z grobov pobral nekaj svech, ki niso niti dobro zagorele, saj je ponochi pihal veter in jih gasil. Natlachil si jih je v vse zhepe, potem se je previdno, da ne bi kje srechal Fedorja, sprehodil do blizhnjega svecharja, ki je imel delavnico poleg Zhal. V sobici zadaj mu je izrochil sveche v ponovno obdelavo, dobil za to nekaj cvenka in izginil nazaj v bife.

Tako so zbrali she za eno rundo pijache.

Bili so poshteni lopovi. Kradli so sveche in jih nosili svecharju, ki je znova uporabil vosek in plastichno posodico. Kradli so tudi svezhe cvetje, ki so ga za majhno odshkodnino vrachali cvetlicharnam.

Sovrazhili pa so prave lopove: Bosance in Cigane, ki so kradli z Zhal vse, kar ni bilo zacementirano in priklenjeno.

Zhalovalci so imeli svoja pravila. Kjer so bile tri sveche, so vzeli samo dve. Goreche sveche se niso dotaknili, ker to prinese nesrecho. Takshno svecho lahko ukrade samo chlovek brez vesti. Zato so svecho vedno prej upihnili, preden so se je dotaknili. Kradli so samo svezhe rozhe, prinesene istega dne. Niso kradli vaz, ker potem ljudje ne bi imeli kam dajati shopkov rozh in te ne bi ostale svezhe. Bosanci in Cigani pa so kradli vse, celo zhelezne ograje, ki so jih preprosto odlomili in odpeljali na odpad. Z njimi so romale vse sveche, naj so gorele ali ne, kradli so nagrobne kamne in jih prodajali za gradivo. Celo pesek so postrgali z grobov z zidarsko zhlico, ga natlachili v vreche in potem she enkrat prodali pred vhodom na pokopalishche. Res niso poznali nobene obzirnosti.

»Vcheraj sem videl smrt,« je zinil upokojeni policaj Fonzelj in nagnil kozarec s pijacho.

»Res?« se je zdolgochaseno zachudil Gashper. »Kakshna pa je bila?«

»Bi rekel, da je imela dobre joshke in napeto rit, sicer je Fonzelj ne bi opazil,« se je posmehnil Krishtof.

»Ne, vsa v belem je bila in zelo koshchena, skoraj elegantna,« je priznal Fonzelj. »Pravzaprav je bela vlekla malo na sivo. Dva koraka od mene je stala in je gledala pogreb gospoda Mikelna, ki je umrl od prehude zaverovanosti vase. Smehljala se je. Nameraval sem jo zhe legitimirati, a sem se premislil, ker me je nenadoma ostro pogledala v ochi, kakor da me je spregledala. Kar srh me je spreletel.«

»Shkoda,« je rekel Miha. »Mogoche bi ti verjel, che bi mi zdajle pomolil pod nos njeno osebno izkaznico.«

»Sem jo pa vseeno ogovoril,« je nadaljeval Fonzelj. »Vprashal sem jo, kdaj bo prishla pome z nalogom za prisilno privedbo na oni svet. Spet me je pogledala v ochi, ampak zdaj me ni bilo strah, ker je naredila zelo prijazen obraz. Prej, kot si mislish, mi je odvrnila. In zdaj me skrbi, kaj je mislila s tem. Kdaj natanko bo ta prej, kot si mislim?«

»Saj ti je povedala, da bo to prej, kot si ti misliš,« je s filozofsko lagodnostjo dejal Gashper in stoichno skomignil z rameni.

»Morda pa si nesmrten, ker nikoli ne misliš,« je ugibal Miha.

»Moral bi jo aretirati,« je trmasto vztrajal Krishtof. »Najbolj množichna morilka na svetu je, ti jo pa kar pustish. Zagotovo jo ishche tudi Interpol.«

»Chudno, da ji nisi shel razkazovat kakshne mrlishke vezhice,« se je namuznil Miha, ki ga je po nekaj kozarchkih dvojne vekije zapustila pushchobnost in je postal shaljivec. »Kolikor te poznam, bi she smrti dvignil haljo in jo nabrisal. Mogoche pa dobro nastavlja.«

»Mislim, da bo ona nabrisala mene, ko bo prishel chas za to, da bom dozhivel rigor mortis,« je zamishljeno dejal Fonzelj.

»Prej, kot si misliš,« je tiho rekel Gashper in se zastrmel skozi okno. V njegovem glasu je bil kanchek zlobe.

Zunaj so she vedno naletavale redke snezhinke. Bil je dolgochasen zimski opoldan.

MATJAZH KLOPCHICH VULGO MATJAZHEK

Pariz. Nekega poletnega dne. Stopnice na Sacré-Coer. Vzpenjam se, ko nenadoma zagledam, kako sestopa proti meni Matjazh Klopchich. Nisem bil presenečen, Matjazh je velikokrat potoval v Pariz. Zaradi kinoteke, v kateri je bil stalen gost. Vesel sem mu zaklical: »Hej! Kaj pa ti tukaj?«

Klopchich me je debelo pogledal. Nekaj je zamrmral po francosko in shel naprej. Chudno se mi je zdelo, da se tako shali. To ni bilo v njegovi navadi. In ne v njegovi naravi. Spustil sem se do njega: »Daj no! Kaj ti pa je? Sem te s chim uzhalil?« Neprijazno mi je zabrusil: »Je vous ne connais pas!« In je odvihral.

Nisem mogel razumeti, tudi ne moja zena, ki je bila z mano. Bila sva prepričana, da sva srečala Klopchicha. Mogoče pa le ni bil Matjazh? Toda ves videz, tudi nachin oblachenja, plashch, sivi klobuk, celo glas, vse je bilo Klopchich. Ni bil enak, isti je bil. Popoln dvojnik.

Ko se danes spominjam tistega dogodka, po vseh letih, ki sem jih v precejšnji meri prezhivel ob njem, mi je jasno, da ni imel dvojnika samo v Parizu, marveč tudi v sebi. Ko sem ga prvih srečal, leta 1954 pri predstavi *Romea in Julije* v ljubljanski Drami, je bil prav tako nepristopno odbijajoch kot njegov pariski dvojnik. Nastopal je pri predstavi skupaj z nekaterimi chlani sabljashkega kluba. Shtudentje igralske akademije smo statirali. Kadar nas je bilo premalo, so najeli she shtudente drugih fakultet. Med nami so vladali nekakshni hierarhichni odnosi. Shtudentje akademije smo bili pomembnejshi od drugih. Oziroma vsaj chutili smo se tako. Drugi statisti so nam to priznavali. Sabljachi pa ne. Shteli so se za »nekaj vech«. To so nam pokazali na ta nachin, da se niso pogovarjali z nami. She pozdravljali se skoraj nismo. Ker je bil Klopchichev oche direktor Drame, so imeli privilegij pri slachilnici. Tudi to smo jim zamerili. Za nas so bili kratko malo domishljavci.

Klopchichevega sabljashkega sodelovanja z Dramo ne bomo nashli v chlankih enciklopedij. Niti njegovih dveh scenografij iz leta 1966 – za *Uchene zbenske* (rezhiserja Jana) in *Strichka Vanja* (rezhiserja Hienga) – ne omenjajo. To je pa vse, kar je ustvaril v gledalishchu, cheprav si je zhelel vech, tudi kakshne rezhije. Svojo ljubezen do gledalishcha mu je uspelo uresnichiti samo z rednim spremljanjem predstav. To mu je pomagalo, da je dobro poznal igralce, che ne drugache, pri zasedbah.

Tri leta po *Romeu* sva se spet srečala. To pot pri filmu. *Dobro morje*. Bil je asistent scenografa Nika Matula. Dva Janeza – Vrhovec in Chuk – pa jaz, nerazdružljiva trojka, smo igrali vechje vloge. Bili smo ribishka klapa (v filmu), po snemanjih pa bohemska, ko smo se sproshchali v oshtarijah. Klopchichu nashe veseljachenje ni

bilo pogodu. Gledal nas je postrani, skoraj zanichljivo, imel nas je za neresne. Mi njega pa za malomeshchana.

Lepega dne je »domishljavec in malomeshchan« Klopchich prisedel k moji drushchini. Neverjetno! Bilo je v klubu Drame. Ne samo, da je prisedel, ponudil mi je celo vlogo v filmu *Zgodba, ki je ni*. Bil sem izjemno presenečen. Ne samo, ker sem vedel, da moje zasebno zhivljenje ni po Klopchichevem okusu, mislil sem tudi, da prav tako prezira moje igrilstvo. Kaj sem hotel, pristal sem. In tako se je zachelo moje najbolj plodovito sodelovanje s katerim od režiserjev, filmskih prav gotovo. In zachel sem spoznavati dvojnika v njegovi osebnosti – »Matjazhka«. Tako smo o njem govorili. Najbolj duhovito je pomanjshevalnica zvenela v zagrebshki intonaciji snemalca Tomislava Pinterja. Ta ga je tudi v resnici tako klical, posebno, kadar ni bil zadovoljen z njim. A to je bilo pozneje.

Zgodbo, ki je ni smo snemali na Bledu. Samo ponoči. Chez dan smo se kopali, vozili s cholni po jezeru, ko se je stemnilo, pa v Kazino, kjer smo uprizarjali kavarnishki orkester. Delo ni bilo naporno, bilo je zabavno, imeli smo se lepo.

Zhe prvi snemalni dan sem zachel obchudovati Klopchicha in njegov nachin dela, njegovo pripravljenost, profesionalnost. Tega pri slovenskih režiserjih, tistih, s katerimi sem delal seveda, nisem bil vajen. Na primer zagonetna »os«, s katero se danes, v chasu dolgih kadrov, ne ukvarjajo vech. Takrat pa so bile smeri snemanja podvrzhene strogim pravilom, ki so preprechevala, da bi slika preskочila »os« in bi se junaka na platnu ne pogovarjala, marvech bi govorila drug mimo drugega, vsak v svojo smer. Tega nashi takratni režiserji niso ne znali ne razumeli in so zaradi tega na dolgo in shiroko razpravljali z asistenti in snemalci, kam naj igralec gleda. Muchno! Pri Klopchichu tega ni bilo. Smeri in os je obvladal. Pa she druga »obratna« znanja. Kakor je bil globoko chutecha umetnishka dusha, tako je izjemno poznal tudi obrtnishka pravila filma. Celó v osvetljava se je vtikal, chesar drugi režiserji niso pochedi. Med jugoslovanskimi filmskimi fotografi je bil najbolj umetnishki Rudi Vavpotich. Nich chudnega, da ga je hotel za sodelavca predvsem Klopchich. Rudi je bil nadvse prijazen in ljubezniv. Ko pa je postavljал luch, je bil kot stekel pes na verigi. Ves chas je renchal, kot da bo vsak chas shavsnil, režiserja seveda, ki postavlja tako neumne kadre. Klopchich pa je opustil statiko, kar je bilo she posebej tezhavno za osvetlitev. Kamera se je kar naprej gibala. »Ta bo she hotel, da svetim okrog vogalala« Vendar ga je Klopchich vedno preprichal in ko je na projekcijah Rudija fotografija zadovoljila, se je potolazhil. Do trenutka, ko je Klopchich zahteval, da neki kader osvetli samo s svecho. Vavpotich se je ostro uprl. A kadar si je Klopchich vbil kaj v glavo, je to hotel imeti. Bilo je precej vrochih debat. Vavpotich je godrnjal v koshate brke. Bil je na robu obupa. Nazadnje ga je Klopchich, ki se je spoznal tudi na fotografijo, le pretental. Namignil mu je, kakshno blendo in kakshen objektiv naj uporabi. In se je spet posrechilo. Vavpotich ni mogel verjeti.

Da je Klopchich dosegel, kar si je zamislil, da je dobil, kar je hotel, si je pomagal z vsem mogochim, najbolj pa z vztrajno trmo. Ko je pripravljал *Papirmate avione*, si

je za glavno vlogo (tega she danes ne razumem) zamislil mene. To je chisto ljubimska vloga. Mene pa »ljubimska stroka« ni zanimala, privlachil me je »karakter«, in v to smer so me usmerjali tudi na akademiji in drugi rezhiserji. Zato sem vlogo odklonil. Vsa vztrajnost Klopchichu ni pomagala. Prepricheval me je, da je ta vloga moja zadnja prilozhnost, da igram ljubimca. »Ne in ne!« sem vztrajal. Lepega dne mi je zhen a rekla: »Klopchich je bil pri meni. Zaradi filma. Tega res ne smesh odkloniti!« Seveda – takrat sva si z zhen o skushala urediti stanovanjske razmere, za to pa je bil potreben denar. Klopchich je spet uspel. S pomo chjo moje zhene, ki sem ji pozneje vechkrat kar zares ochital, da me je prodala. Ko so na televiziji pripravljali *Cvetje v jeseni*, so uredniki, prireditelj besedila Mitja Mejak in Klopchichev svetovalec in sodelavec, predvsem pa prijatelj Andrej Hieng videli v vlogi doktorja Janeza – Borisa Kralja. Po dolgih razpravah je Klopchich pristal na poskusno snemanje. Ker pa se je bal, da bi se mi zdelo neumno, da bi v letih, ki sem jih imel, she hodil na poskusna snemanja, me je prosil, naj le grem, chesh: »Jaz sem se zhe itak odlochil – zate.« Pri tem je ostalo. Spet je obveljala njegova.

Tudi sam – kot igralec – sem se moral vechkrat ukloniti njegovim zahtevam. Za dogajanje scene »zhiberdej« si je zamislil bukov gozd pod vrhom Blegosha, na tisti strani, kjer ni ceste. Mene je prav takrat muchil ishias. Zaradi bolechin v krizhu sem zelo tezhko hodil. Predlagal sem mu, naj prestavi snemalno mesto. Na Rozhniku ali Toshkem chelu so enako lepi bukov i gozdovi. Dostopni! Saj ni shlo samo zame, tudi vso tezhko opremo od kamer, stativov in blend do vsega mogoche ga, kar se potrebuje pri snemanju, je bilo treba na ramah znositi po strmini. Klopchich se ni vdal. Moral sem se prestokati chez brezpotje do snemalnega mesta. Pa je bilo tam res tako nenadomestljivo lepshe? Ne vem! Prizor v filmu je vsekakor lep.

Bolj kot taki organizacijsko-tehnicni nesporazumi so pomembni »umetnishki«. Spochetka me je motilo, ker je pri govoru zahteval cezure kar sredi stavka, brez prave logike. Nekako sem se navadil najti kompromis med njegovim in mojim slishanjem izjave, kar mi je konchno pomagalo tudi pri oblikovanju lastnega gledalishkega govora. Do besa pa me je spravila zahteva po gesti, ki se mi je zdela nagnusno sladkobna – zhajfa! Moj upor ni pomagal. V nekem kadru sem moral partnerko (Snezhano Nikshich) z blazinico kazalca pobo zhati v ravni chrti prek chela in chez nos do ust. »Grozno!« A se je izteklo priblizhno tako kot pri osvetlitvi s svecho. Prizor ni bil »grozen«. Mogoche malo »hecen«, ampak znosen.

Vedno bolj sem spoznaval Matjazhevega notranjega dvojnika. Klopchich je bil resen, studiozen, razmishljajoch, inteligenten, izobrazhen, njegov notranji dvojnik, zaradi katerega so mu sodelavci pravili »Matjazhek«, pa je bil otrochji in naiven – sancta simplicitas. Po otrochje je pri zajtrku sprasheval, kaj se je prejsnji vecher dogajalo v ekipi. Posebej so ga zanimale kakshne pikanterije. Nismo si mogli kaj, da si ne bi izmishljali zgodbic, ki jih je Matjazhek vneto poslushal in jim tudi verjel. Na sceni je Klopchich zahteval vzoren red. Posebej je bil alergichen na alkohol. Toda tistega, ki je bil pod vplivom maliganov, Matjazhek vechinoma ni lochil od

treznega. Kadar je Klopchich treznega obdolžil opitosti, ga je bilo skoraj nemogoče preprichati o nasprotnem. Ko pa je bil Mirko nekega dne precej nalit, me je Klopchich vprashal: »Mislish, da je pil?« – »Kje pa!« sem skushal biti chim bolj preprichljiv. In Matjazhek mi je verjel. Kadar pa je za koga, tudi po krivem, verjel, da se ni odrekel pijachi, mu Klopchich zlepa ni dal vloge.

V Klopchichevo dvojnost sodijo tudi nekakshni »Matjazhkovi« – naj tako rechem – freudovski lapsusi, ki so nastajali zaradi tega, ker je bil z vso svojo miselno energijo zavzet s filmom in so mu bile vsakdanjosti nepomembne. Ko smo snemali v Svechini (v cerkvi in na cesti), smo potrebovali pomoč zhupnika v cerkvi in milichnika na cesti. Naj smo ga she tako opominjali, Matjazhek je oba striktno narobe naslavljal – »gospod milichnik« in »tovarish zhupnik«.

Bil je zahteven pri obnashanju drugih, sam pa je (ali njegov dvojnik?) lahko storil kaj povsem neumljivega. Predvsem takrat, ko je ustvarjal nov film. Ko smo hodili po ljubljanskih konfekcijskih trgovinah – kostumerka, Matjazh in jaz, da bi izbrali obleke za vlogo v *Papirnatih avionih*, – po nashih trgovinah niso imeli nichesar po zahodnjashki, »demokratichni« modi; zhiveli smo pach v socialistichni sivini. Kdor je hotel biti modno oblechen, je moral v Trst. Matjazh je bil precej zhivchen, nich mu ni bilo vshech. Nenadoma pa smo na Cankarjevi srečali moshkega, ki je nosil suknjo iz velurja. Moral jo je dobiti iz Trsta, che zhe ne iz Pariza. Klopchich je planil: »To!« In zhe je prijel sprehajalca za komolec: »Bi stopili z nami v vezho?« Potegnil ga je v prvo vezho. S kostumerko sva shla za njima. Tam je Klopchich presenechenemu gospodichu razlagal, da prav tako suknjo potrebujemo za film, in ga nagovarjal, naj nam jo proda. Tega neznanec ni hotel, je pa pristal, da nam jo posodi. Matjazhek mu je stezhka dovolil, da je odshel domov v svoji suknji, ki jo je pozneje shel nekdo iskat. No, takih stvari se je Klopchich nauchil od filmarjev, ko je she asistiriral Niku Matulu. Posebno rekviziterji so uporabljali vsakrshna sredstva, da so dobili kak redek rekvizit. Celo tatvine se niso ustrashili. Pa ne v svojo korist, marvech da bi obogatili skladishche. Tako smo pri *Cvetju v jeseni* imeli opravka celo s policijo. Le da Matjazh pri tem ni bil udelezhen. Tako dalech se ni spushchal, kljub temu, da je bil pripravljen veliko storiti za svojo umetnost.

Prvi dvojnik, ki je zhivel v njegovi osebnosti, je bil kultivirani razumnik, za katerega velja, da »che je slovenski film hrepenel po umetnosti, jo je s Klopchichem dobil« (Zdenko Vrdlovec). Drugi dvojnik je bil nash otrochji »Matjazhek«, filmski razvajenchek. Njegova razvajenost se je kazala v tem, da je moral dobiti vse, kar si je pozhelel. Sicer so bili tudi drugi rezhiserji taki, a »Matjazhek« je bil hujshi, obenem pa prisrchen, vztrajen, a ne grob. Med vojno so ga skrivali oefarji, ker sta bila njegova starsha v partizanih. Morda od tod njegova razvajenost, ker je skushal nadoknaditi zamujeno. Nanj je pazila tovarishica Zhlendrova, uchiteljica, ki je pozneje uchila mojo hcherko. Bila je prijazna zhenska. Ko bi morala v chetrtem razredu otrokom razlozhiti spolnost, nas je na roditeljskem sestanku prosila, naj mi to storimo. »Ko hochem zacheti in vidim pred sabo njihove nedolzhne oči, se mi grlo zapre.« To seveda nekaj pove tudi o

Matjazhku, ki je vedril pod okriljem dobre, nepokvarjene tovarishice Zhlander. Ohranil jo je v lepem spominu. So bile Matjazhkove »psiholoshke posebnosti« deloma posledica tistih chasov?

Klopchich si je izbiral sodelavce med ljudmi, ki so mu bili po delu nekako podobni in jim je zaupal. To so bili scenograf Niko Matul, kostumografinja Alenka Bartl, snemalca Rudi Vavpotich in predvsem Tomislav Pinter – Picho, organizator Franci Zajc, pisec dialogov in dramaturshki svetovalec Andrej Hieng ... Podobno je bilo z igralci. Zasedal je neko vech ali manj stalno skupino. Zachelo se je zhe pri *Zgodbi, ki je ni*. Od njegovih »stalnih« smo bili tam Dare Ulaga, Tone Slodnjak, Mirko Bogataj ... *Ljubljana je ljubljena* je naslov dveh Klopchichevih filmov. Res jo je ljubil, Ljubljano, tudi v filmih, kjer ni v ospredju, zadiha iz gibljivih slik rahla nostalgija po njej. Cheprav se je v *Cvetju* (izjemoma) ponorcheval iz nje, je o njej zapustil sanjski spomenik. Zaradi njegovega toplega obozhevanja godbeniki v *Zgodbi* spominjajo na nekatere takrat znane in znamenite muzikante, ne na tiste, ki so igrali le po gimnazijah, marvech na one, ki so igrali po barih Slon in Nebotichnik, obenem pa zhe nastopali tudi z Bojanom Adamichem. Na tiste, ki so se borili za jazz in so bili na ta nachin podobni mladim literatom, ki jim je bila ideal »intima« (metaforichno recheno). Torej boj proti socialistichnemu realizmu. Tone Slodnjak je spominjal na trobentacha Atija Sossa, drobni, suhljati Vinko Hrastelj je v filmu sicer igral bobnarja, a je bil rahel spominski preblisk Mishka Hochevarja, ki je v resnici igral kontrabas, jaz sem imel kot kitarist v mislih Levchka Ponikvarja. V *Papirnatih avionih* pa sem »igral« umetnika Leona Dolinshka, nekaj chasa nashega gledalishkega, doslej v SNG edinega redno zaposlenega fotografa, ki ga je Klopchich visoko cenil in je film gradil tudi na njegovih fotkah. Da bi bil Leon model za ta lik, je Matjazh pozneje zanimal. Sicer je res, da film ni prikazoval Leonovega zhivljenja, a fotograf v *Avionih* je povsem ustrezal znachaju Leona Dolinshka, ki je sicer tudi sam igral v enem Klopchichevih kratkih filmov. Gesta s kazalcem je imela nekaj skupnega z njegovim znachajem – kot bi bila njegova.

Klopchicheva snemanja so tekla zelo urejeno. Brez vpitja in rjojenja in metanja kamenja v igralce kot pri mnogih drugih rehiserjih. Neverjetno je vse delovalo. Skoraj brez spodrsaljavev. No, kdaj se je dalo tudi Klopchichev red malce omajati. To se mi je posrechilo pri *Zgodbi*. Muzikanjtje smo po konchanem delu odhajali v Toplice na viski z veliko smeha. Nekoch, ko smo snemali prizor z rokohitrcem, pa me je Matjazh hotel v kadru brez pravega razloga, samo sedel naj bi tam, da slika ne bi bila prevech enolichna in konvencionalna. Moji soigralci so odshli, jaz sem moral ostati. Prigovarjal sem Matjazhu, naj me spusti. Seveda me ni. Uzhaljen sem mu rekel: »Ga bom pa hipnotiziral, charovnika!« Matjazh se je smejal.

Ko smo snemali, sem prav butasto buljil v rokohitrca, ki je »charak« s tenishkimi zhogicami. Ochitno sem ga motil, kar sem tudi hotel. Zhogice so letele na vse strani. Ni jih mogel obvladati. Matjazh je prekinjal snemanje. »Stop! She enkrat! Kamera!« Ni pomagalo. Zhogic mu ni uspelo umiriti. Pa je Matjazhek kislo rekel:

»Pustite Bibicha! Menda ga je res hipnotiziral.« Vesel sem odshel, filmarji pa so kader v hipu posneli.

V chasih Klopchichevih zachetkov pri filmu je veljalo, da slovenski igralci nismo »filmski«, zato so v slovenskih filmih igrali predvsem »juzhnjaki«, chesar tudi gledalci niso marali, kar prichajo njihove pripombe v chasopisnih pismih bralcev. Klopchich moshkih igralcev ni iskal po Srbiji in Hrvashki, razen Tadicha in Sherbedzhija, zato pa je imel v zhenskih vlogah skoraj same Beograjchanke. Vendar je kmalu spoznal, da so tudi Slovenke odlicne igralke, zlasti ko je angazhiral Mileno Zupanchich, ki je pripomogla, da smo fantje iz »klape Klopchichevih igralcev« postali ljudje.

Prav! Natrosil sem nekaj chench o Matjazhku. Najbrzh se to ne spodobi za »in memoriam«, a pisal sem vse to s simpatijami do prijatelja. Predvsem pa je Klopchichevo kontroverzno, a visoko umetnost mogoche bolje razumeti, che poznash njegove znachajske posebnosti. Sam sem ga moral dodobra spoznati, preden sem se otreseel stereotipa o malomeshchanu. Zato sem skushal s svojim zapisom pomagati k spoznavanju Matjazha Klopchicha s prikazom svoje, na trenutke hudomushne podobe nashega rezhiserja. O njegovem pomenu, o neverjetni shirini rezhiserja, ki je znal poleg povsem hermetichnih, radikalno novovalovskih filmov (Oxygen) posneti tudi lirichne ljudske filme, kot je, recimo, »domachijsko« *Cvetje v jeseni*, bodo pisali filmski teoretiki.

Lev Detela

BESEDA O VALENTINU POLANSHKU

(ob 80-letnici rojstva)

S pisateljem Valentinom Polanshkom sem se, preden sem ga osebno spoznal, najprej srechal duhovno, ob branju njegove prve pesniskhe zbirke iz leta 1963 *Grape in sonce*. Morda zhe sam naslov te zbirke okrog shestdesetih pesmi razodeva neko osnovno naravnost oziroma bistvo Polanshkovega umetniskhega sporočila. Grape simbolizirajo pesnikovo globoko zakoreninjenost na »svoji zemlji«, pri z naravo in zemljo soutripajochim sochlovekom. Toda kljub trpkim preizkushnjam zhivljenja, kljub stiskam in krutostim, ki so s tujih tal zanesle v te koroshke grape nasilje nad sochlovekom in nechlovechnost, ostaja Polanshek bistveno chloveshki. In preprost, nikakor ne vzvisen nad drugimi in drugachnimi kot dandanes mnogi tako imenovani intelektualci. Polanshek je namrech popolnoma drugachen, blag, topel oziroma, kot je sam povedal, tako »pristno jutranji za ves dan«, »kot je domachi kruh in preprosti zlati jabolchnik – tako trpezhen in opojen po trdem delu«. In chetudi so grape polne senc, krozhi nad njimi sonce in jih vedno znova preshinja s toploto in svetlobo. Naslov Polanshkove zbirke je programatischen. Cheprav je pesnik zaznamovan s travmatiziranimi izkushnjami slovenskega koroshkega chloveka, pa je njegov odnos do sochloveka, družhbe, sveta pokonchen, brez kompleksov, zravnán. Kljub vsemu tli v njegovem srcu in v chloveshki skupnosti sredi njegovih grap upanje za naprej, oblito z blago sonchno toploto.

V drugi zbirki *Karantanske* iz leta 1971 je Polanshek izboljšhal svoj prvotno bolj enostaven ljudski stil, povezal ga je z vechjo metaforichnostjo in stvarnost tu in tam ovil v vchasih romantizirano alegorichnost. V marsikateri od teh pesmi zazhivi avtorjevo hrepenenje po lepšem, zares chloveshkem svetu bratske solidarnosti in ljubezni do blizhnjega. Po drugi strani razgrinja pesnik pred nami tudi svojo lastno notranjost, svojo dusho, svoje zhelje in ideale, svoje hrepenenje po nekem drugachnem svetu, polnem svetlobe, ki ga v realnosti ponavadi ni. Za primer naj navedem pesem *Vedno znova upanje tli*, v kateri se primerja z razlichnimi pticami, ki zazhivijo v cvetochi pomladi. V chustveno zanosnem stopnjevanju nashteje najrazlichnejshe ptice, od »slavca, ki hrepeni« in »shkrjanca z zanosom« vse do ptice posebne vrste, do »bajnega feniksa«. Pesnik torej hoche uiti iz trde realitete zhivljenja v svet, kjer se, kot zapishe, »razcveta pomlad«.

Poleg narodne in socialne zakoreninjenosti na »svoji zemlji«, na domachih tleh, je v Polanshkovi poeziji vedno prisoten mochan osebni vzgib. Ta se velikokrat razkrije v pokrajinskih impresijah, v prirodi, v liriki o naravi, v nekakshni posebni obliki srednjeevropske »Naturlyrik«, ki se v najboljshih primerih zgosti z avtorjevimi osebnimi izkushnjami v eksistencialno podozhiveto izpoved.

Leta 1974 je Polanshek objavil she tretjo pesniskho zbirko *Lipov bogec*. Tudi tu ostaja zvest svoji tesni povezanosti z domachim okoljem, s slovensko skupnostjo

in s koroshko dezhele in njeno usodo, vendar se zdi, da manj idealizira in romantiizira, da je torej bolj stvaren, da se nekako tiho in včasih trpeche vdaja v obdajajoči ga zhivljenjski kontekst in skusha trezno prenashati okolishko stvarnost.

Podoba je, da je Polanshek svoj poglavitni literarni dosezhke podaril v liriki, in tu je treba omeniti tudi njegove privlachne, z ljudskimi motivi prepletene pesmi za otroke in mladino. Vendar ga je zhe od zachetkov pisanja, od objav v *Koroshki kroniki*, *Veri in domu* in v slovenskih koroshkih koledarjih, privlachevala she epika, proza, delno tudi dramatika. V svoji prvi prozni zbirki *Velike sanje malega chloveka* iz leta 1973, v kateri so zbrani krajshi pripovedni teksti iz njegovih prvih dvajsetih ustvarjalnih let, se pokazhe, da zna socialno, narodno in osebno tematiko, ki jo je preprichljivo izpovedal v liriki, prestaviti tudi v prozno pripovedno strukturo, cheprav je tu včasih bolj konvencionalen in estetsko manj preprichljiv. Vsekakor pa se tudi tu vedno znova predstavi s svojo sposobnostjo intuitivnega priblizhanja notranji podobi koroshkega slovenskega chloveka. Mnogi krajshi Polanshkovi prozni teksti so shegavo humoristichni, ironichni ali celo groteskni, cheprav ne dosejajo moderne eksistencialne in stilistichne artificialnosti v proznih delih Florjana Lipusha ali velikokrat radikalne druzhbene kritichnosti literature Janka Messnerja. Bolj vazhno se mi zdi, da je tudi v prozi Polanshek novatorski v nekem drugem smislu, namrech kot chlovek dialoga s sochlovekom, tudi z drugache mislechim chlovekom. Je pisatelj humanist in iskalec nekega novega chloveshkega druzhbenega prostora, v katerem se lahko uresnichijo tudi pozitivne sanje »malega chloveka«. Zanimivo je, da zhe razmeroma zgodaj vnasha v svojo prozo poleg včasih romantizirane in idealizirane partizanske tematike tudi problematiko nasprotnika, she posebej dolgo chasa v slovenski literaturi iz razlichnih vzrokov prikrito ali neuposhtevano tematiko zhrtev nacistichnega nasprotnika – slovenskih prisilnih vojakov v nemshki vojski. Tudi pri prikazovanju okupatorjev poskusha poleg ozhigosanja fashistichnega divjanja in ubijanja diferencirati. Morda je idealizirano prikazano obchudovanje partizanskega boja v pismu nekega nemshkega vojaka v noveli *Onkraj mostu* vprashljivo, vendar kazhe Polanshkovo zheljo po oblikovanju sveta brez sovrazhnikov.

V zadnji fazi svojega ustvarjanja je Polanshek objavil she tri vechja prozna dela, ki dokumentirajo njegov posluh za koroshko druzhbeno in politichno ter slovensko nacionalno in manjshinsko tematiko. To so romani *Križb s križbi* iz leta 1980, *Bratovska jesen* v dveh delih oziroma knjigah iz let 1981 in 1982 ter njegova zadnja prozna knjiga, roman *Sla po svobodi* iz leta pisateljeve smrti 1985.

V teh delih, ki so velikokrat prikazi zgodovinskih dogodkov, spojenih z usodami posameznih slovenskih koroshkih druzhin in njihovih protagonistov, posega avtor vedno znova v tezhki chas druge svetovne vojne. Teksti se včasih razrastejo v dramatichno razvejeno kroniko – kronologijo ljudi in dogodkov od obdobja pred drugo svetovno vojno do prvih let po njej.

Med vsemi tremi romani daje literarna zgodovinarka dr. Helga Glushich prednost oziroma prioriteto zadnjemu romanu, *Sli po svobodi*. V tem romanu ima pomembno vlogo podobno kot v Polanshkovih pesmih koroshka pokrajina in narava, ki nudi dramatiki dogajanja, na primer opisom partizanskih bojev, primeren in razsezhen prostor.

Valentina Polanshka sem osebno srečal po branju in ob branju njegovih prvih knjižnih publikacij. Spoznal sem ga v Celovcu, kamor sem prihajal v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja na seje uredniškega odbora *Mladja* in kot sodelavec v uredništvu slovenskih oddaj celovskega radia ORF. Pozneje sem ga tu in tam lahko pozdravil na mednarodnih pisateljskih srečanjih v Brezah, kamor je prihajal kot chlovek dialoga, a tudi z nekakšno previdno skepso manjšinskega avtorja do vechinskega rituala »velikega sveta«. V Celovcu je tudi pomagal soustanavljati Drushtvo slovenskih pisateljev v Avstriji. V slovenski oddaji celovskega radia je zhe leta 1971 predstavil svojo radijsko igro *Lastovichje gnezdo*, toda nekaj za tem je tu z veseljem nastopil tudi v moji radijski dramatizaciji *Doktor smrti* v eni naslovnih vlog, s chimer me je zelo razveselil in za kar sem mu hvalezhen. Kot chlovek je bil skromen, toda bil je velik chlovek. In seveda samosvoj chlovek in avtor. Spoznal sem ga kot ljubeznivega, prisrchnega sogovornika, ki ni izgubil zaupanja v sochloveka, kljub bridkim izkushnjam koroshkoavstrijskega slovenstva. V primeri z Jankom Messnerjem je bil bolj »apolitichen«, vendar bistveno povezan s slovensko skupnostjo. V primeri z Andrejem Kokotom je bil morda nekoliko neposrednejši, bolj spontan. V primeri s Florjanom Lipushem seveda manj modernistichen, torej bolj tradicionalen, cheprav je bil solidarno povezan z revijo *Mladje*. Toda predvsem je bil globoko chutech chlovek z odprtim srcem, ki je chutil stisko sveta. Kaj ni v lepi pesmi *Slisbal sem jok* iz zbirke *Karantanske*, iz katere se zaslisi tudi danashnje unichevanje okolja, v neki zhalostni uri, ko je bilo premalo sonca in svetlobe, v katero je zhivo veroval, prispodobno izpovedal tudi svoje lastne stiske in osebne bolechine:

Slisbal sem jok
 padajochih dreves
 v koroshkih gozdovih, v nashi samoti –
 osamljen borovec je zadrgetal,
 ko je zazrl modrino nebes,
 in je zachel hirati na sonchni planoti.
 Potem je molchal gozd
 in jaz sem bil v njem tih,
 pa je umolknil she grozd,
 kot bi razumel moj vzdih:
 S samotnim drevesom
 zapushchena poseka
 je podoba chloveka,
 ki z drhtechim telesom
 svoje sosede pospremil je h grobu
 in zdaj sam ... ob robu
 kot borovec drgeche
 in gleda v nebo!

Sestavek je avtor prebral 15. novembra 2008 na Obirskem pri Zhelezni Kapli na prireditvi Slovenske prosvetne zveze ob 80-letnici rojstva Valentina Polanshka. (Op. avt.)

LITERARNA POPOTOVANJA (IV)

Prashke literarne in kulturne razsežnosti

(Zapiski iz nekdanjega mesta treh kultur)

Ko lega zvečer mrak na srednjeveshki Karlov most, se obiskovalcu zazdi, da se Praga spreminja v starodavno legendo. Do Vltave prodira zvok cestne glasbe in smeh mladine. Za trenutek imash občutek, da je cheshka metropola tudi na zachetku v globalizaciji utaplajočega se 21. stoletja ostala zacharani kraj. *Praga magica*. Saj je v teku chasa to mesto nekdanjih kraljev in cesarjev prejelo kar vech okrasnih pridevkov. Imenovali so ga »kamnita Praga«, »mati mest«, »glava kraljestva«, »zlato mesto«. Toda nacionalno ozaveshcheni Chehi so habsburshki mit skushali predreti s slovansko pestrostjo in barvitostjo, kar se zrcali na morda najbolj imenitni stavbi prashke secesije, v arhitekturi multifunkcionalne zgradbe Obecní dum (Javni dom) – z razkoshno kavarno, restavracijo, reprezentanchnimi dvoranami in s chudovito notranjo opremo, z barvitimi steklenimi okni, modnimi lestenci in z velikimi ornamentami in slikarijami. Skupaj z nekaterimi drugimi umetniki jih je ustvaril mednarodno znani secesijski slikar **Alfons Mucha**, ki ima v mestu poseben muzej. Tudi Javni dom pravzaprav spada k podobi zacharane Prage. Spominja na lepo lirichno melodijo. Ocharljivo in fantastichno, skoraj pravljichno.

V Pragi so pustili dragocene sledi tudi Slovenci. Znani arhitekt **Boris Podrecca** na primer meni, da se moderna arhitektura na Cheshkem zachenja s prihodom **Jozheta Plechnika** v Prago. S seboj je prinesel izkushnjo dunajske secesije. Zanimiv je Plechnikov poseg v prenovitev zastarelega kompleksa zgradb, trgov in predvsem vrtov gradu Hradchani ob ustanovitvi cheshkoslovashke republike po prvi svetovni vojni. Ne podredi se barochni grajski monumentalnosti, temvech jo dopolni z renesanchno motiviko stebrov, balustrad in pergol, s chimer ustvari lahkotnejshi, svetel, skoraj mediteranski karakter ambienta. Najvazhnejshche Plechnikovo prashko delo pa je zagotovo cerkev Srca Jezusovega. Posebno zanimiva je prostorna notranjshchina te sakralne zgradbe z bleshchechim oltarjem iz belega marmorja, s temnorjavim lesenim stropom, s steklenimi ploskvami v belem pasu in z zidovi, oblozhenimi s temnordecho-rjavo opeko.

Zlasti slovenski pisateljski stiki s Prago in vezi s cheshkimi pisatelji trajajo do danashnjih dni, tu pa je med letoma 1900 in 1906 zhivela tudi socialnokritichna pisateljica **Zofka Kveder**. Urejala je druzhinsko revijo *Domachi prijatelji*. V njej je vzgajala pisateljski narashchaj. V prashkem chasu so izshle shtiri knjige njenih chrtic in novel, najprej *Misterij zhen*.

Radovedni turist se z Dunaja z vlakom pripelje v Prago v štirih urah. Ne le v nedavnem jubilejnem **Mozartovem** letu ob komponistovi dvestopetdesetletnici rojstva je bilo v zvezi s tem zanimivo prebrati klasično novelo **Eduarda Mörikeja** *Mozart na potovanju v Prago*, v kateri nemški romantični pesnik opisuje komponistovo vechdnevno potovanje v kochiji z Dunaja v cheshko prestolnico, kjer je jeseni 1787 v she danes obstojechem Stanovskem gledalishchu dirigiral praizvedbo svoje opere *Don Giovanni*. Vendar se radovedni turist hitro zave, da se nahaja v srcu Cheshke vech kot dvesto let pozneje v realnem obdobju kapitalistichnega postsocializma. Namesto poglobljene »vishje« kulture se vsepovsod razrashcha potroshnishka »kultura« in v nekdej tradicionalno gostilno, v kateri je dobri vojak Shvejk modroval o bogu in svetu, te vabijo v prilizneni angleshchini, saj je Shvejnova beznica medtem postala tempelj drage mednarodne gastronomije. Nova, bogata »svobodna družba« se rada zabava in nakupuje v novih veleblagovnicah tujih, mednarodno uveljavljenih družb. Zanimanje za cheshko knjizhevnost in kulturo, ki je podobno kot pri Slovencih, utemeljila cheshko nacionalno zavest, je minimalno in vedno bolj prepushcheno nekaterim chudashkim posameznikom in poklicnim strokovnjakom.

Od duha stare Prage s kabareti, kavarnimi, v katerih so se, podobno kot na Dunaju, srečavali umetniki in intelektualci, je ostalo bore malo. Na nekdej znanih korzih, po katerih so se ob koncu avstro-ogrske monarhije v vechjezichnem mestu sprehajali domachi Chehi, Nemci in Zhidje, se ob reki tujih turistov sedaj razkazujejo bari, igralski saloni in restavracije z eksotichnimi imeni.

Praga je v 20. stoletju dozhivela vech kulturnih presekov s shtirimi valovi pisateljev, ki so odshli v emigracijo. Najprej so pred **Hitlerjevim** nasiljem leta 1938 zbezhali zlasti nemshko pishochi Zhidje. Poleg Nemcev so ob koncu druge svetovne vojne pobegnili tudi nekateri cheshki pisateljski kolaboracionisti, leta 1948, ob nastopu komunizma, cheshki demokrati, po koncu prashke pomladi pa she vrsta pomembnih protitotalitaristichnih cheshkih avtorjev novejshega kova. Vse to je obtezhilo psiho cheshkega chloveka in zaznamovalo tudi sedanje javno oziroma kulturno in politichno zhivljenje.

Praga je na vseh koncih in krajih prevzel tuji kapital. Namesto nekdanjih ideoloshkih sovjetskih prijateljev, ki so skrbeli za »pravilno cheshko pot v socializem«, skrbijo zdaj prijateljski Americhani za »pravilni razvoj« v globalni kapitalizem. Zato ni chudno, da med po vechini she vedno ne posebno bogatimi domachini prevladuje shvejkovska skepsa glede politike. Mali chlovek s ceste se, cheprav bi rad maksimalno sodeloval v potroshnishki megalomaniji, ob stalnih novih podrazhitvah in ob politichni blokadi drzhave, razpolovljeni na nasprotujochi si levico in desnico, kar slabi stabilnost drzhave, zateka v zhe tradicionalni obeshenjashki humor, to orozhje shibkega in zapostavljenega, s katerim je zhe od nekdej prepletena najboljsha cheshka knjizhevnost. Je odsev stalno prisotnega nezaupanja do uradnega in javnega, do elite redkih bogatih, z občutkom nemochi pri prebivalstvu, ki je dozhivelo skozi zgodovino prevech

različnih režimov in preveč tujih oblastnikov. Nerazpoloženje do novega stanja in še posebej do Evropske unije si z mnogimi sodržavljani deli celo sedanji predsednik republike **Vaclav Klaus**, ki se boji, da bodo Chehi kaj kmalu izgubili svojo težko pridobljeno državno suverenost.

In vendar. Praga je kljub temu še vedno zacharano mesto, čeprav ujeta v dvojnost starega in novega. Na eni strani je prepushchena novemu globalizmu in potrošništvu, na drugi zasanjana zhdi pod gradom ob Vltavi, zamaknjena v čar zanimive preteklosti. Na Karlovem mostu iz 14. stoletja s presenetljivimi kipi svetnikov se med množico turistov ob pogledu na grad in mesto pod njim, ki je zelo hitro izgubilo sivi komunistični obraz, zasvetlikajo sanje o nekdanji Pragi »treh kultur« pred nastopom radikalnih nacionalizmov. Tu rojeni cheshki, židovski in nemški pisatelji so namrech skozi različna obdobja tkali mit o starodavnem kraju z velikim gradom in katedralo na grichu nad mestom ter s prijazno vodno pokrajino z razvejeno reko v nizhini. Toda tudi temna senca zgodovine, ki je arhitektonski podobi mesta vtisnila poseben pečat, je zhe od nekdanj vznemirjala domishljijo umetnikov. Čar glavnega cheshkega mesta se še vedno mesha z razpokami v chloveshki dushi in z nevarnimi lastnostmi družbe.

Poleg cerkve svetega Nikolaja se je v vechji mestni hishi rodil veliki pisateljski samohodec **Franz Kafka**. Spominska ploshcha in spominsko razstavishche opozarjata na tega v Pragi pa tudi drugod v nekdanjih komunističnih državah dolgo zapostavljenega opisovalca chlovekove sodobne odtujenosti. Skoraj v neposredni blizhini Kafkove v novjšem chasu spremenjene rojstne hishe se je še v 19. stoletju raztezala židovska chetrt, zloglasni in skrivnostni prashki geto. Kafka je v pogovoru s prijateljem **Gustavom Janouchem** ta lastni mrachni izvor takole opisal: »V nas še vedno zhivijo temni koti, skrivnostni hodniki, slepa okna, umazana dvorishcha, buchne beznice in zaprta gostishcha. Zdaj hodimo po širokih cestah na novo zgrajenega mesta. Toda nashi koraki in nashi pogledi so negotovi. V notranjosti nashega bistva še vedno trepetamo kot nekoch na starih ulicah revshchine. Nashe srce ne ve za v sedanjosti uresnichenno prenavo. Staro nezdravo židovsko mesto je v nas mnogo bolj resnichno kot higienichno novo mesto okrog nas.«

Nekdanja prashka židovska chetrt lezhi na majhnem koshchku Starega mesta. Zhidje zhive tu zhe od desetega stoletja. Dve stoletji pozneje je ob sinagogi, imenovani Stara shola, nastalo obsezhnejshe naselje. Čeprav so proti koncu 19. stoletja podrli stare »gotske« hishe, prichajo o duhu nekdanjega chasa shtevilne ohranjene sinagoge: Staronova sinagoga, Visoka sinagoga, Maislova, Klausova, Pinkasova sinagoga in seveda židovska mestna hisha. Vechino teh objektov si je mogoche ogledati.

Popotnik, ki ga zanese v Staronovo sinagogo, dozhivi nenavaden čar izrednega zgodnjegotskega svetishcha iz 13. stoletja, ki je kljub stoletnemu preganjanju Zhidov dobro ohranjeno. Kljub veliki množici obiskovalcev se ti zazdi, da te bo *shamez* (hebrejski izraz za sluzhabnika v svetishchu) v skladu »z vedno veljavnimi

zakoni gostoljubja» kot tujega gosta popeljal na prednji prostor v sredishchu molilnice. Tam se bosh skupaj z drugimi chastitljivimi mozhmi zatopil v pobožno molitev, saj je znano, da je Staronova sinagoga poseben kraj izpolnjevanj najintimnejših hrepenenj. V somraku starodavne molilnice se bo morda prikazala velika postava nenavadnega rabina **Jehude Löwa (Leva) ben Bezalela**.

Zdaj zhe umrli zhidovsko-cheshki pisatelj in nekdanji predstojnik prashke zhidovske skupnosti **Frantishek Kafka**, oddaljeni sorodnik Franza Kafke, je v zbirki novel, ki so v nemškem prevodu izshle pri založbi Hans Obermayer, v ospredje svojega literarnega sporočila postavil tega legendarnega rabina in modreca, ki je umrl v visoki starosti stoshtirih let. Knjiga je zadnji odsev nekdanj bogate prashke zhidovske kulture. Pisatelj pripoveduje zanimivo zasukane in zgodovinsko utemeljene zgodbe iz obdobja chudashkega habsburshkega cesarja **Rudolfa II.**, ki je vladal shirnemu svetu in Rimskemu Imperiju kar s prashkega gradu.

Grob rabina Jehude Leva iz leta 1609 je eden najstarejših na Starem zhidovskem pokopalishchu. V fantastichnem zgodovinskem romanu *Golem* je v nemshchini pishochi **Gustav Meyrink** (1868 – 1932), ki je dalj chasa zhivel v Pragi, uporabil mite in motive o skrivnostnem rabinu, ki so stoletja krozhili po prashkem getu in vznemirljivo odmevali v svet. Pripovedujejo, da je charovnishki Jehuda Lev zgradil iz gline oblikovano lutko – umetnega chloveka, ki je postala nekakshen brezdushni avtomat in tiran nad pravim, bioloshkim chlovekom. Meyrink v svojem *Golemu*, ki velja za eno ključnih del v nemškem jeziku napisane fantastichne literature, postavlja presenetljivo in zastrashujocho domnevo, »da se ob vsakem novem pokolenju po zhidovskem mestu kot blisk razshiri duhovna epidemija, napade dushe zhivechih in oblikuje v zrcaljenju zrachnih tokov obrise znachilnega bitja, ki je tu morda zhivelo pred stoletji in si spet prizadeva, da bi nashlo v obliko in podobo od prej.«

Nemshki režiser **Paul Wegerer** je takoj po prvi svetovni vojni posnel nemi istoimenski ekspresionistichni film, v katerem so se popolnoma spremenile perspektive gledanja na ljudi in dogodke. Svet je izgubil trdne obrise, chlovek se je preobrazil v spako in izginil sredi temachnih razpok. Po znani srednjeveshki zgodbi, v kateri se nesrečni protagonist zapishe hudichu, je Wegener posnel tudi prvo verzijo *Prashkega sbtudenta*, medtem ko se v drugo iz nacionalnosocialistichnega chasa prav tako kot v med drugo svetovno vojno nastali nemshki film *Zlata Praga* vrivajo propagandistichni podtoni.

Posebno pomemben rezultat literarne fantastichnoti so v nemshchini napisani romani prashkega zhidovskega pisatelja **Lea Perutza**, ki je med drugo svetovno vojno zhivel v Izraelu, vendar se je vrnil v Srednjo Evropo in umrl leta 1957 v Avstriji. Tudi Perutz je bil otrok prashkega geta. Njegovi romani, na primer *Mojster sodnega dne*, *Noch pod kamnitim mostom* (o rabinu Löwu), *Shvedski jezdec*, *Tretja kroglja*, so zrcalne slike terorizma in blizhajozhjih se apokaliptichnih vojn 20. stoletja.

Strahove zhidovske Prage je Franz Kafka (1883 – 1924) ujel v svetovno pomembno literaturo. Za fantastichnostjo *Gradu*, *Procesa* in razlichnih krajshih

proznih tekstov se razgrinja realni psihogram ogroženega človeka modernega časa. Vsekakor je Kafka znachilen glasnik temnega 20. stoletja. Kot prestrasheni gledalec in opazovalec je stal na pragu mrachnega obdobja oblastniskhe krutosti in brezdušnosti, ki je milijone ljudi pahnila v smrt.

V razviharjeni chas shestdesetih let prejšnjega stoletja sega tudi Kafkov vpliv na sodobno nedogmatically cheshko literaturo. **Edvard Goldstücker**, ki je skushal pred shtiridesetimi leti v chasu prashke pomladi Kafka rehabilitirati, je vedno znova opozarjal na protitehnokratsko in humanistichno pristnost v nemshchini pishochega Zhida iz Prage.

Vendar pa so literarno geografijo realistichno podozhivete novejshe Prage zakolichile *Malostranske povesti* klasika cheshke knjizhevnosti **Jana Nerude**. Prvich so izshle med letoma 1867 – 1877 kot podlistek v razlichnih prashkih chasnikih, leta 1878 pa tudi v knjigi. Neruda je opisovalec »malih ljudi«, njihovega vsakdana, tezhav, a tudi veselja. Ti teksti so bistveno obogatili tedanjo cheshko literaturo in odlochilno vplivali na njen nadaljnji razvoj. Brez njih ne bi mogli razumeti nekaterih strani v literaturi **Jaroslava Hashka**, avtorja *Dobrega vojaka Shvejka*, ali znanstvenofantastichnega **Karla Chapka** (izumitelja besede robot), pa tudi ne novejshega razvoja cheshke knjizhevnosti.

Takoj po padcu komunistichnega rezhima konec leta 1989 je bila v ospredju zanimanja shirshe javnosti knjizhevnost cheshkih disidentov. Zachetna zheja po novem je bila tedaj naravnost neverjetna. Takrat so bili Chehi res narod pesnikov in pisateljev. Delovalo je nad 3000 (!) zalozhnikov, ki pa so po vecini kmalu propadli. Kot poseben magnet je skupaj z nekaterimi pisateljskimi kolegi na demokratizacijo cheshke družbe vplival pisatelj **Vaclav Havel**, ki je postal prvi predsednik prenovljene cheshkoslovashke drzhave, od katere pa se je leta 1993 na miren nachin odcepila Slovashka.

Novo neortodoksko cheshko literaturo so pogojile knjige razlichnih nadarjenih avtorjev, med drugim she posebej **Bohumila Hrabala** (njegovo knjigo *Stregel sem angleshkemu kralju* lahko razumemo kot eno ključnih knjig o Pragi), a tudi **Jaroslava Seiferta**, **Ludvika Vaculika**, **Ote Filipa** ali **Ivana Klime**. Seveda ob tem ne smemo pozabiti, da premore sodobna prashka knjizhevnost tudi odlicne pesnike, toda po drugi strani drzhi, da so Chehi zlasti imenitni zgodbarji. V to tradicijo hudomushnega, duhovitega, erotichno polnega, a tudi socialno kritichnega zgodbarstva bi nedvomno lahko uvrstili celo marsikaterega novejshega avtorja, ki se je moral podrediti novim zakonom komercialnega knjizhnega trga. Erotichnost in kritichni humor pa sta prav tako znachilna za novi cheshki film ter vdirata med drugim v likovno umetnost in v fotografijo. Tozadevno zelo znachilne so na primer erotichne fotografije mednarodno uveljavljenega **Jana Saudeka**. Med odlicne najnovejshe zgodbarje pa vsekakor sodi zelo priljubljeni **Michal Viewegh**, ki je preveden tudi v slovenshchino (npr. roman *Igra na izlochanje*).

Glej tudi: *LITERARNA POPOTOVANJA I – LIZBONA* (SRP 83-84/2008); *II – MALLORCA* (SRP 85-86/2008); *III – FIRENCE* (SRP 87-88/2008)

Matjazb Jarc

SANJE O DRUGACHNI KULTURI

Vchasih, kadar spregovorim o svojem videnju razvoja slovenske kulture, se v očeh realista osmешim. Pojem kultura namrech v vsak realen vsebinski kontekst s sabo prinasha pojem naroda in okvir njegove drzhave. Narod nosi krizh svoje tradicije, drzhava pa breme prorachuna in tako imenovane kulturne politike. Tradicija je sidro, ki skusha vpenjati resnichnost v vечно obstojeche stanje, politika in njen prorachun pa sta prekanjena gospodarja, ki za ohranjanje obstojechega sistema trosita drobtinice odbrani peshchici nashih, a vedno lachnih umetnikov in njihovemu vsega umetnishkega sitemu obchinstvu.

Toda jaz sem sanjal o drugachni slovenski kulturi.

Bilo je lepo. Ljudje smo brzeli po vsakdanjih opravilih, spominjali smo na mravlje, ki pridno skrbijo vsaka zase in za skupne potrebe mravljišha. Seveda smo bili vechji, lepshi, mochnejshi in inteligentnejshi, predvsem pa smo se od mravelj razlikovali po prehranjevanju: najraje smo namrech uzhivali duhovno hrano. Vendar pa je le-te ves chas hudo primanjkovalo, zato je nashe modro vodstvo (!) staknilo glave in sklenilo, da je treba pospeshiti pridelavo duhovnih dobrin.

Zanimivo je, kako smo se lotili te naloge. Najprej je bilo treba najti prave poti in nato pouchiti o njih nash narod, matica drzhava pa naj bi nam pri tem nudila vso, ampak res vso potrebno podporo. Che se prav spomnim, se je to zachelo dogajati v ne tako daljni prihodnosti.

Najprej smo seveda trchili na odpor tistih, ki se jim je zdela vishja stopnja kultiviranosti naroda nepotrebna in celo nesprejemljiva. Kulturo so pojmovali kot odvechen stroshek, ki je morda celo nujen, a vendar ne v celoti neizogiben. Tezhava je bila v tem, da so bili ti ljudje v veliki vechini in se niso zavedali niti lastnih duhovnih potreb. Toda kaj smo storili mi? – Lepo smo jim vse razlozhili in ker smo imeli v rokah dekret nashega modrega vodstva, nam je nekako uspelo preprihati te pretirane ljubitelje materialnih dobrin, da zhivijo v veliki zmoti. Dali smo jim okushati slast nektarja chiste umetnosti in nismo odnehali tako dolgo, dokler jih ni preshinilo spoznanje: duhovna hrana krepí chlovekovo srce, iz nje chlovek chrpa notranjo moch. In shele v notranjosti mochan chlovek se lahko zaveda resnichnega bogastva.

Potem so se nam upirali tisti, ki jim je bilo to spoznanje zhe dano in so ga spretno izkorishchali v lastno korist. To so bili pretirano dobrohotni, dushebrizhni ljudje in njihovi pridni uchenci, ki so chlovekovo zhejo po resnici in njegovo lahkovernost teshili z dobro premishljenimi, globoko v tradicijo zasidranimi polresnicami o kulturi bivanja. Njihove polizmishljotine so medtem sicer zhe mochno zastarele, a se jih je vednarle she dalo unovchevati in na njih utemeljevati vpliv tradicije na brzdanje kulturnega razvoja. Hecno se mi je zdelo, v sanjah, da so bili ti ljudje pravzaprav she med najvechjimi ljubitelji in podporniki umetnosti,

vendar le tedaj, kadar se je udinjala v njihovo sluzhbo in povzdigovala njihove polresnice v vishine neizprosno starodavne resnichnosti. Toda kako smo preprichali te preprichance, da so v zmoti? – Sploh se nismo spushchali v prerekanja z njimi, samo nad visoko umetnostjo smo privzdignili njihove kupole, da je lepo izpuhtela v chisti zrak svobodne, cheprav na prvi (a samo na prvi) pogled nekoliko izpraznjene neskonchnosti. O, koliko njihove simbolike in celo temeljnih vrednotnih principov je kljub odprtemu prostoru ostalo neokrnjenih v trdnem jedru kozmichnega uma, iz katerega je naravnost v nasha srca zachela kapljati svezha duhovna hrana! In kako zelo smo se vsi skupaj, v mojih sanjah, chudili, da se lahko tudi tradicionalne vrednote ves chas spreminjajo celo v svojem bistvu, a vendar ostajajo tradicionalne!

Ves chas pa se nam je upiral tudi sistem drzhave, pravzaprav njenih institucij, ki so jih poosebljali politiki in njihovi zvesti pribochniki. Umetnost je po njihovem pojmovanju lahko obstajala le predvsem kot sredstvo za ohranjanje ali pridobivanje oblasti nad drugimi ljudmi. Ni jim bilo toliko pomembno materialno bogastvo kot moeh nad njim in nad tistimi, ki so si ga nagrabili v velikih kolicinah. No, niso se ga branili, kot so se branili duhovne hrane, a zanje je bila oblast pomembnejsha od zlata. Cheprav so v vozove svojih politik, che se je le dalo, vpregli umetnike in celo umetnost samo, so zheleli s tem le ustvarjati videz priblizhevanja idealom visoke kulture, ki naj bi jim sledili tudi njihovi politichni programi. Toda tu sta nastopali dve glavni tezhavi; prva, da se pravi umetniki niso dali vprechi v propagandno politichne vozove, raje so sami sebe izlochili iz realnosti ... In druga, da je bil videz tako ustvarjenih idealov prozoren za vsak malo bolj prediren pogled. Seveda so ti politiki spodbujali razvoj kulture in umetnosti, che se jim je sploh she dalo o tem zgubljeni besede, a le navzven – navznoter so si namesto razsvetljenega naroda zheleli topoumnih zasledovalcev, upogljivcev in celo malikovalcev, ki jim res ni bilo tezhko vladati. Kaj pa smo storili mi? – Prerezali smo politichno popkovino, ki je v imenu izmishljenega, z nacionalnimi programi predpisovanega interesa naroda navezovala zarodek nove kulture na sistem drzhave in njenih koristi. Lazhnim umetnikom, ki jim je titule podelila politika zato, da so utrjevali njeno oblast in zanjo zavirali duhovni napredek, smo dajali piti vina chiste umetnosti toliko chasa, dokler niso – pijani do onemoglosti – vsemu narodu priznali, da so skrbno naoljena kolesca v propagandnem stroju, ki melje kulturo v prah narodnega propada, s tem pa spodkopava tudi lastno politiko, ki jezdi ta narod iz gole oblastizheljnosti. O, kakshne sanje! In odtekla je porodna voda, rodila se je nova slovenska kultura.

Zagotovo pa se je bilo, tik pred tem, najtezhje spopasti z vojshchaki in lovci, ki so se, pijani zmag, nenadoma prizibali iz gozdov in namerili pushke v nasho lepo umetnost. Od groze sem se skoraj prebudil ... V imenu krvi in divjashkega domoljubja so ji zavezali ochi, kot da je njihovo pochetje pravichno, in jo na smrt obsojeno postavili pred zid. V mislih so si zhe slikali sijajno trofejo, ki se bo svetila nad rogovjem pobitih srnjakov in jelenov v njihovi najvechji lovski sobani. Ponudili so ji zadnjo cigareto in smela je she spregovoriti, preden jo pokonchajo. Toda kaj je rekla? – Povedala jim je, da je krvolochnejsha od njih, da je nepremagljiva v spopadu z zvermi prihodnosti, da je njen uvid jasen in da je njen

plen neskončna chloveshka neumnost, ta norost, ki zhe toliko chasa sili ljudstva v pomore in v samounichenje vsega chloveshtva. Prestrashila jih je! Da se jim bo posvetilo po zadnji zmagi vse tisto, chesar ne vedo, in tega ni malo! Naslikala jim je v prekurjene mozhgane she nove variacije na tisto znano slikarijo o koncu sveta, v katerega tako strumno sili chloveshka vrsta, pri tem pa se tako ponosno posmehuje sama sebi! Zdaj se je ona norchevala iz njih, pokazala jim je zrcalo, obsijano z zharki krvavechega sonca.

In so jo zhe skoraj ubili. Pripeljali so novo oborozhitev, jo kanili pomendрати, razstreliti in na koncu naročiti njeno biokemično predelavo, vztrajati pa so nameravali do popolnega iznichenja. In vse to – nevede, ne da bi razumeli, kaj pochnejo. V imenu obstojeche, a she do polovice ne dojete resničnosti. Seveda jim tega nismo mogli mirno dopustiti. Kaj pa smo lahko sploh she storili? – Dobesedeno razsvetlili smo jih. Povedali smo jim, da so vsem njihovim lovskim uspehom navkljub zgolj primitivni del nashega naroda in njegove kulture, cheprav zhe dolgo niso vech samo zhivali. Da je naloga vsakogar od njih braniti umetnost pred norostjo, modrost pred neumnostjo, ljubezen pred sovrashtvom, lepoto pred silo ... In tako naprej so nas morali poslušati leta in leta, vse dokler jim ni prekipelo in so tisti najkrvolochnejshi postrelili sami sebe, ostali pa so zacheli odmetavati pushke in se zatekati sami vase, kjer so nashli edino zavetishche pred krutostjo nashe umetnosti, che jih ni v njem prevech tlachila mora.

Tako smo pochasi zatrli skoraj vsa upiranja proti nashim vzvishenim prizadevanjem. Z umetnostjo okronano ustvarjalnost smo postavili na njeno pravo mesto, tako rekoch na vrh najvishje piramide, in pod njo so se skromno in sposhtljivo gnetli velikashi, ki so zheleli s konchichi prstov dosehati vsaj spodnji rob njene svechane obleke. Ona pa je v sredishche bivanja postavila razsvetljenega chloveka, ki je soustvarjal njeno lepoto, njeno resnično podobo. In delo v nashem, pogojno recheno, mravljišču je odslej potekalo v luchi ustvarjanja vedno nove duhovne hrane, ki ni samo sproti odganjala neumnosti, temvech je za povrh umirjala nashe bedne nagone, ki niso mogli vech preusmerjati kulturnega razvoja ne v neutolazhljiv pohlep po materialnih dobrinah, ne v senco politichne oblasti in ne pred sredstva mnozhichnega samounichevanja. Seveda ni shlo brez tezhav, a preden sem se predramil, smo v vrtcih in sholah zhe namenili najvech uchnega chasa umetnosti, shele potem sta prishli na vrsto znanost in njena praktichna uporabnost, ki lahko iz nerazsvetljenega chloveka napravita pohlepno, sami sebi hudo nevarno, lahko pa sami zase tudi usodno poshast. Vse ostalo učenje je bilo posvecheno chlovekovemu zdravju in razvijanju njegove sposobnosti, da srečno prebiva v skromnem, a lepem domu, da ni lachen, oblechen pa le toliko, kolikor je potrebno, da ga ne zebe.

In to se je zachelo dogajati tu, v Sloveniji, nekoch v blizhnji prihodnosti, cheprav samo v mojih sanjah. O, kako so bile te sanje lepe in preprichljive! Kot da bi jih zhe danes dozhivljjal v realnosti. A ko sem jih povedal realistu, se je samo bebavo nasmehnil, odmahnil z roko in potipal svoj zhlep, ali mu nisem mogoche medtem ukradel denarnice. Res sem se nekoliko osmeshil, a le v njegovem, sicer precej praznem pogledu. Toda zamolchati teh sanj nisem mogel, prevech so bile resnichne.

Andrej Lenarchich

KOROSHKI FAETON

(Ob nenadni smrti koroshkega dezhelnega glavarja Jörga Haiderja)

Zgodilo se je, da je nachrtovani protest proti izjavam koroshkega dezhelnega glavarja ob robu letoshnjega praznovanja plebiscita v Celovcu namesto nas napisal sam Zevs. V eksploziji chrne volkswagnove mojstrovine tehnologije in domishljije, ki se je v oblaku razbitin in prahu v vlazno megleni jesenski nochi 11. oktobra 2008 z gromom in treskom razsula na Rozhnodolinski cesti tik pred odcepom v pradavne slovenske Gure, kjer so Haiderjevi v Kotmari vasi pripravljali veliko rodbinsko praznovanje, se je konchala pravljica malega velikega igralca v nesrečni zgodbi slovenskega Korotana.

Ko se polegata hrum in prah nesreche, se pred nami izrisujeta dva vidika tega shokantnega dogodka.

Prvi vidik je realnopolitichen.

Koroshka je zunanja, vsem očitna manifestacija osnovnega problema Avstrije. Ta država se na vse kriplje izvija iz primezha velikonemshtva, iz nemshkoavstrijskih okovov, in se poskusha reklamirati kot posebna, avstrijska nacija. Seveda je prva in temeljna težava, ki stoji na poti do uresnitve take interpretacije avstrijske zgodbe, da vedno znova, kamor koli zhe krenejo prizadevanja, pred njihovimi nosilci vstaja zatajevana slovenska avstrijska zgodovinska resničnost. Naj se dejstva she tako skrbno prikrivajo ali reinterpreterirajo, od vsepovsod shtirlijo Slovenci, pa naj jih kdo she tako prizadevno pokriva celo s spretno tkano vindisharsko »zhakljevino«. Na koncu pred vsemi vedno stoji resnica, da brez Slovencev Avstrije ni. Tudi zato ne, ker brez njih ne bi nastala niti prvich, ko se je z zmago na Moravskem polju pri Dürnkrutu leta 1278 te karantanske slovenske dedishchine polastil Rudolf Habsburshki, niti poslednjih, ko je skoraj osem stoletij kasneje, pred dobrimi petdesetimi leti, znova vstala iz svoje nacistichne anshlusovske podrtije na rachun krvavega boja Slovencev za svobodo. Na oboroženo vstajo slovenskih avstrijskih partizanov se je namrech Dunaj skliceval, ko je moral za uresnitve bistvenega pogoja iz Moskovske deklaracije o priznanju statusa zrtve in o obnovitvi avstrijske države v predvojnih mejah dokazati uchinovit avstrijski prispevek v boju proti nacizmu. Razen boja slovenskih partizanov v juznih avstrijskih dezhelah drugega niso mogli pokazati. Che tega dejstva ne poznajo drugi, se ga avstrijska politika zaveda v vsej njegovi pomembnosti ter ga ravno zato vztrajno in prav rada reducira na efemerno

dolochilo Drzhavne pogodbe o krajevnih napisih. Ves pritajeni srd nemshkoavstrijskih resentmentov se osredinja na teh nekaj tabel. Preprosto zato, ker s tem prikrijejo svoje komplekse in umazano resničnost bednega pogromashstva nad preostankom ostanka domorodnih slovenskih koroshkih dezhelanov. Vech kot tri chetrt so jih z nasiljem, z rabljevo sekiro, z veshali, s strelnim orozhjem in s preganjanjem v pol stoletja pognali iz slovenskih zibeli, da so iz njih ustvarili umetni nemshki svet v Korotanu.

Res je skrajno nenavadno, da pretezhni del avstrijske politike tako zagnano, pravzaprav samomorilsko (!) brishe bistveno okolishchino, ki prav tej politiki zagotavlja obstoj – che je mogoche "manjshino" (chudna manjshina, ki je temelj obstoja nacije!) zreducirati na "okolishchino". Ker se tega Dunaj potihem zaveda, je z velikim veseljem ponovil pradavno Rudolfovo zgodbo. Prav tako kot nemshki palatini Otokarja pred tolikimi stoletji se je znebil zanj neprijetnega mladega gornjeavstrijskega potentata. Zgodba je skoraj do pichice enaka, le da je bila slovenska karantanska dedishchina velika in na vzhodu, slovenski Korotan pa je manjshi in na jugu. Vse drugo je enako: znebili so se politika, ki je na zvezni ravni pomenil motnjo, hkrati pa so njegove izjemne sposobnosti zvito usmerili v "urejanje" koroshkih problemov. Inteligentni, nadvse sposobni, karizmatichni potentat je "razumel". Zgradil si je – na trupu slovenske etnije – cheprav prishlek, sijajno kariero, Dunaju pa omogochil trajno "umivanje rok" zaradi umazane protislovenske gonje, na katero so v Evropi obchasno postajali pozorni.

Drugi vidik je simbolni.

Kar nekaj sicer malo pomembnih posameznosti sobotne strashne nochne ure nosi v sebi izjemno sporocho. Nesrečni dezhelni glavar je vozil avto volkswagen phaeton. Fáeton je v grshki mitologiji sin Heliosa, Sonca; mlad in ambiciozen, je vztrajno moledoval, da mu oche dovoli vsaj enkrat voziti sijajni sončni voz. Konchno se mu je vztrajnost obrestovala in smel je sesti k vajetim v ognjeno kochijo. Objestni, potentni mladenich je oddivjal in se v svoji neprevidnosti nevarno priblizhal Zemlji. Ogenj, ki je nastal, je grozil, da bo zajel ves planet, zato je Zevs posegel vmes ter z bliskom in treskom unichil tako kochijo kot mladca.

Blisk in tresk se je danes, na koroshkih tleh, zgodil prav na kraju, kjer bi stal meddrzhavni mejni prehod z Avstrijo, che nad srbsko vojsko zgrozheni Slovenci leta 1920 na plebiscitu ne bi glasovali za Avstrijo. Glavar je umrl natanchno na »mejnem prehodu«, ko je peljal v slovensko plebiscitno cono.

Sicer kontroverzni, a vsekakor bleshchechi politik je nekaj ur pred katastrofo she poslednjih ostro zazhugal – tokrat novi – slovenski vladi, da "ne bo dovolil njenega vmeshavanja v avstrijske notranje zadeve, da je vprashanje krajevnih tabel notranja avstrijska politika in naj se slovenska vlada ne igra z ognjem"! Komaj

nekaj ur kasneje je glavar še poslednjih podrl krajevno tablo in Zevs je z "Blitz und Donner" konchal še eno etapo slovenske koroshke tragedije.

Zakaj "etapo"? Preprosto zato, ker nesrečni konec tega glavarja v nichemer ne pomeni, da je konec avstrijske samomorilske, protislovenske, ignorantske in zatiralske politike. Saj vendar chlovek, ki sploh ni bil Koroshec, ni bil niti ni mogel biti z vsem srcem nosilec protislovenstva na Koroshkem. Dovolj in preveč je renegatov in drugih na Koroshkem, ki v sebi negujejo zadosti sovrashtva. Ne nazadnje je treba med ukrepi pokojnika opaziti marsikaj pozitivnega tudi za Slovence. Ta chlovek je bil le spretno uporabljeno orodje Dunaja, in Dunaj bo – kot vedno – prav gotovo znal tako ali drugache poiskati novo.

Ostaja pa tudi neizprosna, kruta resnica, ki se tiche vseh Slovencev. Nemcem, nemshkoavstrijcem, shovinistom, nacijem in komur koli drugemu s severa, z zahoda, z juga, od vzhoda je mogoče očitati najrazličnejša dejanja proti Slovincem. Ni jim pa mogoče pripisati krivde! Krivda je pri nas. V nashe domovanje se je zalezla plesen, pa smo ga, namesto da bi plesen ugonobili, raje pustili vnemar, ga celo zapustili. Celo tako daleč gremo v tej perverzni raboti, da malikujemo tiste, ki so popustili in odshli, zanichujemo pa tiste, ki so vztrajali, se za svoje domovanje tudi bojevali za ceno zhivljenja in ki so znali borni ostanek nekđaj skupnega doma spremeniti v suvereno, mednarodno priznано in uspesno drzhavo.

(12.10.2008)

MALA PLASTIKA BORISA SAJOVICA

Izhodishche kiparskega nagovora Borisa Sajovica bi lahko poiskali v prvinski občutljivosti za plastichne oblike in v shtudijskem programu Akademije za likovno umetnost v Ljubljani, ki je bolj ali manj realistične smernice povezoval z zmernimi modernističnimi inovacijami. V opusih prvih učiteljev na tej akademiji je bilo na primer mogoče zaslediti pobude francoskega kiparstva konca 19. in začetka 20. stoletja.

Vendar je bil študij na ljubljanski likovni akademiji samo Sajovichev temeljniki za oblikovanje obsežnega opusa male plastike iz žgane gline, mavca, bronu in drugih kiparskih gradiv ter risb v tehniki monotipije. Omeniti velja, da se je Boris Sajovic ustvarjalnemu kiparskemu delu sprva lahko posvečal samo, kolikor mu je dopuščal poklic restavradorja v Gorenjskem muzeju. Podatek, da ni velikokrat samostojno razstavljal, potrjuje njegovo osebno skromnost in zavezanost delu.

Najbolj priljubljena likovna tema Borisa Sajovica je celopostavni ženski in dekliski akt v različnih drzih in oblikovnih interpretacijah, ki segajo od prepričljive polnoplastične poustvaritve chloveshkega telesa do njegove rahle ali izrazite formalne in simbolične stilizacije ali redukcije v torzo.

Nesporno kiparsko veshchino in zmogljivost realizacije različnih kiparskih nalog izpričujejo tudi portreti in živalske plastike. Slednje po mnenju dr. Ceneta Avgušтина sodijo med najbolj privlačne stvaritve tega zhanra v naši povojni plastiki (po besedilu v zloženci k razstavi, Mala galerija, Kranj 1988).

Motiv ženskega akta Borisu Sajovicu dopuščal širok razpon možnosti za preverjanje lastne likovne govorice ter za poglobljanje izbrane oblikovne in vsebinske problematike. Kipar se motivu ženskega akta vselej lahko približal iz novega zornega kota, vendar na podlagi izkušenj, ki so dozorele v njem v teku vsega poprejšnjega ustvarjanja. Sledimo lahko logičnemu razvoju in jasno izraženiki kontinuiteti umetniške misli in hotenja.

Andrej Pavlovec je leta 1971 zapisal, da je Boris Sajovic pri senzibilnih in liriskih ženskih figurah izbral nežno, gladko otipljivo oblikovanje površine. Toda umirjeni ritem in elegantne, gladke taktilne oblike se je odločil zamenjati z bolj drzno, primitivno navdahnjeno modelacijo, z oglatimi formami in notranje bolj napeto obliko, z nekoliko razpotegnjenim ženskim telesom ... Tudi pri monotipijah je ženski akt postavil v različne poze, da bi mu izmamil čim bolj kiparsko formo (po zloženci k razstavi v Presernovi hisi, Kranj 1971).

Dr. Cene Avgushtin opozarja na težnjo Borisa Sajovica po likovno prechishchenem in hkrati vsebinsko bolj poglobljenem izrazu, saj so anatomske dognanosti zachele izgubljati nekdanjo veljavo, v ospredje stopa bolj vizualno in manj haptično občutena gmota figure. Kohezijske sile v notranjosti upodobljenih teles popushchajo, tako kot gmota telesa se spreminja tudi fiziognomija telesnih delov, v figuri se javlja notranje zhivljenje. Kiparstvo dobiva intimen podton, ni vech toliko izraz dogajanj v zunanjem svetu, marvech bolj v kiparju samem, vedno bolj se odmika racionalni percepciji in prehaja v emocionalno sfero (po zlozhenki k razstavi Borisa Sajovica in Ivana Bogovchicha, Mala galerija, Kranj 1981).

Likovni svet Borisa Sajovica obsega predvsem prvine iz realističnega likovnega besednjaka. Opozoriti velja na sposobnost zajetja oziroma ponazoritve proporcev zhenskega telesa, na umerjeno tehtanje mas, na analizo oblik in njihovo sintezo ter na vzpostavljane harmonije odnosov. Boris Sajovic najpogosteje posega po klasičnem kiparskem gradivu – glini (terakota, zhgana glina) in po tehniki njenega obdelovanja. Glina je voljan in hkrati zahteven material, ki lahko postane nosilec umetniškega sporočila le v rokah, ki so vajene gnesti kiparsko maso in jo podrediti lastnim vsebinsko-oblikovnim vzgibom in pobudam. Pri monotipijah najpogosteje uporablja rdečo barvo, saj spominja na barvo zhgane gline. Zaradi razvidne kiparske občutljivosti bi monotipije in risbe s tushem lahko razumeli tudi kot skice za kiparska dela.

Lezheche, stojeche in sedeche Sajovicheve zhenske figure iz zhgane gline so podane v senzibilni, oblikovno dovršeni likovni govorici, pri kateri sta se igriva fantazija in radozhiva likovna igra povezali s težnjo po jasni in pregledni kiparski obliki. Anatomsko preshtudirani proporci chloveshkega telesa sledijo kiparjevi volji. Podrobnosti, premishljene sledi kiparskega postopka in chutni poudarki so smiselno medsebojno usklajeni. Kljub temu da se srečujemo s t. i. drobno, intimno ali komorno plastiko, je ochiten skulpturalen, monumentalističen pristop, ki ga lahko zasledimo v zajetju polnega volumna, v premishljeno stiliziranih oblik oblikah in v njihovih notranjih napetostih. Vizija in virtuoza eleganca oblikovanja kiparskih teles v sebi nosita pechat zhlahtnosti.

Boris Sajovic

LIKOVNA DELA

- 1 Brez naslova, 1998, zhgana glina, 24 x 23 x 13 cm
- 2 Brez naslova, 1986, zhgana glina, 42 x 14 x 15 cm
- 3 Brez naslova, 1998, zhgana glina, 30 x 11 x 15 cm
- 4 Brez naslova, 1979, zhgana glina, 13 x 41 x 10 cm
- 5 Brez naslova, risba s tushem, 29,5 x 18,2 cm
- 6 Brez naslova, 1969, monotipija, 24,5 x 19 cm
- 7 Mostishcharka, 1975, monotipija, 20 x 23,5 cm
- 8 Ranjeni jelen, 1960, patinirani mavec, 17 x 26 x 12 cm

Naslovnica

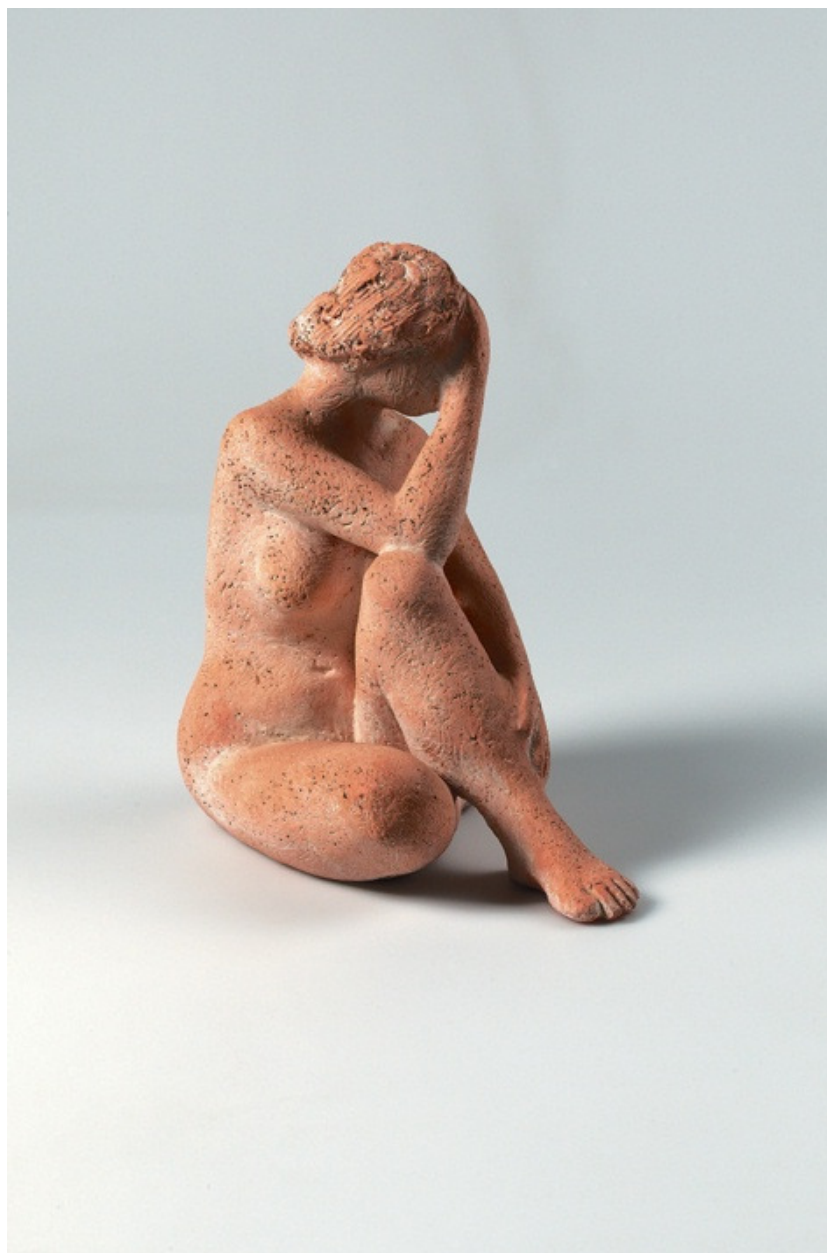
- 9 Brez naslova, 1973, zhgana glina, 54 x 21 x 32 cm

Fotografije del: Igor Pustovrh

Boris Sajovic je bil rojen 12. decembra 1928 na Brezjah pri Trzhichu (Sv. Nezha pri Trzhichu). Po umetnoobratni sholi se je vpisal na študij kiparstva na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, na kateri je diplomiral leta 1954. Leta 1956 je končal Specialko za restavratorstvo in konservatorstvo. Od 1957 do 1991 je bil zaposlen kot restavrator v Gorenjskem muzeju v Kranju. Zhivi in ustvarja v Kranju.

Chlan Drustva slovenskih likovnih umetnikov. Razstavlja od leta 1954 (razstava absolventov ALU). Leta 1956 je sodeloval na razstavi gorenjskih likovnikov v Kranju. Med drugim se je udeležil skupinskih razstav Likovna prizadevanja na Gorenjskem (Kranj, Bled, Ljubljana, Maribor, Nova Gorica, Piran, Murska Sobota, Beljak, Innsbruck, Novi Sad idr.), razstav chlanov DSLU in Likovnega drustva Kranj ter razstav Likovni umetniki za Presernovo mesto v Kranju. Leta 1980 je sodeloval na razstavi likovnih del restavratorjev Slovenije. Samostojne razstave: 1971 (Kranj, Galerija v Presernovi hishi), 1972 (Radovljica), 1973 (Trzhich in Kranj, Galerija v Presernovi hishi – skupaj z Mihom Pirnatom), 1981 (Kranj, Mala galerija v Mestni hishi – skupaj z Ivanom Bogovchichem) in 1988 (Kranj, Mala galerija). Avgusta 2008 je bil izbor njegovih malih plastik in monotipij predstavljen na retrospektivni razstavi v Galeriji Mestne hishe v Kranju.

Za restavratorsko delo je leta 1960 prejel Presernovo nagrado mesta Kranj. Leta 1988 je za zhivljenjsko delo na področju kiparstva in restavratorstva prejel Presernovo nagrado Gorenjske.



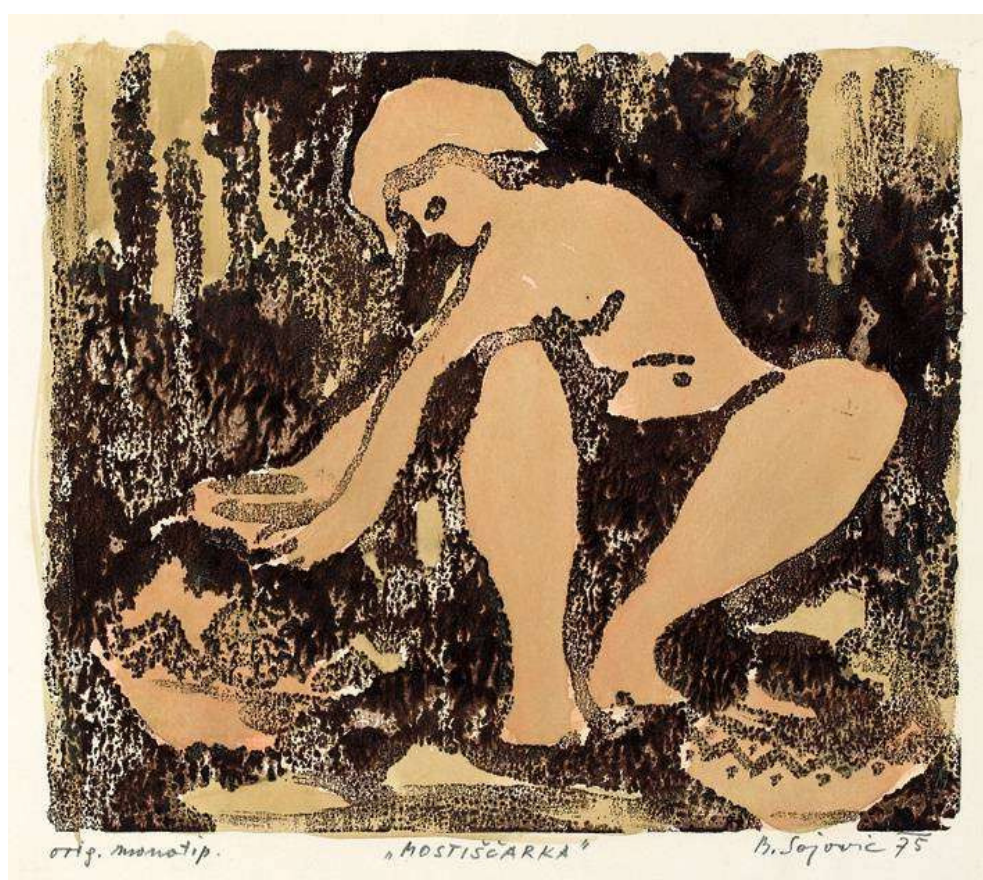














SATIRICHNI LIST JEZH (1902–1909)

»Polmesechnik za shalo in satiro« *Jezh* je dvakrat mesečno izhajal v Ljubljani med letoma 1902 in 1909. »Shaljiv in zafrekljiv list« *Jezh*, ki se je označil za »glasilo veseljakov«, je obsegal 12 strani. Njegov prvi urednik je bil humoristični pisatelj Rado Murnik (1870–1932). Od 1903 ga je urejal Srechko Magolich st. (1860–1943). Založnik *Jezha* je bil Dragotin Hribar. Tiskala ga je tiskarna, ki jo je Dragotin Hribar odprl v Ljubljani 1902.

Na naslovnici prve sštevilke, ki je izšla 10. decembra 1902, je *Jezh* objavil ostro politično karikatur *Miklavževa politična darila slovanskim narodom*. Na karikaturi, ki je bila za tedanje tiskarske zmogljivosti odtisnjena razkoshno v treh barvah, je Hinko Smrekar (1883–1942) upodobil nemshkoliberalnega ministrskega predsednika in notranjega ministra A-O monarhije dr. Ernesta Körberja (v slovenskem prevodu: »Kosharja«), ki z besedami »Prejmite te dragocene darove, moji ljubljenci! Nemcem pa ne dam nichesar!« izroča predstavnikom slovanskih narodov (Slovincu, Chehu, Poljaku ...) – prazne koshare. V naslednjih sštevilkah so sledile nove karikature. List je izhajal na 12 straneh, na katerih je bilo sprva polno karikatur in satiricnih ilustracij, ki sta jih risala Miljutin Zarnik in Hinko Smrekar (najbrž gre za prve objavljene Smrekarjeve karikature). Smrekar je tudi avtor vinjete na naslovnici, ki prikazuje raznoliko drushchino v boju z jezhem.

Dr. Miljutin Zarnik (1873–1940) je bolj kot karikaturist ali ilustrator znan kot kritik in pisatelj, kajti od likovne kariere se je poslovil zhe na zachetku 20. stoletja. Prvotno mu je bila namenjena vojashka sluzhba, toda po maturi je odshel shtudirat na umetnishko akademijo v München, kjer se je gibal v umetnishkih krogih in obiskoval umetnishko sholo Antona Azhbeta. Zarnikov umetnishki psevdonom je bil Artifex. Hkrati je v Gradcu doshtudiral pravo (1893 do 1896). Najprej je bil zaposlen pri finančnem ravnateljstvu v Ljubljani, od leta 1900 na ljubljanskem magistratu, kjer je 1904 postal magistratni tajnik in pozneje ravnatelj uradov. Leta 1931 je hudo zbolel in se umaknil v pokoj.

Zarnik je zhe leta 1894 narisal ilustracije za povest J. Janezhicha *Gospa s pristave*, ki je bila objavljena v *Domu in svetu*. Sledile so ilustracije za Finzhgarjevo pesnitev *Triglavu* iz leta 1896, kar poleg karikatur in ilustracij v *Jezhu* predstavlja celotno za zdaj znano Zarnikovo likovno zapushchino. Obsezhnejsha je bila njegova literarna bera, saj je poleg novele *La bella Gina* (Ljubljanski zvon, 1897) za *Slovenski narod* napisal sštevilne chrtice in kritike ter porochila o kulturnih dogodkih v Ljubljani (mdr. o prvi slovenski umetnishki razstavi v Ljubljani). Leta 1902 je kot podpredsednik Slovenskega umetnishkega drushtva govoril na drugi slovenski

umetniški razstavi. 1908 je v *Slovanu* pisal o slikah Srechka Magolicha. Leta 1910 je skupaj s Franom Govekarjem uredil knjigo *Ljubljana po potresu*.

Miljutin Zarnik se je pri karikaturah v *Jezhu* naslonil na tedaj najbolj znamenit zgled – na risbo v münchenskem satirichnem listu *Simplicissimus* (1896–1967). Namen iz *Jezha* narediti slovenski *Simplicissimus* je nazorno pokazal s tem, da je v karikaturi v četrty shtevilki vključil *Simplicissimusovo* maskoto – popadljivega buldoga, ki ga je po naključju prav tako za četrty shtevilko prvega letnika *Simplicissimusa* (1896) narisal Thomas Theodor Heine.

V šestty, tj. »pustny shtevilky« *Jezha* je bila objavljena karikatura »*Jezhova*« *reduta*. Prikazuje namishljeno »*sijajno mashkerado v veliki dvorani slovenske univerze*«, ki se je odvijala pod »*devižo, da naj pride kdor boche in sicer v kostimu, ki mu najbolj prija*.« Med gosti so se znashle naslednje »*celebritete*«. »*kitajska cesarica-vdova Tsu-Tsi*«, predstavljena kot »*bebe*«, amerishki predsednik Theodore Roosevelt kot Friderik Veliki, dr. Ivan Tavchar kot »*kardinal (vžorit?)*«, ruski car Nikolaj kot sibirski kaznjenec, »*On*« kot poljski kralj, britanski drzhavnik Joseph Chamberlain (minister za kolonije) kot muchenik, dr. Ivan Shushtershich »*kot Napoleon (seveda)*«, belgijski Cleopold kot pushchavnik, »*venezolanski predsednik Castro, kot bog tatov*«, »*Pan Klofach, kot pruski lajtnant*«, »*Cléo de Merode, kot nuna*«, »*Zhane, kot gigerl*« in »*Panganet-Matilda, kot "Tblana"*«. Zadnja med maskiranci »*Zhane iz Iblane*« (ljubljski original) in »*Iblana*« (personifikacija Ljubljane) ob desnem robu karikature opazujeta imenitnike, med katerimi prevladujejo tuji in domachi politiki. Za njima se skriva oseba, ki v legendi ni omenjena. Opremljena je z velikanskim risalnim peresom z ogljem – Zarnik je najverjetneje na karikaturi vključil lasten avtoportret.

Ta karikatura je bila morda vzor za desetletje mlajshe Smrekarjeve skupinske portretne karikature likovnih in literarnih ustvarjalcev ter za Gasparijevo skupinsko portretno karikaturu slovenskih gledalishchnikov. Morda se je Zarnik pri snovanju karikature spomnil na predpustne maskirane plese, ki jih je v münchenskem ateljeju prirejal Azhbe. Ta je svoje uchence tudi zadolzhil, da so stene ateljeja okrasili z velikanskimi karikaturami. Tudi Ljubljana je na prelomu stoletja poznala kostumirane pustne zabave, ki so se odvijale v Narodnem domu.

V isti shtevilki je bila objavljena Zarnikova karikatura Na »*Sokolovi*« *mashkaradi*, na kateri se je na ramena skrokanega gospoda mlahavih nog povzpela opica, ki bi morda lahko ponazarjala glavobol: »*N-nekdo – hup – mi je zamenjal mojo – hup – a-a-afno; mo-moja je bila mnogo manjsba in l-la-lazhja – hup –*«. Ilustracija uchinuje »*slikarsko*«, cheprav je odtisnjena samo v chrno-belih tonih, saj je bil njen original verjetno v barvah. Tudi s takimi ilustracijami se je Miljutin Zarnik najbrzh seznanil v *Simplicissimusu*, kjer je na podoben nachin risal npr. popularni Ferdinand von Reznicek. Razen zhe omenjene Smrekarjeve karikature so Zarnikovo delo vse politichne karikature v prvih shtevilkah.

V četrthi shtevilki je Zarnik s karikaturto *Čbasta diploma nashim dičnim, trudaľjubnim poslancem* komentiral neuspeshna slovenska prizadevanja za univerzo v Ljubljani. Zhelja po slovenski univerzi se je pojavila v t. i. pomladi narodov in zamrla med Bachovim neoabsolutizmom. Zahteve po lastni univerzi so Slovenci znova jasno izrekli med taborskim gibanjem. Za slovensko univerzo so se od konca 19. stoletja najodločneje borili slovenski poslanci v drzhavnem zboru. Eden največjih shodov zanjo je bil konec leta 1902 v ljubljanskem Mestnem domu, torej v chasu, ko je nastala omenjena karikatura. Svojo univerzo so zahtevali tudi Italijani, Slovenci pa so se sklicevali na dejstvo, da so v A-O monarhiji shtevilchnejshi od Italijanov in si jo zato zasluzhijo prej. Ustanovili naj bi jo v Trstu, ki naj bi po mnenju mnogih postal novo upravno sredishche Slovenije. Leta 1898 je kranjski dezhelni zbor ustanovil »Cesarja Franca Josipa vseuchilishki fond«. Leta 1901 se je zamisel o slovenski univerzi, ki so jo slozhno podpirali vsi Slovenci in vsaj na zachetku tudi drugi Slovani v monarhiji, zdela zhe skorajda uresnichljiva, saj je avstrijski minister za uk odposlanstvu ljubljanskega obchinskega sveta obľubil podpore mladim znanstvenikom, ki bi se bili pripravljene posvetiti univerzitetni karieri na bodochi slovenski univerzi.

Toda na slovensko univerzo je bilo vendarle treba pochakati vse do leta 1919, do tedaj so slovenski shtudenti she vedno shtudirali na Dunaju, v Gradcu in Pragi. Vzrok lahko do neke mere razberemo tudi iz Zarnikove karikature, ki jo spremlja komentar: »V heksametru o univerzi Janez sanjari, V pentametru pa Mibel gimnazij dobi.« Karikaturto sestavlja dvoje prizorov. Na prvi risbici se Kranjskemu Janezu v spanju prikazhe personifikacija Slovenije z lipovimi listi na shchitu, ki mu predstavi secesijsko zasnovano zgradbo bodoche univerze, na drugi pa ga strezni smejóchi se nemshki Mihel (Deutscher Michel, personifikacija tipichnega Nemca), saj naj bi bila med Janezovim globokim spanjem zgrajena »K. K. Deutsche Staats-ober-Gymnasium«.

Zarnikova risba v 14. shtevilki *Jezħba* (1903) je bila natisnjena v rdechih in chrni barvi. Prikazuje »Uchiteljico usodo«, narisano kot moden secesijski zhenski lik, ki narekuje uchencu Marku Srbovichu: »Sedaj preidemo k novemu poglavju. – Marko Srbovich, skochi k tabli in pobrishi jo!« Uchenec brishe s table napis »Obrenovichi«, z gobe na tla kapľajo krvavo rdechke kapľje (med t. i. majsko zaroto 10.6.1903 so umorili kralja Aleksandra I. Obrenovicha in kraljico Drago Mashin). Novo poglavje srbske zgodovine so bili Karadjordjevichi.

Zarnikovi likovni prispevki v *Jezħbu* so presegali risbe she ne dvajsetletnega Smrekarja, zato je shkoda, da Zarnik, ki je postal ugleden drzhavni usluzhbenec in mu umetnishko-boemski prilastek sodelavca satirichnega lista verjetno ne bi niti malo koristil, kasneje ni vech deloval na likovnem podrochju.

Za Zarnikovo prekinitev sodelovanja z *Jezħbem* so bila kriva politichna prerokanja – konkretno *Jezħeva* bodica z naslovom *Razpis nagrađe*, objavľjena na prvi strani 14.

shtevilke. Naperjena je bila zoper liberalnega prvaka dr. Ivana Tavcharja oziroma njegovo nagnjenje do »farshkih gonj«.

»Razpis nagrade.

Ker sem že dalje časa z različnimi posli, osobito z lovom zelo preobložen in se nimam časa baviti z lokalno politiko – v splošno politiko se itak nisem nikdar vtikal – ter zavrhati klerikalne napore, kar utegne schasoma postati za našo narodno-napredno stranko usodno, razpisujem tem potom kot nagrado za "najznamenitejšo" psovko, katera bi se dala uporabiti bodisi na posamezne klerikalne prvake, ali pa na klerikalno stranko sploh, najlpshega divjega petelina.

V Ljubljani, meseca junija 1903.

dr. Ivan Tavchar,

vodja narodno-napredne stranke in – ako se ne motim – zastopnik ljubljanskega mesta v državnem zboru.«

V isti shtevilki ni bilo prizaneseno tudi katolishkemu prvaku dr. Ivanu Shushtershichu, ki so ga zaradi suma neposhtenega kupčevanja z zhlindro imenovali »dr. Zhindra«.

»Razpis nagrade.

Kakor je splošno znano, poginjajo dan na dan, z največjim naporom in žrtvami ustanovljeni konsumi. Ker pa je obstanek naše stranke oprt v prvi vrsti na ta konsumna in gospodarska društva – druge naprave izvzemsbi nekoliko testamentov nam itak dosti ne nesejo – chutim dolžnost razpisati eno verliko bariglo petindevetdesetodstotne zhlindre kot nagrado onemu, kateri nam nasvetuje ugodna tla, kjer bi se mogel vzdržati vsa eden konsum.

V Ljubljani, meseca junija 1903.

Dr. Ivan Shushtershich

vodja konsumov in gospodarskih združenj, edini založnik Thomasove zhlindre, državni poslanec itd.«

Napad zoper dr. Ivana Tavcharja v sporni 14. shtevilki *Jezha* je sprožil prerekanje s *Slovenskim narodom*, ki se je stopnjevalo v naslednjih shtevilkah. *Jezh* je sicer poudarjal, da »ni "liberalen" in tudi ne "klerikalen", nego resnično naroden, samo naroden slovenski humoristično-satirichen list«. »Tudi ni namen "Jezha" netiti odurni strankarski prepir, pač pa z rahlim zbadanjem brez osebnosti opominjati gotove kroge na njih narodu škodljivo delovanje te poskusiti – ako v svoji zagriženosti še niso popolnoma oslepele – privedi jih na pravo pot. V bodrilo nam je neshtevilno priznanj; kako pa sodijo nerazsodni ljudje o "Jezhu", to nam ne vznemirja živcev, ker vemo, da razumniki, katerim je narodov blagor vech, kakor zahasno osebno prijateljstvo in osebne koristi, odobravajo postopanje "Jezha", ter se zgrazbajo nad surovo osebnostjo in žanichevanja vrednim napadanjem nasprotnikov "Jezha".« (Listnica uredništva, *Jezh*, 1903/16).

Zarnik se je zaradi programske politike uredništva *Jezha* odpovedal nadaljnjemu sodelovanju. Svojo odločitev je pojasnil leta 1932 – v *Opazki*, ki jo je zapisal v

prvega izmed vezanih letnikov *Jezha* v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani:

»Jaž sem bil nekoliko časa sotrudnik, ker sem žbelel, da bi imeli izviren humoristicni list. Tedaj sem risal in napisal in si kaj izmislil.

Moje znamenje v risbah je MZ, včasih pa ... [op. trikotnik s tremi pikami]

Ko so prishle, v sht. 14, nekateri napadi proti dr. Tavčarju, sem takoj prostovoljno odstopil moje sotrudnistvo.

M. Zarnik 1932

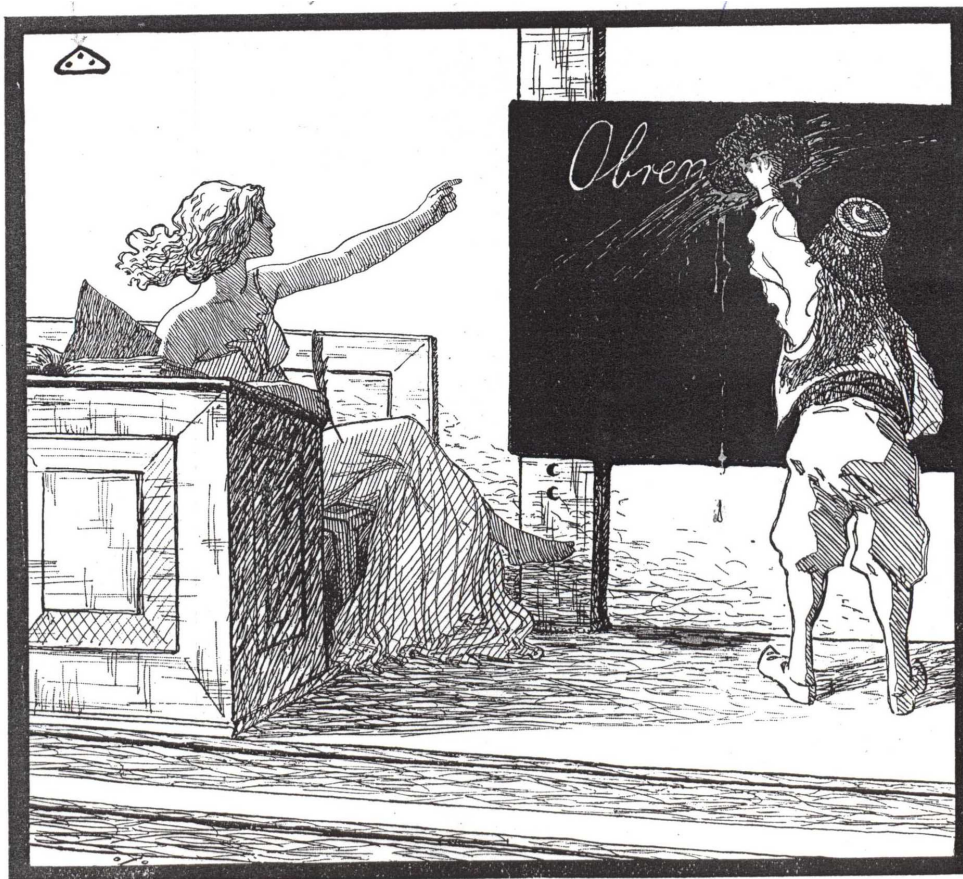
Nekatere moje risbe so včasih iste klisheje vnovich in she vechkrat natisnili – ker nich stane, pach pa stane, che je treba novih risb naročiti. Da je bolj ceneje so posodili klisheje v »Humoristicke Listy« – torej nich izvirnega vech.

No, stalo je prav malo. Moj honorarchek je bil skoro sramoten. Nekateri so v starejsih chasih mislili mnogi »odlični Slovani«, da mora pesnik, pisatelj, beletrist, risar idr. delati »žabadava« seveda iz najchistejsbega narodnega navdushenja. Z.«

Hinka Smrekarja ne srečamo vech zhe nekaj shtevilk poprej. Deseta shtevilka ima namesto Smrekarjeve vinjete nov stiliziran zapis imena lista, pod katerim se skriva bich. Kot avtor te vinjete je podpisan urednik Srechko Magolich.

Magolich, ki se je za stavca izučil pri R. Milicu v Ljubljani in bil zaposlen v Bambergovi tiskarni, Narodni tiskarni (tehnični vodja) in tiskarni Dragotina Hribarja v Celju (upravitelj, 1890–1895), je v letih 1902–1903 vodil tiskarno Stefan Tieze v Ustju ob Labi na Cheshkem, leta 1903 pa je postal vodja tiskarne Dragotina Hribarja v Ljubljani. Najbrzj je shele leta 1903 prevzel urednistvo *Jezha* (dve shtevilki je 1903 uredil sodelavec *Jezha* Rado Murnik). Podobno kot Magolicheva lista *Shkrat* in *Rogach* iz osemdesetih let 19. stoletja se je odslej tudi *Jezh* izogibal političnih karikatur. Magolich se je ukvarjal tudi s slikarstvom ter z izdelavo klishejev za eno- ali tribarvni tisk cenikov in knjig.

V 11. shtevilki *Jezha* so se pojavile cheshke karikature, ki schasoma povsem prevladajo nad domachimi ilustracijami. Izjema je risar s psevdonimom »Modernist«, ki je npr. za 16. shtevilko narisal osem shaljivih ex librisov »*ali modernih nachrtov za moderne naslove modernim spisom modernih nashih literatorov*«. za Cankarjeva dela *Kralj na Betajnovi*, *Ob žori* in za *Erotiko*, za *Chloveka in pol* in *Hic rhodus ...!* Iva Shorlija, za Murnikove *Navibance*, za Finzhgarjevega *Dinjega lovca* in za *Sad greha* Engelberta Gangla. Identiteto tega nadarjenega risarja nam bi lahko pomagal razvozlati samo komajda razberljiv monogram (morda »JZh«). Na njegove karikature naletimo tudi v poznejših letnikih, ko v *Jezhu* začnejo prevladovati risbe, prvotno narejene za *Humoristicke listy*, ki je od leta 1866 izhajal v Pragi. Na cheshkem kupljene karikature in satirichne ilustracije ne prikazujejo aktualnih političnih dogodkov. Prevladujejo prikupne ilustracije družinskih, gostilniskih in drugih družabnih srečanj, otroških iger ipd.



Miljutin Zarnik, *Učiteljica usoda*, Jezh, 1903, sht. 14

NATANCHNI RISAR »V OGNJENEM VRTINCU«

(akademski slikar Vladimir Herceg)

Med risarji iz drugih republik, ki so v času exYU vechino ali velik del svojih stripov objavili v slovenskih publikacijah, je tudi Vladimir Herceg. Rodil se je leta 1947 v Pustodolu v Hrvashkem Zagorju. Najprej je risal stripe, potem je slikal v slogu hrvashkih kmechkih naivcev, ustvarjalni nemir z iskanjem izraza pa ga je naposled, cheprav je med zachasnim delom v Shvici v prometni nesrechi izgubil levo roko in je bil zaposlen v INA-inzheniringu, pripeljal na zagrebshko likovno akademijo, na kateri je diplomiral leta 1981. Z risanjem stripov in tudi s knjizhno ilustracijo se je ukvarjal, kot je sam rekel, zaradi prezhivljanja, v vechji meri je delal »za svojo dusho« na podrochju slikarstva. Samostojne slikarske razstave je imel v Zagrebu (1974), Regensburgu (1975) in Caracasu (1975), na skupinskih slikarskih in stripovskih razstavah pa je sodeloval v Zagrebu, Pulju, Ljubljani, Angoulêmu itd. Umril je v Zagrebu leta 1999.

Prvi Hercegov strip, obsezni vestern *Desperado Joaquin Murieta* o legendarnem mehishkem izobchencu iz srede 19. stoletja (hollywoodska filma *The Robin Hood of El Dorado*, 1936; *Joaquin Murrieta*, 1965), je izhajal v ljubljanskem *Nedeljskem dnevniku* od julija do decembra leta 1969 (scenarij Ciril Gale, lettering Ivo Antich). Kljub mladosti je nastopil z zrelo izoblikovanim realistichnim stilom, ki ga je ohranil do konca, pri chemer pa je tudi nihal v kvaliteti zlasti z nekaterimi okornostmi v kompoziciji akcijskih prizorov in v blizhnjih planih obrazov. V osnovi je to »fosterjevski« (po Haroldu Fosterju, avtorju *Princa Valianta*) ilustracijski stil z natanchno klasichno risbo, ki je tudi v blizhini drugih sorodnih avtorjev (Radilovich, Hogarth, Godwin, v vesternu Salinas). Hercegov stripska risba nacheloma minuciozno – skoraj kot stare grafike – sledi dokumentaciji, kar je prav ustrezno za zgodovinsko tematiko, s katero se ukvarjajo vsi njegovi stripi: amerishki Divji zahod (*Desperado*), srednji vek (Erazem Predjamski, *Ivanhoe*), japonska preteklost (Samuraj Takeda), druga svetovna vojna (Leshijev dvojnik, Junak obale, *V ognjenem vrtincu*). Vsi ti stripi po scenarijih C. Galeta so izshli kot samostojne publikacije ali v reviji *Nash strip* v glavnem v prvi polovici 80-ih let. Tako je bil Herceg s svojim stripom »v ognjenem vrtincu« zgodovine, z risbo, ki kljub burnemu dogajanju neredko daje vtis odmaknjene statichnosti.

Vladimir Herceg

V OGNJENEM VRTINCU

/iz stripa/



JANEZ & JOVAN

/strip – karikatura/



Bogdan Novak

KO EN PIR SESUJESH

(popevka)

Ko en pir sesujesh v rit
in ga z viskijem zalijesh,
mislish, da si blazen frajer,
ko si potlej chist nalit.

Gledash blazno kakor nor,
potlej družga hitro zvrnesh,
shanka se chvrsto oprimesh,
da lahko ostanesh gor.

Kelnarca se zdi ti miss,
vsaka kikla te vznemiri,
traparije govorichish
in v mezhik si pachish fris.

Pol reshujesh bogi svet,
ko s prijatelji modrujesh,
tretji pir v rumenih solzah
naglo te pozhene v skret.

Ko en pir sesujesh v rit
in ga z viskijem zalijesh,
mislish, da si blazen frajer,
ko si potlej chist nalit.

Nova runda je zhe spet,
malo bi zakinkal vase,
pa so tu zhe nove flashe,
ki jih treba je odpret.

Pameten si bolj kot vsi,
vse okoli nadlegujesh,
potlej se iskreno chudish,
da so vsi zhe proch odshli.

Jeza te popade zdaj,
komu rad bi dal klofuto,
a si rajshi chisto tiho,
da te ne bi kdo nazaj.

Ko en pir sesujesh v rit
in ga z viskijem zalijesh,
mislíš, da si blazen frajer,
ko si potlej chist nalit.

Besedilo je na voljo slehernemu skladatelju za uglasbitev. (Op. avt.)

Ivo Antich

AFRIKANIZMI

Ne gre vech le za lokalni aforizem, gre za globalni afrikanizem.

Iz afrishkega »srca teme« (Conrad) vse izhaja kot iz peklenkega raja.

Afrishka »apokalipsa zdaj« – vojashki raj.

Chlovek mora pozhreti to pekocho papriko: spoznati (McLuhanovo) »notranjo Afriko«.

McLuhan je aforizem povezal s sholastiko in afrishko »jugoplastiko«.

Velja odslej: skoz afrikanizem – z aforizmom naprej!

Pravzaprav zhe vsak aforizem razkriva svetovni afrishki organizem.

Ugotovitev se zdi chisto realna: z mnozhichnimi mediji je »afrishka vas« postala globalna.

Che je bila Jugoslavija chrn(sk)a luknja Evrope, so namesto nje nastale chrn(sk)e luknjice evropske leopardje jope.

Chrne luknje evropskega biljarda so chrne lise afrishkega leoparda.

Njegosh je vladar chrnogorski, njegush etiopsko zamorski.

Biljarda, Njegoshev dvorec: za zbijanje glav v luknje – vzorec.

Ras je etiopski knez – je bila pravenetska rasa Rusov tudi tukaj vmes?

Pushkin, najvechji ruski pesnik, je bil »etiopski chrnec« – pognal je rusko pesem v drnec.

Afrishki negush ali negus – vsega chloveshtva genus?

V chasu kriznega klimaksa so se nekateri spet spomnili starega vracha Marxa.

Morda je tudi Obama le chasu primerna amerishka reklama.

Zhe med rimskimi velikani se najdejo Africhani, a je Afrika ostala »na chrni strani«.

Bushmani so imeli Busha, obamovci imajo za omamo – Obamo.

Bela hisha ima od januarja (2009) chrnega poglavarja.

EPIGRAMIZMI: ANTI(CH)KRONIKA

SLOVENIZMI

POLARIZACIJA VOLOV (volitve sept. 2008)

Mediji so res krivci,
da se delijo zhivci:
Delo pishe: volivci.
Dnevnik pishe: volilci.

POGLED NA VOLIVCE

»In kako kandidati
vidijo volivce?«
se je možno vprashati.
»Kot vole naivce ...«

KANDIDATI (candidus – lat. bel)

Po pomenu v skupni srechi
so vsi kandidati beli,
a posebej zagoreli
so obenem tudi rdechi.

SD(S)

Kaj so na teh volitvah
volivci »sporochili«?
Med levo in desno SD
so se tezhko odlochili ...

SPOROCHILO PATRIJE

Volilno sporochilo
za patri(ci)jsko rogovilo:
desnih ne maramo vech,
vendar tudi levih ne prevech ...

PATRIA

Od Partije
do Patrie –
le klanovske
pach fratrije.

PRASLOVANSKI TANKI

V svetovnoslavni finski
osemkolesni zanki
so reshitev starinski
jugoslovanski tanki.

PLECHNIKOVA EMONA

Najprej je bil v KUK,
nato v SHS,
zdaj je v SLO za NUK
neskonchen proces.

TRANZICIZMI

PREDDVORISHCHA

Nekdanja prorusko slovanska
predvdvorishcha –
zdaj proprusko amerikanska
oporishcha.

(Z)NOJ NA POTI

Iz kapitalizma
prek socializma
v novi kapitalizem
za vecni fevdalizem.

ZGODOVINSKE TURE

Od karikature
diktature
do karikature
ljudske ture.

BRATSTVO IN ENOTNOST

(v posttranziciji)

Peshchica bogatih
v rajskih separatih,
ostali polbrati
v bednih rezervatih.

TRAVA, ZDRAVA ZELENJAVA

Nekoch so obljubljali travo
kot hrano za rdecho slavo,
a sedaj se v beli slavi
mnogi res zhe blizhajo travi

JEUNESSE DORÉE

Zlata mladina – pojem cvetk
socialistichnih zlatih kletk.
Zhe zdavnaj je konec petletk,
nadaljuje se rast istih spletk.

STARI IN NOVI STRAH

Rajo je treba drzhati v shahu,
zahvaljujoch strahu:
ali strah pred tajnim policajem
ali pred stečajem.

EVRONACIJE

Je bistvo situacije
vsake nove nacije,
da v stanju ovulacije
izvaja ovacije?

GLOBALIZMI

THE SAW OF WAR

(Warsaw, 20. 8. 2008, Poljska-ZDA)

Ti manjši slovanski brati
se morajo s tujcem varovati
pred Bratom: da bi ga premagali,
so si varnost spodzhagali?

KRIZA 2008

Kriza je spoznanje pospeshila:
tako socializem
kakor kapitalizem –
oba sta svoj sistem osmeshila.

RACIONALIZACIJA

Ko Kitajska s kapitalistichnimi
ukrepi reshuje socializem,
Amerika s socialistichnimi
ukrepi reshuje kapitalizem.

KITAJSKI CHAJ

Po sesutju Sovjetije
in amerishkem stečaju
se kazhe, vsaj verjeti je,
reshitev v kitajskemčaju.

RESHEVANJE ZAHODNIH
(NE)VERNIKOV

Zahodno gospodarsko krizo
naj kot zavozheno cizo
reshijo arabski verniki
in kitajski neverniki?

VOLITVE V ZDA

(McCain – Kajnov sin)

Po Grmu Kajnov sin
ali Omama?
Kaj che v vsaki lutki
je ista slama?

KANDIDATURA

Koliko je v ZDA ura,
pove ta kandidatura:
voliti najstarejshega
ali najtemnejshaga?

»MOZHACHA« OD MOSTA

Shvicarka Carla Del Ponte:
»Balkan – muro di gomma.«
Je ona most prek zmote,
most iz gume prek poloma?

(sep. – dec. 2008)

POPARE

(Posthistorichne parabole)

VINSKA KISLINA

(dioksijantarna)

Vinske mushice
v kislini vinski,
desnosuchni,
levosuchni
in sredinski.

Idejne kaprice
v pijachi zgodovinski,
desnosuchni,
levosuchni
in sredinski.

V jantarju mushice:
bratci vinski,
obrazci svinjski
v krvavi kislini,
v kisli zgodovini.

NAZAJ V FEVDALNI RAJ!

Po zlomu socializma
she polom kapitalizma:
vsak s svojo bistveno rano
zahajata v noch neznano.

Kaj potem she preostane
za trume navadnih ljudi,
od zgodovine steptane?
Fevdalizem se jim rezhi,
ustvarja nove tlachane
in suzhnjelastnishke zveri ...

»KONEC BREZ KONCA«
(za Severne Korejce tudi brez lonca)

Konec je le
altajskega
(ruskorajskega)
socializma,

che hkrati gre
za triumf
kitajskega
(post)komunizma,

ki je »izum«
po vzoru
amerishkega
korporativizma,

za vse klike
vzorne oblike
državnega
kapitalizma.

PLATNO, ZVER

Skozi slike reportazhe
kot leopardove blamazhe
resnica s petjem lazhe,
a pol ptica pol devica
z obrazom sfinge Neznanke,
ki zastavlja uganke
kot na platnu zverska skica,
tudi kaj tehtnega pokazhe.

Za platnom zgodovine
razkrinkava zlochine,
kot da odkriva mine,
posejane v spomine
tezhkonogega Ojdipa,
ki v ozrachju odjuge
in z njo povezane kuge
v svoje korenine tipa.

Ko je zločin z vseh strani
osvetljen in razlozhen,
je zares dokončno storjen:
tedaj se namrech zazdi,
da ni le upravichen,
ampak da je kot dejanje,
ki izpolni mashchevanje,
v bistvu edino pravichen ...

MNOZHICHNOMEDIJSKE BELEZHKE: MITOLOGIJA IDENTITETE (XIV)

(januar – april; prvo shtirimesechje 2008)

VECHINA VESOLJA MANJKA (TVS 1 – 2. 1. 2008). Angleška dokumentarna oddaja o novih pogledih znanosti na vesolje. Aktualni »model« vesolja naj bi bil: 4 odstotki »znana« snov iz »obichajnih« atomov, 21 odstotkov neznana »temna snov« iz delcev, ki »imajo maso«, a so »she« nezaznavni, 75 odstotkov neznana »temna energija«; 96 odstotkov vesolja je torej chista neznanka (seveda so tudi 4 odstotki »znane« le zasilna prispodoba za sholsko tablo; dejansko razmerje neznatnosti znanega do neznanega bi kazalo oznachevati le s kaksnimi nano enotami). Tako naj bi se na ozadju zamisli o zacetnem »big bangu« ali »velikem poku« nakazovala, kot pravijo fiziki, nova »zgodba vesolja«. Ključni »motechi element« je, da se po »big bangu« razprshene galaksije ne oddaljujejo s pojema-jocho hitrostjo, kot bi bilo po »normalnih zakonih«, temveč z narashchajocho ... Nekateri fiziki in astrologi imajo iskanje »temne snovi« za izgubo chasa in denarja, drugi s teorijo o »temni snovi« spodnashajo Newtona. Ob znanstvenih »talibanih« je komentar navadnih telebanov praktichno brezpredmeten; strinjati se je mogoche predvsem z mnenjem enega od znanstvenikov v oddaji, da je najvechja ovira za napredek iluzija o dokonchnosti znanja.

LEGENDA O UPORNIKU MANGALU PANDEJU (*The Rising: Ballad of Mangal Pandey*; Indija, 2005; TVS 1 – 2. 1. 2008). Historichni spektakel iz indijske »tovarne sanj«, t. i. »Bollywooda« (po filmskem centru v Bombaju). V celoti profesionalno solidno, za zahodnega gledalca so nekoliko nenavadni le dokaj pogosti evforichni plesno-pevski vlozhki. Film prikazuje indijski upor zoper Anglezhe leta 1857, tako rekoch spontano vstajo »prezgodnjih petelinov«, ki je bila zatrtja 90 let pred konchno osvoboditvijo (1947). Hkrati gre tudi za zgodbo o prijateljstvu angle-shkega stotnika Williama Gordona in vodje indijskega upora Mangala Pandeja, ki so ga Anglezhi obesili na izvorno obliko sprozhilnih veshal. Vsekakor ilustrativna variacija pradavnega, »vechnega boja« na indijski podcelini med vdirajochimi arijskimi severnjaki (Hiperborejci, »Hindi«, Anglezhi ...) in prastarimi dravidskimi juzhnjaki; danes se to kazhe npr. kot razmerje med drzhavnim uradnim hindujskim jezikom (indoevropski) na severu in tamilskim na jugu (v teh dveh se tudi posname najvech filmov), seveda ob kakshnih 20 vechjih in 200 manjshih jezikovnih »statistih«. (Slovenski »prispevek« k temu boju bi bila lahko tudi teza venetologov, da je ime Indija le modificirana »praslovanska« Vindija, Vendija, Venetija; praprebivalci Shri Lanke do 5. stol. pred Kr. so se imenovali Veda; morda je ljudstvo Venda v Juzhni Afriki z nedavno »samostojno« bantustansko

republiko nastalo iz kakšnih davnih prishlekov s Shri Lanke ali iz Indije; domache ime za Indijo je Bharat, Bharatya; prim. slovansko »brat, bratstvo«, shr. brátija.)

OBRACHUN PRI O. K. CORRALU (*Gunfight at O.K. Corral*; ZDA, 1957; TVS 1 – 2. 1. 2008). Varianta legende z Divjega zahoda o sherifu, nekdanjem razbojniku, Wyattu Earpu in o doslednem izvrzhencu, zapitem zobozdravniku, revolverashu, jetichnem kvartopircu Docu Hollidayu. Pred je tem isto temo obrachuna med klanoma Earp in Clanton she bolj poetichno obdelal John Ford v *Moja draga Klementina*, 1946; za nekatere poznavalce je zveza obeh filmov z zgodovinsko resnichnostjo le v imenih glavnih oseb, pach v smislu hollywoodskega nachela, da dejstva ne smejo pokvariti zgodbe. Pri Fordu sta glavna igralca Henry Fonda i Victor Mature; tukaj Earpa igra Burt Lancaster, Doca pa Kirk Douglas (oba gladko obrita, resnichna Earp in Doc sta bila krepko brkata), rezhiral je John Sturges, za kritike rezhiser brez »lastne vizije«, ki pa je posnel vech danes klasichnih vesternov (zlasti *Bad Day at Black Rock*, 1954), v katerih je mogoche nazreti tudi dolocheno »skupno vizijo« (izrazito moshke teme v grobem okolju, vprashanja etike, dolzhnosti, junashtva). Znamenita klasika je tudi ta film, cheprav mestoma s peshajocho intenzivnostjo, ki ji spremna »popevka« prav nich ne pomaga. Dokaj izviren je odnos med Earpom in Docom kot »sovrazhno prijateljstvo«, ki se poantira do chistega samozhrtvovanja. Sicer je v osnovi sizheja vprashanje moshke »prenapete« pravichnosti kot dolzhnosti do rodovne, prijateljske in družbene skupnosti ter zhenske razumno »sebichne« pameti varnega ognjishcha. Vsekakor je film vreden spomina zaradi mojstrsko posnetega revolverashkega obrachuna na koncu (»shola« za mnoge poznejshe vesterne, tudi za Leoneja) in zaradi markantne, preprichljive igre Kirka Douglasa.

GORI (*Gori vatra*; BiH, kopr. 2003; TVS 1 – 9. 1. 2008). Prvenec bosanskega rezhiserja Pjera Zhalice (tudi scenarij), ki je s tem filmom zasnoval svojo poetiko »zhalostne komedije« (njegova oznaka) in jo zrelejshe razvil naslednje leto v drugem celovechercu *Pri stricu Idrizu*. Che je v slednjem predstavil sarajevsko muslimansko sosesko, je v prvencu dogajanje postavljeno v srednjbosansko mestece Teshanj ter na razmejitev med muslimani (Boshnjaki) in Srbi, prav tako v chas po zadnji vojni v 90-ih, tokrat v prichakovanje obiska Billa Clintona s kampanjskim »evropeiziranjem« razmer pod pacifikacijsko prisilo EU-OZN. Osnovni koncept je po svoje tehten in zanimiv, zapleta se v profesionalnosti realizacije, in to velja za oba Zhalicheva filma, seveda za prvega she v vechji meri. Nekakshna endemichna, tradicionalno humanistichna evokacija znanega pojma »dobri Boshnjani« kot dobrodushno satirichna shirina pogleda groteskno prepleta nedopovedljive grozote in spontano juzhnjashko radozhivost ter mestoma ustvarja inventivne, preprichljive, tako rekoch antologijske sekvence, vendar brez celovitejshe dramske intenzivnosti, z mlahavim ritmom in okorno, staromodno montazho. Populistichna duhovichenja v stilu »naturshchikov« ne morejo občutneje ogreti neizbrisne moraste zagatnosti konteksta. Nakazanih je nekaj tipoloshko zanimivih likov, zlasti markanten je sijajni beograjski igralec Bogdan Diklich kot psihichno oboleli oche v vojni padlega sina, vendar celota daje vtis ne dovolj izkorishchene »prilozhnosti«.

ODMEVI (TVS 1 – 11. 1. 2008). Zunanjega ministra Dimitirija Rupla je voditeljica Rosvita Pesek med drugim vprashala o pisanju *Financial Timesa*, ki ga je povzelo tudi spletno *Delo* (10. 1. 2008), da je francoski predsednik Sarkozy v Elizejski palachi ravno v chasu otvoritvenega sestanka evropske komisije in slovenske vlade v Sloveniji (8. 1. 2008) z »ocharljivo« medijsko potezo obrnil pozornost svetovnih medijev na naslednje predsedovanje EU, ki bo francosko (drugo polletje 2008); tako je po FT Sloveniji ob zacetku njenega predsedovanja EU »ukradel pozornost«. Rupel je seveda moral diplomatsko minimalizirati pomen tega Sarkozyjevega dejanja (pripisal ga je njegovemu temperamentu), vendar taka francoska poteza na tako visokem nivoju nikakor ne more biti le nekakshna »trenutna muha«. Mimo vsega kurtoaznega blishcha ostaja dejstvo, da je evrounijsko predsedovanje slovenske mikrodrrzhave iz Pariza videti kot formalistichna »farsa enakopravnosti«; med velikimi zahodnimi drzhavnimi subjekti je francoski kolektivni ego pach najbolj nonshalantno objesten ali »temperamentno odkritosrchen« (prim. Chiracov izpad glede malih vzhodnih novincev v EU). Francija bo z razlicnimi zakulisnimi pritiski vsekakor poskrbela, da bo predsedovala EU tako rekoch vse leto (med drugim francoske ambasade »paternalistichno« nadomeshchajo Slovenijo, kjer ta nima predstavnishtev) ter iz tega potegnila kar najvech mozhnih koristi. Podrochje exYU je namrech povsem razvidno iz srbskega »eksercirplaca« postalo prostor vsakrshnih mednarodnih manipulacij z novonastalimi drzhav(ic)ami, od katerih je vsaka ujetnica medsebojne imanentne balkanske avtoblokade: Srbija je ujetnica Kosova, Hrvashka vsaj svoje »fantomske« ekoloshko-ribolovne cone (ki je sploh ni zmozhna ustrezno izvajati; sicer pa cona skoraj nima zveze s svojo oznako, njen smisel je v pripravi morske meje s Slovenijo), BiH je ujetnica Republike Srbske, Makedonija Grchije in svojih Albancev, Chrna gora Srbije, Slovenija je deloma ujetnica Hrvashke, deloma celo Kosova (zlasti v chasu predsedovanja EU, pa tudi sicer kot analogon med zacetkom in koncem razpada exYU), predvsem pa svoje neznatnosti, spricho katere njena »zgodba o uspehu« (z drvenjem v vechinsko revshchino) bolj sodi v fiction kot v faction. (A propos k slovenskemu »francoskemu sindromu«: v chasu Ilirskih provinc je Napoleon z namenom, da bi chimbolj odrezal nemshtvo od Jadrana, ponudil tedanjim Slovencem toliko mozhnosti za etnichni prerod, da tega v svoji atrofiji preprosto niso mogli pogoltniti, le Vodnik je v kratkem francoskem intermezzu uspel spesniti *Ilirijo ozhibljeno*, za kar se je kmalu pokoril tudi tako, da je od mrtvih vstalo Ilirijo she projiciral v avstrijsko vechno srecho v *Iliriji zvelichani*, Franc Brenkush pa je Avstriji zapel pesem *Ilirja reshena spod Napoleona*, ki se konchuje z verzoma: »lej chudo, Evropini kralji / kraljevo ji dajejo chast«; dobrih sto let pozneje so ekspresnemu francoskemu okupatorju sredi Ljubljane postavili spomenik.)

SPE'T DOMA (TVS 1 – 27. 1. 2008). Poslovilna (?) epizoda (paradne) razvedrilne oddaje TVS. Tokrat z nekoliko bizarno potezo: gost predsednik Slovenije dr. Danilo Türk, ki je utelesenje diplomacije v smislu definicije: veshchina stoichno prenesti vse v vsakrshnih okolishchinah. Ker je predsednik omenil, da ceni klasiko slovenskih popevk, je njegovemu prihodu sledila praktichna izvedba te »nostalgije« v obliki naftalinskega »prepevanja«. Spet doma – v provincialni slepi ulici.

ZA ZLATIMI VRATI (TVS 1 – 31. 1. 2008). Francoski dokumentarec o zasebnem življenju romunskega komunističnega diktatorja Ceausescuja (v času 90-letnice oktobrske revolucije in konca prve svetovne vojne so aktualne zadevne rekapitulacije); v glavnem gre za nekoch »strogo zaupno« gradivo, ki ga je posnela njegova tajna služba. Naslov asociira zaprti, od propadajočega, v splošno revščino tonečega okolja izolirani, najozhji oblastniški »rajski krog« novega fevdalizma, v katerega se je izoblikovalo prizadevanje za realizacijo proletarskega raja na Zemlji. V romunski varianti: od chevljarskega vajenca do »conducatorja«, tj. lokalnega »cesarja«, čigar življenje je trajalo od konca prve svetovne vojne do 200-letnice francoske revolucije (1918-1989). Zhelezna logika oblastniške prakse iz vsake »ohlokracije« neizbežno proizvaja »aristokracijo«, zmeraj v skladu z geopsihološkim kontekstom. V oddaji ni omenjeno Ceausescujevo »ateistično duhovno obzorje«, deloma znano iz drugih virov; v ljudstvu si je prislužil balkansko chrnohumorni vzdevek »Draculescu«; tudi sam naj bi se imel za (endemichno posvaljkano) »reinkarnacijo« zloglasnega prednika, zaslužnega v bojih zoper Turchijo, ki pa je za te svoje zasluge pobiral krvavi davek tudi od lastnih podanikov. Po ljudskem izročilu naj bi se »Draculescu« vrchal na pol tisočletja; Ceausescujeva žena, »znanstvenica-matematicharka« Elena, je poudarjala, da se tak chlovek, kot je njen mozh, rodi le vsakih petsto let. Draculo, ki je res zhivel petsto let pred Ceausescujem (oba sta tudi »odpravljala revščino«), je spraval v ječo madzharski kralj Matija Korvin (»slovenski kralj Matjazh«), rojak iz Transilvanije; upor proti Ceausescujevi vladavini pa se je začel med obilno madzharsko manjšino v isti »usodni« pokrajini, ki jo madzharski nacionalisti še danes shtejejo za avtentichno »madzharsko«, zato Romunija ni niti najmanj navdushena nad odcepljenim Kosovom.

TUJEC V MESTU (Slovenija, 2007; TVS 1 – 5. 2. 2008). Igrani dokumentarec v režiji Alme Lapajne, zanimiv po konceptu, a realizacija ni prenesla teže in obsežnosti močno divergentne teme, ki naj bi zajela zunanji in notranji portret dr. Slavka Gruma, zdravnika-psihiatra in ene od legend slovenske literature. Asociativno obetaven naslov z ozirom na njegovo poglavitno literarno delo, nastalo pred 80 leti, dramsko grotesko *Dogodek v mestu Gogi* (uganka imena: na Balkanu, v BiH in Romuniji, kot priimek, npr. romunski pesnik Octavian Goga). Grum kot »tujec v Gogi«, superiorni, evropsko formirani intelektualec v mlakuzhi provincialnega malomeshchanskega gnezda, v katerem je vsak »dogodek« le slepilo, ponaredek »zgodovinskega premika«. Film je enolichno nizanje psihopatsko premaknjenih »razpolozhenjskih podob« v okornem prepletu z neposrednimi izjavami poznavalcev Grumovega dela; kljub ambiciozni zasnovi je rezultat v glavnem bled.

KOSOVO (17. 2. 2008). Po kosih do Kosova ... V določenem smislu je samorazglasitev neodvisne države kosovskih Albancev, kot je bilo zhe vechkrat recheno, res konchno dejanje jugoslovanske drame 20. stoletja. Seveda je prichakovati epilog kot nadaljevanko z različnimi epizodami, saj Srbija, po vsem sodech, nikoli ne bo priznala »enostransko odcepljene manjšinske države na svojem ozemlju«, ki naj bi bilo bistvo in izvir njene identitete; Albanci sicer trdijo,

da so bili »kot Iliri« na Kosovu davno pred Srbi. (Podobno nobena jugonacija drzavnopravno ni tam, v »izvirnem jedru svoje identitete«, kjer »bi morala biti«: Slovenci na Koroshkem, Hrvati v BiH, Makedonci v Egeju, Albanci v Epiru ...). Zagovorniki nove države poudarjajo unikatnost primera, nasprotniki njegovo nevarno precedenčnost za podobne etnične odcepitvene težnje v drugih državah. Vsekakor je unikatnost v tem, da so Albanci dobili (izbojevali in predvsem pridelali z »biološkim inženiringom«) svojo DRUGO, ne EDINO državo, in to pravzaprav v rekordnem času (kdaj jo bodo dobili Palestinci, še vedno ni jasno; Kurdi najbrž nikoli, čeprav jih je v vseh državah okrog 40 milijonov). Poleg Albanije je torej Kosovo druga (seveda »zachasna«, ker je združitev z glavnino njen edini dolgoročni smisel) vechinsko muslimanska država v Evropi, nastala pa je predvsem s podporo ZDA v času, ko te spektakularno vodijo vojno proti t. i. globalnemu islamskemu terorizmu. Vsa zadevna »protislovja« zbledijo spricho dejstva, da je za ZDA kot vodilnega svetovnega »shahista« na prvem mestu interes pacifikacije Balkana in omejitve Srbije kot »ruskega podaljška« v jugovzhodni Evropi. ZDA so tudi »nevtralne« glede vstopa »posvetnoislamske« Turchije v EU, ker je Turchija zanje nenadomestljiv chlan Nata v funkciji predvsem protiruske, delno pa tudi protiiranske in protiarabske trdnjave v vzhodnem Sredozemlju, hkrati pa bi turški »trojanski kolos« v EU dodatno ohromil Evropo in jo naredil v vsakem pogledu še bolj odvisno od ZDA in še manj konkurenčno med pravimi interkontinentalnimi velikani. Slovenska bizarnost v oddaji *Odmevi* dan po kosovski feshti: profesor Alesh Bebler postavi zahtevo po sprejetju novega, izvirnega, po vechinskem prebivalstvu določenega imena nove evropske države: Kosóva; oponira mu Milenko Vakanjac, predstavnik srbske diaspore v Sloveniji, ki vztraja pri imenu Kósovo (npr. za Japonsko za zdaj v slovenshchini še ni v rabi ime – Nippon, je pa Saudska Arabija po novem pravopisu »Sav/d/ska«) ... Ob samostojnosti Kosova se ponuja tudi vprasanje o tranzicijskem položaju jezikov in o »novih jezikih« na Balkanu. Imenske avtodefinicije jezikov se ravnaajo po državah: v Bosni boshnjashki (bosanski? bosanshchina?) jezik, v Chrni gori chrnogorski, a Kosovo z njegovo albansko vechino ne bo imelo »kosovskega jezika«, ampak bo to še zmeraj albanski (podobno albanski muslimani niso postali »Muslimani« kot »nova« drugoimenska nacija, temveč so ostali to, kar so bili pred islamizacijo, pach Albanci, izv. Shchiptarji, Arberi). Gre torej za (dlakocepski?) razpad le »enega jezika«, t. i. srbohrvashkega, albanski ostaja v dveh državah, tako kot nemshchina ostaja v Nemchiji, Avstriji in Shvici (po svetu nihche ne govori o prevodih iz kosovskega ali avstrijskega ali shvicarskega jezika, toda govori se o prevajanju iz »boshnjashkega«, čeprav so razlike zlasti glede na hrvashchino minimalne, bolj »psihiatrichne« kot lingvistichne). Tovrstna grotesknost je opazna zlasti v raznih vechjezichnih navodilih pri izdelkih, ki jih (zahodna) Evropa producira za »onkraj post-zaves«, tj. za jugovzhodni trg; v mnozhici »enakopravnih« mikrojezikovnih, z mikrotiskom natlachenih eksotichnih besedilc (pretezhno v razlichno »nachichkani« latinici) je najtezhje odkriti, kje je bil izdelek s klishejskim »amerishkim imenom« v resnici proizveden, obichajno pach v kakshni neokolonia-

listični vzhodnoevropski podružnici kakšne znane zahodne korporacije, in to z občutno nizjo kvaliteto v primeri z istim izdelkom v trgovinah na Zahodu.

JANEZ DRNOVSHEK (25. 2. 2008). Dolga vrsta povprečno dve uri v hladnem pouličnem vetru čakajočih drzhavljanov, ki so se tega ponedeljka v t. i. predsedniški palachi vpisovali v zhalno knjigo ob smrti nekdanjega predsednika »dveh drzhav«. Nedvomno pomemben drzhavnik, velik Slovenec in Evropejec, z vrsto izjemnih darov, ki pa jih je moral tako rekoč v najboljših letih plachati z dolgotrajno in strashno boleznijo, v senci katere se je, po vsem sodech, njegova vizija sveta in zhivljenja temeljito relativizirala in se kljub najvishji politichni funkciji skushala – poleg nekaterih drugih provokativnih potez tudi s pisanjem »novoduhovnih« knjig – otresti primezha konvencij, v katere je ujeta vsaka tako javno izpostavljena osebnost. »Poseben fenomen«, chlovek, ki se je iz mikroprovinke meteorsko pojavil na obnebu politike, segel dalech v svet in, kot pishejo o njem, »dobil vse bitke«, v določenem (psiholoshkem) smislu je celo premagal bolezni; uresnichila se je tudi njegova napoved glede LDS, ki je po njegovem odhodu razpadla (»Che se umaknem, se boste pobilili med sabo«), on pa je ustanovil neformalno (samoupravno interesno?) zdruzenje Gibanje za pravichnost in razvoj ... Drnovshek je tako rekoč dokonchal Kardeljevo delo; oba sta v »levjem brlogu«, v Beogradu kot centru tedanjega politichnega odlochanja, vsak po svoje (hote ali nehote?) trasirala jugo-razhod v »plemenske rezervate«. Kardelj s »(kon)federalno« ustavo 1974, ki je uzakonila (anticipirala) samoodlochbo republik SFRJ, Drnovshek s pomembno vlogo v zachetku 90-ih (tudi pri pogajanjih za miren odhod JLA iz Slovenije, cheprav je svoje vsaj kot grozhnja dolgotrajne gverile prispevala tudi organizacija specialne TO, t. i. »Manevrske strukture«, ki ne bi bila mozna brez jedra v »Machkovi trdnjavi« v nedostopnih kochevskih gozdovih). Drnovshkove filozofske knjige, ki so »novoduhovne« pacifistichno-humanistichne poslanice, bi lahko za skupni moto imele znano misel iz uvoda v Kardeljevem zadnjem »bestsellerju« *Smeri razvoja*, 1977 (»Sreche chloveku ne more dati niti drzhava niti sistem niti politichna partija. Srecho si lahko chlovek ustvari samo sam.«) ... Ob podobnem slovesu od Kardelja pred skoraj natanko 30 leti je bilo isto poslopje polno »udbashkih mladincev« v temnomodrih oblekah z rdechimi kravatami, tokrat so njihovi »nasledniki« in »naslednice« dochakali svojih pet minut strazhnishke pomembnosti v popolnoma chrnem designu. Drnovshek je umrl nekaj dni po svetovno vznemirljivi enostranski albanski razglasitvi neodvisnega Kosova, s katerim je bilo njegovo ime dokaj »simptomalno« povezano; pred dobrim letom je to neodvisnost napovedal kot samoumevno, praktichno zhe izvrsheno dejstvo in s tem izzval Srbe, da so odpovedali njegov obisk v Beogradu ... Srbi, ki so pred drugo svetovno vojno nachrtovali t. i. »amputacijo Hrvashke«, ob razpadu YU pa neodvisnost svojih etnoenklav na ozemlju RH, zdaj neodvisnost Kosova dozhivljajo kot »ekscizijo« pomembnega organa v svojem nacionalnem telesu; vsekakor bo Kosovo ostalo bolj ali manj hibridna drzhava, kot npr. Tajvan ali Turshka republika Severni Ciper, ker je nekaj pomembnih drzhav verjetno nikoli ne bo priznalo – Rusija, Shpanija, Kitajska, Romunija, Grchija, tudi od Cheshke

odcepljena Slovashka zaradi strahu pred odcepitvijo lastne, razmeroma močne madzharske manjšine ipd.; zdi se, da samo z »miroljubnimi sredstvi« Kosova niti teoretično-metaforično ne bo mogoče obdržati ne v okviru Srbije ne kot samostojne države (nujna navzočnost mednarodnih vojashkih sil, praktično protektorat OZN ali EU ali ZDA); ruski predstavnik v Natu je zhe »napovedal« možnost uporabe orožja za ohranitev celovite Srbije.

NEBESA POD TRIGLAVOM (Slovenija, 2007; TVS 1 – 18. 3. 2008). V naslovu ena od treh najbolj znanih geodefinicij slovenske identitete (drugi dve: na sončni strani Alp, Alpe-Jadran). Igrano-dokumentarni film o samomoru pri Slovencih (režija Boris Jurjashevich, igralec in moderator Jozhef Roposha); geokontekst nakazuje naslov. To naj bi bila »sproščena« obravnava znane visoke stopnje slovenske samomorilnosti v luči cankarjansko-bushevskega (samo)ironičnega naslova in vprašanja: »Gre za posledico vzgoje, okolja, genetike ali česa drugega?« (cit.). Rezultat se zdi problematičen ne le v smislu sicer po svoje duhovitih igranih groteskno-komičnih vložkov, ki pa se le s težavo umeshchajo v ostalo, skrajno resno in tudi tragično gradivo, temveč predvsem z vidika celote, ki razvlečeno razpada na posamezne intervjuje, od katerih bi vsak lahko pomenil tudi konec filma. Kako npr. »charovnikom« pri BBC vsak dokumentarec, ne glede ne temo, uspe narediti pritegljivo komponiran, ostaja »uganka« zunaj tega zapisa. Vsekakor se je tudi tokrat pokazalo, da se vsakršna strokovna in kvazistrokovna ter masmedijsko »sproščena« modrovanja o fenomenu samomora bolj ali manj izogibajo ključnemu vprašanju o bivanjski motiviranosti v določeni ozko in ostro zamejeni geopsihološki skupnosti, ki pa je obenem povsem enosmerno (brez moči lastnega vplivnega protitoka) izpostavljena globalni tekmovalno-primerjalni »histeriji historije« kot modifikaciji biološke »volje do mochi«. Za vse socialne kontekste z visoko suicidnostjo je znachilna prav ta temeljna, immanentna depresivna determinanta (deloma so izjema islamski samomorilski atentatorji, ki naj bi bili s svojim svechenishtvom agresivnega samozhrtvovanja pravzaprav kvintesenca motivacije, v samorazlagah seveda brez izpostavljenega vidika lastne civilizacijske inferiornosti).

SRECHANJE S TALIBI (*Meeting the Taliban*; VB, 2007; TVS 1 – 20. 3. 2008). Enkraten angleški dokumentarec, novinar Sean Langan s kamero neposredno v »volchjem brlogu« aktualnega islamskega upornishtva v Afganistanu. Pogovori s talibi (*Slovenski pravopis 2001* pozna le besedo taliban; pomen je sicer: »Gibanje shtudentov islamskega nauka«), lokalnimi gverilci, ki so v zahodnih okeh skrajna točka danashnjega versko-ideološkega fanatizma, povezanega s »fantomsko hidro« t. i. Al-Kaide. Tu bolj ali manj odpovedo vsa zahodna »razumevanja« islamskega, na smrti kot mashchevanju in samozhrtvovanju utemeljenega radikalizma. Za Langanove talibske in alkaidovske sogovornike je znachilna preprosta vedrina samozavesti tako bojnikov kot mladoletnega zastopnika samomorilskih atentatorjev v nemogocih razmerah revshchine in nenehne (brezperspektivne?) vojne. Povzetek njihove motiviranosti: »Doslej je bil vsak tujec, ki je skushal zavzeti Afganistan, unichen; tako bodo unicheni tudi Americhani, ki tukaj nimajo kaj iskati; pobijali bomo njih in njihove zaveznike in

domache kolaborante, dokler ne bomo zmagali in Afganistana uredili po izvirnih islamskih zakonih». – Dialog s talibi je mozhen le kot enostranska informacija, nikakor pa ne kot kakršna koli priprava na kompromis. Americhani so Afgancem pomagali izriniti tedaj še komunistichne Ruse iz Afganistana, zdaj talibi amerishkim »krizharjem« kazhejo isto »rusko pot« v smislu gesla: »Izginite in nas pustite pri miru!« (V tem miru bodo zagnjene in zakrinkane zhenske odrezane od vsake, tudi sholske javnosti; globaliziranemu neoliberalistichnemu totalitarizmu, ki je svojo reklamersko potroshnishko mitologijo v znatni meri feminiziral s kretenistichno razgaljenim »erotizmom«, ob takem programsko-komunikacijskem zidu »odpove pamet«. Pozornosti vreden podatek: v chasu boja proti Rusom v Afganistanu ni bilo samomorilskih atentatov, v vojni proti ZDA so vsakdanji ... Ali to pomeni, da so ZDA vendarle poseben nasprotnik, proti kateremu talibi na svoji strani nimajo vodilni svetovni sili enakovrednega zaveznika?)

URBI ET ORBI (Papezheva velikonochna poslanica mestu in svetu. Vatikan, 2008; TVS 1 – 23. 3. 2008). Izjemno zgodnja Velika noch je dan, poln rimskega dezheja. V papezhevem voshchilu je med enakopravnimi in enakovrednimi jeziki (oznaki sta tako očitno ironichni, da niti ne potrebujeta »Anführungszeichen«), kot so npr. luxemburshki, luzhishkosrbski in maorski, tudi slovenshchina. Slovenska (podobno cheshka in poljska) besedna oznaka tega največjega krshchanskega praznika poudarja »noch«, drugi jeziki pa vstajenje, npr. hrv. Uskrs, srb. Vaskrs, ali pa se neposredno navezujejo na judovsko pasho, npr. ital. Pasqua, fr. Pâques, podobno v grshchini, rushchini; nemshchina izpostavlja noch ob Bozhichu celo v mnozhini – Weihnachten. Najsvetejshe noch obstaja tudi v islamu: lejlet-ul-kadr, noch usode, ko je Mohamed prejel bozhje oznanilo. Po nekaterih razlagah chashčenje nochi izvira iz poganskih, predmonoteistichnih, lunarno-htonichnih chasov, ko so verjeli v vpliv lune na rast chred domasih zhivali (še danes se uradno dolochanje Velike nochi ravna po luni, cheprav v krshchanstvu sicer velja sonchni koledar, v islamu lunarni); predkrshchansko je tudi krashenje jajc, Kristus vstane iz groba »kot pishchanec iz jajca« ...

CESAR HIROHITO (BBC; TVS 1 – 27. 3. 2008). Fenomen japonskega cesarja: morda najbolj nenavaden monarh na svetu. Po izvirni definiciji je sakralna inkarnacija, potomec bozhanskih prishlekov »z neba« (mitoloshka mistika, znanstvena fantastika, dejstvo v legendarni preobleki?). Vojni hujskach, vojni zlochinec, po porazu pa mirovnik, amaterski biolog ... Za »biologijo« je shlo zhe pred drugo svetovno vojno in med njo, Japonska se je kot chlen nacifashistichnega trojchka udeležhila osvajanja zhivljenjskega prostora s samovoljno pravico vechvredne azijske nacije (po priznanju japonskega vojaka so Kitajce pobijali kot mrches). V jedru ni shlo za nikakršno zaslepljenost, politichno zablodo ipd., kot »razlagajo« tisti, ki jim je v njihovih varnih kabinetih ali masmedijskih urednishtvih post festum zmeraj »vse jasno«; shlo je za »imanentno«, neizogibno imperialistichno delitev interesnih obmochij med prvorazrednimi (ZDA, VB, SZ) in drugorazrednimi (trojni pakt) velikimi silami: po goli logiki razmerja mochi so bile drugorazredne porazhene. Vloga japonskega cesarja je bila ne glede na njegov resnichni vpliv pri tej globalni ekstazi bioloshke mashinerije dejansko bolj ali manj

»folklorna«; tako se je v povojnem zagovoru oznacheval tudi sam (omenil je, da bi ga vojni interesni krogi ubili, če ne bi odobril japonskega vdora na Kitajsko itd.). Zanimiv vidik MacArthurjeve »ameriške ljubezni« do Hirohita, omenjen v filmu: Japonska kot monarhija je varovalni zahodnodemokratski »catch«, da je ne zajame tedaj aktualna daljnovzhodna poplava komunizma (razmeroma močna japonska KP). Obstaja tudi mnenje, da so Američani namenoma »prehiteli« Hirohitov podpis kapitulacije, da bi izrabili enkratno priljubljenost za preizkus atomske bombe »v naravnih okolishčinah« z daljnovzhodnimi množicami ... (Ko je MacArthur med korejsko vojno menda nameraval uporabiti tako bombo še zoper Kitajsko, so ga preventivno odstavili z vseh funkcij.)

ROMANISTAN (Slovenija, 2007-2008; TVS 1 – 1. 4. 2008). Dokumentarec, režija Jure Pervanje. Solidno informativno, v glavnem skozi pogovore z izobrazjenimi predstavniki romskega etnosa. Značilna »poanta« za Rome je ideja »romske države«, t. i. Romanistana, nekaj »presežnega«, ker je zanje domovina »ves svet«, čeprav se zavedajo, da izvirajo iz zahodne Indije (seveda nihče ni omenil, da vsaj po imenu »romska država« zhe obstaja, pač Romunija, ki je izvirno – Romania; tam je velika romska manjšina, ki jo Romuni bolj težko gledajo in jih etnonimska asociacija nemalo iritira). Slovenski župnik, ki je dušni pastir za Rome, omeni, da nekoch Roma niso pokopali v posvečeno pokopališče, pa četudi je bil najbolj vzorno pobožen katoličan. Le anekdotično je v filmu omenjena podobnost med Judi in Romi v besedah nizozemskega novinarja, ki izvira s Kosova in ima značilno turško ime (Orhan), v Londonu ga imajo za Juda in ga pozdravljajo z judovskim pozdravom »shalom«, česar da ga poznajo po »značilnem nosu«. Podobnost med Judi in Romi presega anekdoto, saj zajema tragiko sočasnega genocida najširših razsežnosti (romski poznavalec: nekateri Neromi menijo, da je bilo med drugo svetovno vojno pobitih okoli pol milijona Romov, po drugih četrt milijona, v resnici okoli dva milijona); dejansko gre pri obeh etnosih za izjemen nagon razpršenega popotništva (»ahasverstva«), pri Romih izrazito elementarno, pri Judih izrazito sofisticirano; obstaja mnenje, da tudi Judi izvirajo iz Indije, od koder naj bi v davni prishli v Palestino, ter da je hebrejščina le nekakšen »semitški dialekt« sanskrtu.

PO STOPINJAH OSAME BIN LADNA (TVS 1 – 1. 4. 2008). Ameriški dokumentarec, poučen tudi v profesionalnem smislu: primerjava s slovenskim *Romanistanom*, predvajanim istega dne, nazorno pokazže, kako znajo Američani z intenzivnim ritmom in dinamično montažo tudi iz dokumentarca narediti fascinanten »triler«, medtem ko podalpska praksa tudi v solidnih primerih v glavnem ostaja v obzorju »pedagoshke« neinventivnosti (nizanje »en face« intervjujev, eksteriernih insertov, gostobesedno poučnih komentarjev v offu, po možnosti ob uspavajoči »lirični« glasbi ipd.). Tema filma *Po stopinjah* je t. i. svetovni terorist sht. 1 – Osama bin Laden, ki na redkih »zhvilih« posnetkih kljub očitni izchrpanosti uchinuje s svečenishko predano notranjo vedrino, s katero zlasti najstnike in nekatere ženske spravlja »v ekstazo« (fascinantna karizma Gospodarja kot Muchenca). Neizogibna je evokacija Bartolovega *Alamuta*, ki se je po polstoletju od nastanka prepričljivo izkazal kot osupljiva preroshka (po

Bartolu rodovno arhetipska) vizija fanatičnega terorizma v islamskem (za literaturo metaforičnem) kontekstu. Bartol namreč sam navaja, da je pri pisanju tega romana imel občutek, da piše za obchinstvo, ki bo zhivelo chez 50 let; omenjal je tudi pomenske vzporednice med izmailstvom v romanu ter nacifashizmom in stalinizmom, se pravi, da je po razsulu teh dveh totalitarizmov na prelomu XX-XXI ravno islamski verski kontekst »prevzel shtafeto« kot akcijsko polje novega/obnovljenega fundamental-terorizma. (Islam je po avtodefiniciji dokončna oblika bozhje objave, najchistejša monoteistichna vera; v njej so temeljne postavke, kot kazhe praksa, vključno z možnostjo radikalizma, najbolj razvidno, konsekvntno dolocene in realizirane; možno je vprashanje, ali so izvirno za fanatizem bolj odločilne ideoloshke ali etnichno-rasno-geografske komponente ter kakshna je pri tem vloga drogiranja s hashishem ali zgolj z »idejo rajas; uradne islamske avtoritete ne odobravajo samomorilskega sklicevanja na »dzhihad«; tudi uradni Vatikan ne odobrava nacifashizma, a je z njim solidno sodeloval; dejstvo je, da je fashizem nastal in najprej prishel na oblast v Rimu ter se je razglashal za zashchitnika katolishke vere, kakor je bila pravoslavna Moskva prestolnica prve komunistichne drzhave; pri kakshnem ruskem piscu je zaslediti misel, da je bil komunizem ne le judovska, temvech predvsem vatikanska »podtaknjena zarota«, ki naj bi unichila pravoslavje.) Osama kot mladi »starec z gore« (eno njegovih skrivalishch jamarsko gorovje Tora Bora med Afganistanom in Pakistanom; »starec z gore« je bil naziv vodje srednjeveshkih izmailskih atentatorjev, fedajinov, asasinov) dirigira alkaidovskemu suicidnemu atentarstvu globalnih razsezhnosti. Ključni točki filma: Osamova potreba, da dobi za izvajanje atentatov nad civilnimi Zahodnjaki »blagoslov« (fetvo) duhovnika, ter izjava enega od privržencev, da so dosedanji množichni atentati v ZDA, VB ali Shpaniji le zachetek. Verska potrditev je lahko moralno opravičilo za vsakrshne zlochine; iz kriminologije je znano, da zlasti serijski morilci praviloma tako ali drugache opravičujejo in upravičujejo svoja dejanja z »vishjim poslanstvom«, npr. kot mashchevanje za ponizhanje ali kazen za grehe, ki so se skrivali v zhrtvah; nekateri se izrecno imajo za »roko usode, Boga«, ker se pach vse zgodi po bozhji volji (ki jo islam she posebno poudarja – kismet); tako celotna družhba, vključno z vero, deluje kot krozhni mehanizem zlochina. Opozorilo »shele zachetka« pa potrjuje predvidevanja (tudi na podlagi nekaterih izjav alkaidovcev), da bo za Osamovo organizacijo Al-Kaida vishje zadoshčenje dosezheno shele z jedrskim atentatom, ki bo zbrisal milijone Americhanov na njihovih domasih tleh ter tako spremenil njihovo superiorno samozadostno bivanje v vechno psihozo absolutne negotovosti (podoben jedrski izbris naj bi Iran nachrtoval za Izrael). Nekateri poznavalci menijo, da do novih množichnih alkaidovskih atentatov na Zahodu ni prishlo ne toliko zaradi budnosti policije, temvech bolj zaradi nesoglasij med Osamovimi duhovniki, ki naj bi se zavedali problematichnosti terorizma in njegove civilizacijske brezperspektivnosti kot inferiorne »shpektakelske« prakse. Che je sarkastichna razlaga, da so »11. 9. 2001« naročili sami Americhani (Osama naj bi bil nekoch plachanec CIA), she po svoje lahko logichna, pa je vprashanje, ali je to naročilo zhe vrachunalo tudi atentat neprimerno vechjih, resnichno apokaliptichnih razsezhnosti.

TINE HRIBAR (Intervju; TVS 1 – 6. 4. 2008). Mishljenje slovenskega filozofa Tineta Hribarja potrjuje determiniranost tudi strokovno najbolj kompetentne filozofije s chasom in prostorom, kajti njegova misel se ne trudi, da bi »spregledala« endemichni politikum v smislu prezrtja (odmislitve), temveč ji gre za filozofski smisel spregleda kot uzrtja, vpogleda tudi v »tukaj in zdaj«. Zato tudi neposredno govori o pravzaprav nenehno aktualnem domobransko-partizanskem (deloma, po tradiciji: klerikalno-liberalnem) razkolu slovenske identitete. V iskanju ideoloshko neodvisnega »svetovnega etosa« se mu judovsko-krshchanski kontekst kazhe kot določen z znachilnim semitskim nasiljem, izprichanim tako v biblijski Stari zavezi (Mojzesov avtogenocid v imenu Boga ob zapovedi »ne ubijaj«) kot v islamu, medtem ko se mu zdi izrazito nenasilna misel budizma (prepoved uboja slehernega bitja) blizhja izvirnemu indoevropskemu (slovanskemu, slovenskemu) nenasilnemu mitoloshko-ontoloshkemu mishljenju. Druga znachilno aktual(istich)na Hribarjeva misel je, da sodobnost ni chas konca nacionalne drzhave, temveč je res ravno nasprotno, kot dokazuje nastajanje shtevilnih novih drzhav, ter da je (po Hannah Arendt) demokracija mozhna le v nacionalni drzhavi. Hribar je tudi pristash teze, da narod s samostojno drzhavo postane nacija. – Mozhne pripombe: »teoretichna« nenasilnost budizma je nedvomna, kot povsod pa se tudi tu zapleta »v praksis«; dezhele bolj ali manj budistichnega konteksta niso imune pred totalitaristichnim nasiljem: japonski militarizem, Kitajska (tudi sedanji nasilni upor Tibetancev, pripadnikov lamaizma, najbolj nenasilne oblike budizma), Vietnam, S. Koreja, Mianmar, Kambodzha (Pol Pot je »rdechi« avtogenocid utemeljeval kot budistichno ochishchevanje od greshnosti); indoevropsko arijsstvo je po svoje izhodishche nemshke nacionalsocialistichne drzhave; indijska, hindujska demokracija je tudi gandijevska, a *Bhagavadgita*, osrednji tekst stare indoevropske mitologije, ki je navdihoval Gandhija kot preroka nenasilja, religiozno-filozofsko upravichuje avtogenocidno bratomorno vojno kot temelj bivanjske dejavnosti; vprashanje izvirnosti judokrshchanstva ob dejstvu, da so vse temeljne postavke zhe v indijski tradiciji, vkljuchno z avatarji, bozhjimi inkarnacijami, ena od njih je Krishna, imensko blizu Kristusu (»na krizh«); bogomilska hereza je na arijsko-iranski sledi neposredno govorila o »izvirnem zlochinu«, zato je bila povsod sistematchno iztrebljana; starogrshka mitologija s klavnico *Iliade* na chelu je kozmoloshka refleksija zlochinstva; po Bibliji je prvi chloveshki sin Kajn, plod »izvirnega greha«, bratomorilec, chloveshtvo je njegovo (incestno – z materjo Evo, ki ji je Adam dal ime, ali s kakshno sestro, nevredno poimenske omembe?) potomstvo, ne Abelovo, ki je bil sicer »good guy«, a izločen iz igre; tudi Mojzes, prinashalec desetih temeljnih moralnih zapovedi, je bil morilec (malo po uboju Egipchana prejme zakonsko dolochilo, da mora umreti vsakdo, kdor koga usmrti z udarcem; mozhna poanta: kdor ima posebno zgodovinsko poslanstvo, se mu spregleda tudi umor; Kajn je dobil celo posebno zashchitno znamenje); teza o nacionalni drzhavi kot edini mozhnosti za demokracijo izziva vprashanje, ali v Ameriki (zlasti Latinska in Kanada) ali Afriki ni demokracije, ker tam ni nacionalnih drzhav (prim. tudi »demokratichnost« postsovjetskih nacionalnih drzhav ipd.); »terminoloshka« teza, da s samostojno drzhavo *narod* postane *nacija* (sinonimnost domache in tuje

besede), spodbuja vprašanje, kakšne nacije so npr. Albanci Kosova, prebivalci Avstrije, Andore, Monaka, Moldove, Belizeja, »državotvornih« tihomorskih atolov; v čem se kot »državotvorni naciji« razlikujejo Kolumbijci in Venezuelci; nizozemščina je s čisto lingvističnega vidika »nemško narečje«; polovica Ukrajincev govori le rusko in se imajo za Ruse; polovica Črnogorcev se prisrteva k srbski naciji; morda etnija, ki ni nacija »po naravi«, to ne more postati niti z lastno (natovsko) državo; mogoče je nacija le projekt kolektivnega (geo-historično-biološko-kulturnega) voluntarizma kot volja do »lastnega profila«.

BILO JE NEKOCH NA DIVJEM ZAHODU (*C'era una volta il West / Once Upon a Time in the West*; Italija, ZDA, 1968; TVS 1 – 6. 4. 2008). »Akademska« stopnja Leonejevega shpageti vesterna in hkrati prvi del njegove druge (po »dolarski«, kjer je ključen denar), pozneje tudi nekoliko politično (tema revolucije) poudarjene »časovne« trilogije, katere vsi trije naslovi variirajo frazo »Once upon a time«. Glavnina Leonejevega opusa je vsekakor temeljita refleksija vesterna kot evropskega, eminentno ameriškega in celo univerzalnega mita, obarvana z izjemno afiniteto tega Italijana (in sploh Italijanov) do ameriške »konjske opere« ter z italijansko fascinacijo z Ameriko, »obljubljeno dezhelo«, kjer zhivi največ Italijanov zunaj Italije in ki je tudi s temi ameriški Italijani do tal porazila Italijo sredi druge svetovne vojne. Nakazuje se zhe začetek konca italovesterna kot svojevrstne destrukcije klasičnega vesterna v smislu moralnega relativizma. Absolutno režijsko mojstrstvo, sijajna eliptična montazha, shokantni zoomi med bliznjim in splošnim planom, briljantna Morriconejeva glasbena spremljava. Kljub trilerski intenzivnosti ritem mestoma občutno zastaja v zhe stereotipno razvlečenih, paradoksalno patetičnih »cool-catches« (vprašanje obvladljive dolžine ni odveč). Kazhe se zhe ponavljanje leonejevskega fabulativnega modela: trije tipi družbenih izločencev-revolverashev (zlobni: v črno oblečeni Henry Fonda, grdi: Jason Robards v rjavem, dobri: Charles Bronson v belem; prim. Leonejev predhodni film *Dober, grd, zloben*, 1966) plus bogastvo, ki ga tokrat prvih magistralno »predstavlja« ženska (legendarna CC z bohotno lepoto »materinske prostitutke«; shema »3M + Zh« spominja na Hustonov »antivestern« *Neprilagodljivi*, 1960, kjer se okoli materinsko ljubeče lepote MM prav tako vrtijo trije sodobni »desperadi«: Gable, Clift, Wallach – slednji pozneje Leonejev »grdi«).

VOJNA PODOB (*Jevgenij Kaldej – fotograf pod Stalinom*; TVS 1 – 10. 4. 2008). Resnično dragocen dokumentarec, ki globalno historično-medijsko zavest esencialno definira kot »vojno podob«. Chlovek se v glavnem sploh ne zaveda, v kolikšni meri se njegova »mitološka« zavest izoblikuje prav v tej vojni, v kateri se mu v mozhgane engramsko usedajo na prvi pogled kaotične vizualne paradigme. Jevgenij Kaldej (rusko: Haldej), avtor znamenitih zgodovinskih fotografij (npr. izobeshanje sovjetske zastave na vrhu berlinskega Reichstaga, 1945) in enkratnih posnetkov Stalina, se zdaj kot resigniran ruski upokojenec spominja svoje specifične zhivljenjske poti s kamero, pri tem pa vsa pripoved izzveni v poanto, po vsem sodeč, večnega ruskega antisemitizma, v smislu katerega so za vse ruske nesreče od oktobrske revolucije do neokapitalističnega tajkunskega razbojništva krivi Judi. »Poslastica«: Kaldej, tudi sam Jud, omeni

zachetek Stalinove protijudovske gonje leta 1948, ko so po vsej Sovjetiji (ne glede na zasluge v vojni) metali iz služb in tudi likvidirali Jude kot notranje sovražne »kozmpolite«, pripravljena so bila zhe koncentracijska taborishcha v Sibiriji in Srednji Aziji za to drugo, po nemshko-nacistični she rusko-komunistično »dokončno reshitev« judovskega vprasanja; Stalinu je smrt preprečila izvedbo te komponente »planskega gospodarstva«. Pri tem imajo posebno simptomalno vrednost Kaldejevi posnetki Stalina v trenutkih avtentichne totalitaristichne obredno-ekstatične idile kot kolektivne fascinacije s prednjo (manifestativno, praznično) stranjo »pozitivnega zla« (prejemanje rož iz otroških rok ipd.).

DVIGALO NA MORISHCHE (*Ascenseur pour l'échafaud*; Francija, 1958; TVS 1 – 13. 4. 2008). Znamenit film, prvenec režiserja Louisa Malla, znachilen francoski »film noir« iz petdesetih, nekakšna klasika »novega vala« (prim. sočasni in she bolj slavni Godardov *Do zadnjega diha*). Inventivna trilerska zasnova fabule (posneto po krimi romanu), ki hoche biti, po vsem sodech, nekoliko »nekonvencionalna«, vendar se v svojem razvoju nekam prelahkotno zadovoljuje z malce razvlečenim povrshinskim dogajanjem, razpadajochim na dve vzporedni, po chistem nakljuchju staknjeni zgodbi dveh morilskih parov (»elitnishki« umor, ki ga skrbno nachrtujeta bogatashinja in njen ljubimec, ter kot njun »zrcalni kontrapunkt« bebava mladostnishka eskapada revnega fanta in dekleta), ki se iztecheta brez udarnejšega psiholoshko-dramatichnega vozla v blede zakrpo sklepne »avtorefleksije« glavne iniciatorke v ozadju celotne afere (igra jo precej maniristichno Jeanne Moreau). Kot nekakšna »lady Macbeth« (*cherchez la femme!* – pravi Dumas) je bogatashinja namrech spodbudila, ne brez dvoma o njegovem pogumu, svojega ljubimca, navelichanega vietnamskega veterana (ig. Maurice Ronet), da je z inscenacijo samomora umoril njenega mozha, bogatega naftnega podjetnika, da bi potem skupaj uzhivala v bogastvu, a se mu je izvedba umora skoraj komichno (ironichno?) zapletla s pozabljeno vrvjo, z ukradenim avtom in z okvaro dvigala, v katerem ostane ujet chez noch. Glasbena oprema – jazzovski solo – je sicer briljantna, a je v glavnem sama sebi namen. (Naslov implicira tedaj v Franciji she veljavno smrtno kazen z giljotino.)

ALLAH IM ABENDLAND (Spiegel special 2-2008). »Islam na Zahodu« provokativno razkriva aktualno aporijo Zahoda: deklarirana demokraticzna toleranca ter hkrati obramba pred radikalizmom-terorizmom in pred bioloshko poplavo za lastno prezhivetje neizogibno potrebnih eksotichnih priseljencev. Podobna tematska shtevilka *Spiegla* pred enim letom: *Tiba islamizacija* (z veliko nevarnejšim prizvokom v naslovu). Ali lahko kakshnih pet milijonov izkoreninjenih prishlekov islamizira 70 milijonov avtohtonih nemshkih kristjanov? Fizichno se zdi nemogoche – razen v primeru »kosovske produktivnosti«. Kaj storiti s Turchijo? Ko bo vstopila v EU, se bodo vsa razmerja porushila: evropske krshchanske velesile Nemchija, Francija, Italija pa tudi Britanija in Shpanija ter na vzhodu Poljska bodo dobile islamsko »nasprotno utezh« turshkih 100 milijonov. ZDA »tiho podpirajo« vstop Turchije v EU: po eni strani je Turchija zanje skrajno dragocena chlanica Nata, po drugi pa bo blokirala evropske sile in Evropo naredila

nemочно, nekonkurenčno nasproti ZDA. »Poslastica« so domachi, evropski konvertiti v islam; izjava nekega Nemca: »Islam je fascinantna vera«. Islamska dogmatika trdi: islam je najbolj popolna vera, zadnja, dokončna, zgoshčena in prechishčena redakcija monoteizma. Osnovne postavke islama so racionalno, tako rekoch »chisto moderno« utemeljene, v očitnem nasprotju s psplošenim zahodnim mnenjem, da je islam »neracionalen, histerichen, fanatichen« (dejstvo pa je, da je po izjemnem zachetnem zagonu islam zajela tisochletna civilizacijska dekadencia in »v tekmi« s krshchanskimi imperialistichnimi obzorji pravzaprav sploh ni mogel sodelovati). Bistveni paradoks v zvezi z islamom z vidika Evrope: da je v osnovi naravnost idealna vera v smislu klasichnega evropskega racionalistichnega razsvetljenstva. Islam zavracha vsako magijo, Bog in chlovek sta v neposrednem odnosu, brez posrednishtva mitoloshko-mistichne »brkljarije« (sufistichna mistika je potisnjena na rob, tolerirana z velikim pridržkom, vechkrat preganjana, ukinjana, askeza velja skoraj za nenaravno perverzijo), celo brez duhovnikov v smislu krshchanstva, v islamu duhovnik ni magijski podeljevalec zakramentov, temvech le nekakshen svetovalec; islam je v osnovi praktichno le skupek nasvetov za zdravo in urejeno zhivljenje, z vidika krshchanstva skorajda ni vera, saj ne priznava zakramentov, svetnishtva, brezmadezhnega spochetja, svete trojice, oltarjev, svetih podob, kakrshnih koli znamenj. Islamsko obravnavanje zhensk je radikalno, vendar utemeljeno na tisochletnem izkustvu izvirnega pushchavskega okolja in vrochega rasnega temperamenta, kjer je zakritost zhenske nedvomno koristna. Poročene zhenske so bile zastrte tudi v Grchiji, zibelki zahodne demokracije. Zakaj bi bila zhenska v javnosti nenehen erotichni izziv moshkim, katerim ne pripada? To je pravzaprav imbecilno ponizhanje zhenske v cenen erotichni objekt: zhenska v družbi naj bi bila izzivalno estetsko urejena, a vsi navzochi moshki naj se vedejo, kot da nich ne opazijo, se pravi, da je vse skupaj »igra brez pomena«. Islam to »igrachkanje« radikalno izbrishe. Podobno glede homoseksualnosti: kljub vsemu chesnanju o »enakosti drugachnosti« na Zahodu za islam tudi pri tem »ni dileme«. In naposled: pravijo, da je Neil Armstrong prestopil v islam, ker je na temni strani lune menda slishal klic »Allahu ekber«. (Tako bosanski kot albanski zgodovinarji islam navezujejo na bogomilstvo v luchi »anateme bosanske cerkve od Carigrada do Rima zaradi skupnosti krizha in polmesca«; se pravi, da je islam zapolnil dolocheno versko-upravno praznino in nedoraslost zlasti v shirshe vzetem katolishkem kontekstu, medtem ko je bilo pravoslavje odpornejshe, pravoslavna cerkev je bila bolj povezana s slovanskim etnosom, cheprav je tudi preganjala bogomilsko herezo; zdi se, da so bili katolichani na Balkanu, zlasti v Bosni in Albaniji, bolj oddaljni od Rima, bolj prepushчени sami sebi kakor pravoslavni od svojih nacionalnih verskih vodstev in centrov, zato se je med katoliki bogomilstvo she posebej prijemalo in tako »pripravljal tla« islamu).

BOD EDEN: BODI JEAN VODAINÉ (Slovenija; TVS 1 – 27. 4. 2008). Dokumentarec z »ugankarsko« nerodnim naslovom, v lirichno (s spremljavo shansonov) poudarjeni rezhiji Jasne Hribnik po scenariju Tomazha Letnarja; svojevrstna, okoli lastnega »lirichnega principa« krozhecha in zato mestoma

entropična predstavitev francoskega pesnika in grafika Jeana Vodaina (Vladimir Kauchich, 1921, Chiginj pri Volchah – 2006, Metz; s psevdonimom je izpolnjeval materino naročilo: »Bod en!«), nenavadnega »etničnega fenomena« iz primorskega krizhishcha narodov in držav, vechji del zhivljenja zhivechega v Metzu, v prav tako narodnostno izjemno meshani francoski pokrajini Moselle (po nekaterih podatkih naj bi v severovzhodni Franciji zhivelo kakšnih pet milijonov etničnih Nemcev v popolni manjšinski anonimnosti; po prvi in drugi svetovni vojni pa se je v te lorensko-alzashke industrijske kraje priselilo she veliko ljudi vsakršnega porekla). Potemtakem je bil Vodaine nekakšno simbolichno utelesenje danes modnega pojma »multikulturnost«, ki prav ob njem razvidno kazhe tudi funkcijo floskule. Ta »francoski Slovenec« (Frédéric Kauchich) je bil ob vsej multi-etničnosti svojega porekla kakor tudi poglavitnega bivanjskega okolja praktichno »chisti Francoz«, ki mu je bilo, gledano »od zunaj«, slovenstvo zgolj svojevrsten etnografski »provincialni okras«, v njegovi notranjosti pa prepushcheno izumirajoči enkratnosti neke identitete kot specifichne bivanjske zagate (film prikazhe nagrobnike na pokopalishchu v Metzu; na marsikaterem je kakshen znachilen priimek primorskih Slovencev). Vodaine, pesnik proletarske tematike, po osnovnem poklicu chevljar, je tudi prevajal slovenske pesnike v francoshchino; nadvse preprihljivo je npr. v filmu po francosko zazvenel Kosovel s svojo vizijo »evropske smrtne ekstaze« v deklamaciji enega od Vodainovih prijateljev.

TIBET – ZGODBA O NEKI TRAGEDIJI (*Le Tibet, histoire d'une tragédie*, Francija, 2004; TVS 1 – 29. 4. 2008). Francoski dokumentarec (rezhija Ludovic Segarra; predvajan zhe TVS 1 – 2. 8. 2007), sestavljen iz razlichnega filmskega gradiva kot diahronichna panorama tibetanskega problema skozi XX. stoletje, s sedanjim dalajlamo kot »glavnim likom« ... Tibet, imenovan tudi »streha sveta« ali (skupaj z nepalsko-afganistanskim podrochjem) »poppek sveta«, radikalno zastavlja vprashanje z globalno veljavo: budistichni (lamaistichni) nauk o nenasilju in menishka samoizkljuchitev iz kroga bioloshke reprodukcije. Ta tradicionalni Tibet stoletja obvladujocha avtokastracijska bivanjska drzha enormnih razsezhnosti (do kakshnih treh chetrtn moshke mladine) je poleg skrajno rigidnega gospodarstva in mnozhichne emigracije pripeljala nekoch mogochno tibetansko drzhavo in tibetanski etnos v slepo ulico chiste avtoblokade, ki se je morala sredi stoletja (1950) katastrofalno dramatichno soochiti z novonastalo kitajsko komunistichno republiko in v njenem okviru s praktichno hanizacijo. Danes je kakshnih pet milijonov Tibetancev preplavljeno s 15-20 milijoni Kitajcev; ravno nedavni nasilni (vech smrtnih zhrtev) tibetanski protesti proti genocidni kitajski okupaciji so znova postavili Tibet v sredishe svetovne pozornosti, hkrati pa dalajlamo spodbudili k ultimatu, da bo odstopil, che bo ta upor she naprej nasilen, kajti on se zavzema za mirne dogovore s Kitajci. Ti pa imajo svojo razlago njegovega delovanja: prav on naj bi iz svoje emigrantske »varne razdalje« spodbudil nasilni upor, da bi vznemiril svetovno javnost in s pomochjo »tibetanskega sindroma« ogrozil tudi letoshnje olimpijske igre v Pekingu, kajti njegov pravi cilj naj bi bil »po ovinkih« dosechi posebno avtonomijo in konchno neodvisnost Tibeta, se pravi iztrgati ga iz narochna skupne »matere domovine«.

OTROCI S PETRICHKA (TVS 1 – 29. 4. 2008). Chasopisna napoved: »Film obravnava kruto usodo posebnih vojnih sirot, na poseben način kaznovanih (stigmatiziranih) otrok, ki so jih ob koncu druge svetovne vojne ločili od staršev in jih zaprli v otroško taborišče Petrichek« ... (tj. Petrichek nad Celjem). Scenarij in režija Miran Zupanich po avtobiografskem romanu Ivana Ota *Ukradeno otroštvo*: v počasnem ritmu, a zaradi intenzivne strahote izpovedi nastopajočih, prekinjanih z zimsko otrplimi eksterierji, niti za hip »dolgočasno«. Ob tem dokumentarcu se neizogibno zastavlja vprašanje o »smislu« takih in podobnih nedopovedljivih grozot. Eden od udeležencev, zdaj odrasel, ki pripoveduje (v hrvaščini) svoje spomine, omeni, da mu je bila v tolazhbo misel: če ga nihče nima rad, da ga ima rad »vsaj Bog«. Kot otrok seveda ni zmogel »racionalnega odmika«, da bi reflektiral klasični verski »logični paradoks«: če se vse dogaja po božji volji, so tudi najhujše strahote in trpljenje le del višjega »dobrega načrta«, torej so upravičene, pravilne, smiselno koristne, ker so prispevki k »poravnavanju računov«, ki jih človek nima pravice ocenjevati in katerih končni rezultati so zunaj njegovih zmoglosti delovanja in doživetja (npr. nekateri judovski verski fundamentalisti so med nemškimi genocidom strogo zavržali kakršno koli obliko odpora). Vsekakor izkušnje življenjske prakse kažejo, da so potomci tako ali drugače (moralno in materialno) neizogibno dediči ali rezultante vseh dejanj svojih staršev in sploh prednikov, zato morajo v skladu z okolishčinami v prostorsko-chasovnem kontekstu tudi prenašati vse posledice; kako in v kolikšni meri to kdo priznava sebi in drugim, je v radikalnem smislu irelevantno.

OLIVER TWIST (koprodukcija, 2004; TVS 1 – 30. 4. 2008). Film Romana Polanskega po znamenitem romanu o sirotah; uresničen pojem »absolutno perfektnega filma« v klasičnem smislu. Kljub priredbi literarne predloge avtentično filmsko v vsakem pogledu; vse je tu (brez »literarnega« blebetanja v offu): tehnični perfekcionizem, sijajna scenografija in kostumografija (fascinantno oživiljena Anglija XIX. stoletja), imenitni igralci (npr. Ben Kingsley), ki so podali značilne dickensonovske like, izostrene na meji naturalističnih karikatur, dramatično zgoshčena zgodba s potezami gotskega trilerja v prevladujočem ozračju zadušljivo mrčnih interierjev, uchinoviti, na bistveno omejeni dialogi, elegantno zanesljiva režija z montažo, ki brez (kvazi)modernističnih ekshibicij v hitrem tempu in ob nevsiljivi glasbi brez enega samega odvečnega prizora dosledno razvija sekvence od začetka do konca. Ker je Polanski ena najbolj markantnih osebnosti svetovnega filma in je dovolj znan širši biografski (geohistorični) kontekst njegovega filmskega opusa, se na prvi pogled presenetljiva ekranizacija starinskega angleškega romana osmishlja kot zrelo umirjena, mrakobno nostalgichna, univerzalno metaforična vizija grenkega otroštva in odrasčanja kot nenehne ogroženosti v svetu tujstva, surovosti in strahu z možno asociativnostjo na (mittelevropske, vzhodnoevropske, judovskoevropske) korenine režiserjeve lastne individualno-kreativne identitete (priimek Twist dopušča možnost obrata iz nesrečnega otroštva v karierno uspešnost, kot ga kaže tudi biografija Polanskega).

Velikoekranski dodatek

(filmi, predvajani v Ljubljani, nov. 2006)

APOKALIPSA ZDAJ (*Apocalypse Now Redux – director's cut*; ZDA, 2001; Kinodvor okt.-nov. 2006). Postmodernistični filmski monstrum, ki svojo dekonstrukcijo ameriške vojashke mitologije izvaja z izjemno kompleksno subverzijo. Nedvomno najboljši film na temo vietnamske vojne. Posnetega gradiva je za 200 ur, zato so tri verzije: prva iz 1979, 153 minut, krepko porezana; druga iz 2001, 197 minut, velja za standardno, reducirano avtorsko (ta predv. v Kinodvoru); tretja je DVD, peturna, avtorska integralna; za osnovno informacijo zadostuje zhe prva. Film brez konca, posebna psihofizična tortura tako po nastanku kot po rezultatu, tako za njegove ustvarjalce kot za gledalce. Ključne so besede režiserja F. F. Coppole: »Moj film ne govori o Vietnamu. Moj film je Vietnam«. – Ameriške vojne na tujih tleh se zlivajo v eno samo brezkončno vojno kot nenehno aktualno *Apokalipso zdaj*, ameriška in metaforično sploh chloveshka eksistenca je v jedru apokaliptični dzhungelski delirij »struggle for life« ... Pravzaprav po vsem, kar je zhe bilo povedano o tem filmu, preostane le še kakšen razmislek na liniji razmerja z izhodishčnim literarnim tekstom, s Conradovim *Srce teme* (Heart of Darkness, 1902), ki velja za najboljšo novelo v angleskem jeziku, napisal pa jo je Poljak. V filmu je dogajanje preneseno iz Konga v Vietnam in Kambodžo, potovanje po reki Kongo je nadomeshčeno z reko Nung v smislu t. i. »river movie« kot metafora za introspektivno potovanje po toku krvi, v lastno notranjost, v smeri določenega razkritja, odreshitve. Tri »stopnje« filmske rečne refleksije: Premingerjeva *Reka brez povratka* (1954) je še »western idila«, Boormanova *Odreshitev* (1972) je »privatna apokalipsa«, omejena na štiri prijatelje in na divjo provinco na vzhodu ZDA (gorovje Appalachi), v *Apokalipsi zdaj* je katastrofa v azijski dzhungli zhe stvar vodilne svetovne države, njene vojske in posledično vsega sveta. V kontekstu vojne se zgodi sooočenje z naravo, z njeno dzhungelsko resnico; Conradova novela je sodobnica drugega znamenitega »potovanja v temo« v angleski literaturi – Stokerjevega romana *Drakula* (1897), v katerem angloameriško travmo grozečega in grozljivo fascinantnega »drugachnega sveta« predstavlja »krvosesna« vzhodna Evropa s priseljenci iz nje (namesto Conradove Afrike ali Coppolove Azije). Conrad je v angleski kontekst prishel – kakor Drakula – po morju (dolgoletni poklicni pomorshchak angleshke mornarice) iz »vampirске« vzhodne Evrope; kot Poljak je bil angleski pomorshchak, postal je angleski pisatelj, velja za najboljšega stilista angleshchine, literarni jezik je obvladal do zadnje finese, a biografija poroča, da je do smrti govoril z močnim tujim naglasom (v ogromni dzhungli angleshke literature je bil nekakshen »Kurtz«, groteskna eksotična figura pisanega porekla iz osrchja *Srca teme*, ki jo je v *Apokalipsi zdaj* magistralno upodobil Marlon Brando).

DRAKULA (*The Horror of Dracula*; VB, 1958; Kinoteka – ciklus grozljivke, 4. 11. 2006). Program ljubljanske Kinoteke očitno napreduje, postaja vse bogatejši: poljskemu ciklu sledi dobro izbran in solidno predstavljen zhanrski krog grozljivke in deloma filma noir (pod nepotrebnim »nek-romantichnim« geslom »Ko se stemni...«). Pri tem je tako v zhanrskem kot sploh v fenomenoloshkem filmskem

smislu (film kot »vampirski« fenomen s svojo latentno nekrofilijo) seveda ključna tema »Drakula«, po svoje še dodatno aktualna v danashnji jugo-vzhodni tranziciji. Zato je vredno obzhalovanja, da v sporedu niso trije temeljni predvojni vampirski klasiki Murnau, Dreyer in Browning, je pa zato solidna povejna »trojka« Fisher, Polanski, Coppola. Filma slednjih dveh sta dovolj znana (zlasti Coppolov je kljub vsakršni bombastiki v glavnem nezanimiv), medtem ko je tukaj zadevni produkt v režiji Terencea Fisherja bolj omejen na ljubiteljske poznavalce zhanra. Nastal je v legendarni angleshki producerski hiši Hammer film Productions (ust. 1948), ki je snemala »B« nizkoprorachunske grozljivke o Drakuli in Frankensteinu ter pri tem v filmsko zgodovino vpisala predvsem dve izraziti igralski inkarnaciji: impozantnega Christopherja Leeja kot Drakulo in »večno zaskrbljenega« Petra Cushinga kot iztrebljevalca vampirjev doktorja Van Helsinga ali v vzporedni seriji barona Victorja Frankensteina. Fisher (1904–1980) je kot angleshki najstnik pustil sholo in postal mornar, pozneje je »po naključju« prishel k filmu in naposled postal vodilni Hammerjev režiser. Nekateri poznavalci njegovega opusa odkrivajo v njem tehtna filozofsko-religiozna idejna ozadja, zaznavna tudi v tem filmu o Drakuli, ki pa sicer precej starinsko obrtno solidnost presega le z nekaj redkimi trenutki Leejevega prvega, danes zhe epohalnega nastopa. Lee kot Drakula je resnično magistralen, enkratno, profesionalno suveren, v vsakem trenutku fizichno in psihichno preprichljiva, dostojanstvena (kljub grotesknosti brez sledi karikature) zmes ledenega aristokratskega sharma in usodne ujetosti krvavega demonizma. (Zanimivost: film se dogaja nekje na Nemshkem, morda v poudarek »gotskega horrorja« ali kot asociacija na staro nemshko-avstro-ogrsko navzochnost v Drakulovi Transilvaniji; edina »sled vzhoda« je Tanja kot ime enega od likov; zvestoba Stokerjevemu romanu bi tudi zahtevala Drakulo z velikanskimi sivechimi brki in bujnimi lasmi, a Lee je kot vechina filmskih Drakul gladko obrit in pochesan.)

FRANKENSTEIN (ZDA, 1931; Kinoteka – ciklus grozljivke, 7. 11. 2006). Pendant Browningovemu *Drakuli* iz istega leta; filma sta inavgurirala dva poglavitna chloveshka monstruma celotne filmske zgodovine, ki sta ju enkratno utelesila Bela Lugosi (Drakula) in Boris Karloff; slednji seveda ne v naslovni vlogi, kot mnogi povrshno mislijo, temvech kot brezimni golemski »izdelek« chudashkega barona in znanstvenika doktorja Viktorja Frankensteina, kot si je osnovno zgodbo zamislila angleshka pisateljica Mary Shelley na zacetku 19. st. Vprashanje uporabe pravih – nepravih mozghanov (tega v knjigi ni): Frankensteinov grbasti, imbecilni sluga Fritz (nemshki kontekst dogajanja; Fritza igra legendarni »vechni stranski« Dwight Frye) med krajo v secirnici namesto »normalnih« vzame mozhgane zlochinca, te pa znanstvenik vgradi v svojo iz razlicnih delov sestavljeno kreaturo, ki postane z »elektrizacijo« ozhivljena tragicichno odtujena, spochetka naivno mirna, zaradi nerazumevanja pa naposled unichevalna poshast. Ko Frankenstein vidi rezultat svojih skrajnih ustvarjalnih naporov, mu preostane le she druga skrajnost: chimprej unichiti lastno smrtonosno stvaritev. Konec je »apokaliptichen«: tolpa »normalnih« chloveshkikh zveri pokoncha umetno chloveshko zver ... Osnovna intriga je vsekakor trajno provokativna v smislu razmerja med znanostjo in etiko (danes aktualno kloniranje

zhivih bitij), v širšem metaforičnem pogledu pa gre nasploh za problem usodnosti posledic vsakršne ustvarjalnosti, ki naposled prerastejo in ogrožajo samega ustvarjalca. Film, ki ga je režiral stari hollywoodski mojster horrorja James Whale (1889-1957), doma iz Anglije, je v formalnem smislu soliden, mestoma tudi precej »dialoški« in s tehničnega vidika krepko poenostavljen, »ekspresionistično« posnet v očitno teatrskem studijskem okolju. Kulturni status klasike mu zagotavlja predvsem Karloff (legendarni angleški igralec William Pratt, ki si je nadel slovansko ime) kot zvezdno odkritje v vlogi Frankensteinovega monstuma; njegova izjemna psihofizična prezenca, zajemajoča poleg silashkega robotskega demonizma tudi sledove zhrtvene chlovečnosti, je tako rekoč epohalna in pozneje ni nashla niti približno tako markantnega »nadomestka«, kot je bil Lee naslednik Lugosija v vlogi Drakule. (Zanimivost: Leejeva prva drobna horror vloga je bila ravno monsturm v *Frankensteinovem prekletstvu* leta 1957, ki ji je zaradi močnega vtisa nato sledila serija Drakul; Lee je imel spochetka težhave, ker je bil vishji od vseh soigralcev; z 1,96 m je bil »najvishji igralec na svetu«; med 2. svetovno vojno vojashki pilot; je tudi potomec starodavne italijanske plemishke rodbine Carandini in sorodnik pisatelja Iana Fleminga, avtorja agenta Jamesa Bonda; rojen 1922, she po 80. letu igra v filmih.)

MORANA (Slovenija, 1993; Kinoteka – ciklus grozljivke, 13. 11. 2006). V programu napovedan kot eden od »treh prispevkov k Slovenski filmski grozi«; v članku *Slovenski zhanrski film* (Goran Vojnovich, *Kinotehnik*, 2006-8, str. 13) oznachen kot eden »redkih resnih poskusov, da bi Slovenci dobili chisto svoj zhanrski film.« Po zgodbi in scenariju znanega pisca SF Sama Kushcherja je film kot svoj prvenec režiral Alesh Verbich. Mozhna tematska asociacija: slovenska »varijanta« klasične Boormanove *Odreshitve* (Deliverance, 1972) v smislu shokantnega srechanja lahkomiselnih civilizirancev z naravo. Film je nedvomno ambiciozno zastavljen, a ima v oči bijoche neobvladljive probleme s prepričljivostjo in profesionalno funkcionalnostjo vseh vidikov motivacije tako celotnega projekta devetih pohodnikov v »chisto naravo« kot tudi njihovih posameznih dejanj v teku kvazidogajanja. Profiliranost likov je v »dramatičnem« razvoju medsebojnih odnosov scenaristično, dramaturshko in režisersko neizchishchena, zasilna, motecha razumevanje. Z dvema roverjema in motociklom rije skupina mladih moshkih in zhensk v triglavsko pogorje (lokacija izrecno imenovana), kjer se pod fantastično-magichnim vplivom praslovanske boginje smrti Morane »izgubijo« kot kje v Sibiriji, Afriki ali Juzhni Ameriki. Zasleduje jih planinski pushchavnik, nekakshen pastir s knjigami, najbrzh Moranin charovnishki zastopnik. Okorno posnete vozhnje »chez brezpotja«, obrazi vechinoma v velikem planu, zbegano in prestrasheno zavijajochi z ochmi v »ekspresivni« mrak, »grozljivi« unichevalni udarci Morane so nejasni, nerazvidni v smislu osnovnega gledalchevega dojemanja filmske slike. Sicer tematsko ustrezna glasbena oprema Slavka Avsenika ml. ostaja sama sebi namen. V celoti vzeto, muka za gledalca, po svoje udelezhenega pri tem jalovo napornem »avtotrekingu« na goro zhanra; konec dochaka kot »odreshitev«.

DR. JEKYLL IN MR. HYDE (*Dr Jekyll and Mr Hyde*; ZDA, 1931; Kinoteka – ciklus grozljivke, 15. 11. 2006). Klasichna grozljivka, najboljsha od vseh filmskih priredb po znameniti noveli R. L. Stevensona v režiji Roubena Mamouljana (amer. režiser, Armenec iz gruzijskega Tbilisija, 1897-1987) in z legendarno inkarnacijo Fredrica Marcha v glavni vlogi (nagrada oskar), razdvojeni na dve osebi v isti kozhi (z imenskimi asociacijami: jiggle – angl. tresti se, stresati, poskakovati, plesati »kot gigolo«; hide – angl. skriti, chloveshka kozha). Odlična je tudi Miriam Hopkins v vlogi barske pevke in prostitutke, ki je na ženski vzporednici »negativna« opozicija vzorno pozitivni, aristokratski zarochenki obsedenega doktorja, raziskovalca chloveshke psihe in izumitelja seruma, s katerim naj bi poskusno ločil dobro in zlobno stran lastne osebnosti. »Jaz nimam dushe. Jaz sem onstran meje. Jaz sem eden od zhivih mrlichev« – s temi Jekyllovimi besedami se film po svoje uvrshca v vampirsko linijo grozljivke. Kot »sholsko« nazorni primer shizofrenije, »psihoanalitichno« podlozhene s seksualnostjo, kljub doloceni vsebinski in tehnicni zastarelosti she danes deluje funkcionalno in markantno s svojim fantastichnim ekspresionizmom. Znachilna je Mamouljanova izjava: »Realizem in naturalizem nista zame. Mislim, da sta preslabotno orodje.« Mamouljan v zgodovini Hollywooda velja za pionirja zasledovalne vozhnje s kamero; v zadevnem filmu je znamenita uvodna sekvenca, ki z dolgo vozhnjo vpelje Jekyllov prihod na predavanje v univerzitetno dvorano, polno publike, za katero je doktorjeva teza o radikalni cepitvi osebnosti na dvoje provokativna senzacija. Taka poudarjeno subjektivistichna perspektiva zachetka je napoved pretezhno psiholoshko ekspresivnega »sporochila« celote. (Zanimivost: komichna angleshka varianta *Dr Jekyll and Sister Hyde*, 1971)

ROSEMARYJIN OTROK (*Rosemary's Baby*; ZDA, 1968; Kinoteka – ciklus grozljivke, 18. 11. 2006). Polanski je z režijo po romanu Ira Levina zadevo dvignil iz sfere zhanra v najvishji rang »art filma« (podobno je Hitchcock dvignil zhanrski roman *Psycho* Roberta Blocha; za režijo R. otroka je bil sprva predviden Hitchcock, toda ta je kot pobozen katolichan ponudbo prestrasheno zavrnil, chesh da nocte imeti nich s tako blasfemijo; ko je Polanski prebral osnutek, je tudi prvi trenutek nameraval zavrniti to, po njegovih besedah, »nezanimivo zhajfasto opereto«). V opusu Polanskega so opazna nihanja, tako da se zelo razhajajo mnenja, kateri njegov film je najboljshi; oskarja je dobil shele za režijo *Pianista* (2002). Za nekatere so najboljsha njegova zgodnejsha dela, npr. *Slepa ulica* (Cul-de-sac) in *Ogabnost* (Repulsion) ali celo prvenec *Nož v vodi*; toda naposled po vseh tehtanjih tako ali drugache »pogleda ven« R. otrok kot ključno delo, jedro opusa. Absolutna briljanca režije, skrajno pretehtana likovna podoba – osvetlitev, kompozicija slike in kadra itd. (Polanski je maturiral na likovni sholi na Poljskem). Pochasno, a neprekinjeno vzdrzhevana in rafinirano stopnjevana, spochetka skoraj neopazna napetost. Dogaja se v New Yorku in zanimivo je, da je Polanski kot prishlek iz Evrope, iz Poljske, pogledal nanj ne kot na amerishko velemesto, temvech kot na »small Eastern European town«: na zachetku in na koncu ista scena – pogled na mesto iz zraka. S to znachilno maniro se zachnejo in konchajo mnogi srednjeevropski, zlasti cheshki ali poljski filmi: pogled od zgoraj na neko

(vechkrat zakotno) mesto ali predmestje, nakar sledi vdor v intimo ljudi. Postopna shizoidno-paranoična transformacija obeh glavnih junakov v *R. otroku*: mladoporočenca, on je brezposeln igralec brez pravega statusa in zaslužka, a vselita se v novo, razmeroma razkoshno in prostrano stanovanje v ugledni stari hiši, zanju predrago (socialni moment je zadaj brez posebnega poudarka, a je dovolj pomemben in usoden; podobno v Hitchcockovem najboljšem filmu *Psycho*, kjer skromna uradnica ukrade denar in z begom sprozhi katastrofalno dogajanje). Mož zhenó »proda« satanističnemu drushtvu za uporabo pri orgiji, da bo zanosila s satanom. Mochna, a ne preforsirana zgodba je zanesljivo zaokrožena, toda ostaja brez odgovora na vprašanje, ali je vse to satanistično posiljevanje le blodnja psihichno izmuchiene zhene zavozhenega igralca. Rosemary sumi, da je njen mož (igra ga John Cassavetes, sicer najbolj znan kot režiser znachilnih filmov o nevrotichnem New Yorku, npr. *Sence*, 1959) v resnici zakrinkani satan, ki jo je posilil in naredil nosecho v zaroti s sosedi, ti pa so drushtvo satanistov ali charovnikov; grozljivo znamenje je zanjo, ko se soseda vrzhe z okna in oblezhi na plochniku pod nebotichnikom, delala je pri paru starcev »charovnikov«; pozneje nenadoma umre tudi Rosemaryjin prijatelj, ki ga je prosila za pomoč pred charovnishko zaroto, dal ji je knjigo o charovnicah, v njej je nashla skrivno geslo z imenom »sumljivega« soseda ... Se je resnichno znashla v krempljih bizarnih fanatikov, ki v kontekstu režiserjeve biografije lahko asociirajo tudi razlicne zarotnishke celice nacistov, komunistov ipd.? Vsekakor eden ključnih dosezkov v filmski zgodovini, utelesenje pojma »klasika«. – Sploh pa je Polanski tako znachilen fenomen v zgodovini filma in kulture 20. stoletja, da ni mogoche mimo vrste zgovorno prepletenih podatkov iz njegove bio-filmografije. Poljski Jud, ta usodna etnichna dolochnica je nedvomno po svoje metaforizirano navzoča kot rdech nit njegovega opusa z razlicnimi variacijami, rojen 1933 v Parizu kot Rajmund Roman Liebling; zaradi narashchajočega antisemitizma v Franciji se družina 1937 preseli nazaj na Poljsko, tam pa – v smislu strashnega paradoksa – po nemshki zasedbi pade v dobesedni unichevalni pekel, dechek se skriva pri raznih družinah, chez dan tudi v kinematografih, kjer si ogleda deshteto zlasti nemshkih filmov in spozna magichnost medija »zhvivih slik«, ki se mu vpishe v kri ... Znachilna vzporedna zghostitev filmskega in biografskega dogajanja spet sredi 60. let: v Angliji 1965 posname *Ogabnost* (v osnovi podoben vsebinski problem kot v *R. otroku*, nekakshna »nezavedna predhodna priprava«: paranoichno nezaupljiva mlada tujka, igra jo Catherine Deneuve, v Londonu v strahu pred spolnimi zvezami), 1966 prav tam posname film s francoskim naslovom *Cul-de-sac* (izrek s pomenom: slepa ulica, zagata, brezizhodnost) o moshkem in zhenski na samotnem otoku, kjer ju obishcheta gangsterja na begu; 1967 *Ples vampirjev* (angl.-amer. kopr.), makabrichna komedija, med snemanjem spozna Sharon Tate; 1968 posname *R. otroka*, ki govori o mladoporočenem paru, ona nosecha postane zhrtev demonskih sil; istega leta se v Londonu porochi s Sharon Tate; 1969 se zgodi krvava tragedija v hollywoodski vili, ki jo je Polanski kupil, njegovo nosecho zhenó umori skupina satanističnega Mansona, zato nekateri vidijo preroshke vzporednice s filmom *R. otrok*, dogodek so razlagali kot poseg »vishjih sil«, ker naj bi Polanski s predhodnima filmoma »izzval demone«; sam je nekoch izjavil, da se

je v njegovem zhivljenju od zacetka resnicnost brezupno prepletala z domishljijo in da mu je prav to odprlo vrata v posebni svet umetnosti; Rosemary, kot jo je enkratno upodobila Mia Farrow, prerashcha v alegorichen lik, v vizijo angelsko-nevrotichne zhrtvovanosti v spletu okolishchin, obremenjenih z velikomestno alienacijo provincijske katolichanke (iz Omahe, Nebraska); tujstvo, ko se chlovek znajde v neznanem okolju, povsem dezorientiran, v nedoumljivi ogroženosti ishchoch bilke reshitve, je poleg kruto izostrene problematizacije medosebnih-seksulanih odnosov stalno navzocha ali sploh vodilna tema v opusu Polanskega. Zelo je bilo prichakovano, kakshen bo prvi film Polanskega po tragediji, kako se bo ta strashna izkushnja odrazila v njegovem delu; *Macbeth* (1971) je najbolj krvava Shakespearova igra, film je presenetil z grobo, neposredno okrutnostjo, kakrshne pri Polanskem prej ni bilo, ker je surovosti raje bolj psiholoshko nakazoval; film o Macbethu je nedvomno markanten, vendar brez prefinjenega navdiha, sicer znachilnega za Polanskega. V dolocenem smislu je R. otrok vrh in hkrati etapni »konec« esencialnega, klasichnega Polanskega. 1974 posname v ZDA uspesni »neo-noir« *Chinatown*, vendar opazno to »ni vech pravi Polanski«; 1978 je obtozhen spolnosti z mladoletnico, ki se mu je, po njegovi razlagi, nastavljala; zdelo se je, da je njegovo zhivljenje v ZDA res v »slepi ulici«, da je v »plesu vampirjev« ostal brez zhene in she nerojenega otroka; pred sodno grozhnjo odide iz ZDA v rojstno Francijo, postane francoski drzhavljan, v smislu »izhoda iz slepe ulice« snema v glavnem sicer uspesne filme, npr. v Franciji zlasti *Stanovalec* (1976), vendar ne vech na vishini prejsnjih izjemnosti, tako da kljub vsemu njegov najbolj karaktaristichni vrh pomenijo trije filmi, posneti drug za drugim: *Brezizhodnost – Ples vampirjev – Rosemaryjin otrok* (1966, 1967, 1968), pri tem pa sta *Nozh v vodi* (1962) in *Pianist* (2002) kot kvalitativni »prolog« in »epilog« 40-letne mogochne filmske poti, razpete iz vzhodnoevropskega poljskega »kanala« prek Hollywooda do velichine svetovnega pojma.

DEMONOVA MASKA (*La maschera del demonio*; Italija, 1960; Kinoteka – cikel grozljivke, 21. 11. 2006). Rezhiral Mario Bava (1914 – 1980), italijanski mojster zhanra grozljivke. Nedvomno obrtno solidno delo, cheprav so eksterierji očitno studijski. V chasu nastanka je film deloval shkandalozno, v Britaniji je bil dolgo prepovedan. Z danashnjega vidika je ta »pohujshljivost« brezpredmetna, pravi problem je pach le v tem, da film niti za dlako s kakshnim psiholoshkim presezhkom kot bistvenim alibijem grozljivke ne sega prek korektnosti zhanrskih okvirov. Njegova edina zanimivost je, da je posnet po znani »vampirski« noveli *Vij* Nikolaja Gogolja, ruskega Ukrajince (Bava je sploh vechkrat segel po ruskih piscih), ki je uचितelj vse novejshe vzhodnoevropske literature, in da v dvojni vlogi pozitivke in fatalke nastopa Barbara Steele (igralka iz Anglije, rojena 1937), ki si je kot iz groba vstajajocha moldavska charovnica ustvarila imidzh »zhenske variante« sochasnega Leejevega Drakule. Kljub igralkini ustrezni fotogenichnosti je vzporednica seveda napihnjena. (Mozhna primerjava *Demonove maske* v sochasnem vzhodnoevropskem kontekstu s filmom *Sence nashih pozablenih prednikov* sovjetsko-armenskega rezhiserja Serga Paradjanova iz 1964 – mrachna ukrajinska zgodba se dogaja v karpatskih gorah.)

DEMONI (*Demoni*; Italija, 1985; Kinoteka – cikel grozljivke, 21. 11. 2006). V Kinotekinem programu pod geslom: »Na stezi groze – po očetovih stopinjah«. *Demone* je namreč režiral Lamberto Bava, Mariov sin. *Demonova maska* in *Demoni* sta najpomembnejša primerka grozljivke v italijanskem filmu; Kinoteka je omogočila precej naporen istodnevni vpogled v to »etnično varianto« zhanra. *Demoni* so vredni pozornosti predvsem po zanimivo zastavljeni temi »filma v filmu«: ob odprtju nove kinodvorane predvajana grozljivka postaja »resničnost«, ko začnejo gledalce napadati kanibalske poslasti. Imanentni fenomenološki demonizem (»vampirizem«) filma je tu nakazan v obliki »neposredne« eksplikacije, dobesednost pa je v umetnosti zmeraj problematična, ker možnost njenega »preverjanja« s strani gledalca v pravi kinodvorani zmeraj umanjka. Kljub vsem pridržkom je status klasičnosti tudi *Demonom* zagotovljen.

OPREZUJOCHI TOM (*Peeping Tom*; VB, 1960; Kinoteka – cikel grozljivke, 25. 11. 2006). Legendaren film, ne samo v okviru zhanra. Režiral ga je Michael Powell (1905-1990), ki si je z njim zapravil etabliirano kariero; britanski kritiki so namreč film ob nastanku raztrgali zaradi njegove odkrite tematske »sex-and-violence« provokativnosti, postavljene v kontekst filmske umetnosti z aluzijami na njeno morbidnost. Poslej Powell kot nekakšen »izgnanec« skoraj ni mogel vech snemati, danes pa za nekatere sodi med tri največje angleske režiserje (poleg Hitchcocka in Leana) in ga mnogi mojstri omenjajo kot svojega vzornika, npr. Scorsese, Coppola, Tavernier ... O. *Tom* skupaj s Hitchcockovim *Dvorishchnim oknom* in *Kratkim filmom o ljubezni* Kieslowskega nakazuje nekakšno svetovno filmsko-fotografsko »voyeuristično trilogijo«. V njem je deloma reflektirana tema »filma v filmu«; glavni junak je fotograf in filmski snemalec, sin znanstvenika biologa, ki je raziskoval učinke strahu na chloveshke zhivce in pri eksperimentih od otroštva izkorishchal sina, shokiranega med drugim zaradi zgodnje materine smrti. Gre tudi za izjemen, še danes svezhe aktualen primer vpeljave vseh treh chlenov kriminalnega dejanja: zlochinec – zhrtev – vpleteni. Vpleteni (induktor) je tisti, ki ostane zadaj, največkrat neznan, a usodno vpliva na dejanje zločina, ga tako ali drugače spodbudi; temu vidiku shele novejša kriminologija posvecha vechjo pozornost. Tukaj je tak »iniciator« oche (v drobni vlogi ga igra režiser Powell osebn), ki je sinu kot nadaljevalcu zapustil strahotno dedishchino, zaradi katere ga za zhenskami zhene le obsesivna fotografsko-morilska (shot – angl. strel, udarec, filmski posnetek) strast kot mashchevalna kompenzacija: vzburja ga le izraz njihove predsmrtne groze na obrazu, ko se jim namesto s falusom priblizhuje s kamero in nozhem. Ponuja se vzporednica s Hitchcockovim *Psychom*, posnetim istega leta, s podobno temo, a s strani kritike dobro sprejetim: pri Powellu je patološki morilec marioneta mrtvega očeta, pri Hitchcocku mrtve matere, v »interesu« katere voyeurstvo (voyeurstvo je sploh pogosta Hitchcockova tema) zalezuje svoje zhrtve, ko se kopajo v njegovi kopalnici; Powell korespondira tudi s Kubrickovim naslovnim pojmom *Shiroko zaprte oči*, ki poudarja introspekcijo, avtorefleksijo kakor na koncu *Odiseje 2001*, Powellov fotomorilec pa v svoji avtorefleksiji ishche od groze »shiroko odprte oči« ... Ponavljanje zlochinskega nasilja nad drugimi se postopoma razvije v sistematično avtodestrukcijo

(prijateljica mu svetuje, da je reshitev zanj v tem, da svojo muko nekemu izpove), s končnim posnetkom lastnega samomora v enakem postopku: nozh iz stojala kamere si zabode v vrat. Film je z vso kompleksnostjo psihoanalitičnih asociacij zastavljen inteligentno in posnet elegantno, zlasti v formalnem smislu z vrsto tako rekoch preroshkih implikacij, z markantno inkarnacijo (znani nemški igralec in danes dobrodelni organizator v boju proti lakoti Karlheinz Boehm) »baby-face killerja«, patološko plashnega, vljudnega in morilskega oprezovalca (kot prevedeni naslov bi bolj ustrezalo *Oprezovalec*, ker izvirna fraza ni prevedljiva). Kljub temu poleg občasnega zastajanja v ritmu in tenziji ostaja tudi vtis nekoliko izumetnicene hermetičnosti; »tehnični« vidik oprezovalčeve manipulacije z ročno kamero pri snemanju zhrtev je ves čas toliko v ospredju, da se temeljni dramski psihokonflikt izgublja v ozadju. Nedvomno avtentichen problem fotografsko-filmskega voyeurizma in skop(t)ofilije je vendarle omejen kot izrazita specifičnost določenega poklica, to pa je tudi omejitev za ključno možnost »katarzichne« identifikacije s problemom pri širši publiki.

MALI CEZAR (*Little Caesar*; ZDA, 1931; Kinoteka – cikel grozljivke, 27. 11. 2006). Z danšnjega vidika močno patiniran predstavnik zachetkov filma noir in sploh zvochnega filma; vidni so še sledovi stilističnih manir nemega filma (teatraličnost, okornejšhe menjavanje sekvenc in kadrov ipd.). Rezhija Mervyn LeRoy (1900-1987; amer. Jud), eno od legendarnih imen starega Hollywooda, scenarij po romanu W. R. Burnetta, znanega pisca »hard boiled« kriminalk, vechkrat filmanih z velikim uspehom (High Sierra, Asfaltna dzhungla). Dokaj preprosta, trdo realistična zgodba z jasno zarisanim prostorchasnim kontekstom: vzpon in propad gangsterja Rica Bandella z nadimkom »Mali Cezar« v klasičnem (chikashkem, caponejevskem) italoamerishkem okolju v zverskem chasu krize kapitalizma (sočasna nich manj zverska kriza komunizma s kolektivizacijo, lakoto in »chistkami« v Rusiji). Pri tem je posebej uchinovit osrednji dramaticni konflikt med Ricom in njegovim edinim prijateljem Joejem Massaro (igr. Douglas Fairbanks jr.). Rico hoche Joeja, ki je sicer plesalec, odtujiti od zarochenke in ga izrabiti za svoje gangsterske interese; edino njega ne more ubiti, s tem »ne-dejanjem« pa sprozhi lastni propad. *Mali Cezar* je danes dragocen predvsem kot dokument prvega vidnejšega (tedaj senzacionalnega) nastopa Edwarda G. Robinsona, enega največjih igralških imen v zgodovini filma, igralca neznatnega fizisa in izjemne, tako rekoch magichne psihichne energije (1893-1973; pravo ime Emanuel Goldenberg, rojen v Bukareshti v judovski družini). Z vlogo Rica je zasnoval svoj image ene od treh najizrazitejših filmskih inkarnacij gangsterja v 30. letih (poleg Jamesa Cagneya in Georgea Rafta), v 50-letni karieri pa je ustvaril tudi vrsto drugih markantnih vlog. Znamenit je konec filma: Rico, ki je ves čas kar pokal od samozavesti in krute brezobzirnosti, nasede preprostemu policijskemu izzivu, in ko prereshetan umira, se otrochje nebogljenosti chudi: »O mati usmiljena, ali je to Ricov konec?« S tem naj bi bilo poantirano moralno opozorilo iz zachetnega mota, ki je citat iz Matejevega evangelija, da bodo tisti, ki dvignejo meč, od mecha tudi pokonchani (seveda brez refleksije mozhnega »dodatka« iz Kristusovih besed, da prinasha meč, ne mir).

Chlovekov razvoj

*Dragoljub Antich*VELIKO PRESELJEVANJE NARODOV –
LAZH URADNEGA ZGODOVINOPISJA

II.

Tehnično-fizichni vidiki velikih selitev narodov

Che so bile do velike selitve opravljene vse potrebne priprave, kot je opisano v prejšnjih izvajanjih, in se je formirala kolona za transport, se je logično vprašati, kako hitro in kako dolgo se bo ta kolona premikala. Moramo se zavedati, da gre za množico, ki jo sestavlja okoli 10.000 družin, prek 50.000 zapreg, prek 200.000 glav tovarne, vprezhne in jezdne živine, 20.000 telet, ovac in zhrabet ter vseh sto tisoč glav drobnice (problem prevoza in prehranjevanja te živine bomo zanemarili).

Vzemimo za pomoč velikega Clausewitza, ki nam bo pomagal, da se zavemo resnosti tega podjetja. Po njegovih podatkih je dobra srednja hitrost premikanja velike vojaške formacije okoli 40 milj v 10 dneh. Vzemimo za primer srbsko konjenico po preboju solunske fronte jeseni 1918, ko je v boju presšla 600 km v 45 dneh, kar je povprečno 13 km na dan; to v dotedanji zgodovini vojskovanja velja za izreden dosežek. Jasno je, da se ljudstvo, ki se seli, ne more premikati hitreje kot nekaj kilometrov na dan. Če je treba v času preseljevanja preiti pot od 1000 do 1500 km, je za to potrebno 150 – 200 dni, brez kakih nepredvidenih nezgod in zastojev. Pri tem je jasno, da je taka predpostavka bolj teoretična kot dejansko uresničljiva.

Che bi se naše ljudstvo premikalo v eni sami organizirani koloni, bi bila tudi pri idealni organizaciji (nerazvlečena, skoraj paradna formacija) ta kolona dolga približno 1000 km (vsaka od 10.000 družin bi s svojimi vozovi in svojo živino zavzela v koloni vsaj 100 m). Taka kolona bi bila neviden »zhivi most«, ki bi povezoval mesto odhoda z mestom prihoda. Zato je jasno, da bi selitev morala potekati v vseh vzporednih kolonah, kar bi npr. pri desetih vzporednih kolonah pomenilo dolžino selitvene množice 100 km. Če upoštevamo prej omenjeno hitrost premikanja, to pomeni, da bi kolona premagala razdaljo 100 km šele v teku 20-30 dni.

Predhodni izračuni pa ne upoštevajo vprašanja prehrane živine med selitvijo. Zgodovinarji si o teh stvareh ne belijo glave. Vprašanje prehranjevanja ljudi pa resujejo s trditvijo, da se pach ljudstvo hrani s pomočjo lokalnih prebivalcev – na miren način ali pa z ropanjem, ne da bi se vprašali, ali to lokalno prebivalstvo sploh razpolaga s potrebno količino hrane za oskrbo tako velikih ljudskih množic in živine.

Che selitev poteka v času od pomladi do jeseni, je logično, da je problem prehrane zhivine reshen s pasho ob poti. Vprasanje prehrane zhivine med potekom selitve bomo v tej fazi zanemarili, čeprav je to ena tistih sštevilnih ugank, od katerih je vsaka dovolj velika, da zagreni zhivljenje takemu zgodovinarju, ki poskusha braniti uradne razlage velikih selitev.

V zvezi s predpostavko, da enota, sestavljena iz 10 paralelnih kolon preide določeno ozemlje v teku 20 dni, je jasno, da je pashe dovolj le v primeru, da se kolona razvleče v širino na ozemlju, ki zagotavlja pasho med počasnim premikanjem prek celega dneva. Ena kolona potrebuje širino 10-20 km. Ker je v eni enoti 10 takih vzporednih kolon, to pomeni, da je celotna širina tega »pashnega« pasu najmanj 100 km, se pravi, da celotna kolona okupira okoli 10.000 kvadratnih km.¹

Na poti od odhoda s starega bivalishcha pa do prihoda na novo mesto bi kolone ljudi in zhivine »ochistile« (v bistvu opustoshile) povrshino približno 150.000 kvadratnih km, to pa je kar nekajkrat vechje podrochje kot povrshina njihove prvotne domovine. Gostota prebivalstva v tem selitvenem procesu je okoli 30-50 prebivalcev na kvadratni km, kar je vech, kot je normalna gostota prebivalstva, ki zhivi na tem obmochju. Jasno je, da to izkljuchuje kakrshne koli možnosti sodelovanja lokalnega prebivalstva in da je njegov odpor neizbezen. Temu vprasanju se ne posvecha noben zgodovinar.

Oskrba z vodo je le she eden od resnih problemov tako v procesu vojnih pohodov kot pri preseljevanju ljudstev; tudi temu vprasanju uradni zgodovinarji ne posvechajo dovolj pozornosti. Znajo pa zhonglirati s fantastichnimi shtevilkami, ki z resnichnostjo nimajo in ne morejo imeti nobene zveze. Da bi lahko napojili ljudi in zhivino nashega domnevnega ljudstva, je nujno, da je primerna voda na voljo vsakih nekaj kilometrov, ker ni možnosti, da bi vodo vozili s seboj. V idealnem primeru bi morala biti vsakih nekaj kilometrov kakshna reka ali potok s chisto vodo (tudi che bi napajali zhivino s kalno mochvirsko vodo ali iz stojecih mlakuzh). Hkrati ne bi smelo biti brezvodnih, »suhih« pasov, vechjih od npr. 10 km. Malo verjetno je tudi, da bi bilo na poti dovolj umetnih vodnjakov. Che bi se selitev odvijala prek takega ozemlja (bodisi nenaseljenega ali pa zapushchenega), ni logično, da bi poljedelci ravnodushno prechkali tak »zemeljski raj« in bezljali v neke daljne kraje (posebej she, che se pojavi kakrshen koli dvom o blaginji, ki naj bi jih tam chakala). Jasno je, da bi prihod v tak »zemeljski raj« najverjetneje pomenil konec velike selitve.

Podobno kot voda je pereche tudi vprasanje, odkod drva za kurjavo. Kako pripravljati hrano? Prav tako kmalu nastanejo problemi zdravljenja obolelih ljudi in zhivine, popravila tehnike, priprave in izdelave potrebnega orodja, praznovanja verskih praznikov itd. Vse to je reshljivo le, che obstaja visoko razvita celovita organizacija. Taka organiziranost pa avtomatichno pomeni obstoj mochne drzhavne strukture. Toda drzhava, ki premore tolikshna bogastva, ima veliko vechje možnosti za svoj obstoj in svojo rast doma, v stari domovini, ne pa, da bi se z mnozhichno selitvijo odpravljala nekam v neznano.

Sama selitev se lahko začne šele po spomladanskem deževnem obdobju (predvsem to velja za naše Zakarpatje), kajti le takrat je sploh mogoče na tej dolgi poti prečkati številna močvirja in reke. Predstavljajmo si, da vse reke na poti razen Donave, ki pa jo bomo obravnavali posebej, lahko preprosto prebrodimo. Sicer ta podmena ni povsem realna, je pa vseeno verjetnejša kot vse druge variante. Prek Donave je treba v času najnižjega vodnega stanja, torej nekje v mesecu avgustu. Na mesto nove naselitve pa moramo priti dovolj zgodaj jeseni, da bi imeli dovolj časa za postavitev novih bivališč in za opravila ob jesenski setvi. Tako nam za vse selitvene faze (selitev in nastanitev) preostane vsega skupaj okoli 150 dni, od začetka maja do konca septembra. Nashe dosedanje analize pa kažejo, da je ta čas komaj dovolj za samo potovanje oziroma napredovanje kolon (ob veliki idealizaciji pogojev). Pri tem vsak najmanjši zastoj, npr. zaradi spopadov z lokalnim prebivalstvom ali celo z vojskami, resno ogrožja realizacijo celotnega projekta.

Selitev, ki jo analiziramo, med drugim predvideva, da bodo priseljenci v novem okolju gojili iste poljedelske kulture kot prej, ker se preprosto niso imeli časa izučiti za kaj novega. Veliko vprašanje je, koliko sploh imajo možnosti za uspeh, ker so podnebne razlike med starim in novim bivališčem velike. Vprašanje je tudi, ali v novem okolju sploh lahko obdržijo svojo živino. Zato so prav vsi ti nashteti argumenti eden od glavnih kamnov spotike za logiko, na kateri je zasnovana teorija vse uradne zgodovine o velikih preseljevanjih ljudstev v srednjem veku.

Zaostanki so neizbežni (zaradi pashe živine, obveznega počitka, malih in velikih okvar na vozovih itd.) Poleg tega so tu še slabo vreme, nevihte, poplave, suše, spopadi z roparji in s staroselci, boleznimi ljudi in živine. Vseh kot verjetno je tudi, da bo prišlo do manjših ali večjih epidemij. Clausewitz navaja primer napredovanja Napoleonove vojske proti Moskvi po prehodu reke Njemen leta 1812. Od začetnega števila 300.000 vojakov je Napoleon v pohodu na razdalji 70 milj v teku 52 dni izgubil 95.000 ljudi, v tem času pa sta se zgodili le dve pravi bitki. Vse ostale žrtve so bile posledica bolezni in zaostajanja za glavnino v sovražnem okolju. Ni verjetno, da bi bilo srbsko ljudstvo, ki ga analiziramo, veliko odpornejše proti boleznim, kot so bili francoski vojaki.

Do danes ni še nihče resno navel vprašanja zemeljskega reliefa in rastlinstva ob poti. Če je večina pokrajin, skozi katere potujejo naše kolone, gozdnata, močvirje ali pa gorski predeli z ovirami, ki so pravokotne na smer premikanja, zlahka ugotovimo, da del poti poteka tudi skozi bolj ali manj ozke prehodne koridorje (največkrat ozke gorske doline in tesni med gorami). Zato pride do ozkih grl, kjer se izgublja ogromno časa. Pri tem je vprašanje prehranjevanja živine in oskrbe z vodo v takih predelih še posebej pereče ter zelo omejuje in zavira napredovanje.

Tudi med selitvijo je normalno, da se ljudje rojevajo in umirajo, enako velja za živino.

Zanemarimo te vplive na hitrost napredovanja selitve, ki niso majhni, in pozabimo vprašanje, kako pokopavati tako ljudi kot zhivali. Pokojnike je treba pokopati ob poti, čeprav je zelo verjetno, da so naši predniki umrle sezhigali; pri tem spet nastane problem kuriva in vprašanje chasa, grobovi pa morajo biti tudi obeleženi. Svežhi grobovi ob poti na ljudi ne delujejo ravno vzpodbudno. Zaradi izchrpanosti ljudi in izrabljenosti opreme se povečuje stevilo nesreč in tudi zato pada morala ljudstva.

Popolnoma neresheno je vprašanje prehrane zhivine po prihodu v novo domovino (če sprejmemo zacetno predpostavko nashega mentalnega eksperimenta, da migranti s seboj ne vozijo niti grama zhivinske krme). Videli smo, da je tudi minimalne količine hrane, orodja in semena težko prevahati in da vprašanja prevoza zhivinske krme v naših hipotezah sploh nismo postavili. Od sonca ozhgani travniki južnega Balkana jeseni ne nudijo dovolj krme niti za vsakodnevno hrano zhivine, kaj šele za pripravo sena. Listje na drevesih se je zhe zachelo sushiti in ni uporabno za prehrano. Možno je sicer nabrati nekaj bukovega in hrastovega zhira (kjer seveda je), vendar daleč od zadostnih količin. V takih okolishčinah je prehrana zhivine prek zime nemogoča. S klanjem zhivine bi lahko reshili vprašanje prehrane ljudi in si zagotovili prezhivetje, vendar bi bilo zato naslednjo pomlad konec poljedelstva. Ogromna množica 100.000 priseljencev v nobenem primeru ne more računati na pomoč staroselcev, tudi če bi šlo za sonarodnjake in če bi ti bili še tako pripravljeni pomagati.

Vse predhodne analize te selitve so računale na popolno poznavanje stez in poti, reliefa in krajev, in to s pomočjo in zaradi neverjetno dobre organizacije, ki bi zhe sama po sebi izključevala možnost nediscipline in splošnega kaosa. V tistih chasih bi bila taka organiziranost pravi chudezh, saj si takega idealnega stanja ne moremo predstavljati niti v današnjih razmerah. Primer tako visoke stopnje discipline, samodiscipline in zaupanja v voditelje je redek v chloveshki zgodovini. Celo selitev Judov iz Egipta (če jo vzamemo za resnično) se ni zgodila brez velikih problemov in kriz. Nich podobnega pa ni zabeleženo ne pri Srbih ne pri drugih Slovanih.

Kolikor bi kakšen narod oziroma ljudstvo imelo tako visoko stopnjo družbene organiziranosti in bi bilo zmožno organizirati tako preseljevanje in na tolikshnih razdaljah, je samoumevno, da taka organizacija zahteva določeno drzhavno tvorbo. Taka drzhava pa ima brez števila drugih možnosti, da ostane na starem mestu bivanja, in nima nobenih umestnih razlogov, da bi se spushchala v množichno preseljevanje, ki bi v novi domovini pomenilo zavestno podlozhnishtvo novim gospodarjem. Tudi če bi ljudstvo tako selitev izrecno zhelelo, je absolutno nerealno pričakovati, da bi imela kakršna koli vladajoča struktura podobne interese. Brez njenega soglasja pa do takega preseljevanja nikoli ne bi moglo priti.

Che si sedaj zamislimo, da je tako zastavljena selitev uspela in da imajo zgodovinarji povsem prav, ko trdijo, da so se Srbi na ta način priselili na Balkan v

letu 626, bi bil to hkrati tudi največji dokaz o popolni odsotnosti motiviranosti in logike takega podviga. Kolikor je bilo neko ljudstvo (v našem primeru Srbi) zmogljivo obvladovati vse probleme v fazi priprave in same izvedbe selitve, potem pa je še uspešno premagalo odpor staroselcev v novi domovini (tistih, ki si jih niti Grčija niti še močnejši Rim nista mogla učinkovito pokoriti), je jasno, da imamo opravka z velikim in močnim narodom, z močno in bogato državo. Tako je popolnoma nelogično (to mora veljati celo za neracionalne Srbe), da se tak narod odpravi v množični eksodus, porabi vse zaloge privarčevane hrane, živine in vseh drugih vrst bogastva. Med potekom tega eksodusa bo poleg vsega pretrpel velike chloveshke žrtve le za to, da bi se lahko na koncu naselil v novi domovini kot podložnik države, ki se ni mogla ne po svoji ekonomski ne po vojaški moči upreti priseljencem. Ob tem bi morali priseljenci hkrati menjati vse oblike svojega duhovnega življenja in bi praktično kot narod izginili. Tako dejanje bi moralo imeti zelo močno motivacijo, vendar vse predhodne analize kažejo, da do česa takega preprosto ni moglo priti.

Obstoj dejavnikov, ki so potrebni za uspešno uresničitev selitve tako velikih razsežnosti, ustrezno število vprežne živine in podpora tako velike vojaške sile so pravzaprav najvidnejša znamenja močne države; glede na visoko stopnjo organiziranosti bi bila taka državna tvorba daleč nad srednjeveskimi državami in veliko blizhe današnjim modernim oblikam državnosti. Za tako državo je veliko koristneje, da del materialnega bogastva porabi za svojo vojsko, ki bi v vojnem pohodu zmagala nad sosedi brez vojnih operacij ali pa bi zhe samo z grožnjami izsilila zase velike prednosti.

Kolikor bi taka družba (v bistvu gre za močno državo) namesto razumnih in veliko učinkovitejših rešitev izbrala eksodus in podložništvo nekemu tujemu vladarju, bi to pomenilo samomor države. Tudi če sprejmemo nesmiselno logiko, da se pri nekaterih ljudstvih lahko pojavlja taka oblika kolektivnega masohizma, to nikakor ni in ne more biti pravilo. Veliko bolj logičen je sklep, da takih selitev nikoli ni bilo, in zlahka je najti logično razlago, odkod izvira selitveni privid zgodovinarjev. »Kritični zgodovinski pristop« stvarnim vprašanjem preseljevanja narodov ni posvechal nobene pozornosti in je zadovoljeval svojo »kritičnost« s tem, da je pedantno in z birokratsko natančnostjo beležil neshteta imena narodov in plemen ter jih preprosto zmetal v isti kosh. Ideja o velikih preseljevanjih ljudstev in o nekakšnem topilnem loncu narodov je postala priljubljena interpretacija, na začetku v imenu vesoljnega bratstva med narodi in brisanja razlik med njimi, pozneje pa naj bi se izoblikovala v učinkovito orožje dominacije redkih velikih narodov nad ostalimi.

Vojni pohodi prek velikih rek in njihova fizichna izvedljivost

V prejšnjih analizah še nismo prishli do problema prečkanka velikih rek. Največja reka na naši poti je Donava, zanimiva zato, ker obstajajo resni dokazi, da je evropska civilizacija nastajala prav v Podonavju. Vse ugotovitve glede

prechkanja Donave pa lahko prenesemo na katero koli veliko evropsko reko – predvsem pa na Vzhodno Evropo in Azijo, odkoder so po trditvah uradnih zgodovinarjev tisočletja prihajale nepregledne horde priseljencev, roparjev in osvajalcev. Zhe obstoječe analize nam dokazujejo, da lahko vse uradne zgodovinarske teorije reduciramo na nivo pravljič (z vsemi mogochimi simbolikami) in da ni vzroka, da bi bila zadevna dogajanja realna, ne glede na to, kolikokrat se ponavljajo trditve o njih. Zelo je zanimivo, da zgodovinske knjige vprasanje prechkanja velikih rek (Dneper, Njemen, Don, Volga, Ural) kot tudi manjših (Odra, Visla, Majna, Ren in Ron) popolnoma ignorirajo. Čeprav je prehod chez te reke v vechini primerov mozhen prek vsega leta s cholni in splavi, to vsekakor ne velja za mnozhichne selitve ljudstev ali za velike vojne pohode.

Posvetimo se vprasanju prechkanja rek z malce lazhjega vidika – z vidika vojnih pohodov. Ti so neizbezhno povezani z uporabo konjenice. Zgodovinarji ponavadi navajajo shtevilo vojakov in konjenikov v konkretnih vojnih pohodih. Che zanemarimo opise nekaterih bitk, v katerih so omenjene iz legend povzete fantastichne shtevilke o deset tisoč, celo sto tisoč konjenikov na obeh straneh, vzemimo resnichne shtevilke iz vojnoenciklopedichne literature, kjer je navedeno, da je bil delezh konjenice v zadnjih 2.500 letih v velikih vojnih pohodih od 10-15%. Tako je imel Aleksander Makedonski na svojih pohodih v Aziji 5.000 konjenikov, v Atenah pred vojno s Peloponezom jih je bilo 1.400, v Shparti 400, medtem ko je imel Bizanc v chasu svoje najvechje mochi 9.000 konjenikov, kar je bila za tisti chas ogromna vojashka sila. Konjenica je bila najshstevilnejsha v vojskah razvitih evropskih drzhav od 17. do 19. stoletja. Napoleon je imel eno od najvechjih konjenic v zgodovini – 95.000 konjenikov. Veliko je v zgodovinskih knjigah pretiravanja o velikosti vojsk, vendar je treba vedeti, da je imel rimski imperij na vrhu svoje mochi 40 legij z vsega skupaj 400.000 vojaki, kar je zadostovalo, da osvoji in obdrzhi ves tedaj poznani svet.

Konjenica se deli v manjshe formacije, s chimers se zagotavlja njena vechja mobilnost in hitrost premikanja. V velikih pohodih se konjenica premika s podporo pehote (obvezno je njuno sodelovanje pri konkretnih bitkah), celotno vojsko pa spremlja pratezh, konvoji za prevoz opreme, ujetnikov, bolnikov ipd. Jasno je, da je bil tak kompliciran sistem razvit z namenom, da bi bili tovrstni pohodi sploh mozni. Aleksander Makedonski je imel na pohodu v Malo Azijo spremstvo 2.500 tovornih zhivali in rezervu hrane za en mesec, medtem ko je imel Napoleon v pohodu na Rusijo 27.000 lahkih in tezhkih vozov. Konvoji za oskrbovanje vojske so se pojavili shele v 17. in 18. stoletju, ko so evropske vojske preshle na sistem oskrbe iz ozadja. Ti konvoji so imeli po nekaj tisoč vozov in ljudi.

Predstavljajmo si, da po nekaj dnevih pohoda konjenica, ki jo spremlja pratezh, pride na breg velike reke – v našem primeru naj bo to Donava. Poglejmo, kako velika je ta ovira. Donava ima v svojem toku po ozemlju danashnje Srbije globino od 1,8 do 22 metrov, shirina pa je od 380 do 2.000 metrov. Od Dzherdapa naprej je globina sedem in shirina 2.600 metrov, tik pred izlivom v Chrno morje pa je v

nekaterih predelih delte široka tudi 16 km. Od Budimpeshte pa do danashnje meje Srbije se na levi strani reke vleče na vech mestih pas zamochvirjenega ozemlja, širok od 5 do 10 km, poln mlak, pravega mochvirja in mrtvih rečnih rokavov. Jasno je, da prechkanje Donave ni preprost podvig. Najugodnejsha mesta za prehod se nahajajo pod Budimpeshto, na ozemlju danashnje Srbije ali pa v delti, kar pomeni velike obhode in potovanje prek nevarnih sovrazhnih ozemelj.

Manjshe reke se da prechkati preprosto s tem, da jih prebrodimo. Tako je npr. Aleksander Makedonski prechkal reko Granik leta 334 pr.n.sht., rimske legije pa so imele posebne enote s cholni za prevoz pehote, medtem ko so konjeniki s svojimi konji reke preplavali. O tem problemu najbolj avtoritativno pishe Clausewitz in njegovim trditvam ne moremo oporekati. Omenja problem, ko reka preseka smer vojnega napada, in trdi, da je bil za mnoge vojske zhe sam pojav velike reke dovolj, da je prishlo do odstopanja od vojnih ciljev, nakar sta si nasprotnika stala sicer drug drugemu nasproti, vendar vsak na svojem bregu reke. Pri prechkanju rek so v starih chasih konjeniki pogosto uporabljali napihnjene zhivalske mehove, ki so olajshali prehode prek voda in so bili zelo praktichni predvsem za manjshe konjenishke chete. Sholske knjige velikokrat omenjajo pohode prek zaledenele Donave, kar je sicer zelo romantichno, vendar nima nobene praktichne vrednosti, kajti taki prehodi so mozni le, kadar je zemlja na obeh bregovih zaledenela in pod globokim snegom, a v tem primeru je reka tudi sicer neprehodna. Druga romantichna zgodba govori o starih Slovanih, kako gredo prek reke po dnu ali pa se delno potopijo in dihajajo skozi nekakshne cevke iz trsa ali celo iz olupljene vrbove shibe. Na zhalost pa reka, ki je široka nekaj sto metrov in tudi v plitvinah globoka vech metrov, s svojim muljem in podvodnim rastlinjem povsem onemogocha tako »shportno« potapljanje, razen seveda, che gre za izjemno nadarjene plavalce, to pa ni zelo verjetno v primeru preseljevanja celih narodov ali velikih vojsk.

Razna plovila za transport po Donavi in njenih pritokih so obstajala zhe v chasu zhelezne dobe (v blizhini Ljubljane so nashli ostanke plovila, dolgega 30 m, shirokega 4,5 m in z ugrezom 0,5 m). Znano je tudi, da so Rimljani, Avari, Huni in Bizantinci na Donavi vzdrzhevali svoje »ladjevje«. Za prehod vojnih oddelkov ali za prevoz blaga, potnikov itd. so bili na voljo v glavnem cholni ali splavi. Prepustnost takih prehodov ni velika, predvsem zaradi omejenih sil splavarjev (nesholani potniki pri veslanju ne morejo dosti pomagati, velikokrat pa bi bila taka pomoch celo nevarna). Zato morajo vechje skupine iskati lastne dodatne reshitve. Predhodne analize hitrosti napredovanja, oskrbe s hrano in prechkanja Donave kazhejo, da so bili manjsi ali vechji prehodi Donave realno mozni in da je do njih tudi neshtetokrat prishlo. Prehodi vechjega obsega pa so bili od nekdaj problematichni. Z narashchanjem shtevila ljudi se ti problemi povechujejo eksponentno.

Zgodovina belezhi veliki pohod perzijskega kralja Darija leta 513 pr.n.sht. proti Skitom (z nejasnim ciljem), ko so od ujetnikov najprej zbrali podatke o reliefu ozemlja, nakar so jonijski Grki zgradili plovni most chez Bospor, prek katerega je

shlo potem 700.000 vojakov. Tako pishe Herodot, vendar se nam zdi sštevilka pretirana. Perzijci so poslali Grke z ladjami do donavske delte, kjer so zgradili nov most, po katerem se je perzijska vojska podala na severovzhod. Skiti so se umikali, pozhigali vse za seboj, unichevali hrano in zastrupljali vodnjake. S svojo taktiko je Darij uspel priti le do Dnepra, nakar se je moral vrniti. Na tem pohodu je izgubil vechino svoje vojske. Primer perzijskega kralja najlepshe razkriva tezhave, ki nastajajo pri prehodu rek, ko gre za velike mnozhice ljudi in opreme. Nasha analiza kazhe, da je proces premikanja velike mnozhice ljudi pri selitvah povezan z velikimi tehnicno-fizicnimi problemi. Omenjeni problemi rastejo izrazito nelinearno, ko se drastichno vecha shtevilo udelezencev, chesar zgodovinarji ne uposhtevajo in z lahkoto povechujejo nekatere shtevilchne podatke v obmochja fantazije.

Prehod vechjih vojsk prek Donave je sodil med realno reshljive probleme in jasno je, da so zato shtevilna zgodovinska prichevanja bolj ali manj zanesljiva. Vechji vojni pohodi in z njimi povezani prehodi rek so morali rachunati na dolocene tezhave in so jih tudi obvladovali, ker je za njimi stala organizirana drzhava. Take podpore pa nekakshno veliko preseljevanje ljudstev zhal ni imelo. Razmere pri prechkanju Donave in tezhave zvezane z njim veljajo za katero koli veliko reko. Morebitne razlike med okolishchinami v primeru velikih vojnih pohodov ali pri velikih preseljevanjih pri tem niso bistvene.

Nerealnost velikih selitev narodov prek velikih rek

Kot smo zhe ugotovili glede velikih vojnih pohodov, lahko v bistvu tudi manjshe skupine migrantov prechkajo Donavo brez velikih tezhav. Oglejmo si sedaj primer selitve Srbov, ki so po dveh mesecih pohoda izza Karpatov prispeli na obalo Donave. Prehod velike mnozhice ljudi z vozovi, zhivino, vojashkimi enotami in zapregami pomeni velik problem, ki je lahko primerljiv le z dolгим pohodom – npr. 1.500 km. Ker je prvi most prek Donave (dolg 1127 m) zgradil cesar Trajan leta 104-105, porushen pa je bil chez kakih dvajset let, je jasno, da so bili cholni in splavi edina mozhnost za prechkanje Donave.

Pred pravim prehodom Donave pa je treba najprej priti na obalo reke in organizirati mesta za vkrcavanje na cholne in splave. Ugotovili smo zhe, da tok Donave spremlja od Budimpeshte naprej pas tezhko prehodnega ozemlja iz mochvirja, mlak, mrtvih rokavov ipd., kar silno otezhuje pristop. Namesto frontalnega prihoda na obalo moramo najti koridorje med mochvirji in mrtvimi rokavi, za to pa je treba zhe vnaprej vsaj do neke mere poznati pot. To pot je treba premagati z zhivino in s tezhkimi zapregami, ki poleg vsega zlahka obtichijo v blatni mochvirnati zemlji. Ta mochvirni pas je ponekod lahko shirok tudi 10 km. V tem koridorju je tezhko zagotoviti hrano za zhivino, suha mesta za pochitek, predvsem pa chisto oziroma zdravo vodo. To pomeni, da pride do obolenj, trupla poginulih zhivali pa she bolj razshirjajo zastrupljenost. O insektih ter o nezdravih in strupenih mochvirnih plinih niti ne govorimo.

Nasha družina s svojimi ljudmi, s priborom, z zapregami, zhivino, s tovorom in s konjsko opremo je »tezhka« vsega skupaj okoli 15 ton. Za prevoz takega tovara moramo imeti splav z nosilnostjo najmanj nekaj ton. Potrebni so vsaj trije prevozi s splavi velike kapacitete. Splav se premika s pomočjo vesel, ker ni verjetno, da bi bila na voljo zhe izdelana tehnika za vleko splavov z vrvmi in vitli. Moch veslachev je omejena, splavi priplujejo na nasprotni breg Donave nekaj kilometrov nizhje od mesta odhoda. To spet pomeni, da je treba splave odvlechi s pomočjo zhivine ali brez nje nazaj po toku reke vsaj do mesta odhoda, v bistvu pa she enkrat vishje. Vedeti moramo tudi, da upravljanja splavov in veslanja ne moremo prepustiti neizurjenim ljudem. Tudi proces vkrcavanja in izkrcavanja preplashene zhivine je resen problem. Zato si je tezhko predstavljati, da bi en splav uspel v enem dnevu prepeljati na drugi breg vech kot eno družino, z drugimi besedami – da bi vech kot trikrat na dan prechkal reko. Preprost izrachun nam pove, da je za prevoz 10.000 srbskih družin potrebno okoli 300 splavov, da bi lahko celotni transport opravili v teku enega meseca. To spet pomeni, da moramo imeti na voljo nekaj desetih mest za vkrcavanje in izkrcavanje. Prav tako je treba organizirati sistem vleke praznih splavov na drugem bregu reke – te poti pa se spet sekajo s potmi (in to v mochrnem obreznem pasu), po katerih se premika mnozhica zhe na drugo stran prispelih ljudi, vozov in zhivine. Temu bi se izognili tako, da bi prazne splave na izhodishchni breg vrachali s pomočjo vrvi in sistema vitlov, kar pa je spet tehnično prezahtevna reshitev za preproste poljedelce izza Karpatov. Poleg tega izuchitev splavarjev-veslachev v nekaj dnevih ni realna, kajti vprasanje je, ali je med ljudmi sploh interes za tako delo in ali so se po dolgem pohodu sploh she fizichno sposobni spoprijeti z novim izzivom. Ne smemo pozabiti, da imamo na voljo le energijo ljudi in zhivine, to pa nam ne daje velikih tehničnih mozhnosti. Morebitno povezovanje splavov v pontonske mostove bi lahko zelo poenostavilo problem, vendar sta za poljedelsko populacijo priprava takega mosta in njegovo vzdrzhevanje tehnično neizvedljiva in zato izkljuchena.

Che predpostavimo, da imamo odlicno organizacijo pohoda in se kolone disciplinirano premikajo po tocnem razporedu, bi lahko prepolovili chas, ki je potreben za prehod reke. S tem bi lahko zmanjšhali shtevilo splavov na polovico. Cheprav bi bila tudi vleka splavov nazaj na izhodno mesto dobro organizirana (s tisoči ljudi, ki bi bili za tako vleko potrebni), skupnega shtevila splavov v nobenem primeru ne bi mogli zmanjšhati na manj kot nekaj desetih, kar je she vedno ogromno shtevilo. Za dosego tega cilja moramo angazhirati tisoche mojstrov in priskrbeti potrebni gradbeni les vsaj nekaj tednov vnaprej, kajti zhe gradnja splavov in priprava sistema z vrvmi za vleko je ogromen projekt. Ob vsem tem pa je vsako vkrcavanje in izkrcavanje povezano z nevarnostjo, da pride do nesrech (prevrnitev splava, skakanje preplashene zhivine v vodo, sipine, vrtinci itd.). Vsaka taka nesrecha pomeni manj ljudi, manj zhivine in tovara ter upochasnitev selitve. She vechji problem pa je padec morale ob prehodu prek mochrirnega sveta. Cholni lahko sicer pospeshijo proces, predvsem za prevoz vojske, saj je znano, da so bili v sploshni uporabi zhe v chasu neolitika. Pri prehodu poljedelskega zhivlja je problem prevoz zapreg in zhivine, ker je mozhen

le z uporabo splavov. Kakor je zapisal Clausewitz glede vojnih operacij, je jasno, da zhe sam pojav velike reke negativno deluje na ljudi. Videli smo, da je pripeljati tezhke vozove na breg Donave problem celo v idealnih razmerah. Tudi najmanjši odpor lokalnega prebivalstva, slabo vreme ali pa kaka epidemija pri ljudeh ali zhivini (to je zelo verjetno) lahko ogrozi celotno selitev. Tudi che ne bi prishlo do druge velike shkode (ob zelo dobri organizaciji, za katero bi stala drzhava), je zamujanje neizogibna posledica. Vechina ljudi, ki je tedaj prishla na breg Donave, she nikoli prej ni videla tako velike reke, kaj shele, da bi jo prechkali. Tudi che je na voljo veliko izkushenih ljudi za realizacijo in organizacijo prehoda ter da je vse opravljeno tehnicno brezhibno, pride do drastichnega padca morale. Logichno je prichakovati, da bodo mnogi sploh odstopili od zachetnega nachrta. Bolje recheno, zelo verjetno je, da do tega lahko pride zhe mnogo prej, zhe v prvih tednih pohoda, in da bi se mnogo družin raje vrnilo takoj nazaj v prvotno domovino. Omenili smo tudi, da je eden od prvih pogojev, da je vedno dovolj chistih vodnih tokov ali pa vodnjakov za pitno vodo ter zadosti trave za pasho. Za vsakega kmeta pa je tak teren z obilo vode in pashnikov idealno mesto za naselitev. Po tistem, ko se je soochil z Donavo, zelo verjetno razmishlja, da bi bilo najpametneje, da se vrne na enega od teh krajev, mimo katerih je potoval.

Ko smo uspesno prishli prek Donave, je pred nami she vsaj mesec ali dva poti do konchnega cilja. Naproti prihajajo vedno manj prehodni kraji, vedno vech je tezhav z vodo in s hrano za zhivino. Tudi che je vera v »obljubljeno dezhelo« she tako mochna, so vsakodnevne tezhave, s katerimi se srečujejo ljudje, eden od vzrokov, da se vedno vech ljudi zheli vrniti nazaj na obalo Donave ali na bregove njenih pritokov. Veliko bolj logichno je naseliti se na obmochju, kjer so razmere za naselitev ugodne, kot pa nadaljevati pot v neznano. Bolezni, lachna zhivina, pokvarjene zaprege – vse to povečuje nezadovoljstvo.

Del naroda, ki bi se tako naselil na novih obmochjih, bi s tem izoblikoval novo enoto in bi postal enakovreden staroselcem. Postal bi varuh svojega novega domovanja.

Na podlagi vseh prikazanih dejstev je logichno, da bi le majhen del prvotne mnozhice vzdrzhal vse preizkushnje in prishel do konchnega cilja. Konchno shtevilo nikakor ne more biti vech kot 100.000 ljudi. V tem primeru je celotna akcija popolnoma nesmiselna, ker tako majhna skupina nima mochi, da bi s silo osvojila ozemlja, na katera se naseljuje. Nesmiselno je tudi prichakovati, da taka skupina lahko zlomi odpor staroselcev ali jih celo iztrebi. Tudi che bi bila na voljo taka moch in pripravljenost za ropanje in genocid, je nelogichno prichakovati, da bodo isti ljudje zhe naslednje leto postali pridni in miroljubni poljedelci, mirni podlozhniki drzhave, v kateri so premagali staroselsko prebivalstvo, ki si ga domacha oblast dolga leta ni mogla do konca pokoriti. Veliko realneje je sklepati, da so na cilj prishle le manjshe skupine družin, skupaj z vechjim shtevilom lastnih vojakov. Take skupine imajo veliko vechje možnosti, da premagajo vse tezhave zhe s tem, da dajo svoje vojake na razpolago novim vladarjem.

Tehnično-fizično uresničljive selitve

Poleg analizirane selitve, ki jo zgodovinarji imajo za zgodovinsko resnico (pravzaprav edino resnico, ki velja za priseljevanje Srbov na danashnja območja), obstaja še nekaj tipov preseljevanja s prechkanjem Donave, ki so s stalishcha fizično-tehničnih pogojev popolnoma možni – vse v skladu s prejšnjimi trditvami v našem eseju.

Migracija v vech etapah v blizhnje kraje, kjer zhive sonarodnjaki ali sorodna ljudstva istega jezika in obichajev. Take manjshe selitve se lahko zgode v krajskem chasu in z manjšimi rezervami hrane. Tovrstne selitve lahko podpirajo ali pa celo organizirajo drzhavne oblasti in ne povzročajo odpora staroselcev. Take migracije v bistvu spominjajo na fizične difuzijske procese in se analogno konchajo z vzpostavitvijo ravnotezhja – novi priseljenci se vključijo v novo sredino in postanejo branilci novih domovanj.

Migracija vechje skupine poljedelcev z enega mesta in naselitev na drugo, redko poseljeno mesto. Take selitve podpira drzhava, ker hoche povechati proizvodnjo hrane, da bi tako dosegla povechanje shtevila prebivalstva in s tem rekrutov ter okrepljeno obrambo meja. Pri takih selitvah so možni premiki celih rodov oziroma manjših plemen, s stareshinami in z vojsko, ki stopi v sluzhbo nove drzhave. Pri tem je ugodno to, da se priseljenci selijo na območje, kjer zhe zhive njihovi sonarodnjaki, ki so se semkaj priselili zhe prej ali pa so bili nekoch davno odtrgani od maticе. Prebivalstvo take vrste navadno obdrzhi določeno obliko avtonomije. Lahko sicer zhivi na novem mestu tudi stotine let, preden se na primer s silo upre krshenju svojih pravic, o tem pa zgodovinarji pozneje pishejo, kot da se je dogajalo sochasno s priselitvijo. Primer velike selitve Srbov iz leta 690 je tipichen primer take selitve, ker se je dogajala s sistematično pomočjo in podporo drzhave.

V dezhelah, kjer je vladala nomadsko-vojashka ali poljedelska tradicija, je prishlo vchasih tudi do naravnih katastrof, lakote, prenaseljenosti itd., nakar se je prebivalstvo ponudilo npr. sosednjemu vladarju v sluzhbo ali pa se je sámο odpravilo na roparski pohod. Jasno je, da se je oblast v njihovi dezheli takih skupin v mirnih chasih otresala in jih je rada prepushchala kot najemnike drugim drzhavam. Take skupine so v novih drzhavah lahko tudi prevzele oblast, predvsem kadar so tam divjali boji za nadvlado med različnimi dinastijami. Vodje priseljenih skupin so lahko ustanovili svoje dinastije, po katerih so bile vchasih poimenovane cele drzhave, pozneje pa tudi narodi. Ti vladajochi sloji se lahko pozneje stopijo z lokalnim ljudstvom in prevzamejo njegov jezik (primer nastanka bolgarske drzhave) ali pa nasprotno. Najpogosteje jim je pri utrjevanju oblasti pomagala cerkev s svojimi prevodi svetih del bodisi v njihovem jeziku bodisi v jeziku domorodcev ali pa v latinshchini.

Možno je tudi, da se del takih skupin po smrti voditelja in v zhelji za novimi osvajanji poda v kakshno novo dezhelo in tam po istem »receptu«¹ vzpostavi oblast. V vrsti takih dogajanj lahko pride do nastanka vech drzhavnih tvorб z istim

imenom (po vladajočem sloju), pri tem pa je lahko narod oziroma ljudstvo popolnoma drugega porekla, jezika in običajev.

Zgodovinski zapisi belezhijo zgodovino vladarjev in vladarskih dinastij, sam narod pa se omenja le v spiskih davkoplacevalcev. Po nekaj stoletjih ljudstvo lahko pochasi tudi prevzame jezik vladajočega sloja, tako da kasnejši zgodovinarji sklepajo, da se ni priselil le vladajoči sloj, ampak celoten narod. Analize v mojem zapisu pa dokazujejo, da so bile selitve celih narodov (takih, ki bi lahko prisilili staroselce pod svojo oblast) fizichno in tehnicno neizvedljive. Običajni kritični pristop v zgodovinopisju dopushča, da so se neka preseljevanja »lahko zgodila« le, če je to zapisano v »poročilih očitvidcev« (čeprav so zapisi nastali recimo shele po 330 letih, kakor npr. prav spis Konstantina Porfirogeneta). Priseljeni kmetje v tem »mentalnem eksperimentu« niso bili tako pametni, da bi si pri piscih, svojih sodobnikih, zagotovili pisana potrdila o točnem datumu svojega prihoda.

Treba je pomisliti, ali bodo morda chez tisoč let za zgodovinsko resnico razglasheni npr. evangeliji, zdravniški recepti, davčni izpiski, ljubezenska pisma ali naročene družinske rodoslovne kronike s ponarejenimi podatki, ki bodo takrat imeli veljavo »nedvoumnega dokaza« in bodo prichali o nekakšni »zgodovinski resnici«. Iz zgodovinskih knjig, ki so danes v uporabi, bi lahko sklepali, da so bili chlani roparskih tolp bolj uspešni kot poljedelci (zdi se, da to velja zhe od Kajna in Abela do danes), saj so shirili svojo oblast na obrobja sredishch takratnega sveta, prevajali evangelije v svoj materni jezik (modificirano latinshchino), napisali mnozhico naročenih rodovnikov in zapisov, nakar so v ta novi jezik vpeljali tudi plemstvo, ga vsilili ljudem vedno novih generacij ter tako povechali matematically verjetnost, da bodo zanamci njihove zgodovinske resnice obravnavali kot realne. Selitve manjših skupin naseljencev niso nikoli pomenile nekega velikega problema, čeprav ni nobene logike, da bi take skupine v iskanju primernege mesta za naselitev preshle razdaljo npr. 1000 km. Edina logichna razlaga za podajanje narodov v tako groteskne podvige bi veljala le v primerih, ko gre za naselitev na območja, kjer so naseljeni sorodniki oziroma sonarodnjaki, na katerih pomoch lahko rachunajo novi doseljenci. V tem primeru so vse vnaprej prerachunane kolichine hrane in opreme znatno manjshe, gibljivost je veliko vechja in za samo pot je potrebno veliko manj chasa. Edina nevarnost pri tem je vechja mozhnost postati plen roparskih tolp, to pa se lahko nadoknadi s kombinirano selitvijo vech družin skupaj z vechjimi vojashkimi odredi, katerih namen je vstopiti v sluzhbo vladarjev nove domovine. Take selitve lahko rachunajo tudi na pomoch in podporo drzhave, v katero se selijo. Ko se tako naselijo na novo ozemlje, lahko zadrzhe svoj jezik in kulturo, ampak to le v primeru, ko se naseljujejo na pusta ozemlja ali pa na ozemlja, kjer so naseljeni sonarodnjaki.

Ko gre za selitev med ljudi drugachnega jezika in drugih navad, je edini nachin obstoja hitro prilagajanje okolju. Tudi če bi se pri takem doseljenem narodu nekaj chasa she ohranile njegove posebnosti, bi se zhe v naslednjih generacijah najverjetneje izgubile (morebiti bi se ohranile v družinskem krogu, v izrochilu, v

imenih ipd.). Torej je proces take migracije enak fizichnemu procesu difuzije; v danem okolju vodi kot vsi difuzijski procesi h koncnemu stanju ravnotezhja, to pa pomeni asimilacijo. Edina moznost, da se novopriseljeno prebivalstvo trajno obdrzhi kot prepoznavna etnicna skupnost v novem okolju, je v njegovi shtevilnosti. To pomeni, da mora priti do naseljevanja vsaj nekaj desetisocev ljudi v kratkem chasu in na nekem shiršem prostoru. V tem primeru se zachenjajo procesi, ki se jih ne da definirati kot difuzijo. Ti procesi pochasi najedajo jedro etnicne skupnosti, ga izolirajo in v konchni fazi spet privedejo do asimilacije. Da bi tak narod obstal v novi domovini nekaj stoletij, je nujno, da je dovolj shtevilen pri svojem prvem valu naseljevanja, da ima uchinkovit sistem vzdrzhevanja in ohranjanja narodne zavesti (kot npr. Judi) ali da se dopolnjuje s stalnimi doselitvami iz stare domovine.

So Srbi res prishli izza Karpatov?

V gornjih analizah konkretne »zgodovinske« selitve je s teoretichnega vidika prikazana neizvedljivost preseljevanja določenega naroda izza Karpatov na jug Balkana, na 1500 km dolgi poti v chasu enega samega poletja. Ves podvig deluje precej nelogichno, lahko rechemo, celo slaboumno, in analiza je jasno pokazala, da ni nobene verjetnosti, da bi se tako preseljevanje v resnici zgodilo. Ta konkretni primer je izbran za analizo zato, ker spis Konstantina Porfirogeneta govori prav o takem preseljevanju Srbov leta 626, in to se she danes jemlje kot neizpodbitno zgodovinsko resnico. Avtoriteta tega spisa je tolikshna, da zhe na zachetku vsake zgodovinske analize onemogocha kakrshen koli dvom o verodostojnosti trditve bizantinskega cesarja. Isti spis poleg tega govori tudi o tem, da vechina priseljenega prebivalstva ni bila zadovoljna z novo domovino, ampak je zahtevala od cesarja nova napotila, se po prejemu soglasja she isto leto preselila v Dalmacijo in se tam tudi za stalno naselila. Uresnichljivost take nove selitve v kraje, ki so oddaljeni she nadaljnjih 1000 km, pa je sploh brez vsake logike; ta selitev bi se namrech morala zacheti jeseni in se konchati pred prihodom zime (praktichno v nekaj tednih, brez vsakrshne rezerve hrane), ne da bi bil uposhtevan she potrebni chas, da zadevna proshnja pride do cesarja ter da se njegova milost s tem strinja in poshlje odgovor. Ta dodatni vidik je izredno vazhen, ko ocenjujemo cesarjev dokument v celoti.

Prichujoche analize potrjujejo, da se mnozhichna selitev Srbov v danashnjo domovino leta 626 ni mogla zgoditi tako, kot to trdi uradna zgodovinska veda. Tudi ne moremo absolutno trditi, da se difuzijski procesi niso odvijali tako hitro in da nikoli ni moglo priti do vechje kulturne in jezikovne diskontinuitete. Najboljsi dokaz za to je mnozhica toponimov, za katere velja, da so jih pustili prejsnji prebivalci, narodni obichaji, glasba, narodna nosha, imena orodij in hishnih predmetov itd. Che vsa ta dejstva zdruzimo z dejstvom, da so Srbi vseeno uspeli obstati kljub stalnim bojem za obstanek (ob hkratni trditvi v istem spisu, da so prishli na ozemlje oslabljeni in neorganizirani), je torej jasno, da so bili v chasu prvega prihoda (che so se resnichno priseljevali) izredno shtevilni.

Analize procesov, ki naj bi se odvijali v pogojih, kakršni so morali obstajati v času velike selitve Srbov na Balkan leta 626, ki pa so na podlagi trditev v spisu cesarja Konstantina Porfirgeneta postali nesporna resnica in celo dvignjeni na nivo absolutne dogme, brez vsakega dvoma dokazujejo, da je bila taka selitev s tehnično-fizičnega vidika popolnoma nemogoča, enako tudi vse druge selitve v času tako imenovanega »velikega preseljevanja narodov«. Kolikor na osnovi drugih zanesljivih virov lahko domnevamo, da je do nekega preseljevanja kljub vsemu prišlo, je jasno, da je šlo za proces difuzije brez spremembe strukture prebivalstva. Selitve vladarskih hiš in dvorov ter vojashkih skupin kakor tudi širjenje raznih verskih, političnih, kulturnih in drugih vplivov – vse to se je seveda dogajalo in v luči prikazane analize teh premikov ne zanikamo. Če je torej Porfirogenetov zapis ključni dokaz za teorijo o naselitvi Srbov leta 626, so vsi iz tega izpeljani sklepi dvomljivi. Potemtakem moramo poiskati in najti zanesljive dokaze za teorijo o doseljevanju ali pa jo moramo revidirati. Če je spis cesarja Konstantina Porfirogeneta prišel do nas v obliki prepisa oziroma kopije v bistvu vsebinsko resničnega originala in če res opisuje dejanski dogodek, ima to besedilo vrednost le v primeru, da je šlo morda zgolj za selitev vladarskega dvora v spremstvu omejenega števila prebivalstva in vojashkih formacij. Ne smemo pa izključiti možnosti ponaredbe tega dokumenta, kajti za to so obstajali tako vzroki kot motivi v teku stoletij od njegovega nastanka pa do zgodovinskih trenutkov, ugodnih za zlorabo. To je v nekaterih analizah prepričljivo dokazano ali pa vsaj dokazljivo. Se pravi, da so se Srbi naselili na območja, kjer je zhe živel prebivalstvo s sorodnim jezikom in sorodnega porekla, ki pa je v teku zgodovinskih procesov izgubilo avtonomno vladavino, zato je sporazumno z bizantinskimi oblastmi prišlo do priselitve vladarja iz sorodne vladarske hiše. Noben del tega Porfirogenetovega spisa ne oporeka taki interpretaciji, zato ni nikakršnega dvoma o pravilnosti takega sklepanja. Problem nastane, ko upoštevamo dogmatsko stran teh navedb, na podlagi katere so nastale številne »zgodovinske resnice«, vse v škodo srbskega naroda. Moja analiza se popolnoma sklada z rezultati številnih odkritij različnih znanstvenih disciplin zadnjih nekaj desetletij, ki kažejo na nevdržnost ugotovitev uradne zgodovine na podlagi tega spisa. Predvsem gre za rezultate raziskav jezikoslovcev, ki so konec prejšnjega stoletja dokončno potrdili teorijo kontinuitete,¹ v kateri so združene zhe od prej znane teorije o avtohtonosti Slovanov na območjih, kjer žive tudi danes, in o njihovi pradomovini v Podonavju in na Balkanu ter o njihovem nedvomnem indoevropskem poreklu. Tako imajo lingvisti še dodatne argumente za potrditev zgodovinske resnice, da je bila navzlic vsem različnim teorijam pradomovina Indoevropejcev v prostoru Podonavja, Balkana in Male Azije.

Iz srbschine prevedel in priredil Milan V. Smolej

¹ To je ena tretjina celotne površine današnje države Slovenije

² Predvsem dela italijanskega znanstvenika Maria Alineia, npr. knjiga *Origini delle lingue d' Europa* (1996), ki nedvomno potrjuje tudi avtohtonost Slovencev. (Op. prev.)

Za zgodovinski spomin

Andrej Lenarčič

INVEKCIJE, KOREKCIJE

PRORACHUNSKA ZGODOVINA IN NJENI ZGODOVINARJI

Ne morem si kaj, da ne bi rekel še kakšne svoje na temo "prorachunske zgodovine" (in sploh vse etablirane – pach po primerih z zagrebške univerze, o katerih te dni, sredi septembra 2008, poročajo mediji), te v glavnem podkupljene, s kupljenimi papirji nashemljene in napihnjene kvazistroke.

Ko sem pred leti prebiral Napoleonove reminiscence in modrovanja, zapisana na Sveti Heleni, sem dostikrat kar ostrmel. Seveda je splošno znano, da je bil Napoleon izjemno polihistorško formiran intelektualec in njegove zasluge pri genezi modernih znanosti in ved so velikanske. A prav zato, ker gre taki osebnosti verjeti dosti bolj kot etabliranim korifejam, je bilo (vsaj) zame shokantno, ko sem prebiral njegove besede, kako se je ob preiskovanju najstarejših virov prepričal, da je prav gotovo vse, kar je starejshe od 9. stoletja, chisti ponaredek, največkrat plod bolnega uma še bolj bolnih (in pokvarjenih) individuov po kloshterskih skriptorijih. Upoštevaje nesporno dejstvo, da je na svojih pohodih odkrival stari Egipt, je povsem logično, da je dodobra prebrskal stare evropske arhive (in jih dal prebrskati, jasno! – saj je tudi spodbudil razvozlavanje hierogolifov ...).

Naj se chlovek odlochi verjeti to ali ono, zdravemu razumu se upirajo vech kot očitna zgodovinarska pretiravanja, pa naj gre za cezaroidne vojashke blodnje o tisochih in tisochih ladij, desetisochih in stotisochih vojshchakov itd. Prav verjetno je vsa zgodovina tistih chasov ena sama "carmina burana" (seveda pisana post festum, po hektolitrih alkohola in trumah dechkov in devichic ...).

V tisti moji *Slovenski zgodbi* in *Kratki zgodovini* sem postavil, da naselitvene blodnje najbolj diskvalificira/razkrinka preprosto uposhtevanje naravnih danosti okolja, v katerem Slovenci še danes zhivimo. Tukaj s premikanjem ljudstev nihche nich ne pridobi oziroma je to neizogibno samomorilsko, ker si mora chlovek v teh krajih možnost prezhivetja shele ustvariti – vire iztrgati Naravi, tj. njive, pridelek, zaloge ... Samo popoln idiot si more predstavljati, da so mnozhice od nekod prishle in se kar nenadoma "imele fajn"; predvsem se je tisti, ki je PRED NJIMI iz neprijazne dezhele s trdom ustvaril "nebesa pod Triglavom" – njive, polja, zhitnice, kozolce, senike, hleve, zelnike – presneto odločno upiral vsakemu, ki je ogrozhal "pridobitve". Prav gotovo pa se prebivalci step, s svojimi navadami, prilagojenimi razmeram v stepah (selitve za pasho, nobene njive in še manj kakshna zaloga!), niso imeli za kaj seliti v območje snezhnikov, kjer je bilo zhe od dalech razvidno, da tam nimajo kaj iskati s svojimi chredami. Naselitvene marnje se torej lahko kotijo le v bolanem akademskem umu, ki iz svojih foteljev vidi zgolj (svoje) banchne rachune.

Napisal sem tudi, da je vsaj za nasho "avstrijsko" (bolje: habsburshko!) okolje chisto mogoche, da se je predstava o "prihajajih z Vzhoda" – iz Ukrajine – porodila na preprostem, resničnem podatku o udeležbi Polovcev (Ukrajinci, vendar pleme turshkega porekla, im. tudi Kumani, ostanki madzharizirani) pri zadnjem, odločilnem spopadu Rudolfa Habsburshkega s cheshkim kraljem Otokarjem II. za karantansko dedishchino (Rudolfova zmaga pri Dürnkrutu, Moravsko polje, 26. avgusta 1278, Otokar ubit med begom; v zdaj avstrijskem D. she danes svechanosti ob obletnicah bitke).^{*} Za ta spopad je shvabski potentat Rudolf, kateremu so se pri njegovem pohodu na Karantanijo (Ostarrichi) upirali celo njegovi rojaki, shvabski grofje, ki so od karlmanskih chasov upravljali dezhelo in postali povsem lojalni (slovenski) domorodci ter so bili zvesti Otokarju, dedichu karantanskega vojvodstva s Shtajersko, Koroshko in Kranjsko (poročil se je z vdovo zadnjega vojvoda Babenberzhana), moral prositi za pomoch Madzhare in Polovce. Shele z njihovo pomochjo je potolkel Otokarja. Seveda pa je po zmagi potolkel, pregnal, razlastil stare frankovske grofe, ki niso shli z njim, na njihove posesti pa je naselil svoje zveste polovske pomagache. Ti novi "grofje" so bili podlaga "naselitveni shtoriji", saj so resnično prishli izza Karpatov, povrh pa plebs (Volk) tako ali tako nikoli ni shtel kot pomemben dejavnik. Zgodovina je bila do najnovejših chasov skoraj izključno zapisovanje rodovnikov in hagiografij plemichev. Ni dvoma, izdaten populacijski pljusik je tedaj prishel izza Karpatov v nashe kraje. Da je bila "kolaboracija" Habsburgovcev z Madzhari stoletna praksa, je splošno znano, ukrajinsko soudeležbo pa ne nazadnje dokazuje njihova vechkratna "pomoch" tudi kasneje – morebiti je najbolj znana zmaga pod poveljstvom poljskega kralja nad Turki pri Dunaju.

Je pa zagotovo "preseljevanje" kontinuiran proces, a v obsegu in na nachin, ki ustreza okolishchinam. Ni dvoma, da so ljudje zapushchali PRENASELJENA okolja v ugodnejših podnebnih pasovih in se umikali na manj ugodna območja, na sever, v hladnejše kraje. In to seveda ozmotično, pochasi, za sodobnika praktično neopazno. Karlmajsko bujno domishljijo blutundbodenskih nacikvazimislecev z bregov Odre, Nise in Labe je nedvomno burilo divjanje tolpe, ki so z vzhodnih stepskih področij resnično pljuskale daleč proti Zahodu. Le da vse to – vključno z velikim "Atilo et consortes" – ni shtelo dosti vech, kot je lahko uzrlo oko v enem pogledu. Gotovo je bilo pri opisovanju veliko pretiravanja, ki je enako uchinkovito pomozhno sredstvo za pomnjenje dejstev kot ritem in melodija za besedilo (zato svetopisemski verzi!), pa ljudske "pripovedne" pesmi in eposi itd.

^{*} Rudolf je Polovcem naročil, naj kralja Otokarja umorijo, in to so tudi storili. Ta dogodek tudi pomeni konec viteshtva v bitkah, kajti do takrat se nikoli ni zgodilo, da bi kakega kralja naklepno umorili po spopadu. Ta Rudolfov nezaslišani zločin je bil tudi vzrok, da ni uresničil svoje največje zhelje, da bi bil kronan za rimsko-nemshkega cesarja. Papezh ga namrech zaradi umora kralja Otokarja ni hotel kronati. Za nasho zgodovino pa je ta umor posebej pomemben, kajti Rudolf je prej zhe enkrat premagal Otokarja. Znova se ga je lotil in poskrbel za umor zato, ker zgolj zmaga nad »karantanskim knezom« ni zadostovala, da bi to

postal Rudolf. Ta je hotel biti knez te »Vzhodne dezhele« (Ostarrichi, staro ime Avstrije, Österreich) zato, da bi bil lahko »rimski cesar«, za cesarski prestol pa je bil pretendent tudi Otokar (ostali »volilni knezi« ali »Kurfürsten« so bili zhe »oddadni«). Zato je očitno moral Otokarja umoriti (porochiti se z njim pach ni mogel, kakor je Otokar s poroko z vdovo iz izumrlih Babenberzhanov pridobil knezhjo legitimeteto). Rudolf je moral odstraniti vse druge upravitelje do »knezhjega kamna« in tudi njemu nenaklonjene »volivce«, namreč velikashe iz shvabskega plemstva »prvega vala« iz 9. stoletja, da si je lahko na svojo glavo posadil karantanski vojvodski klobuk. To mu je uspelo z uvozhenjo »ukrajinsko« (polovsko) volilno enoto ... (Op. avt.)

JANSHEVO »HRVASHKI VRNJENO OZEMLJE«

Na prvi strani *Dela*, 15. septembra 2008, so bile objavljene besede Janeza Janshe: "Vse hrvaško ozemlje, ki je bilo po Rapalski pogodbi priključeno Italiji je bilo vrnjeno Hrvashki."

Che je to resnično izrekel prvi uradnik v državi, in to celo na proslavi obletnice priključitve Primorske, potem je to škandal prve vrste, ki seveda povsem razkriva, zakaj Slovenija izgublja na račun južne soseske. Besede, ki jih je izrekel Janez Jansha, so neresnica par excellence. Noben del ozemlja, ki je po pogodbi iz Rapalla pripadalo Italiji, nikoli v zgodovini ni pripadal Hrvashki in ga seveda nikoli (!!!) ni bilo mogoče "vrniti Hrvashki"! Če izvzamemo benesko upravo, ki je z istrskih obalnih območij dokončno izginila v 19. stoletju, je vse to ozemlje bilo vso znano, dokumentirano zgodovino pod upravo dežel Kranjske in Primorske z avtonomnim mestom Trst. To so bile slovenske dežele znotraj habsburškega imperija. Da je bilo tako, dokazuje ne nazadnje – če kdo ne verjame dokumentom – dejstvo, da Napoleonu niti na misel ni prishlo, da bi upravo teh ozemelj lociral v Zagreb, marveč je za sedež Ilirskih provinc (oz. Ilirskega kraljestva), ki so obsegale poleg omenjenih dežel in Trsta tudi vso vzhodno obalo Jadrana vključno z Dubrovnikom in Boko Kotorsko, dolochil Ljubljano.

Do leta 1945 nich od omenjenega ozemlja ni bilo pod upravo Zagreba, niti mesto Reka, ki je bila shele z nastankom dvojne monarhije leta 1867 izročena Budimpešti kot madzharsko pristanishche. Shele takrat so bile tudi zgrajene prometne povezave, vključno z zheleznico, a ne Reke z Zagrebom, marveč z Budimpešto.

Poslanci, izvoljeni v Dalmaciji, Primorski in Kranjski, so do leta 1918 sedeli skupaj v dunajskem parlamentu, poslanci Hrvashke pa v madzharskem parlamentu v Budimpešti. Z Rapallom je ozemlje Dalmacije, razen Zadra, pripadlo Jugoslaviji, ne Hrvashki, ki je nastala shele s pomočjo Hitlerja in Mussolinija leta 1941.

V okolishchinah, ko sosednja država brezobzirno krshi vse dogovore in sistematično zganja grabljivo ozemeljsko politiko "gotovog china" na škodo Slovenije, je takšno neresnično govorjenje visokih slovenskih uradnikov škodljivo dejanje brez primere, ki pa jasno odkriva, kje tichijo vzroki za nastalo situacijo v odnosih z južno sosedo.

Iz zgodovinskega spomina

*Lucijan Vuga*VENETI V TROJI
(VI)*SKRIVNOSTNI HETITI – OD KOD SO PRISHLI?*

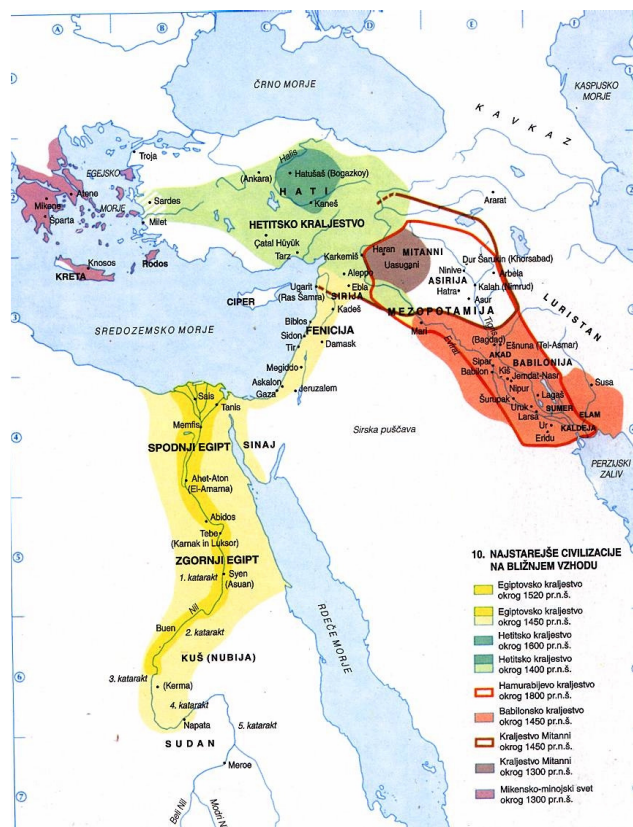
Po tradicionalni legendi, ki jo je povzel zhe Herodot, je v Egiptu vzcvetelo memfijsko kraljestvo, Menes naj bi bil prvi faraon celotnega Egipta, ko mu je nekako med 3500 - 3300 pr.n.sht. uspelo združiti vsa ljudstva nilske doline v enotno državo; s tem je uveljavil faraonsko avtoriteto na širšem ozemlju. Vzpodbudil je obsežna namakalna dela, da je pospeshil poljedelstvo, na Sinaju je odprl vrsto rudnikov bakra, v Nubijo je poslal zlatokope ter iz Libanona dal dovazhati cedrovino ... Čeprav sta prvi dve dinastiji faraonov imeli sedež v Thisu v zgornjem Egiptu, je Menes, iz tretje dinastije, dal zgraditi mesto Menfi, okoli dvajset kilometrov od danashnjega Kaira, na levem bregu razvejanja nilske delte, na zemljishchu, iztrganem reki s pomočjo velikanskega jezu, imenovanega "Beli zid", po katerem je Menfi dobil ime "Mesto belega zidu". Tedaj so v Mezopotamiji shele nastajali pogoji za ustanovitev kraljestva v Lagashu, ki je zazhivelo shele petsto let kasneje. Pach pa so na Kreti zhe s pridom uporabljali bakrena orodja in opazen je bil hiter napredek, dasi je do palach v Knososu in Festu manjkalo she tisoč let. Na Balkanski polotok naj bi zacheli polagoma, a vztrajno prodirati Indoevropejci, za katere se je kasneje razshirilo ime Heleni in she kasneje Grki. Takshno sliko dobimo iz standarnega zgodovinopisja.

Kaj pa se je tedaj dogajalo v Mali Aziji in kakshen je bil tamkajshnji razvoj?

Anatolija je prvotno grshko ime, s pomenom »sonchni vzhod«, za polotok vzhodno od Egejskega morja, ki ga danes imenujemo tudi Mala Azija. Za nashe razmishljanje je smotrno, da takoj zachnemo s Hetiti, in che na kratko povzamemo, naj bi se stvari dogajale takole: V enem od plodnih podolij, na obrobju sicer hladne in pustinske anatolske planote, natanchneje, vzdolzh reke Halis (danes Kizilirmak), so okoli leta 2500 pr.n.sht. zhiveli Hetiti ali Khati (Egipchani so jim rekli Heta, Biblija pa jih pozna pod imenom Kittim), katerih zgodovina she vedno buri duhove in je kljub narashchajochemu zanimanju she v dokajshnji meri nerazkrita.

Hetitska civilizacija je ena poslednjih, ki je zachela razkrivati svoje skrivnosti, v katere jo je zavil zgodovinski razvoj pred priblizhno tremi tisočletji, saj se je o njej zachelo govoriti shele po Napoleonovi ekspediciji v Egipt, ko je Champollion s svojim postopkom branja hieroglifov omogochil razvozlavanje dragocenih napisov Ramzesa II., ki so jih vklesali po njegovi (zelo dvomljivi) zmagi nad Hetiti pri Kadeshu ter so jih nashli v zbirki iz Tel el-Amarne. Odtlej se je razplamtelo hlepenje po globljem poznavanju zgodovine in civilizacije tega ljudstva. To je kasneje privabilo na anatolska vishavja shteviline odprave. Vendar so prishle prve zanesljivejshe novice shele leta 1906, po izkopavanjih Nemca Uga Wincklerja v okolici Boghazkoja v antichni Kapadokiji, nedalech od sedanje Ankare. Tam je

odkril ostanke mesta Hattusas, Hatusha, prestolnice hetitskega imperija. Njegov uspeh je bil toliko pomembnejši, ker je v isti sapi prishla na dan pravicata skladovnica popisanih glinenih ploščic (del drzhavnega arhiva), ki so vsebovale temeljne zapise in dokumente o hetitski notranji in zunanji politiki.



Najstarejše civilizacije na Bliznjem vzhodu – okoli sredine 2. tisočletja pr.n.sht.; upoštevati je treba, da se je v stoletjih pred tem in po tem marsikaj dogajalo in spreminjalo. (Povzeto po: *Zgodovinski atlas sveta*, MK, Ljubljana, 1994)

Za zgodovino Male Azije je bila ta najdba izredne vrednosti, ker so se tu dobljeni podatki dali primerjati z onimi v Bibliji ter z zhe znanimi asirskimi in babilonskimi dokumenti, zlasti tistimi iz druge polovice 2. tisočletja pr.n.sht. ter prvih stoletij 1. tisočletja pr.n.sht.; to je bilo obdobje močnega prepletanja hetitskega in asirskega dogajanja. Kot je she marsikaj nejasno o gibanju ljudstev na tem shiršem prostoru, tudi za Hetite ne vemo, od kod so prishli, toda vse kazhe, da lahko z dokajshnjo verjetnostjo postavimo njihovo pradomovino na območje ravnice severno od Kavkaza, nad Črno morje in morda vse do srednje Evrope ali celo v samo Anatolijo! Videti je, da so bili sorodni Armencem, vzhodnim sosedom. Naseljeni so bili v osrchju maloazijskega polotoka, kjer je zhe zhivel neko ljudstvo (ali vech ljudstev!), in domnevajo, da so po njih privzeli ime: Hati. V

zacetku 2. tisočletja pr.n.sht. so se začeli širiti, vojskovali so se s številnimi sosednjimi državami. Med najpomembnejšimi hetitskimi voditelji tistega obdobja je znan Anitta, ki si je najprej zagotovil naslov *velikega kralja-kralja kraljev* (kar pomeni, da so obstajali še drugi kralji, in to si je vredno zapomniti zaradi nadaljnega razpleta dogodkov), nato pa osvojil mesto Hattusa, Hatusha, ob srednjem toku reke Halis, ki ji je bilo namenjeno postati prestolnica obsežnega imperija.



Hatusha – hetitska prestolnica, Levja vrata, 14.-13. st. pr.n.sht.

Toda šele Labarnash je po številnih krvavih bojih dokončno zasnoval hetitski imperij in si s tem zagotovil pomembno mesto v zgodovini, tako cenjeno in sloveče, da so ga vsi njegovi nasledniki pristavljali k svojemu imenu, kot so si kasneje v Rimu dodajali naziv »cezar« po slavnem Cezarju.

Da bi razumeli posebnosti hetitske družbene ureditve in tudi siceršnjega dogajanja na Blizhnjem vzhodu, si velja ogledati nekaj podrobnosti. Čeprav je bil veliki kralj vrhovni monarh, ga ne smemo primerjati z vzhodnimi, absolutnimi vladarji tistega časa v Egiptu, Asiriji in Babiloniji. Zanje ni veljala nikakršna omejitev, pri Hetitih pa je imela pomembno besedo skupščina plemenitashev, ki je tudi volila suverena.

Druga posebnost je fevdalna organizacija lokalnih *principatov* : plemiči so svojo oblast nad določenimi področji izvajali v imenu suverena, kateremu so bili zavezani. Poleg teh so obstajali še *vladarji vazalnih držav*, priključenih med osvajanji, ki so v skladu z mirovnimi sporazumi sicer priznavali hetitsko nadoblast,

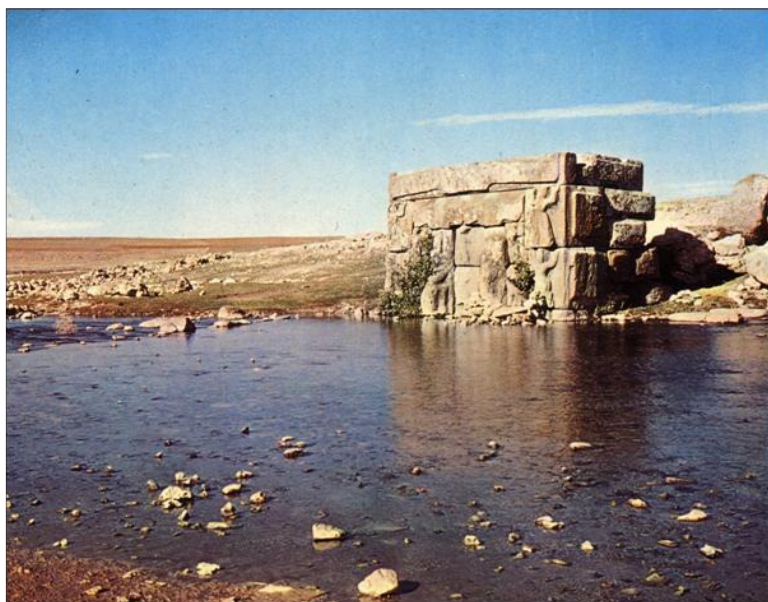
odvajali dajatve, posiljali chete v centralno armado in podobno, vendar to ni bilo znamenje njihove popolne odpovedi samostojnosti. To v splošnem ni delovalo razdiralno, kar dokazuje vechstoleten obstoj drzhave, prav nasprotno, vzpodbudno je delovalo na rezhim vladavine, k temu pa je prispevalo she uchinovito uradnishtvo, ki je uspesno povezovalo oddaljene in raznorodne dele imperija, podobno kot v sosednjih mezopotamskih drzhavah. Razmere pa so se spremenile ob chedalje bolj zagrizenih poskusih Egipchanov in Asiro-Babiloncev, da si podrede Hetite; izkorishchali so pritajene tezhnje vazalnih drzhav po osamosvojitvi in jih podpihovali. Fevdalni red je pokazal svoje slabosti, lokalni veljaki so si prigrabljali chedalje vech oblasti; to je veliki kralj skushal uravnotezhiti tako, da se je razglasil she za vrhovnega verskega voditelja, za bozhjega predstavnika in izvajalca njegove volje na svetu (toda tudi pri tem se je razlikoval od sosednjih monarhov, nikoli ni postal zhivechi bog, bozhanstvo je postal shele po smrti, ko so razglasili, da "je shel med bogove").

Toda v obdobju vzpona so Hetiti prvotnemu ozemlju okoli Halisa postopoma prikljucevali chedalje obsezhnejsha podrochja, ki so kmalu zajela celotno Frigijo in Kapadokijo; prav to je najbolj vznemirjalo sosednja kraljestva, ki so vechkrat poskushala zavreti hetitski razcvet.

Med suvereni tega prvega hetitskega imperija, znanimi za obdobje od okoli 1800 do 1560 pr.n.sht., je tudi Mursilish I., ki ni le zavzel Alepa (v danashnji Siriji) in tako uspesno izpeljal namere zhe svojih predhodnikov, temvech je celo vdrl v Mezopotamijo, kjer so ga mikala prostrana zhitna polja in koshati drevesni nasadi shtevilnih sadovnjakov. Z bojem je zavzel Babilon in odstavil slovecho Hamurabijevo dinastijo, vendar je le kratek chas uzhival slavo zmage. Umrl je le malo za tem, ko se je vrnil s pohoda (1590 pr.n.sht.); to je morda povzrochilo skorajshnji hetitski umik v Anatolijo. Toda nesoglasja in spopadi tako z Babilonijo kakor z Egiptom so se nadaljevali she dolga stoletja in tudi Hetiti so spretno izrabljali notranje tezhave nasprotnikov; nenehno so prehajali iz defenzive v ofenzivo, to pa odrazha dosezheno politichno zrelost zdruzhenih plemen v Anatoliji, ki se niso vech borila zgolj za prezhivetje, ampak so prevzemala vlogo tretje velesile na tem prostoru.

Ob tem ostaja uganka, zakaj se Hetiti niso zanimali ali, bolje recheno, zakaj niso prodirali na grshka in egejska ozemlja v njihovi neposredni blizhini na zahodu ter na rudonosni Balkan in tamkajshnjo Trakijo? Ali je mogoche delni odgovor zgolj v dejstvu, da so bili ti kraji takrat zaostali (?) in revni (?) (kot bi radi prikazali nekateri zgodovinarji, a temu nasprotujejo zlasti sodobni arheoloshki dokazi), zato so Hetiti svoje sile raje usmerjali tja, kjer so si obetali bogastvo ali plen, ali pa je bil morda v igri poseben status teh zahodnih sosedov, ki bi utegnili stisniti Hetite v kleshche z zahoda, che bi se njihovi juzhni nasprotniki uspeli uchinoviteje zoperstaviti hetitskim vpadom? Morda je kljuch prav Troja, che je res, kar trdijo nekateri zgodovinarji, da je ta bila hetitska vazalna drzhava in se je s trojansko vojno naposled celo konchala hetitska era. Lahko je veliko resnice v tem, da je Ahajcem (Grkom) shla bolj v nos hetitska moch, namrech nevarnost, da se bodo Hetiti enkrat le spravili tudi nad Grchijo oziroma egejske otoke, kakor pa da bi Troja za Grke predstavljala resno grozhnjo.

Tudi domneva o kontinentalni miselnosti Hetitov, chesh da niso imeli brodovja, ne bo povsem drzhala; che to velja za njihov osrednji del, ne velja za njihove obmorske vazale. Dejstvo, znachilno za njihovo strateshko usmerjenost proti razvitemu in bogatejšemu vzhodu, je prodiranje chez Orontes vse do Palestine, Damaska in Babilona, a se tam niso dolgo zadrzhevali, le toliko, da so si nagrabili plen (pri chemer se niso prav nuch razlikovali od sosednjih drzhav), ne da bi nad temi ozemlji zavladali. Res je, da posamezni zgodovinarji vidijo v tem le hetitsko modrost, ki jim je velevala zadrzhanost, da jih pohlep po chedalje vechjih ozemljih ne bi zaslepil do mere, ko bi jim spricho razsezhnosti imperija ushel iz rok nadzor nad oddaljenimi obrobji. Da je taka domneva morda upravichena, kazhe tudi nadaljnji razvoj dogodkov, tedaj namrech, ko so hetitski imperij zachele pestiti notranje tezhave.



Hetitski oltar v *Eflatun Pinar*, nedalech od jezera Beysehir; na chelni strani spomenika, imenovanega tudi »kraljeva vrata«, so vklesane figure, ki podpirajo krilate sonchne kolute.

Kljub temu, da lahko oznachimo ta chas za obdobje najvechjega obsega hetitske oblasti, je sledilo poldrugo stoletje (1590-1450 pr.n.sht.) popolne »zgodovinske teme« ter kasneje dolgotrajen zastoj in nazadovanje hetitske drzhave. Sovpadanje s podobnimi tezhavami v Egiptu, ki je padel pod nadvlado Hiksov, nas utrjuje v razmishljanjih, da so bile prav notranje zadeve tiste, ki so narekovale hetitsko zunanjo politiko. Hetitska drzhava je bila namrech neke vrste (kon)federacija razlicnih plemen in ljudstev, ki so ohranjala dokajshnjo stopnjo samostojnosti (z lastnimi kralji!), vkljuchno s pravico do odcepitve, to pa je bilo zelo dolgo zgolj »na papirju« (oziroma na ploshchicah). Ko so se notranji odnosi zaostрили, je zmanjkalo energije za ekspanzijo.

Po temachnem vmesnem obdobju ponovno zablesti za celo stoletje 1450 - 1350 pr.n.sht. vojashka uchinkovitost Hetitov, ki jim je zlasti za chasa Supiluliumashija

(Subbiluliuma) omogočila razširitev njihovega vladarstva na zahodu skoraj, toda ne povsem (?), do Egejskega morja, na vzhodu pa chez vse Mitanijce ter na jugu nad Kilikijo in Palestino. S tem so prestopili skrajno chrto, tega pa Egipčani niso vech mogli dopushchati, saj so si komaj opomogli od spopadov, s katerimi so se reshili Hiksov. Do izziva, ki je bil neizogiben, je prishlo pri kontroverznom Kadeshu (1296 pr.n.sht.) na reki Orontes; po dolgotrajnih pogajanjih se je leta 1278 pr.n.sht. konchalo z mirovnim sporazumom med Kattousilom in Ramzesom II. Sloviti in za zgodovinarje dragoceni sporazum so nashli v Boghazkoju, v zhe omenjenem drzhavnem arhivu glinastih plohchic.

Ni povsem pojasnjeno, zakaj je po tem sledil zlom. Proti koncu 12. st.pr.n.sht. se zhe kazhejo prva znamenja razpada, ki se je konchal s skoraj popolnim izginotjem (!) pomembne hetitske civilizacije.

V 12. st.pr.n.sht. so si sledili chedalje mochnejshi pritiski z Balkana; Arijci, Frigijci in Misi ter t. i. »ljudstva z morja« so prek Anatolije vdrali v Sirijo in Palestino vse do Nila in resno ogrozhali Egipt. Vsi ti so zadali poslednji unichujochi udarec od vojn zhe hudo izchrpanemu hetitskemu imperiju, ki je za vselej izginil. Nastala je mnozhica neodvisnih drzhavic, med katerimi so bila kraljestva Mizijcev, Frigijcev, Lidijcev na severu in Sirije na jugu. Tem drzhavicam je grozilo, da postanejo lahek plen sosednjih velikih sil, med katerimi so bili prvi Perzijci, nato pa so nastopili she Hebrejci in Asirci, ki so si jih konchno uspeli podrediti v 8. st.pr.n.sht.

Med drzhavami, ki so na neki nachin nadaljevale s hetitsko tradicijo in so vredne posebne omembe, sta Frigija in Lidija, ki sta nekaj stoletij kasneje celo prevzeli vlogo post-hetitske dominacije nad Malo Azijo.

Tako je na kratko videnje dogajanj in ne bo odvech, che she nadaljujemo z nekaterimi menji zelo avtoritativnih zgodovinarjev, a ne zato, da bi jim kar slepo verjeli, marvech da na ta nachin takoj sezhemo v jedro problema, ki ga bomo potem soochili z nasprotnimi tezami.

Spet moramo zacheti z izvorom Indoevropcev, saj je od takega ali drugachnega izhodishcha odvisno nadaljevanje zgodbe.

Torej, uveljavljeno mnenje je, da so ene skupine Indoevropcev odshle proti Italiji in zahodni Evropi, medtem ko so druge, ki so se odpravile proti vzhodu, prishle do Indije. Selitve indoevropskih ljudstev naj bi sodile v sklop migracijskih gibanj na obsezhnem evrazijskem prostoru in so zhe spricho tega toliko bolj zapletene, saj naj bi pri tem prihajalo do medsebojnih vplivov, ki se poznajo tudi pri t. i. srednji selitveni plasti, ki jo sestavljajo ljudstva grshkega, makedonskega, trashko-frigijskega in ilirskega narechja; ta naj bi po nizu poskusov prodrli na Balkan, v Anatolijo in she naprej, kot se je zachelo **v zachetku bakrene dobe**. Che smo za Grke zhe izrazili domnevo, da sta se minojska (kretska) in mikenska (celinska, grshka) kultura razvijali nekako vzporedno, so ju v mnogochem zmotili valovi novih priseljencev Ahajcev-Dorcev v zachetku 16. st.pr.n.sht., a tudi Makedoncev in Trachanov, ki so zasedli vzhodni in severovzhodni del Grchije, vendar naj bi jih od tam kasneje izrinili Iliri, ki so napredovali naprej proti jugozahodu Balkanskega polotoka. Delu Trachanov ni preostalo drugega, kakor da so prekoračili Helespont in Bospor ter poselili shirna ozemlja zahodne in srednje Anatolije. Krizhali so se z domachini, **Kapadochani, Paflagonci in Kilikijci**, ki jih

omenjajo arhivi glinastih tablic, najdenih med izkopavanji. Te je Homer shtel za sosede Trojancev (*Iliada*, III,184), iz chesar je mogoče sklepati, da so bili Frigijci v Mali Aziji najpozneje v 13. st.pr.n.sht. (ko naj bi se godila trojanska vojna). Zlasti pomembni so bili tisti Frigijci, ki so skupaj z ostalimi ljudstvi prishli z Balkana in približno leta 1250 pr.n.sht. okoli Assuve ustanovili zvezo proti Hetitom (v tej zvezi so izrecno navedeni Dardanci, Mizijci in Likijci).

Za Frigijce obstaja teza, da so nastali s spojitvijo Askancev, *anatolskega predindoevropskega ljudstva*, in priseljenih *indoevropskih* Brigijcev trashkega rodu, kar gre sklepati po njihovem imenu (*Brigi=Frige*), ki se ujema z imenom dardanskega plemena, zhivečega v Trakiji. Sprva naj bi si bili uredili sredishche v Gordiju, v dolini Sangarija, zatem pa v Nakoleji, ter se razširili vse do reke Halis na vzhodu in Egejskega morja na zahodu. In približno v tistem času naj bi Frigijci tudi ustanovili Trojo (G. Giannelli – A. Olivetti: *Dagli antichi a noi*, A. Barbera Ed., Firenze, 1934) – to pa na noben način ne bo držalo, saj velja pripomniti, da je bil prostor Troje poseljen že zelo dolgo pred tem. Poleg tega je to mogoče ovreči z dejstvom, da so se Grki že tako pritoževali nad pomorsko premočjo (talasokracijo) Frigije, torej bi bila, po tem naziranju sodeč, še vsa Troada frigijska. Potem ko so se po padcu velikega hetitskega imperija osamosvojile mestne drzhavice, med njimi vsekakor Troja in Dardanija, o katerih govori *Iliada*, že pred njo pa egipchanske listine Ramzesa II., ki je premagal »ljudstva z morja«, so jih res zavzeli Frigijci. Vendar v času trojanske vojne in pred njo Troja ni bila del frigijske drzhave, saj si je že pred tem pridobila samostojnost; vsekakor so med njima obstajali odlični odnosi, bili sta zaveznici, kot se je izkazalo tudi med samo trojansko vojno.

Nenehni grški vdori in grška kolonizacija Anatolije, zlasti na zahodu ob egejski obali, so slabili tudi frigijsko kraljestvo, ki se je dokončno sesulo spricho vdorov Kimerijcev. Ti so se začeli po letu 700 pr.n.sht. – prihajali so iz južne Rusije (mogoče s Kimerijskega Bosporja, po Herodotu IV, 11 ime polotoka Krima), kot je omenjeno tudi v Odiseji (XI, 14 in naprej). Za Kimerijci so pritiskali Skiti, njihovi bratranci po jeziku, pa so se morali Frigijci umikati globlje v Anatolijo; to je bilo najpogostejše v 8. in 7. st.pr.n.sht. Prav tako je veliko razprav glede Kimerijcev (Asirci so jih imenovali Gimirrai, Biblija pa Gomer), saj so bili s Tavri verjetno Indoevropejci arijskega tipa.

Podobnih spojitvev indoevropskih prishlekov z domachini v Anatoliji naj bi bila še cela vrsta, npr. Lidijci (tj. Majonci, ki jih omenja Homer) z glavnim mestom Sarde, potem Mizijci, Karijci, Termili ali Milijci ali Likijci ali Lukki, Pizidijci itd. Toda ali so res vsa ta plemena prihajala od drugod ali pa so zhivela že tisočletja na tistem prostoru, kjer naj bi se po Colinu Renfrewu spocheli Indoevropejci?

Medtem ko so ljudstva srednje in vzhodne Anatolije že dozhivela dve prejšnji splošni preseljevanji (v prvem je prodiral zahodni del Indoevropejcev, v drugem pa so bili udeleženi Ariji), je bil anatolski zahod, ki se nagiba k Egejskemu morju, deležen dveh kasnejših in manj splošnih preseljevanj; v obeh primerih so prodirali Frigijci in Grki, torej Indoevropejci.

Trachani so govorili indoevropski jezik vzhodne skupine, o katerem pa vemo bolj malo, saj imamo o njem le kratek napis iz 5. st.pr.n.sht, odkrit v Ezerovu v

Bolgariji, ter glose in lastna imena v starofrigijskih iz 7. in 6. st.pr.n.sht. (novofrigijski jezik je iz 3. in 4. st.n.sht.). **Po Herodotovem mnenju (V, 3) so bili Trachani za Indijci najsštevilnejši narod na zemlji.** Verjetno zaradi njihovega prodiranja na Balkan so se Grki še poslednjih premaknili bolj na jug, medtem ko so Trachane od zadaj potiskali Iliri – toda če so bili Trachani tako mogochni, so morali biti Iliri še mogochnejši ... V tem je videti protislovje! Ko so se Trachani zgostili okoli Črnega morja (severno od njih so bili Geti, ki so jih Rimljani imenovali Daki), je del njih pod imenom Brigijci prekorachil Helespont, kjer so se spojili z azijskimi Askanci v Frigijce.

Zgoraj omenjeni vdori Kimerijcev so omogočili, obenem z uničenjem predarijskih Kaldov okoli jezera Van s strani Asircev (640 pr.n.sht.), nov indoevropski vdor arijskih Armencev, ki jih Herodot omenja kot koloniste Frigijcev zhe ob koncu 7. st.pr.n.sht., zato je to področje dobilo ime Armenija.

Paflagonci pa naj bi nastali z meshanjem indoevropskih Trachanov, priseljenih v severni, črnomorski predel Male Azije, in ondornih staroselcev. Toda kdo so ti bili? Morda bi lahko nashli razlago v *Zgodovini chloveshtva* II/1 (DZS, Ljubljana, 1972, str. 55), kjer A. Pareti navaja:

"V tistih delih Anatolije in Mezopotamije, katerih se semitskim ljudstvom ni posrečilo trajno zasesti, še preden so tja prodrle majhne skupine bojevnikov (Indoevropejcev) vzhodnega tipa, je v vechini pokrajin še zhivela vrsta ljudstev, ki jih bomo imenovali "azijska"; njihov jezik je bil **soroden prahetitskemu** (podchrtal L.V.: ker ima vechina strokovnjakov hetitshchino za indoevropski jezik, je ta navedba nadvse pomembna, saj bi bila s tem podkrepljena teza Colina Renfrewa, da je pradomovina Indoevropejcev v Anatoliji, s tem pa se vsi ne strinjajo). To je bolj hipoteza kakor zanesljiva trditev, saj o teh ljudstvih vemo le malo; za nekatera imamo samo imena (Paflagonci, Likaonci, Kilikijci), druga pa so imela pisave, ki jih ni lahko razvozlati; le malo je takih, od katerih imamo besedila v klinopisu ali v alfabetski pisavi." – Vendar v splošnem velja, da so novonastali jeziki ohranjali staro azijsko, maloazijsko osnovo, na katero so bile nadgrajene indoevropske sestavine; s tem se je veliko ukvarjal tudi nash znanstvenik Karel Oštir, ki jih je imenoval alarodski jeziki, kot sem vech pisal v *Megalitskih jezikih*.

Po tem mnenju je bila torej paflagonshchina sorodna prahetitshchini. Toda azijska besedila iz 15. st.pr.n.sht., ki pa se nanashajo skoraj izključno na lastna imena (!) kraljev in bogov, zvenijo indoiransko, iz chesar bi bilo mogoče sklepati, da se je med prodiranjem Indoirancev proti ozemlju, kjer so zazhiveli v zgodovinskih chasih, posrečilo nekaterim njihovim predhodnim skupinam zhe prej podvrechi ta azijska ljudstva; bile so nekakshen indoevropski prednji val, nekakshna predstrazha. Torej so ta arijska indoiranska ljudstva prishla v vech valovih iz dezhele na severu, kjer so bivala skupaj z drugimi, njim sorodnimi plemeni v dneperski nizhini in v stepah severno od Kavkaza – to naj bi bili Skiti oziroma Sarmati (stari Perzijci so jim rekli – Saka), ki jih je Herodot delil na poljedelce in nomade.

Povzamimo ta scenarij: Ko so Trachani prishli tudi na severne obale Anatolije ob Črnem morju, so naleteli na azijsko ljudstvo Paflagoncev, katerih jezik pa ni bil

vech prvoten, temvech je bil na staro osnovo zhe naslonjen indoevropski-arijski element iz predhodnih vdorov arijcev s severa, iz dezhel onkraj Kavkaza, kjer je bila (v nekem shiršem območju) pradomovina Indoevropcev in kjer so bolj proti zahodu zhiveli tudi Trachani, ki so jih z vzhoda potiskali Iliri ...

Ta poslednja razlaga je iz okvira *teorije kurganov* Marie Gimbutas, po kateri je izvor Indoevropcev v južnoruskih ali severnochrnomske stepah; vendar smo zhe spoznali, da to ni edina hipoteza, saj sta v zgodovinopisju zadnjih dvajset let v obtoku she dve veliki konkurenčni teoriji: mnenje Colina Renfrewa o anatolskem izvoru Indoevropcev in »teorija kontinuitete« Maria Alineija.

Kaj je lahko nastalo iz sinteze indoevropskega jezika Trachanov in poindoevropceizirane paflagonschine? In kaj je s hetitshchino?

Semitska paradigma

Sodobni jezikoslovec Giovanni Semerano se je posvetil historični lingvistiki, predvsem jeziku mezopotamskega območja, s posebnim poudarkom na akadshchini. Leta 1984 je izšla prva knjiga njegovega obseznega dela, ki ga je dokončal s chetrto v letu 1994 (*Le origini della cultura europea – rivelazioni della linguistica storica – in appendice: Il messaggio etrusco*, Leo S. Olschki Ed., Firenze, 1984 / 1994).

Njegovo izhodishche je mogoche razbrati zhe iz uvodnih besed:

»To delo zarisuje območje zhe v davnini velike kulturne enotnosti ljudstev evropske celine v sozhitju s sredozemskimi in ljudstvi Blizhnjega vzhoda. Z dedishchino starinskih, a she zhivih besed je zaznamovana pot kulturnega razvoja Evrope tako z genetskega stalishcha kakor na lingvistichnem polju, pri chemer ne vzdrzhi antiteza med indoevropskim in semitskim, saj se izkazhe, da so se t. i. **indoevropski elementi dokazljivo razvili iz semitshchine**, torej sumershchine.« – **Torej indoevropschina na neki nachin izhaja iz semitshchine...** Ter nadaljuje: »Te strani sem napisal v dezheli Galileia, kar naj bi z odkrito skromnostjo pomenilo, da streme vzpostaviti nov tok v znanosti, ponujajoch s strogostjo in veljavnostjo stroke sestavine in zakonitosti za preverjanje pojavov ... [op. L.V.: Semeranovo definicijo »indoevropski elementi dokazljivo razviti iz semitshchine, torej sumershchine« je treba razumeti tako, da je semitska akadshchina močno prepojena s sumershino.] Kot so Galilejeve besede pripovedovale zgodovino stvarstva z geometrijskimi liki, so dogajanja nashe zahodne civilizacije vrezana v bleshcheh zlogih, besedah in imenih, ki po tisochletjih kazhejo vechjo obstojnost in zanesljivost, kot jo ima trdi kamen ... Odkritje sumerske in akadse civilizacije ter njunih jezikov – v novejšem chasu pa se pridruzhuje she tista iz Eble, prezheta s sumero-paleokanansko omiko, – pa tisochletna navzočnost ljudstev semitske omike v Sredozemlju, obsezhne asirske naselbine v Kapadokiji in ob Chrnem morju vse od III. tisochletja pr.n.sht. ter jalovi poskusi, da bi za grshke in latinske besede nashli verodostojen izvor, vodijo k splošnemu sklepu, da so nashi jeziki, poimenovani *indoevropski* po romantichnem okusu, zgolj razvite oblike, zrasle iz krepkega mediteranskega debela ... Kaj v resnici pomenijo imena: Kelti, Germani, Belgi, Britanci, Balti? Kakshen je izvorni

pomen besed: Rim, Helada? Vzpon in uveljavitev historichne lingvistike nam daje oprijemljivo osnovo za nedolochljivi pojem "mediteranski", s katerim so doslej označevali izvore izrazov, ki se niso uokvirjali v t. i. indoevropski lingvistični sistem. Historichna lingvistika izhaja iz idioma najstarejših in najobsežnejših zapisov – akadshchine iz družine semitskih jezikov s sledovi sumerske podlage, ki segajo vse do sredine III. tisočletja pr.n.sht. ... Prastare vezi z nasho celino, ki so potekale vzdolh Donave in v loku zajemale prostor od Afrike do Irske, so neizbrisno vplivale na vsa evropska ljudstva. Imena ljudstev in ozemelj nashe celine lahko razpoznavamo s tistim davnim, akademskim besednim zakladom kot skupnim imenovalcem.

Tokovi teh starodavnih evropskih civilizacij se ujemajo z »jantarskimi potmi« in z evropskimi oskrbovališchi s kositrom in zhelezom. Herodot, oče zgodovine, navaja, da je rumeni jantar prihajal z Baltika vse do Egeja, staro izročilo ohranja spomin na trgovino s to dragoceno smolo; z otokov v Severnem morju so jo Germani dostavljali v Panonijo, od koder so jo Veneti spravljali do Jadrana. She danes nihche ne ve, od kod arabsko ime *ambar*, od kod italijansko *ambra* – jantar, cheprav v sumerskhini *ambar* pomeni mochvirje, poplavljenno zemljishche, v akadshchini pa dobi beseda obliko *appar*, kar naj bi kazalo na znachilnost jantarjevih nahajalishch. Tudi latinsko besedo za jantar *succinum* je mogoche izvajati iz akadshchine: *shiknum* – usedlina, sediment ...

Izročilo govori o germanskih rodovih, ki so prvich pridrli s Tevtoni in Kimbri z daljnega severa na evropski jug. In ko so se Rimljani pod vodstvom Marija spoprijeli z Ambroni kot predstrazho Tevtoncev, so bili v rimskih prvih vrstah Ligurci, ki so na sovražnikove bojne krike odgovorili z enakimi izrazi, saj so se spominjali lastnega davnega imena: *Ambroni*. Danes [na osnovi akadshchine] vemo, da je izvirni pomen te besede »mochvirsko ljudstvo« – kot najdemo po Italiji, Franciji hidronime: *Ambra*, *Ambre*, *Amber* itd., vse v pomenu *mochvirno ozemlje*.

Ta povzetek Semeranovih izhodishchnih misli naj nam bo ilustracija njegovega znanstvenega pristopa in metode. Semerano se kritichno loteva klasifikacij jezikov, za katere pravi, da so najpomembnejshe tri:

Prva je **morfoloshka**, ki jo je uvedel Friedrich Schlegel in izboljšal njegov brat August Wilhelm. Posnema t. i. »organske jezike« s fleksijo, ki daje »bogato in plodno bero«, vendar sufiksi, obravnavani locheno in posebej, kot da nimajo nikakrshnega pomena. To, da obstajajo »prazne besede«, je v nasprotju z organskostjo te teorije. Ali niso prazne le za nekatere lingviste, ki ne razumejo drugachnih povezav, se sprashuje Semerano.

Druga klasifikacija je **psiholoshka**, ta je mrtvorojeno dete, saj je spodletela obdelava enega izmed zhivih jezikov, ki jo je opravil njen najvnetejsi zagovornik F. N. Finck, zato jo je sam opustil.

Tretja ishche **genealoshke afinitete** na osnovi morfoloshkih (oblikovnih) in fonetskih (glasovnih) elementov, vendar je uspešna le v omejenem obsegu. Za shirše mozhnosti raziskav je treba dognati prvotni pomen stare besede, v kateri je zapechatena izvirna intuicija.

Jezikoslovci se lotevajo klasifikacij jezikov z napachno optiko. Kar je za indoevropske jezike predzgodovina, je za akadshchino, sumershchino in egipchanshchino dobro dokumentirana, pisana zgodovina.

Indoevropska paradigma

Ne presenechajo temu povsem nasprotni poskusi, podobni tistemu, ki se ga je lotil L. Heilmann (*Camito-semitico e indoeuropeo, teorie e orientamenti*, Zuffi Ed., Bologna, 1948), da bi tudi hamitsko-semitske jezike uvrstil med indoevropske. Ni ostal osamljen; na različne načine so mu sledili ali ga dopolnjevali drugi, kar se v določeni točki utegne pokrivati s tezo o skupnem – nostratičnem – prajeziku. Vendar bi bilo to prehitro in preveč poenostavljeno sklepanje, vsaj kar zadeva evolutivno spremljanje njihovega razvoja. Ne more nas zadovoljiti zgolj obstoj neke davne skupnosti ali celo njena enotnost, ne da bi jo pospremili še skozi čas do danšnjih dni. Zanima nas tudi, kaj se je dogajalo vmes, ne da bi pri tem oporekali morebitni primarni homogenosti, kot zaključuje Semerano, ki obravnava maloazijsko področje še posebej podrobno. Pri tem se drži nekaterih časovnih izhodishch, katerim se ne more izogniti noben historični sistem. Prvi naval t. i. Indoevropcev v Malo Azijo po prevladujočem mnenju postavlja v 25. st.pr.n.sht. (še natanchneje navaja: okoli 2450 pr.n.sht.), izogne pa se opredelitvi tega ljudstva, chesh "da bi jim dali neko ime, so se zatekli k Luvijcem (Luvī, Luviti)". Ti so v tesnem sorodu s Hetiti in njihovimi predhodniki, ki so se razširili po celotnem območju Likije, Panfilije in Kilikije. **Ni izključeno, da so prav oni razrushili Trojo II.** Če pa izhajamo iz toponimov na *-nd-* in *-ss-*, ki jih najdemo od Grčije do Male Azije in so jih pripisali Luvijcem, je treba nekaj reči o njihovem izvoru in razvoju, kajti mogoče je dokazati njihovo sorodnost z akadshchino. Pri tem Semerano opozarja na tezhave, ki jih je imel zhe znameniti jezikoslovec Paul Kretschmer konec 19. stoletja, ko je pripisoval predhelenskim ljudstvom posamezne grške besede, osebna imena in toponime, ker jih ni znal razloziti na indoevropski osnovi.

Zhe samo ime Luvī napotuje na akadski pojem *līnu* »ljudstvo, velika množica, tisoč« ter *lānu* »zbrati se, obkrožiti se« pa *lānutanu* »družina, služabništvo, sužnjik«, kar naj bi se prilikovalo na nemški *Leute* »ljud(je), ljud(stvo)«. Nastanili naj bi se na planoti Kapadokije v 20. st.pr.n.sht., v neposredni soseshchini Asircev. Toda njihovo zgodovinsko vlogo je treba osvetljevati v povezavi s Hetiti, o katerih imamo dovolj gradiva, ki nam more nakazati zanimive odnose. Zelo znachilna je Semeranova trditev (str. 92): »Najstarejša ljudstva, kot so Hurijci, Mitanijci, Hatijci, Ariji in Medijci, imajo imena, ki jih lahko razlozhimo le na osnovi sumershchine oziroma akadshchine. Filolog Hrozný (*Die Sprache der Hethiter*) pa je semantichno vrednost hetitskih besed določil na osnovi sozvochja z indoevropskimi besedami, vendar nekateri glotologi menijo, da pretezhni del hetiskega besednjaka ni indoevropski in bi ga bilo bolje uvrstiti v krog blizhnjevzhodnih jezikov, kamor sodi po svojih elementih, sorodnih s sumero-akadshchino, morfologija pa izhaja iz huritshchine.« Tu bi veljalo opozoriti, da gre za izredno stare jezike, ki niso vsi toliko znani, da bi lahko opravili zanesljive

primerjave, zanemariti pa tudi ne moremo dejstva, da so ti jeziki stoletja vplivali drug na drugega.

Nedvomno pa so za nas zanimive še naslednje primerjave, ki jih navaja Semerano (SEM I/str.94):

hetitsko: *nepish* – v slovanskih jezikih »nebo«; v grščini *nefos* »naliv, ploha« oz. figurativno tudi »truma, roj«; v lat. *nembo* »naliv, ploha«. Vendar je akadsko *nebum* »bleshech, svetleč, zharech, bliskav« ter *nibu* »vishina, elevacija«, medtem ko je akadsko: *nepish* »pish«, *napashu* »dihati, napihati«, *nappashu* »sapnik, oddušnik«;

hetitsko: *harsh* »kopati, brazdati, orati«, v akadshchini *harashu* »krushiti, kopati, brazdati, grebsti, zarezati« in *hararu* »jarek, jar(in), grapa, grob, jama, rov«;

hetitsko: *karsh* »odrezati, (od)krush(iti)«, v akadshchini *karasum* »(od)krhniti, (od)krushiti, odrezati, odshchipniti«;

hetitsko: *ashshushshami* »hlapec«, v akadshchini *ashshum* »konjar« ter aramejsko *shushannu* »suzhenj, sluzhabnik«;

hetitsko: *barkis* »belo, jarko«, v akadshchini *marku* »jarko, belo, svetleche, rumeno« itd. Zanimiv je tudi akadski izraz: *ruban* »vodja, princ, zhupan« (*rꜥb* = *ꜥb* kot pri Chehlih in *b* = *p* so pogoste jezikovne transformacije).

Poseben izziv predstavlja podatek, da naj bi **naziv »Hetiti« nadomestil njihovo prvotno ime »Nesi, Neshi«**, za katero najdemo vzporednice: *Nessus* – reka v Trakiji, Nish v Srbiji.

Sicer pa najdemo še druge primerjave, ki so pomembne za iskanje sledov davnih migracij: *Nesis, Nesidis* – otoček (izstopajoče visok) nasproti polotoka in mesta Miseno (lat. *Misenum*) v Kampaniji v Italiji, ime bi morda izhajalo iz indevr. oz lat. *nasus* »nos; rt; shtrlina«, če ne bi pomenilo v akadshchini: *neshu, nishu* »ljudje, ljudstvo; zhiveti, zdraviti; lev«; pa tudi *nishu, nishitu* »vishina, vzpetina, pridvignjenje«, kar Semerano spravlja v zvezo npr. s starima toponimoma:

– *Naissus, Nissa* »mesto Nish ob reki Nishavi v Srbiji«;

– *Nisaea* »mestece v Salaminskem zalivu«.

Z navajanjem teh primerjav v širšem evropskem prostoru bi Semerano rad ilustriral posamezne izpeljave.

Antichna Trakija je ležala na območju danashnje Bolgarije in (vzhodne) Srbije, zajemala je tudi *Pontus Euxinus*, to je danashnji Bospor s Carigradom, skozi Trakijo sta tekli reki *Nestos* – danashnja Struma in *Hebrus* – danashnja Marica, ki izvirata v Stari planini (gorovje Balkan) in se izlivata v Trashko morje, tj. severni del Egejskega morja. To je strateshko pomemben položaj, tod je mogoče zlahka prehajati iz Azije v Evropo. Nasproti Trakiji je v Mali Aziji ob Chrnem morju ležala Bitinija s Paflagonijo, ob egejski obali proti jugu Frigija ob Helespontu ali Frigya Minor, dalje Mizija, Lidija, Karija, Likija itd.

Toda teh imen ni na klasičnem hetitskem ozemlju. Kaj pa na njem zasledimo?

V delu *Le più antiche civiltà mediterranee – storia universale illustrata* (Frat. Fabbri Ed., Milano, 1970) (SOR na str. 12 in naprej) avtorji navajajo: »Na tako imenovanem "Napisu Annite", ki ga shtejejo za najstarejši dokument v hetitshchini in ima ime po *Anniti*, kralju Kussarja (ni določeno, kje je stalo to mesto), je pripoved o bojih, ki sta jih z očetom po imenu *Pithana* vodila proti mestom *Bursabanda, Salativara*,

Zalpuva, Hattusa (ali *Hattusha*) in *Nesa* (*Nesha, Nesha*) – vsa omenjajo tudi drugi asirski spisi. Očitno se je Annita chutil ogroženega od drugih hetitskih kraljestev (kot smo videli, je bilo vseh manjših držav, ki so kasneje tvorile imperij), zlasti pa s strani Hattuse (danes Boghazkoy), ki je obvladovalo trgovske poti. **Prav Nesi ali Neshi** (in ne Kaneshu – danashji Kiltepe, čeprav nekateri menijo, da gre za isto mesto) je **Annita namenil položaj bodoče prestolnice**, potem ko je razrushil Hattusho. S tem shtejejo Annito za zacetnika hetitske velike drzhave. Vendar ni videti, da bi se dinastija po njem zanesljivo nadaljevala, saj jo viri izvajajo shele od kralja Labarne, chigar ime spominja na "dvojno sekiro" (v grshchini *labrys*, che ni to spet ena od pogrchenih besed), antichni simbol kraljevskega položaja, kot ga poznamo tudi iz kretske-minojske civilizacije. (Po tej sekiri naj bi dobila ime tudi kraljeva palacha v Knososu – *labyrinthos* »labirint«.) Ko je Labarna mochno razshiril hetitsko drzhavo, je preneshel prestolnico iz Kussarja v Hattusho ter si nadel ime Hattusili I. (ok.1620 - 1590 pr.n.sht). O njem beremo na nekem napisu:

Nekoch so zhiveli kralj Labarna in njegovi sinovi, bratje ter sorodniki, povezani s krivo in porokami. Njegovo ozemlje je bilo majhno, vendar si je podredil pokrajine svojih sovrazhnikov, kamor koli se je odpravil na bojni pohod. Potolkel in unichil jih je ter razshiril meje svojega kraljestva do obal Chrnega in Sredozemskega morja. Vselej ko se je zmagovit vrnil iz bojev, so bili njegovi sinovi delezhni dela ozemlja ..., ki so mu vladali, in zhaven so sodila tudi velika mesta.«

V omenjeni knjigi (str. 10) she drzneje izvajajo izvor Hetitov:

»Novejshe raziskave omogochajo natanchnejsho opredelitev, da je bila hetitshchina v tesnejshem sorodu z zahodno skupino indoevropskih jezikov, to je s keltshchino, latinshchino, germanshchino in grshchino, in so zato Hetiti verjetno pripadali skupini, ki je v predzgodovini prishla iz Evrope [op. L.V.: naj opozorim, da tudi J. Makkay zagovarja to teorijo]. Mogoche je tudi, da se je hetitshchina hitro izgubila iz sploshne rabe ter so jo uporabljali skoraj izkljuchno kot knjizhni in religiozni jezik, morda podobno, kot se je dogajalo z latinshchino v srednjem veku ...; to hetitsko ljudstvo naj bi pridrla tja okoli leta 2100 pr.n.sht. in zavladalo pretezhnemu delu Male Azije za celo tisochletje.«

Osrednje hetitsko ozemlje je znotraj velikega loka reke Halis (danes Kizil Irmak), ki izvira na vzhodu maloazijskega polotoka pod Pontskim gorovjem; to se dviga tik nad obalo Chrnega morja, lahko bi rekli, da reki pri izvihu le sorazmerno malo manjka do obale, nekaj nad sto kilometrov zrachne chrte. Narava se je she dodatno poigrala, saj sta nedalech od izvira Halisa dve drugi reki z danashnjima imenoma Kelkit Cayi in Tuzanli Irmak, ki po razmeroma kratkem toku okoli 200 km skupaj stecheta v Chrno morje v isti zaliv s Halisom, ta pa medtem naredi velikanski ovinek skoraj tisoch kilometrov po vsej notranji Anatoliji. Sprva se Halis odmika od Chrnega morja proti jugozahodu, naredi obsezhen lok proti zahodu do velikega slanega jezera Tuz, se tam dokonchno obrne proti severu, da se izogne Slani pushchavi, in se zahodno od Ankare odlochi za severovzhodno meandrasto priblizhevanje Chrnemu morju. Podnebje je sredozemsko s poletnimi

in zimskimi temperaturami ter s kolichino padavin kot pri nas na Primorskem, saj rastejo celo pomaranče, in to omogoča dokaj ugodne življenjske razmere. Tam v vishini Ankare (*Angora*), le da na desnem bregu Halisa (toda nobeno od obeh mest ni tik ob tej reki), je stala Hattusha, medtem ko je mesto Kanesh ležalo precej južneje, na levem bregu Halisa (toda spet ne tik ob reki!), kjer se iz jugozahodnega toka preusmeri proti zahodu in slanemu jezeru Tuz. Spricho svoje relativno izpostavljene lege v bližini Asircev Kanesh ni bil najbolj primeren za prestolnico, zato so jo premestili v varnejše zavetje reke Halis.

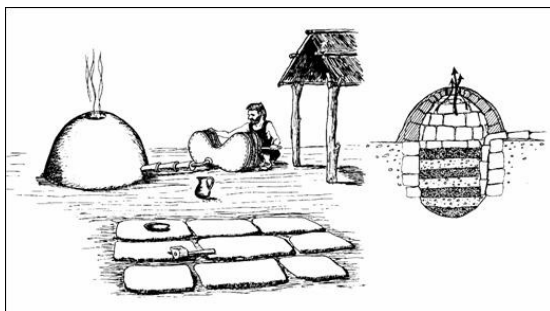
Kje pa je stala Nesa (Nesha)? Je morda to prvotno ime Hetitov?

Na zidovih egipčanskega templja v Karnaku je vklesana dolga poema, ki pripoveduje o spopadu med egipčansko vojsko pod vodstvom Ramzesa II. in ljudstvom, imenovanim Kheti. Reliefi nam z natančnostjo egipčanske umetnosti ponazarjajo sovražne vojake, od katerih imajo eni izrazite nosove (ime Nesi naj bi po mnenju nekaterih izhajal iz istega korena kot »nos, shtrlina«), ki so v podaljshani chrti poravnani z nizkim in nazaj potisnjenim chelom, drugi pa imajo izrazito pokončno chelo in majhne nosove. Od kod ta očitna različnost, prvi "levantinci" z Bližnjega vzhoda, Jutrovega, drugi izraziti Evropejci? Nedvomno je ta rasna pestrost odražala veliko vech, kot le neko trenutno vojno zaveznistvo, verjetno je izhajala iz etnične stvarnosti na tem območju. Najnovejše genetske raziskave potrjujejo te domneve kot dokaze davnih migracij in medetničnih odnosov. O tem smo že govorili na drugem mestu in v mojih prejšnjih knjigah. Skoraj gotovo Hetiti niso bili enovito ljudstvo in je zato toliko bolj umestno obravnavati okolishchine njihovega pojavljanja v zgodovini.

Sštevilne so zgodovinske raziskave, ki jih o indoevropsko-mediteranskem medsebojnem vplivanju opravljajo v različnih strokah in se v zadnjih desetletjih celo mnozhijo. Tudi Nina V. Pigulevska (1894 – 1970), asiriologinja, navaja v delu *Bližnji vzhod – Vizantija – Slavjane* (Izdat. nauk, Leningrad, 1976), da je preučevanje bližnjevzhodnih glinastih ploschic odprlo popolnoma nove možnosti spoznavanja naše davne preteklosti, saj je dokazano, da je zhe zdavnaj potekala intenzivna blagovna izmenjava med Anatolijo in Evropo vse do danashnje Francije, cheprav so nam na voljo le sorazmerno skromni ostanki od nadvse bogatega gradiva, ki je nastalo v davnih chasih. Renomirana *Zgodovina antike* z univerze v Cambridgeu (*The Cambridge Ancient History*, Vol. III, Part. I, Cambridge, 1985) z grenkobo ugotavlja (CAM str. 430), da se je ohranilo le tisto, kar je bilo na obstojnejših snoveh (kamen, glina), medtem ko so cele skladovnice napisov na svincu v kasnejših stoletjih kratko malo pretopili, da ne govorimo o zlatih in srebrnih ploschicah. Kar je bilo na kozhi, tkaninah, lesu in podobnem, pa je razpadlo. Toda arheoloshke najdbe, npr. bronasti cevasti obrochki, okrasje itd., kazhejo na najzgodnejše in zelo tesne stike Balkanskega polotoka s Trojo I (str. 64, 68) in drugimi maloazijskimi mesti, pri tem pa nikakor ne gre zgolj za pretok v eni smeri, kot smo omenjali zhe v prejšnjih poglavjih.

Velikokrat je v pogledih na zgodnje civilizacije omenjan bron, po katerem je dobilo ime celo zgodovinsko obdobje – bronasta doba. Toda prav v zvezi s Hetiti je odprto zhgoche vprasanje o metalurgiji zheleza, glede katerega se zmotno

misli, da je bilo nekako samoumevno odkrito v mehanichno pojmovanem razvojnem sosledju: kamena – bakrena – bronasta – zhelezna doba. V resnici so bile stvari drugachne. Che so v bakreni dobi obdelovali *naravni, samorodni baker* s pretezhno »kameno tehniko« (kladiva, s katerimi so oblikovali baker, so bila kamnita; sploh je she dolgo prevladovalo kamnito orodje in orozhje), je shele taljenje rud pravi zachetek »bronaste dobe«, ko so se razvile najrazlicnejshe tehnike obdelave, kovanja, taljenja itd.; s tem se je shirilo polje uporabe. Toda za zhelezo je bilo potrebno she precej vech; dognati je bilo treba nove postopke – za ojeklenitev. Samo zhelezo je mehko in skorajda neuporabno za delo, je pa bilo zhe davno znano in uporabljano za okrasne ali magichne predmete. Najstarejsi zhelezni predmeti, katerih verodostojnost je nesporna, so bili izdelani iz meteorskega zheleza; mednje sodijo preddinastichne kroglice iz el-Gerzaha v Egiptu, kepa iz Abidosa v chasu sheste dinastije, tenko rezilo, izdelano kot amulet, ki je mogoche iz chasov starega egiptovskega kraljestva; iz Biblosa imamo zhelezo, vdelano v zlat prstan (dokaz, da je bilo vrednejshe od zlata!), ki so ga nashli v kraljevem grobu; iz Mezopotamije so razpadli ostanki nedolochenega zheleznega predmeta v grobu iz al-Ubaida. Meteorsko zhelezo je na zemlji dokaj pogosto, za chloveka v davnini pa so bili zvezdni utrinki skrivnostno povezani z neskoncnostjo neba, na katerem naj bi zhiveli bogovi, zato so ostanki meteoritov vselej pritegovali domishljijo, ljudje so jih povezovali s skrivostnimi, nadzemeljskimi mochmi. V nasprotju s chistim meteorskim zhelezom, katerega obdelava je znana zhe v kameni dobi (!), pa je taljenje zhelezovih rud sila zapleten postopek, saj zahteva tudi pechi s povishano temperaturo. Nich chudnega, che so v praskupnostih iz metalurgov, topilcev, livarjev in kovachev naredili posebno vrsto ljudi, ki so povezani z neznanimi, magichnimi silami in se jih je treba ogibati, nekakshne družhbene izobchence, povezane z magijo, do katerih je treba gojiti strahospshovanje.



Topilnica zheleza, ki so ga v Anatoliji uporabljali zhe v 2. tisochletju pr.n.sht.

– vendar bolj v religiozni, ceremonialni in elitni funkciji (po Koshaku in Muhlyju).

Po nekaterih teorijah je mozžno, da se je pridobivanje umetnega zheleza zachelo v Egiptu; tam so pach nashli tudi zelo stare zhelezne predmete in dasi so bili izpodnebniki, se vsiljuje domneva, da se je na tej osnovi okrepilo zanimanje za zhelezo in eksperimentiranje z njim. K temu dodajajo she dejstvo, da se je to zachelo kot stranski proizvod pri chishchenju zlata; zlatonosni pesek iz Nubije je

vseboval vech kot 65% magnetita, zhelezove rude, in ga je razumljivo na izpiralnikih ostalo veliko skupaj z zlatimi zrci. Egipchani so to talili v loncih z reducirno atmosfero in na koncu postopka je na dnu ostalo tezhje tekoche zlato, nad njim z zhelezom bogata zhlindra, med obema pa plast testenega zheleza, ki se ga je dalo kovati. Zhelezni amuleti in vzorci orodja iz Tutankamonovega groba ter primerki zheleznega nakita od drugod potrjujejo tudi tak izvor. Vendar je na ta nachin pridobljenega zheleza lahko zelo malo, od tod tudi njegova dragocenost. Za kaj drugega je imelo she eno, odločilno pomanjkljivost – ni bilo trdo, kaljeno; očitno je bil bron veliko uporabnejši.

Kje se je pojavilo prvo uporabno zhelezo – jeklo?

Spricho zahtevne in zapletene tehnologije prevladuje (skoraj) splošno prepričanje, da je inovacija nastala na enem mestu in se od tam razshirila. Toda kje je bilo to zharishche, o tem so si mnenja dokaj razlichna. Eni menijo, da se je zachelo v centralni Evropi, na obmochju Hallstata, po katerem je dobilo ime obdobje starejshe zhelezne dobe. Tam so bila najbogatejsa nahajalishcha ploshchichastega zheleza, ki je najprimernejsha ruda za dolgotrajno poizkushanje zgodnjih kovinarjev; od tod naj bi se ta tehnika razshirila proti jugu in tudi v Malo Azijo. Nasprotniki te zamisli opozarjajo, da ni pravih arheoloshkih dokazov za tak razvoj dogodkov. Danes prevladuje klasično antichno izrochilo, po katerem je obdelovanje zheleza, kot si ga predstavljamo danes, to je »jekljenje« umetno pridobljenega zheleza, nastalo na obmochju hetitskega kraljestva v Mali Aziji, natanchneje, verjetno bolj vzhodno na armenskem ozemlju, in si je postopoma utrlo pot proti zahodu in severu Evrope. Armenija je obmochje juzhno od Kavkaza med Kaspijskim in Chrnim morjem (priblizhno za poldrugo Slovenijo velika, okoli 30.000 km², do 4000 m visoka planota), naseljeno zhe v predzgodovini, v 2. tisochletju pr.n.sht. razdeljeno na shtevilne drzhavice pretezhno s huritskim prebivalstvom; na koncu 9. st. pr.n.sht. je nastala suzhnjelastnishka drzhava Urartu, okoli 600 pr.n.sht. so jo zavzeli Medijci, nekaj desetletij zatem pa Perzijci, dokler je ni v 4. st. pr.n.sht. osvojil Aleksander Veliki, po katerem so jo prevzeli Selevkidi. Le kratko obdobje v 2. st. pr.n.sht. je bila samostojna, dokler ji niso 66 pr.n.sht. zavladali Rimljani, pa Perzijci itd. Zhe iz prve polovice 3. tisochletja pr.n.sht. so najzgodnejshi primerki umetnega zheleza iz anatolske rude v Mali Aziji, severni Mezopotamiji in Mariju; ti zadnji so bili seveda uvozheni, kakor so bili tudi kasnejshi, najdeni v Uru, severni Siriji, v Palestini (iz chasa 2100-1350 pr.n.sht.). Vendar je bilo to she vedno nekaljeno zhelezo, a pridobljeno v fuzhinah neposredno iz rud. Gobasto gmoto, ki je nastala pri taljenju, so ponovno razzharili in kovali toliko chasa, da so iz nje iztisnili shkajo; postopek, ki se je, sicer izpopolnjen in v manjshi meri, obdrzhal skoraj do danashnjih dni. Znachilnost takega zheleza je, da je le kovno, ni pa za ulivanje. Bron pa se odlichno lije, to pospeshi in poceni predelavo, medtem ko kovanje terja nenehno dogrevanje kovanca, poraba goriva je velika, a tudi ne gre brez dokajshnje spretnosti in napora kovacha. Tako zhelezo je mehko, hitro se skrha in rjavi – izdelek se ni mogel kosati z bronom. Zhelezne predmete je zato mogoche redkeje najti zhe zgodaj v bronasti dobi, ki je trajala vse dotlej, ko se je posrechilo njegovo »jekljenje«. Najbolj zgodnje omembe zheleza so v pismu iz Marija; opisuje

zhelezno zapestnico, pravo razkoshje za tisti chas, ki jo je namenil kralj iz Karkemisha dvorni dami; podobno je na glinasti tablici iz Alalaha, na kateri trdi kralj Ammitaku, da je od tistih, ki so se mu upirali, vzel vojni plen, med katerim je tudi shtiristo kosov (!) zheleznega orožja. Ker je chas njegovega vladanja okoli 1750 pr.n.sht., je datum neprichakovano zgodnji, ob domnevi, da je to orožje moralo biti iz jekla; zato nekateri menijo, da sploh ni shlo za pravo orožje, pach pa za vrsto posvečenih simbolov (kakor je bilo tudi kasneje najti zlat ali srebrn meč) v obliki bodal, vendar njihovo dokaj veliko shtevilo bolj govori v prid domnevi, da je to zhe bilo najbolj zgodnje jekleno orožje.

Tudi »ojeklenitveni« postopek naj bi odkrili na kavkashkem območju; to se ujema s klasičnim izročilom, da so bili prvi »jeklarji« Halibezhani, ki ga podpira še dejstvo, da so imeli Hetiti izredno dolgo nadzor nad trgovino z jeklom in so bili edino ljudstvo, od katerega so egipchanski faraoni mogli dobiti pichle kolichine te dragocene kovine. Hetitski monopol je dolgo obveljal za vzhodno Sredozemlje, cheprav je mogoče, da se je poznavanje nove tehnike zelo hitro razshirilo še kam drugam, npr. v srednjo Evropo (najbolj zgodnje zhelezne najdbe v severni Evropi, na Sjaellandu in Bornholmu, nekateri pripisujejo 14. st.pr.n.sht.) ter mogoče prek Balkana v Norikum. Nasploh pa postavljajo zachetek zhelezne dobe v Evropi ne kaj dosti pred 1200 pr.n.sht. V severni Indiji rigvedske himne vsebujejo podatek, da so zhe poznali zhelezo, *ajas*, kot kovno, raztezno, odporno in močno; tja je gotovo prishlo zhe pred letom 1000 pr.n.sht., vendar je trajalo petsto let, da se je uveljavilo na dravidskem trgu. Na Kitajskem so kakor drugod uporabljali zhelezo za nakit, v 4. st.pr.n.sht. tudi za orožje; takrat je bilo torej zhe uveljavljeno (ZGO I/2 str. 198-199).

Kemijsko je »ojeklenitev« naogljichenje, ogljik je tisti, ki daje zhelezu povsem drugachne mehanske lastnosti v kristalni strukturi. Kako je prishlo v sivi davnini do tega odkritja, ni povsem pojasnjeno, vendar pa med metalurshkimi strokovnjaki prevladuje mnenje, da se je to zgodilo chisto empirichno, s poskushanjem. Takratni kovachi »mehkega zheleza« so morali pogosto dogrevati polizdelek do zharechega stanja, ker se je med delom ohladilo; le tako so sploh mogli kovati. Ko so zhelezni kos vechkrat potiskali v zhareche lesno oglje, v sredo katerega so s puhalniki podpihovali zrak, pri tem pa temperatura ni bila previsoka, da bi oglje povsem zgorelo, se je povrshina zheleznega predmeta naogljichila in posledichno postala zelo trda, medtem ko je jedro ostalo zhilavo in gibko; to danes imenujemo povrshinsko naogljichenje ali cementacija. Che je predmet skoz in skoz ojeklenel, je postal krhek in se je ob udarcu razletel. Metalurgi opozarjajo na še eno možnost naogljichenja, a v tem primeru vse taline v talilniku hkrati; to se je zgodilo, ko je talilec z lesenim kolom chistil zhilindro s povrshine lonca in je les zgorel, ogljik pa je ostal v talini. Kasneje so to »taljenje z leseno palico« izboljšali in rudi namenoma primeshali svezhe nasekan les; ta nachin so imenovali »taljenje z zeleno vrbo«, uporabljali so ga tudi predrimski keltski zhelezarji v kentskem Wealdu. Ne presenecha, da so si v starih chasih izmishljali »bogove kovache«: Vulkana in Hefaista, Brahmana, Agnija pa Indro, Ea in Girruja, Lokija in Wielanda ...

Jeklo – zdaj temu zhe lahko tako rechemo, saj je izraz »zhelezna doba« ponesrečen prav zaradi neuporabnosti mehkega zheleza in bi bila primernejša oznaka »jeklena doba« – je bilo v določenem času še bolj donosno blago za prekupčevanje kakor zlato; njegovo ceno so dvigali s shpekulacijami, zadrževali so njegovo proizvodnjo in prodajo, da bi cena čim bolj narasla. Tako pishe hetitski vladar iz 13. st.pr.n.sht. drugemu kralju: »V moji "zapechateni hishi" [zakladnici] v Kidzu vadni trenutno ni prav nič dobrega zheleza. Zdaj je slab čas za njegovo pridelavo, vendar sem pisno ukazal, naj čimprej izdelajo dobro zhelezo. Doslej ga še niso skončali. Ko bodo opravili, ti ga bom poslal.« – Morda se je pri tem zlagal ali pa tudi ne, kajti postopek je bil tvegan in se »sharzha« ni vselej posrečila, zato se hetitski vladarji, ki so bili redni izvozniki, niso mogli zanesti, da jim bo »zhelezarna-jeklarna« pravočasno dostavila jeklo. Prav tako je verjetno v določenih trenutkih obveljal »strateshki embargo«, ko so omejevali prosto prodajo spricho vojne nevarnosti; po tem bi sklepali, da so v Anatoliji v resnici morda poznali jeklo zhe mnogo prej, kot pa se je »zhelezna doba« začela v drugih azijskih deželah. Kljub tem omejitvam in tajnosti postopkov je uporaba jekla naglo napredovala zhe v drugi polovici 13. st.pr.n.sht.; t. i. »ljudstva z morja«, ki so se pred letom 1194 pr.n.sht. zgrnila v Sirijo in Palestino, so zhe bila oborožena z novo kovino, in Filistejci so prav tako od svojega prvega nastopa uporabljali zhelezo ne zgolj za orožje, temveč tudi za poljedelsko orodje.

Ta nekoliko obširnejši opis prehoda iz bronaste v zhelezno dobo je bil potreben zaradi pomembne vloge Hetitov v tem procesu, še posebej pa zato, ker se spet pojavljata, kakor vse kazhe, Anatolija in Kavkaz kot prvi zharishchi novosti. Ob tem pa se ponovno odpira dilema, ali je bil prav v Armeniji, kjer so sicer prevladovali Huriti, tj. v vzhodnem delu Male Azije, začetek zhelezarstva; sicer pa je bilo tudi to območje del hetitskega imperija. Vrh tega so bili Hetiti izredno dolgo in globoko vpleteni v dogajanja v zvezi z zhelezom – obvladovali so promet z njim. Zato je umestno vprashati, ali so mar sploh od kod prishli, in če so, ali jih je pot vodila iznad Črnega morja v Anatolijo prek Kavkaza ali vzdolh Trakije in vzhodne Grčije chez Helespont. Kajti ne moremo kar tako ovreči domnev, da je bil Balkan bistveno vpet tudi v procese razvoja metalurgije, in če so Hetiti zhe od kod prishli v Anatolijo, ali so prinesli s seboj tudi spretnosti kovinarstva.

*

Smiselno in pomembno je na tem mestu vključiti znachilno in nadvse zanimivo razpravljanje v zvezi z etimologijo slovenskih izrazov za *zhelezo* in *jeklo*.

France Bezljaj razlaga: **jeklo**, »*chalybs*« [grshko]; v 16. st. *aklo*, kot pishe Sebastijan Krelj, kasneje *jeklu* (Megiser), narečno tudi *óklo* (v Ribnici), *aklò* (na Dolenjskem), izposojeno iz starovisokonemshkega *acchil*, *cocchil*, srednjevisokonemshko *eckel*, *ekkel*, bavarsko *Eckel* (tako menita Mikloshich in Striedter-Temps), to pa iz staroitalijanskega *acciaie*, latinsko *aciarium*. Naravnost iz romanskih oblik je izposojeno slovensko *ocel* (tudi *cev* in *celin*). Dvojne oblike *óklo* : *jeklo* so potegnile za seboj tudi domache *okèl* »zob, chekan«, poleg *kel* in praslovansko **kelb* (gl. klati) *jekel*, *jekelj*, *jeklec* »zob pri statvah«. Enako razmerje je med *oklén* »zrnat, kompakten« : *klén* : *jeklén*. Po Mikloshichu spada to k *jeklo*, vendar je lahko domache iz osnove *kliti*, *kal*. Tako Bezljaj; podobno meni Marko Snoj, ki napotuje tudi na *klen*.

Osebnostno mislim, ob vsem sposhtovanju do velikih jezikoslovcev, da se motijo. Gre za zelo bogato in pomensko razlagalno, ekspresivno besedno družino.

Prvo: grška beseda za jeklo (kot navaja tudi Bezljaj) je *chalybs*, ki ima še naslednje oblike (gl. F. Bradach): *chalybis* ter *chalybeius*, *chalybinus* »jeklen«; Campanini-Carboni navajata: *chalybs*, *chalybs* »acciaio; jeklo«; *Chalybes* »Kalibi – ljudstvo s Ponta ob Črnem morju, so sloveli po umetnosti obdelave zheleza in jekla«. Torej so Grki privzeli ime za jeklo po etniku črnomorskih zhelezarjev. Toda od kod staroitalijansko *acciai*, latinsko *aciarium*? Izraz je poznolatinski (!): *aciariu(m)* iz *acies* »ostrina, bridkost, igla sablje« iz indoevropskega **akē* »konichast, iglast, osat<ost«, od koder tudi italijansko *ago* (na jugu: *aco*), latinsko *acus* »igla«, ter *acido* »kisel, jedek, oster (okus)«. Tuji etimologi krchevito ishchejo kakršno koli reshitev, ki bi dishala po njihovo. Ampak M. Snoj razloži: *igla*, starocerkvenoslovansko *igbla*, enako ali podobno v drugih slovanskih jezikih, praslovansko **jǫgbla*, staroprusko *ayculo*, grško *aikloi* ipd., iz indoevropskega **(a)igulab*, **aik*, **aig* »kopje, zadeti z ostrim orozhjem«; nedvomno je shele jeklo omogochilo izdelovati resnično ostra rezila. Mar bi Slovani čakali Nemce, da bi nam kot kurirji prenashali izraz Latincev za nekaj, kar je bilo tisočletja pred njimi zhe na Balkanu in v Mali Aziji, che so bili sami najblizhje tamkajšnjim zharishchem kovinarstva?

Zato nam vzame sapo, ko vidimo, kako ozkogrudno in sramezhljivo se obnashajo nashi ugledni jezikoslovci, kadar gre za uveljavljanje slovenskih ali slovanskih izrazov v tujih jezikih, seveda zato, ker **»tam ne smejo biti«** glede na uveljavljeno zgodovinsko paradigmo, da smo se priselili nekje v srednjem veku iz nekega zakotja na vzhodu, in ko pri Francetu Bezlaju (ESSJ) preberemo: *chel* »jeklen«, tudi *chelo* »kleno zrnje«, izvedenke *cheloba*, *chelost* »klenost zrnja« poleg *ocelno zrnje* in *jekleno zrnje*, *kleno zrnje* [op. L.V.: prim. *chelike* »jeklo«]. Bezljaj pravi, da prva oblika *chel* kazhe nedvomno na staroromansko **aciale* »jeklo« (gl. *ocel* in *celin*); najblizhje slovenskemu je retoromansko *acheb*, slovensko jeklo je izposojeno iz istega vira prek starovisokonemshkega *ecchil*, vendar se zdi, da je v slovenshchini nastopilo meshanje med domachim *klen*, *oklen* in praslovanskim **kēlb* (*kliiti*) in *jeklen*, *oceln* iz **aciale*. Ali lahko razumemo tako Bezlajevu vratolomnost? Po ovinku prek Nemcev, seveda, ker so bolj kulturni in so nam, Slovanom, razlozhili, kaj pomeni tista romanska ali celo retoromanska (kamor spada tudi Valcamonica) beseda, smo si izposodili romansko izposojenko, za katero niti sami etimologi ne vedo, od kod je prishla, ali pa ji ishchejo nekakshne za lase privlechene razlage, obenem pa imamo zhe praslovanske besede, ki so smiselno veliko bolj primerne za lochevanje trdega jekla od mehkega zheleza.

Toda she pomembnejshe je naslednje: kot smo videli, je najprimitivnejsha »jeklenitev« zheleza nastala (morda) nakljuchno tako, da so prvotni kovachi opazili spremembo lastnosti med kovanjem. Marko Snoj razlaga: *klepati*, *klepljem*, *klepar*, *kleparstvo*, *poklepati* »udarjati po kovini, plochevini«, rusko *klepatʹ* »spajati plochevinaste dele z zakovicami«; tudi »prati perilo (z udarjanjem ob perilnik)«, cheshko *klepat* »klati, biti«, praslovansko **klepati* »tolchi, biti«, morda tudi »klati«. Verjetno je to imitativna beseda, tvorjena iz onomatopeje **klep* (**klop*, **klap*), ki posnema zvoke, nastale ob trku dveh trdih, navadno kovinskih predmetov; gl. tudi: *klepati*, *kleniti*, *klop*, *klepet*, *klopot*, *klapati*.

Poleg tega je še eno geslo: **-klepati**, samo v sestavi *naklepati*, *naklep*, *oklepati*, *oklep*, *oklepaj*, *priklepati*, *sklepati*, *sklep*, *vklepati*, *zaklepati*, *zaklep*, *zaklepaj*, to je nastalo iz **-klepati*, osnove za tvorbo sekundarnih nedovršnikov iz predponskih nosniških glagolov **-kle(p)noti*, npr. *odkleniti*, *zakleniti*, *skleniti*; pogledati je treba še *-kleniti*, *klepati*, *-klopiti*, *klepet*, *klopot*, *sklep*, *oklep*, in primerjati še s *kovarstvo*.

In končno je tu: **-kleniti**, samo v sestavi *nakleniti*, *odkleniti*, *okleniti*, *prikleniti*, *razkleniti*, *skleniti*, *vkleniti*, *zakleniti*. Enako je starocerkvenoslovansko *zaklenoti*, praslovansko ali slovansko **kle(p)noti* kohativ (zachetni glagol) od **klepati*; prvotno **zakle(p)noti* je tako moralo pomeniti **»postaviti, poriniti kos lesa ali kovine zadaj«*. Tu se ponovno srečamo z nadvse pomembnim primitivnim postopkom izdelave jekla, ko so v raztaljeno zhelezo porivali lesene palice, kole – brez tega ni bilo jekla.

Zelo zgovorna je tudi beseda: **klin**, *klina*, *klinec*, *klinček*, *klinast*, *vkliniti se*, *zakliniti*, starocerkvenoslovansko *klinъ* »zaponka«, hrvashko in srbsko *klin* »klin«, rusko *klin*, cheshko *klin*, praslovansko *klinъ*, sorodno s praslovanskim **kolti* »klati« in izpeljano iz indoevropskega korena **kelh* »tolchi, lomiti, klati, kovati«. She enkrat nam to izrecno kazhe na prastaro tehnologijo pridobivanja jekla iz gobastega zheleza (in tudi tega samega) s kovanjem.

In: **kovati**, *kujem*, *kovach*, *kovachnica*, *kovachija* itd., starocerkvenoslovansko *kovati*, podobno v drugih slovanskih jezikih, praslovansko **kovati*, sedanjik **kujo*, je enako ali sorodno z litavskim *kauti*, sedanjik *kauju* »tolchi, kovati«, indoevropska baza **kaub*, **kaub* »tolchi, cepiti«; glej tudi *kovina*, *kovarstvo*, *podkev*, *kij*, *kavsati*.

Poleg tega je za *jeklo* še nadvse pomemben postopek: **kaliti**, *kaljenje*, »razbeljeno jeklo hitro hladiti v vodi ali olju, praslovansko **kaliti* iz osnove **kalъ* »blato, motna tekochina«, **»potopiti (zhareche zhelezo) v blato«*; ko je kovach imel ob sebi tudi vedro vode za ohlajanje dokončanega odkovka, je schasoma ta postala umazana, motna, polna shkaje in drugih ostankov, skratka brozga, blato. Seveda je schasoma sledilo spoznanje, da s pomakanjem v to blato zhelezo otrdi – che ga je kovach »oblatil=kalik«, so se mu izboljšshale lastnosti. Sicer pa metalurgi zelo dobro vedo, da je kaljenje v chisti vodi zgolj izjemen postopek, saj pri hitrem ohlajanju v vodi lahko kaljenec pochi, zato obstaja vrsta hladilnih meshanic, s katerimi dosežejo ravno pravshnjo hitrost kaljenja. Znana je legenda o slovitih sabljah damashchankah, ki dobijo svoje izredne lastnosti samo tako, da kovach sabljo v konchnem postopku zharecho potisne v chloveshko telo, za kar naj bi prishli prav ujetniki, obsojenci na smrt ipd. To se smiselno ujema she z enim geslom: **kal* »trd«, praslovansko **kalъ* »kal, klica«, **»tisto, kar se pretolche iz zrna, prebode skozi zemljo«*, sorodno z litavskim *kulti* »mlatiti, tolchi«, indoevropska baza **kelh* »tolchi« (iz iste osnove: *klica*, *kliti*, *okel*, *klin*, *skeleti*, *klati*).

Ne razumem, zakaj bi moralo v slovenshchini nastopiti meshanje med domachim *klen*, *oklen*, praslovanskim **kelb* (*kliti*) ter *jeklen*, ki pa je iz latinskega *oceln* iz **aciale*, che povsem zadostuje slovanska smiselno neoporečna osnova.

Na zhalost na tem mestu ni prostora za she obshirnejsho utemeljitev, ki bi podrobno in bolj izchrpno dokazala, da so etimologi ochitno spregledali najtesnejsho povezanost najbolj prvotnih tehnologij pridobivanja zheleza in jekla z njuno obdelavo; da je bilo namrech treba gobasto zhelezo – prvo stopnjo v postopku – temeljito prekovati, tako so iztisnili nechistoche,

shkajo, da je nastalo kolikor toliko chisto, uporabno zhelezo, kasneje pa se je iz tega postopka razvilo »jeklenenje«, naogljichenje zheleza; ustvarjeno je bilo jeklo, kot zhe recheno, na dva nachina: s kovanjem se je zhelezo v oglju na ognjishchu naogljichilo ali pa se je naogljichilo, ko so v zhelezno talino potiskali lesene palice – t. i. »palichno zhelezo=jeklo«. Osnove za slovenski izraz »jeklo« zato ni treba na silo iskati po tujih logih, saj je dovolj utemeljitev za njegova slovenska izhodishcha, ki smiselno izhajajo iz teh najstarejših zhelezarskih postopkov.

Podobno je z izrazom za: **zhelezo**, *zhelezje*, *zhelezen* itd.; starocerkvenoslovansko *zhelezŏ*, enako v ostalih slovanskih jezikih, praslovansko **zhelezŏ*, sorodno z litavskim *geležis*, letonskim *dzelzs*, staropruskim *gelso* in morda z grshkim *kbalkos*, ki pa je »bron«. Etimologa France Bezljaj in Marko Snoj pravita, da beseda ni zadovoljivo pojasnjena, domnevno je izposojena iz nekega starega vzhodnega jezika, vendar predloga ni znana (SNO).

Spet moram ugotoviti, da so etimologi prehitro zaključili z izmuzljivo formulacijo »domnevno je izposojena iz nekega starega vzhodnega jezika, vendar predloga ni znana«, ki ne pove prav nichesar. Pa pogledimo, ali je mogoče najti kakšno razlago na slovanski osnovi. Zhelezove rude, ki jih je uporabljal prvi metalurg, so bili zhelezovi oksidi: *limonit* – rjavi zhelezovec (grshko *leimon* »travnik, pashnik« ali *limon* »blato, naplavljen zemlja«), rjave, rumene, okraسته barve; *hematit* – rdechi zhelezovec (grshko *haimo*, *haima* »kri«), zraven cenjen kot poldrag kamen, tudi jeklenosive barve. Nasploh so zhelezove spojine zelo pisanih barv od rumene, rdeche, rjave do npr. zhelezovih sulfatov, kot je zelena galica, v naravi *melanterit* (grshko *melano* »temen«), sulfidi, karbonati itd. Če na barvni osnovi poishchemo etimoloshko razlago najdemo:

zholch, starocerkvenoslovansko *zholchŭ*, hrvaško in srbsko *zbuch*, rusko *zbelchŭ*, cheshko *zbluch*, praslovansko **zholchŭ*, sorodno z letonskim *zbults*, *zbulks*, litavsko s premetom *tulzhis*, iz indoevropskega **ghelh*, oznaka za svetle barvne odtenke, zlasti rumeno in zeleno; odtod *zholna*, *zholt*, *zhelva*, *zel*, *zelen*, *zlat* – pri zadnjem naj bi se iz imena za barvo razvil tudi izraz za kovino »zlato«, zelo pomembno tudi za zhelezo (spomnimo se: »ni vse zlato, kar se sveti«), ko je bil zhelezov krshec, pirit, zamenjan za zlato. Torej: **zholt** »rumen«, cerkvenoslovansko *zholtsŭ*, hrvaško in srbsko *zbut*, praslovansko *zholtsŭ*, litavsko *geltas*, letishko *dzelts*, iz indoevropskega korena **ghelh*.

Še prav posebno zanimiv za nashe razmishljanje je zelo razširjeni zhelezov oksid *magnetit* (chrne barve, spada med spinele – latinsko *spina* »zhelo, trn, bodica, igla«, zaradi znachilne oblike kristalov – kovinske okside dveh kovin), ki je kot drag kamen priljubljen za game in drugo okrasje. Prav znachilnost te zelo pogoste zhelezove rude, da kristalizira v obliki *zhel*, nam daje eno od izhodishch za etimologijo zheleza na naslednji osnovi:

zhelo, starocerkvenoslovansko *zhelo*, rusko *zhalo*, poljsko *zbadlo*, praslovansko **zhedlo*, se je razvilo iz **geltlo*, kar je ime orodja h glagolu, ki je znan v litovshchini *gelti* »bosti, boleti«, letonsko *dzelt* »bosti, zhgati, gristi«, staroprusko *gallintwei* »umoriti«, iz indoevropske baze **ghelh* »bosti, zbadati«. Praslovanska beseda je prvotno pomenila *»sredstvo za zbadanje, bodalo«. Izpad prvega -l- pri **geltlo*

zasledimo v praslovanskem **zhalo*, **zhalb* in tudi v slovenskem *zhalac* »zhelo«. Dodatna možnost je, da je praslovansko **zbedlo* enako z litavskim *ginklas* »orozhje, sulica« in sorodno z glagolom, ki se ohranja v litavskem *ginti* »gnati, giniti, braniti«, praslovansko **zheti* »sekati, tolchi« (SNO). Kot vidimo, so tu vech kot očitna smiselna izhodishcha, ki spet nakazujejo zhelasto obliko magnetitne rude, zraven pa je to, kar je she posebej pomembno, hkratna, podvojena potrditev v pomenu »sekati, tolchi«, ki kazhe na tehnoloski postopek pridobivanja zheleza, pa tudi na njegovo najpomembnejsho uporabo pri delu in v spopadih.

*

Je prishlo bronastodobno fuzhinarstvo iz Anatolije v Evropo ali obratno?

Leonard Woolley in drugi zagovarjajo njegov anatolski izvor in celo to, da je doseglo Evropo sicer do neke mere prek Kavkaza in chez ruske stepe (!) po zhe utrjeni trgovski poti skozi Trojo in naprej po dolini Donave (ZGO I/2 str. 208). Po tem mnenju naj bi se nekako sredi 3. tisočletja pr.n.sht. v srednji Evropi zachela bronasta doba (najprej na Cheshkem, kar je seveda zhe globlje na celini), a je imela bakrovo in kositrno rudo; na območju Cheshke in Madzharske se je razvila »evropska shola«, ki je kmalu zajela ves severni del celine in Britanske otoke, kjer je prav tako najti tako baker kakor cin. Po slednji so to tehnologijo izdelave brona razshirjali potujochi kovachi, ki so se udingali zdaj enemu, zdaj drugemu krajevnemu poglavarju, ki je ednimi imel možnost od njih kaj kupiti, ostalo – poleg vsega she redko – prebivalstvo, ni imelo kupne mochi, zanje je bil bron predrag in so she naprej uporabljali kamnito orodje. Zato kazhe zgodnja bronasta doba v Evropi tako presenetljivo enolichnost; znameniti zgodovinar Childe je podal naslednjo oceno: »Redna trgovina s kovinami je povezovala vso srednjo Evropo od gornje Italije do gorovja Harz in od Visle do Rena v en sam gospodarski sistem«. – Pri tej »selitveni teoriji kovachev« se oslanja na primerjavo s chudno usodo skrivnostnega ljudstva, ki so ga arheologi poimenovali »ogrlicharji«. V Ugaritu na severni sirski obali so nashli grobove ljudi, ki so tam zhiveli okrog 2000 pr.n.sht., a vse kazhe, da niso bili tamkajshnji domorodci, saj so kmalu izginili ter niso pustili za seboj nobenega drugega sledu kot to, kar jih lochuje od drugih: nosili so bronaste ogrlice, dolge igle z gomoljastimi glavicami in prevrtanimi drzhaji ter chudne prstane, ki so morda obrochki za lase, izdelani iz vibasto zvite bronaste zhice; imeli so bodala s trikotnimi rezili in z rochaji, ki imajo na koncu obliko polmeseca, nadalje osti z vdolbino za kopja in sekire s preluknjanimi rezili. V chasu, ko so se ti ljudje mudili v Ugaritu, se je tam neprichakovano in mochno razvilo obdelovanje brona. Natanko isto ljudstvo se v istem chasu pojavi v Biblosu, bolj na jugu, kjer prav tako na razlicnih mestih obdelujejo bron, kot dokazujejo najdbe shtevilnih votivnih vrchev, ki so polni nedokonchanih odlitkov enakih znachilnih okraskov in orozhja; prav lahko je mogoche – che gre za votivne zaklade –, da so to bili darovi fuzhinarjev, ki so v blizhnjih kesruanskih gorah izkorishchali lezhishcha s cinom pomeshane bakrove rude. Ni pa izkljucheno, da so najdbe v bistvu odpadki brona, polomljeno orozhje in orodje ipd. za reciklazho, ker pa je imela surovina dokajshnjo vrednost, so jo skrbno shranjevali, morda celo na skritih krajih ali pod strazho. Tako v Biblosu kot v Ugaritu dokazi vzbujaajo pomisel, da je bilo bivanje teh ljudi, ne glede na to,

kdo so pravzaprav bili, v teh krajih samo zachasno. Natanko enake ogrlice in igle, vibaste obrochke in bodala je obichajno najti na Cheshkem in Madzharskem; grobovi s prav takimi predmeti se pojavljajo she na Bavarskem, Württemberskem, v Badnu, Shvici in Alzaciji; »ciganom« podobni potujochi kovachi so hodili vsepovsod in izdelovali ter prodajali predmete po utrjenih vzorcih, le vchasih so se prilagodili okusu narochnika. Le del arheologov meni, da je v tem bronastodobnem chasu Evropa zaostajala tako po umetnishki plati kot po tehniki obdelave, shele v zhelezni dobi naj bi dala svoj polnovredni prispevek, medtem ko njihovi nasprotniki trde, da je morda prav nasprotno res.

Vendar ta »ogrlicharska« hipoteza odpira vech vprashanj, kakor ji uspe nanje odgovoriti; med temi je tudi to, ali smemo govoriti o Evropi nasploh, bolj natanchno bi bilo opredeliti, ali je s tem mishljena severna in zahodna Evropa, medtem ko je bilo celotno karpatsko-balkansko in chnomorsko obmochje v povsem drugachni, naprednejshi vlogi. Hkrati pa pripoved o neznanem, izginulem (?) »ogrlicharskem ljudstvu«, o nekakshnih specifichnih nomadih, o ljudstvu potujochih mojstrov-kovachev, umetnikov ali (po danashnjem gledanju) »gostujoche inteligence«, ilustrira moderne teorije, da ni bilo mnozhichnih selitev ljudstev, kakor se obichajno govori, marvech je shlo za shirjenje kulturnih vplivov ter, drugotno in v manjsi meri, za relativno neshtevilne skupine (metalurgov, vojakov, poljedelcev ipd.), ki so se premikale znotraj velikih, stabilnih etnichnih skupnosti ter ponujale svoje storitve, vchasih je seveda prishlo tudi do spopadov manjsih ali vechjih razsezhnosti. Kakor je »ogrlicharsko ljudstvo« prishlo in odshlo ter je za njim ostalo le malo, skoraj nich sledov, je bilo she v mnogih drugih primerih. Ljudstva, ki so stalno zhivela, zakoreninjena na dolochem prostoru, so se ohranila tisochetja dolgo – to je teorija kontinuitete. Jasno, da so tudi ti ljudje spreminjali svojo druzhbeno organizacijo, kulturo, tehnologijo in ne nazadnje je tudi jezik evoluiral, ampak v bistvu so ostajala na svojem mestu; v posameznih obdobjih je vechja ali manjsa skupina prishlekov pospeshila spremembe, praviloma pa nikakor ni shlo za masovna preseljevanja celih narodov.

*

Che se vrnemo k Hetitom: ti so bili »gospodarji zheleza« in Troja je bila njihova pomembna točka za izvoz na zahod, ta pot je bila uveljavljena zhe najmanj iz bronastodobnih chasov, ko je tudi od tam prihajalo blago druge vrste; spomnimo se na »jantarsko pot«. Naravno je, da so tudi drugachna mnenja; tako J. G. Macqueen meni, da je zgreseno Hetitom pripisovati moch in dominanten polozhaj v Anatoliji le na podlagi monopolnega obvladovanju »skrivnega orozhja, imenovanega zhelezo« (MAC str. 52), cheprav to sklepanje izhaja iz interpretacije dopisovanja med sosednjimi vladarji (MAC 164). Res pa se pri Hetitih pojavi zhelezno orozhje zhe zgodaj, ob koncu imepriialnega obdobja, ko je med drugim najti tudi zhelezne ploschice za oklepne srajce ipd. Vsekakor je očitno, da sta narashchajocha proizvodnja in uporaba zheleza okoli 1200 pr.n.sht. chedalje bolj mikali sosedo, da so vdiral na hetitsko ozemlje (MAC 154), to pa potrjuje, da so bili Hetiti nedvomno med odlochilnimi dejavniki na podrochju prometa z zhelezom.

Jaka Jarc

SANJE O KRIZHU – (DREAM OF THE ROOD)

II

Problemi prevajanja anglosashke poezije; njen simbolni jezik in staroangleshki pogled na krshchanstvo

Preden se spustim v interpretacijo nekaterih delov pesmi *Sanje o krizhu*, bi rad na kratko predstavil osnove anglosashke pesniskih obrti. Zelo pomembno je vedeti, da so bile pesmi pri Anglosasih namenjene recitiranju, morda celo petju, in da je njihov zapis drugotnega pomena. O tem pricha tudi najbolj znana anglosashka pesnitev *Beowulf*, kjer se protagonisti med seboj merijo v kovanju verzov. Te verze si izmishljujejo sproti in iz glave, saj je prav to merilo njihove obrti. Zgodbo, ki jo pripovedujejo, včasih tudi ob spremljavi inshtrumentov, morajo skovati tako, da obchinstvo tudi za trenutek ne izgubi zanimanja. Na prvi pogled se zdi to chisto preprosto, vendar pa je bil pri tem pomembno merilo za pesnisko obrt tistega chasa tako imenovani aliteracijski verz. Zdi se, da so se rim, ki jih danes poznamo kot glavno pojavno obliko nizanja verzov, celo izogibali, kot bi zhalile njihov chut za estetiko. Seveda pa ne gre prichakovati aliteracije enakomerno in povsod. Na trenutke jo je pravzaprav zelo težko razbrati. Toliko bolj, ker so zapisi, ki so nam ostali iz tistega chasa, prilagojeni tedanjemu materialnemu stanju, se pravi ceni papirja, chrnila in kopistov. Pesmi so bile fizichno zapisovane kot proza, od margine do margine. Deliti pesem na verze in kitice bi se zdelo zapisovalcem tistega chasa naravnost luksuzno razmetavanje s prostorom. Danashnji poznavalci zgodnje srednjeveshke poetike so se zedinili, da ob prepisovanju take pesnitve velja uposhtevati smernice, da se verzi zapisujejo v dveh polverzih na vrstico, na primer:

78

*Nū ðu miht gebyran, hæleð min se leofa,
þat ic bealwara weorc gebiden hæbbe'*

78

*'Sedaj lahko she vedno chujesh o mojem chasu, chislani junak,
da sem dozhivel rok zlochincev delo'*

Shtevilka zgoraj nam pove, za katero vrstico gre. V navadi je oznachevati vsako peto ali pa vsaj vsako deseto vrstico ter zachetno in zakljuchno vrstico na strani. S tako sistematiko stopi v vidno polje tudi aliteracijski verz.

Praviloma, nikakor pa ne vedno, prvi polverz nastavi aliteracijo dveh poudarjenih glasov, navadno soglasnikov, drugi polverz pa v svojem poudarjenem zakljuchku ta soglasnik she enkrat ponovi. Nalashch pa sem izbral primer, ki je nekoliko poseben, saj pri prevajanju pesniskih oblik ne gre nichesar zavrechi kot nakljuchnost. V originalnem anglosashkem jeziku je v ekspoziciji prvega polverza nastavljen **h**

kot aliterirani poudarjeni soglasnik, v vrstici 79 pa velja enako za glas **b** (ge je predpona, ki določa chas; tako so besedi *gehyran* in *gebiden* avtorji in bralci doživljali kot *hyran* in *biden*, predpono *ge-* pa preprosto zanemarili – nekako tako, kot če bi v slovenshchini npr. aliterirali glas **s** v besedni zvezi *prisopihal je svat*). Pri zgoraj navedenem primeru je v zaključni besedi *haebbe* močno poudarjen seveda **b**, kar bi tudi pričakovali, vendar pa je povsem mogoče, da je tudi glas **h** v isti besedi namerna aliteracija zgornjih polverzov. Glede na to, da so tedanji umetniki prepletanja besed cenili dolge neprekinjene pripovedi in da niso imeli v mislih pre-vajanja teh pesmi v druge jezike, ne moremo biti nikoli prepričani o tem, kaj je naključno in kaj namerno, vendar sem kljub temu sklenil pri prevodu upoštevati vsako morebitno obrtno zanko, da bi to poezijo chim bolj približhal slovenskemu bralstvu.

Ker pa so chasi vseeno precej drugačni, kot so bili pred 1300 leti, sem sklenil glede na pomen ustvariti nekakšne skupke verzov, ki jim pogojno lahko rečemo kitice, čeprav bi se takratnim zapisovalcem to zdelo nesmiselno, saj je s tem prekinjena pripoved. »Jara kacha«, ki jo lahko v vizualni obliki opazimo tudi v likovnem ornamentu, tako znachilnem za anglosashke kipe, grobnice in druge spomenike, pach ne sme biti prekinjena, da o potratnosti pri chrnilu in papirju sploh ne govorimo. Danes smo vajeni kratkih petsekundnih reklamnih spotov, nasha zavest pa ne more zaobjeti pesnitve kot celote, temveč si zelo radi pomagamo s presledki, ločili in seveda z ločenimi pripovednimi enotami, ki iz njih sledijo (verzi, stavki, sestavki ...). Mislim, da mi je pri prevodu pesmi *Sanje o krizhu* uspelo ujeti nekakšen kompromis.

Da so si pesniki lahko take »jarekachje«¹ pripovedi izmishljevali na samem kraju, so si pomagali z nekaterimi stalnimi frazami, ki jih je zaslediti v enaki obliki v različnih pesmih. Ker so te stalne skovanke zhe stale v aliteracijskem verzu, jim je to precej olajšalo delo, nam pa nudi nove možnosti za iskanje pomenov, kot so jih razumeli sami avtorji v svojem chasu.

Vehji problem pri vsakem prevajanju pa predstavljajo besede, ki nosijo vech pomenov hkrati. V slovenshchini npr. beseda *naglas*, ki hkrati pomeni poudarjanje glasu v besedi in zaznamovani nachin govora tujcev. V anglosashkem jeziku je taka beseda *beam*, ki pomeni steber, podporni steber, tudi zharek in svetlobni signal, v prevedeni pesmi pa metaforično – Kristusov krizh, kot svetilnik in podporni steber stvarstva na nebu ter zharek z neba (v Svetem pismu simbol svetega duha). V pesmi je zelo pomembno, da bralec to besedo razume hkrati v vseh navedenih pomenih, she zlasti na zachetku, ko se krizh pojavi kot steber stvarstva na nebu in se svetlika, obenem pa celotna pesem ves chas daje krizhu pomen znanilca, znamenja, ki naj bi sluzhilo kot oporna točka na obzorju vsem, ki ishchejo svojo pravo pot.

Nekako sem povzel glavne posebnosti te pesnishke oblike in njenega prevajanja v moderno slovenshchino. To sem storil zato, da bi bolje predstavil občutje chasa, v katerem je pesem nastala. Toda za razumevanje pesmi ni nepomembno niti poznavanje ozadja njenega nastanka in kulturne specifichnosti izvirnega prostora. Nekaj o tem sem napisal zhe v chlanku v prejšnji shtevilki, a mislim, da je potrebno razchistiti she nekatere podrobnosti.

Prvi del pesmi je bil vklesan v kamniti krizh, ki so ga v devetnajstem stoletju izkopali v Ruthwellu na Shkotskem, v cerkvici, zgrajeni okrog tega izjemnega kamnitega spomenika. Kot je bila navada, je bil tekst v anglosashki vernakulari vklesan v anglosashkih runah. V latinici so bili vklesani določeni citati iz Svetega pisma, celoten krizh pa je bil okrašen še s tipičnim anglosashkim ornamentalnim vzorcem in s podobami, za katere danes velja, da so upodobitve dogodkov iz svetopisemskih zgodb. Nihče ne ve, ali je pesem nastala prav z namenom, da se jo uporabi na spomeniku ali pa je iz ustnega izročila; ali je celotna dolžina pesmi, kot jo poznamo iz rokopisa Vercelli, originalna ali pa so jo vmes podaljšali naknadno. Vendar je znano, da kraj Vercelli sodi v čas pred 12. stoletjem, ko so v Italiji, kjer se je rokopis ohranil, lahko vsebino še razumeli. Tako vemo, da zapisi v tem rokopisu omogočajo vpogled v razumevanje vere v tistem času.

Zgodnji srednji vek je bil čas, ko so v anglosashkem svetu sprejemali krshchansko vero. Pesem je precej starejša od rokopisa, morda celo od kamnitega spomenika iz Ruthwella (8. stol.). V 8. stoletju pa je bilo krshchanstvo med Anglosasi še sorazmerno svezh pojav. Prosopopeia, ki sem jo omenjal v prejšnji shtevilki te revije, jasno pricha o močnih predkrshchanskih vplivih na percepcijo krshchanstva. Tudi enotnega kodeksa Svetega pisma, kolikor nam je znano, niso prevedli v vernakularno anglosashchino. Povsem jasno pa je v pesmi prisoten tudi pojav, ki je pri nas, v mediteranskem (dantejevskem) vplivnem območju, obskuren. Gre za tako imenovani motiv »harrowing of hell« (pregon v peklu). Kristus naj bi se namreč v času treh dni svoje smrti spustil v pekel in odreshil vse duše, ki so bile tam, preden je skozi njegov obstoj nastala možnost njihove odresčitve. Ta motiv je v anglosashki tradiciji močno navzoch, namigi nanj se najdejo celo v Svetem pismu, kot ga poznamo danes, vendar niso eksplicitni. Zasedimo pa ga v *Apostolski veroizpovedi*, v *Atanazijski veroizpovedi* in v *Pilatovih dejanjih*, apokrifnem tekstu, ki je po starosti primerljiv z ostalimi evangelijskimi, vendar v osnovni bizantinski kodeks ni bil vključen.

Da bi pesem chim globlje razumeli, je pri branju potrebno imeti v mislih ves opisani kontekst. Pesem je nastala v času, ko je bil Kristus razumljen najprej kot vladar in shele nato kot utelešenje Boga – pa tudi to ni bilo nič novega v zavesti ljudstva, katerega kralji so imeli v svojih genealogijah vpisane prednike, kot so bogovi Odin, Thor in podobno. To je jasno razvidno, če se spomnimo, kakšne attribute so pripisovali osebnosti vladarja v drugih junashkih pripovedih, pa tudi v zhivljenjepisih tedanjih vladarjev po vsej germanski Evropi. Ena najpomembnejših lastnosti je bil pogum, to jasno kaže tudi pesem *Sanje o krizhu*. Ko se pojavi Kristus, se akterji pred njim klanjajo; ga sicer blatijo, a on se na mučenje odpravi, kot bi se odpravljal v boj. Povzpne se na krizh, in to pogumno. Opisujejo ga besede, kot so: bojevnik, gospod, vladar, paznik nebeshkega bogastva.¹ Ni zhrtev, ni pasiven, nihče ga nikamor ne pribije – usodo si izbira sam. Krizh, poosebljeni akter, pa je tu pasiven, vendar ne zato, ker bi ne bil pogumen, temveč zato, ker je taka volja njegovega kralja. Kot glavni ochtek je izpostavljeno dejstvo, da so kralja zapustile njegove chete in je ostal sam, *le z malokom obdan*, podobno kot v sorodnih herojskih anglosashkih pesmih najbolj hraber junak stoji zapushchen

od svoje drushchine (v anglosashchini ima beseda za »drushchino« tudi pomen »cheta«) in je torej zato še toliko bolj pogumen. Kristus je seveda v grobnici ostal sam, če gre verjeti Svetemu pismu, kvečjemu v družbi angela, pa še to ne vseskozi, torej gre tu za stalno frazo, ki so jo bili pesniki vajeni uporabljati, kot sem razložil zgoraj. A vendar sama uporaba take fraze pove, da je pesnik govoril o dejanjih junashtva in zmage, kot bi opeval bitko, ne pa trpljenje. Kristus je zmagal zhe takrat, ko se je »v boj« podal z dvignjeno glavo in brez oklevanja.

Chetudi je vizualna podoba pesmi za poslušalce vsekakor herojskega tipa, vseeno ne gre za tipično herojsko pesem. Odsotni so mnogi pomembni elementi, ki v tipični anglosashki herojski pesmi navadno ne manjkajo. Med njimi je opis svetlikanja (shchitov in sulic), pa tri tipične bojvniške zhivali – volk, orl in krokar ter ne nazadnje bobnenje vojashkih rogov, ki bi jih pesnik lahko vključil vsaj na koncu pesmi, ko govori o sodnem dnevu, in sicer v podobi nebeshkih tromb. Seveda je v mnogočem sledil veljavnim doktrinom Cerkve in smernicam papezha Lea I., a kljub temu je pesem zmes anglosashkih in tipično krshchanskih prvin, bistvo njene fabule pa je izpostavljeno v trenutku spreobrnitve prvega pripovedovalca, se pravi chloveka, ki je meditiral in uzrl krizh na nebu, poslušal njegovo zgodbo in se potem z lahkim srcem zatekel k molitvi. Ali gre za spreobrnitev ali za pomiritev vere, je težko reči, vendar celotna meditacija in osebna nota pripovedi kazheta na to, da je imela ta pesem svojo vlogo pri pokristjanjevanju Anglosasov. Temu primerno poudarja tiste vrednote, ki bi bile blizu anglosashkim kulturnim posebnostim. Tudi to, da je vklesana v krizh, okrog katerega so kasneje zgradili cerkev, ni nepomembno. Primarna naloga cerkvene mreže v zgodnjem srednjem veku je bila vero shiriti, ne vzdrzhevat, in v takem kontekstu pesem zelo dobro funkcioniira.

V chasu druge faze pokristjanjevanja Anglosasov je torej nastala pesem, ki podaja vizualne podobe anglosashkega znachaja z anglosashkimki pesnishkimi sredstvi in s posebnostmi anglosashkega jezika. Pesem govori o odreshitvi pripovedovalca prek zgodbe o smrti Kristusa iz ust Krizha, ki je poosebljen kot akter. Poslušalec oziroma bralec pesmi se lahko poistoveti vsaj z dvema od treh akterjev prav zato, ker prilika o krizhanju ni podana otrplo in enoznačno po kodificirani chrki Svetega pisma, temveč je oblikovana v idejnem jeziku obchinstva. Tako torej pesem opeva svetopisemsko zgodbo ter ji dodaja apokrifne in nekatere anglosashke prvine. Ljudstvo, ki je bilo pokristjanjeno prek medija pripovedi, v veliki meri prilagajanih njegovemu tradicionalnemu kulturnemu bistvu, pa seveda recipročno vpliva nazaj na obliko, kakršno v njegovem okolju dobiva krshchanstvo, ki tako postane samosvoja znachilnost prav tega ljudstva.

¹ Beseda *kraljestvo* se v slovenshchini pojavi šele po vladavini Karla Velikega, še v *Brizhinskih spomenikih* je namesto nje uporabljena fraza »bogastvo tvoje«. Podobno je pesnik v anglosashchini uporabil besedo *heofonrice* (nebeshko bogastvo), misleč seveda oboje hkrati – tako bogastvo kot kraljestvo; pravzaprav je vladar v srednjem veku oblast kupoval, bil je dovolj bogat, da si je privoshchil vojsko in dvor – princip, po katerem danes deluje mafija; torej med konceptoma *bogastvo* in *kraljestvo* niti ni bilo velike razlike v pomenu. (Op. avt.)

DODATEK

*Neznani avtor**SANJE O KRIZHU*

(Prevod pesnitve – nadaljevanje in konec)

... odlozhili tam so oslabelega, ob oblichju ga obdali,
se zazrli so nato v nebes seniorja, on sam pa si na kratko je spochil,
zgaran po izjemni zmagi. Tedaj so mu zacheli grobnico graditi,
pred ochmi sovrazhnikov srditih izklesali so iz svetlega jo kamna;
ga, zmagovitega poveljnika, vanjo polozhili, nato pricheli so nesrechniki
prepevati zhalostinke.

Zatem zvecher so zopet polni zhalosti zapustili
imenitnega oprodo. Ostal je sam, le z malokom obdan.

In vendar smo objokani tam dolgo nepremichno stali, zatem ko vzniknil
krik bojevnikov je v svod,
telo se je shladilo,
dushe dom prelepi; tedaj so nas nenadoma zvrnili dol –
na zemljo vse nas zvlekli, to bilo je res zlochinsko,
nas v globoko jamo zakopali.

A glej, gospodovi uchenci,
prijatelji so spet me izkopali,
ozlatili in odeli me v srebro,
tako lahko she vedno chujesh o tedanjih chasih, chislani junak,
da dozhivel sem zlochincev delo,
to bridko bolechino.

Sedaj je chas,
ko me sposhtujejo po celem svetu,
ljudje na Zemlji sami in povsod po stvarstvu
molijo v mojem znamenju. Bozhjega sinu muchili
na meni so nekoch. Zato zdaj se vzpenjam neomajen,
sijajen na nebesnem svodu, in zmozhen sem
ozdravit' vsakogar od vas, ki vame bo verjel.

Nekoch najhujshih muk nosilec,
od obchestva najbolj osovrazhen, preden pokazal sem
pripovedovalcem zgodb zhivljenja pravo pot.

No glej! Z najvishjim ugledom me je nagradil!
Paznik nebeshkega bogastva, kot prvo izmed dreves povzdignil.
Tako kot Marijo najbolj pochastil je med zhenami, sveto mater,
vsemogochni Bog vpricho vseh.

Zdaj ti, chislani junak, zapovedujem
ljudem pripovedovati o prividu svojem,
skozi besede razodeti o drevesu slave,
na katerem bol trpel je vsemogochni Bog
za chloveshtva mnoge chrne grehe
in za dejanja Adama zhe davno.

Tam je okusil smrt, a se kmalu dvignil spet,
da bil bi s svojo velichastno silo lahko v pomoch ljudem sveta.
Nato se je povzpел v nebo. Od koder spet nekoch
se spustil po chloveshko raso bo na srednji svet
ob sodnem dnevu gospod sam,
s svojimi angeli Bog vsemogochni.
'Takrat jim tu bo sodil, dodelil vsakomur bo sodbo,
tako, kot si jo jel zaslužit' je,
tu v tem zachasnem zhivljenju trenutnem.

Nihche tedaj ne bo stal brez strahu
pred besedami Boga gospoda.
Vprashal bo pred vsemi, kje je kdo,
ki v gospodovem imenu grozno smrt
okusit' upal bi, kot On takrat jo je na tistem krizhu.

Tedaj navda jih groza in redko se kdo najde,
ki ve, kaj Kristu odgovarjat' bi zachel.
Vsak strah vseh njih je nepotreben,
pred njim, ki zhe na prsih nosi od vseh znamenj najbolj imenitno,
ampak skozi krizh kraljestvo mora iskati
vsaka dusha na poteh tuzemstva,
ki hoche z Bogom bivati.«

Zatem h krizhu lahkega srca sem molil,
z veliko vnemo. Tam ostal sem sam,
le z malokom obdan, moj um
podzhgan na pot naprej, ki prej neshtetokrat obchutil
je tako tezhko hrepenenje.

Sedaj je mojega zhivljenja up,
da lahko sledim le to sijajno drevo zmage
in ga najpogosteje od vseh ljudi
chudovito chastim. Ta zhelja
silno mi preveva srce in vsa moja skrb
gre krizhu. Prijateljev imam
le malo mogochnih, preminili so,
veselje sveta za seboj zapustili, da poiskali kralja bi slave,
zdaj zhivijo v nebesih z najvishjim ochetom.
Blazheni bivajo in vsak dan bolj se blizha
chas, ki ga chakam, ko gospodov krizh,
ki tu tedaj sem videl ga na zemlji,
pride pome sem v prehodno zhivljenje
in odnese me k obilju blazhenosti,
sreche v nebesih, kjer kraljevi ljudje sedijo
pri obilni vecherji, kjer veselje je vечно,
in tam odlozhi me, kjer lahko bom sedel,
blazhen bival, blagohotno s svetniki
presrechen uzhival. Naj prijateljski mi bo gospod,
ki poprej je trpel na tem svetu
na gavgah za grehe ljudi.
Blagoslovil nas je in nam vdihnil zhivljenje,
nam dom dal nebeski. Veselje se je vrnilo,
blagoslov in blaginja za tiste, ki tam so vrochino trpeli.

Sin zmago slavil po pohodu je svojem,
mogochen in silen, ko prishel je z mnozhico,
z brigado dush v bozhje kraljestvo,
Vladar vsemogochni, v veselje angelov
in svetnikov neshteto, ki prej so v nebesih
blazheni bivali, ko se vrnil je Bog vsemogochni,
njih vladar, nazaj tja, kjer je domovina njegova.

Iz staroangleshchine prevedel Jaka Jarc

Neprevedene knjige

*Lev Detela*NEMSHKA LITERARNA IRONIJA NA POTOVANJU PO
STAROAVSTRIJSKEM JUGOVZHODU**Clemens Brentano:****Die mehreren Wehmüller und ungarischen Nationalgesichter. Erzählung.**

(Vech Wehmüllerjev in madzharskih ljudskih obrazov. Povest.)

Peter Kersche:**Der Porträtmaler Franz Wehmüller ermittelt als Ferdinand Waldmüller**

(Portretist Franz Wehmüller razkrit kot Ferdinand Waldmüller)

Posebna izdaja revije za literaturo in literarno znanost FIDIBUS;

Celovec / Klagenfurt 2007, 95 strani velikega formata

(FIDIBUS 4/2007, 35. letnik)

Obravnavani pripovedni tekst znanega nemškega romantika Clemensa von Brentana o slikarju Wehmüllerju je bil prvich objavljen v nadaljevanjih leta 1817 v posameznih shtevilkah prvega letnika berlinske revije *Der Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz*. V knjižhni obliki je pripoved izšla leta 1833 v Berlinu skupaj z novelo *Veliko hrupa za nič* drugega pomembnega nemškega romantika Josepha von Eichendorffa. Sedanji ponatis Brentanove novele v celovškem FIDIBUSU s spremnimi opombami in študijo v Celovcu zhivečega pisatelja, prevajalca in arhivarja Petra Kerscheja se naslanja na objavo v devetnajstem zvezku kritične izdaje Brentanovih zbranih del pri založbi Kohlhammer v Stuttgartu, Berlinu, Kölnu in Mainzu iz leta 1987.

Brentanova novela o slikarju Wehmüllerju je klasični primer literarnega teksta, napisanega v načinu romantichne literarne smeri, ki se je v evropski in ameriški književnosti uveljavila v prvi polovici 19. stoletja. Vsebina pripovedi je zelo razgibana, viharja in vihrava, velikokrat skoraj pustolovska, čeprav je utemeljena z realnimi dejstvi tedanjega časa. V noveli je nekaj »antiklasichnega«, usmerjenega proti strogim literarnim pravilom in konvencijam. Poudarek je na eksotichnih dozhivetjih, na slikovitih potovanjih, zablodah in zamenjavah, charanju in charovnishtvu. Dogajanje je postavljeno v avstrijsko cesarstvo po dokončnem porazu Napoleona Bonaparteja in na njegova obrobja, na mejo s Turchijo v hrvashkem predelu tedanje Ogrske, v retrospektivi pa tudi na avstrijsko mejo z nekdanjo Beneshko republiko, kjer pomembno vlogo igra *kontrabanda*, torej tiho-

tapstvo. Pisatelj ironizira običajno in ustaljeno, odklanja rutinsko in občuduje posebno. Nekateri prizori niso samo drzni, temveč tudi subverzivni, antiavtoritativni, anarhični. Znachaji posameznih oseb so čustveno poudarjeni. Stvarnost se prepleta z nenavadno pisateljevo domišljijo.

Tekst je razmeroma kratek, saj obsega okrog 18.000 besed, vendar je spretno izoblikovan. V osnovno okvirno zgodbo o Wehmüllerju so vključene tri krajshe »grozljive« zgodbe. Prvo pripoveduje hrvaški plemič, lastnik posestva v neposredni blizini turške meje. Vechino pozornosti pri tem usmeri na machka Moresa (ki je v resnici charovnik) in na charovniški koncert javkajochih machk na osamljenem hrastu. V drugi zgodbi nekdanjega francoskega vojaka Devillera, ki je obtical zaradi vsakovrstnih ljubezni in zaradi lovske strasti nekje na jugovzhodu habsburškega cesarstva, je opisano nevarno tuljenje charovniških machk na s školkami obrashčenih morskih skalah. Tretja zgodba v Benetkah rojenega in od tam v Avstrijo pobeglega pirotehnika Baciohija o divjem lovcu in neizpolnjeni ljubezni v charovniško-ciganski koči v gorah je neposredno povezana z osnovno zgodbo in se v njej proti koncu tudi izteče.

V ospredju osnovne pripovedi so hudomushni zapleti s slikarjem Wehmüllerjem in njegovim dvojnikom (oziroma dvojnikoma). Peter Kersche je na podlagi jezikovne analize in ironičnih besednih iger z imeni glavnih oseb v zadevnem tekstu kot prvi med raziskovalci Brentanovega literarnega opusa »detektivsko« ugotovil, da je pisatelj v resnici pod imenom **Wehmüller** upodobil svojega resničnega slikarskega sodobnika – znanega glavnega zastopnika dunajskega bidermajerja Ferdinanda Georga **Waldmüllerja** (1793-1865), ki je danes cenjen predvsem zaradi atmosfersko plastichno podozhivetih krajin, cheprav je svoje dni slovel tudi kot slikar portretov ter družinskih in otroških scen v idilichnem okolju. Kerschejeva primerjava biografij obeh umetnikov, Brentana in Waldmüllerja, razkrije presenetljivo stichishche obeh na ozemlju nekdanje Avstrije.

Zanimivo je dejstvo, da se je Waldmüller po smrti svojega ocheta prezhivil oziroma »držhal nad vodo« predvsem z barvanjem bakrorezov in s podobnimi postoritvami, dokler ni leta 1811 zachel izdelovati slikarskih miniatur, ki so pritegnile pozornost obchinstva. Hrvashki ban grof Gyulay ga je povabil v Zagreb, kjer je bil tri leta na njegovem domu domachi uchitelj slikanja. V Brentanovem tekstu se slikar Wehmüller ustavi na Ogrskem (to je na danashnjem Hrvashkem) pri prijatelju Luryju, zaposlenem na posestvu grofa **Guillowitza**, kar je, kot meni Kersche, dodatno pisateljevo poigravanje z imeni, saj ime Guillowitz samo po sebi signalizira skrito asociativno zvezo z imenom tedanjega hrvaškega bana **Gyulaya**. To je tem bolj ochitno, kot poudari Kersche v svoji shtudiji, che uposhtevamo informacijo, ki jo ponuja *Biografski leksikon cesarstva Avstrija* (Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich) Constanta Wurzbacha iz leta 1860, iz katere izvemo, da je Gyulay leta 1790 prevzel poveljstvo vojashkega korpusa, poimenovanega po cesarsko-kraljevem feldmarshalu Josephu Philippu

Vukassovichu, vitezu reda Marije Terezije, padlem v boju proti cesarju Napoleonu I. leta 1809 v Wagramu pri Dunaju. Pisatelj Brentano je južnoslovansko konchnico feldmaršalovega imena rafinirano pripel na prvi del Gyulayevega imena in na ta način s spretno kombinatoriko ustvaril ime svoje nove osebe Guillowitz.

Wehmüller v Brentanovi povesti potuje proti Stuhlweißenburgu (danashnjemu Szekesfehervaru na Sedmograshkem, ki so ga Slovenci v 19. stoletju zase poimenovali Stolni Beligrad – glej npr. Deutsch-Slowenisches Hand-Wörterbuch von Anton Janezhich, Klagenfurt-Celovec, Verlag – založba – der St. Hermagoras Brüderschaft / Družbe sv. Mohorja, 3. izdaja, 1889). Tam se namreč mudi njegova ljubljena žena Tonerl. Toda tudi resnični, umetnostno-zgodovinsko izprichani slikar Waldmüller se je na Dunaju poročil s pevko Katharino Weidner, ki je nastopala v raznih provincialnih gledališčih monarhije. Zaradi nje se je moral seliti v različne kraje, med drugim v Bratislavo, Brno in Prago. Pisatelj Clemens Brentano se je v tem času mudil v Pragi, pozneje pa na Dunaju. V prestolnici avstrijskega cesarstva je na začetku leta 1814 pisal gledališke kritike za nemški gledališki list *Dramaturgischer Beobachter*. 18. februarja 1814 je dozhivel neuspeh z uprizoritvijo svoje lastne veseloigre *Valerija ali očetova zvižacha* v dunajskem (Hof)Burgtheatru. Zelo možno je, da sta se Brentano in Waldmüller, ki se je zaradi žene veliko sukal v gledaliških krogih in po gledališčih, tedaj srečala, čeprav o tem ne obstajajo kaki dokazi.

V Brentanovem tekstu se mora slikar Wehmüller ustaviti v neki zakotni vasi, ker je meja s Sedmograshko nenadoma zaprta s tako imenovanim vojashkim *kordonom proti kuji*, ki je začela razsajati pri Stolnem Beligradu. Zhe ves čas potovanja k ljubljeni ženi ga poleg tega vznemirjajo vesti o njegovem dvojniku z istim imenom, ki prav tako trguje z »ljudskimi madzharskimi portreti«, ki so identični z njegovimi. Tedaj še ne ve, da ima še enega dvojnika, namreč svojo lastno ženo, ki se je medtem oblekla v njegova moshka oblachila. Chakajochi pred kordonom poslušajo v vashki krchmi tri različne grozljive zgodbe, ki smo jih predstavili na začetku prichujočega razmishljanja.

Prava identiteta Wehmüllerjevega slikarskega dvojnika se razkrije šele proti koncu teksta. Bralec tedaj izve, da je to celovški slikar Froschauer, vendar Kersche ni mogel ugotoviti, ali je na Koroshkem tedaj živel kak regionalni oziroma lokalni slikar s tem imenom. Morda gre za Brentanovo ironično izmishljajo, ki se poigrava s figurami in dogodki pa tudi s scenami iz slikarskega življenja. Če pomislimo, kakšen kich ponujajo različni danashnji poulični slikarji v raznih turistichnih sredishchih, ni čudno, da Brentano nagajivo ironizira serijsko izdelavo 39 (!) »madzharskih nacionalnih / ljudskih/ obrazov« kot tipichnih modelov ljudskih fiziognomij. Po Kerscheju shtevilo 39 poleg tega sprozhi politichno asociacijo na tedaj nepriljubljeno in slabo uveljavljeno »Nemshko zvezo

39 suverenih držav in svobodnih mest«, ki so jo ustanovili 8. junija 1815 na Dunaju.

Cheprav je zgodba razgibana in fantastično priostrena, je vendar v njej tudi veliko realističnega in konkretnega, tako da je v resnici popolnoma napachno mnenje dolocene vrste literarnih zgodovinarjev, da je romantika samo domishljjsko zidanje utopičnih gradov in hrepenenj v oblake. Brentano je na primer zelo natančno opazovalec konkretnih dogajanj in spreten opisovalec uporabnih predmetov in načina življenja v prvi polovici 19. stoletja. V njegovem tekstu se srečamo s tedaj razširjenimi popotnimi palicami in mnogimi popotnimi pritklinami, na primer s »kemichnim prizhigalnikom«, to je s predhodnikom danasnjih vzhigalic, s pilo proti kurjim ochesom in podobnim.

Nemirni Clemens Brentano (1778-1842), avtor *Kronike potujočega učenca* in *Romanc o rožnem vencu*, vsekakor velja poleg Achima von Arnima in E.T.A. Hoffmanna za glavnega predstavnika mlajšega vala danes premalo upoštevane nemške romantike. Mohorjeva založba v Celovcu je še ne dolgo tega izdala literarni dokument njegove proti koncu življenja obsesivne zagledanosti v mistični katolicizem. Leta 1988 in leta 1989 je namreč v dveh knjigah izdala religiozna videnja stigmatizirane Ane Katarine Emmerich *Zhivljenje in trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa in njegove matere Marije*, kot jih je zapisal proti koncu življenja vedno bolj mistično zazrti Clemens von Brentano. Pisatelj je prishel prvih v Dülben, kjer je vidkinja živela, 24. septembra 1818. Ana Katarina ga je imenovala »romar«, kot je zapisano v uvodu slovenske izdaje pri Mohorjevi založbi, »s chimer je dobro oznachila njegovega nemirnega duha, ki je po dolgih blodnjah sicer spet nashel vero, a umiril se ni nikoli. Osebnost Ane Katarine ga je tako prevzela, da je ob njej zachutil kot svojo zhivljenjsko nalogo opisovati njena videnja in jih objaviti svetu. Naselil se je v Dülben in ostal tam do njene smrti (v letu 1824; op.p.). Skushal je zbrati chim vech gradiva. S svojo vihravostjo je povzročil marsikatero neprijetnost v okolju izredne bolnice. Tudi med njima je prishlo vechkrat do navzkrizhja, posebno ker Katarina svojim videnjem ni pripisovala take vazhnosti kot pesnik sam. Njeno trezno in stvarno mnenje je bilo: videnja nikogar ne zvelichajo. Vse bolj vazhno je, da smo potrpezhljivi in krepotni, zlasti pa, da imamo ljubezen.«

V zadevni publikaciji revije FIDIBUS je poleg Brentanove novele in Kerschejeve študije o njej natisnjen tudi spominski zaris o Brentanu izpod peresa njegovega literarnega prijatelja Josepha von Eichendorffa ter kratek zanosni zapis o vihnem Brentanu na Dunaju avtorja spominov na zanimive dunajske osebnosti Franza Gräffa iz let 1845 / 1846.

Posebna izdaja FIDIBUSA kazhe skrbno roko leta 1945 v Mixnitzu pri Gradcu rojenega celovškega pisatelja, prevajalca in arhivarja Petra Kerscheja, ki zna iz zapletenih, skritih in na prvi pogled marginalnih podrobnosti z jezikoslovno asociativno intuicijo sestaviti kompleks mozaichno zanimivih sestavin, ki

razkrijejo nov pogled na nekatere bistvene posebnosti Brentanovega literarnega univerzuma. Te bodo seveda zanimale predvsem germaniste in različne literarne zgodovinarje, v našem primeru pa tudi umetnostne zgodovinarje in ljubiteljske bralce v širšem prostoru od Hrvashke, Madzharske, Slovenije in Italije do Avstrije, Nemčije in celo Francije. Ob tem velja poudariti, da v Celovcu zhivechi Kersche zhe vech desetletij pozhrtvovalno deluje na interliterarnem področju. Bil je eden pionirjev odkrivanja nove moderne in avantgardne slovenske literature, saj je zhe v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja kot prvi ali pa med prvimi iz slovenshchine v nemshchino prevedel tekste Tomazha Shalamuna, Francija Zagorichnika, Daneta Zajca, Edvarda Kocbeka, Slavka Juga, Vena Tauferja, Sashe Vegri, Milene Merlak, Kajetana Kovicha, Leva Detele, Lojzeta Kovachicha, Ervina Fritza, Rudija Sheliga in shtevilnih drugih, she posebej tudi različna besedila koroshkih slovenskih pesnikov in pisateljev, na primer Florjana Lipusha, Gustava Janusha, Andreja Kokota in Milke Hartman. Poleg tega je v zelo shtevilnih publikacijah, antologijah, revijah, chasopisih, samostojnih izdajah objavljaj bibliografske podatke o prevodih slovenskih avtorjev v nemshchino (npr. *Oton Zhubanchich v nemshkih prevodih*, Slavistichna revija, Ljubljana 1978). Njegovo najpomembnejše delo s tega področja pa je zagotovo bibliografija objav nemshkih prevodov iz vseh (nekdanjih) jugoslovanskih literatur med leti 1775 in 1977, ki jo je sestavil skupaj s svojo zhenjo Gunhild Kersche in je izshla leta 1978 pri dunajski zalozhbi Verlag für Geschichte und Politik kot posebna publikacija.

Kersche je poleg tega pri Mohorjevi zalozhbi v Celovcu leta 1997 objavil pod naslovom *Wortwelt* (Svet besed) zbirko lastne eksperimentalne proze, sodeluje pa tudi z daljšimi in krajšimi minuciozno oblikovanimi teksti v shtevilnih literarnih revijah. Je avtor kompliciranega asociativno strukturiranega besednega medmrezhja, skozi katerega se tudi s pomochoj ironichnih, proti literarnim konvencijam usmerjenih postopkov kazhe njegova kritika družhbene stvarnosti in s to povezana ranljiva prizadetost senzibilnega ustvarjalca. Vsekakor se chuti, da je Kersche, ki je v mladosti daljši chas zhivel v Gradcu, kjer je na univerzi nekaj chasa shtudiral germanistiko in slavistiko, zrasel iz kulturne atmosfere kritichnega intelektualizma, tako znachilnega za grashko literarno sholo okrog revije *Manuskripte* in Petra Handkeja. Kersche je bil poleg tega leta 1978 med ustanovitelji dunajske revije za mednarodno literaturo LOG in jo je nekaj chasa sourejal.

Chitalnica

Marko Golja

ZAPIS K PESMIM MATJAZHA JARCA

Zbirka Matjazha Jarca s preprostim naslovom *Pesmi* je zelo obsežna, vsebuje pa oblike od rubaja do sonetnega venca, skratka, njena formalna razpetost sega od stare Perzije do najzahtevnejše pesemske oblike zahodne literature. Obseg zbirke sugerira, da je najverjetneje nastajala vech let, morda tudi desetletij, pesemska raznovrstnost pa, da se je avtor preskusil v razlicnih verzni, kiticnih in pesemskih strukturah. To pomeni, da pesnik ni le marljivo koval in zapisoval verze, ampak da si je ustvarjanje otezhil ter polepshal z novimi in novimi izzivi. Seveda pa je za vsakega pesnika, torej tudi za Matjazha Jarca, najvechji izziv, kako pisati o svojem chasu – osebnem, družbenem ali kozmichnem – v individualni, enkratni, prepoznavni govorici. Ta izziv je za pesnika, kot je Matjazh Jarc, she toliko tezhji, ker se navezuje na zhe omenjeno tradicijo.

Ob branju v zbirki objavljenih pesmi, tudi obeh sonetnih vencev (*Zbarek je sin nochi* in *Usodni zakon chas*) se bralec zmerom znova spomni opozorila Milana Kundere v njegovi esejistichni mojstrovini *Zastor*, da »je nasha zavest o kontinuiteti tako mochna, da vpliva na dojemanje sleherne umetnine«. To torej pomeni, da vsako pesnishko besedilo, vsaka umetnina vstopa v chasovni tok, da pripoveduje in nadaljuje, morda pa tudi obnavlja *Zgodbo*, vsaj katero izmed njenih strani, poglavij.

V zgodovini slovenske knjizhevnosti je poglavje o sonetnem vencu brez dvoma impresivno. Njegovo mero je postavil Presheren, nato pa je nastalo she priblizhno petdeset vencev. Kaj spodbuja pesnike, da vezhejo sonete v venec, je celostno vprasanje, zagotovo pa je to tezhka, verjetno najtezhja pesnishka naloga. Ne vem, koliko sonetnih vencev imajo druge nacionalne knjizhevnosti, pa vendar je pisanje venca morda nekaj podobno samotarskega in ekstremnega kot smuchanje z osemtisochakov ali plavanje po skoraj neskonchnih rekah ali ..., skratka, podvig, v katerem pride maksimalno do izraza volja do vztrajanja: s samim seboj, v samoti, na skrajnem. Na tem robu je Matjazh Jarc ustvaril zhe omenjena sonetna venca *Zbarek je sin nochi* in *Usodni zakon chas*.

Pesnik obvlada formo, tako jambski enajsterec (*Zbarechi sij brli pod temnim nichem*), kvartine in tercine, akrostih, rime, skratka, metricno in pesemsko nalogo, pred katero bi klecnil marsikateri pesnik, opravi. To je vredno pohvale, pa vendar ta zahtevna naloga ni sama sebi namen, nasprotno. Sonetni venec, ki v sebi povezuje zhe tako razchlenjene pesmi, ponuja pesniku mozhnost, da ubesedi najbolj intimne in hkrati najbolj kompleksne občutke o sebi in svetu.

V sonetnem vencu *Zharek je sin nochi* pesnik med drugim ubesedi svoje razumevanje chloveka, zavracha njegovo dionizichnost, vendar ne v imenu apolinichnosti, ampak zhe kar transcendentalne ali pa vsaj panteistichne vizije, v kateri imata posebno, najpomembnejshe mesto ljubezen in misel kot sinonim za razum. Kot da bi venec govoril glas priproshnjika, vidca ali modreca, tako da zvenijo verzi in soneti vzneseno, energichno, le hipoma umirjeno. Za sonet, zlasti za sklepno tercino shtirinajstega soneta, je znachilen apokaliptichen ton, ki je zanikan z vero v nadchloveshko silo. Da gre res za kozmichno, zhe kar religiozno občutje, pricha tudi magistrale, kjer se kar prelivajo pozivi k novi zlati dobi, seveda izrazheni z znachilnim Jarchevim besedishchem in metaforami. Pesnik lahko v eni in isti kitici sicer govori o obdobju razsvetljenja, nebesih in luchtih zhivljenja, vendar v njegovem univerzumu ne gre toliko za krshchansko, katolishko podobo sveta, ampak za izrazito osebno, individualno podobo univerzuma.

Omenjeni verzi in mesta niso edini v Jarchevem pesnishtvu, kjer lahko bralec razbira okrushke, drobce izrazito individualnega, osebnega občutenja univerzuma. Kot da bi pesnik poskushal presechi metafizichni nihilizem. V tej rekonstrukciji prezhivijo kot nesporne vrednote pesemske oblike, hkrati pa se pesnik ne vracha h koreninam evropske metafizike, predvsem h krshchanstvu, ampak pripishe pomembno mesto she starejšim metafizichnim silam, ki pa jih občuti predvsem panteistichno.

Tako se v njegovi poeziji zelo pogosto pojavlja sonce, ki je lahko postavljeno kot nedosegljivi cilj, morda kot metafora nedosegljivega, morda zachetek in konec vsega. Zato tudi neenotno poimenovanje, vchasih z veliko, vchasih z malo zachetnico, kot da bi pesnik nihal v sebi ali pa se celo ustrashil svojih nagovorov. Sonce je tako lahko v tej poeziji alternativa Bogu, cheprav se pogosto pojavlja v podobnih pomenskih razmerjih kot On, drugih je lahko prispodoba, lahko pa tudi oboje hkrati. Tako lahko beremo Jarchevo poezijo v njenih najboljših trenutkih kot prichevanje slehernika, ki chuti metafizichno praznino, vendar do nje ni ravnodushen, ampak si o(b) njej zastavlja vprashanja, poskusha z odgovori, pri tem pa ne pozabi nase in na svojo lastno izkushnjo. Prav ta odsotnost sredishcha in zhelja po zacelitvi rane morda pojasnjujeta, zakaj se pesnik s tolikshno zhejo zateka k neevropskim pesemskim oblikam ter v njih zelo suvereno ubeseduje tako planetarna kot tudi intimna občutja. She vech, prav v rubajih najde Jarc pravo mero med pomenom in zvenom. Kot da bi bili rubaji s svojo kratkostjo imuni pred pretiranim zvonchkljanjem rim, ki je slishno v nekaterih pesmih, predvsem v zhe znanih parih (na primer jaz-glas), pa tudi sama oblika prisili pesnika, da zgosti pomen v skoraj razodetno podobo.

Zdi se, da pesniku pesemske oblike azijskega izvora lezhijo prav zato, ker mu ne dopushchajo, da bi miselno konstruiral pomen, ga razvijal in stopnjeval do sklepne poante. Tako tudi pri Matjazhu Jarcu skoraj praviloma velja, da je manj v resnici vech. Morda se je pesnik tega svojega upomenjanja zavedal tudi sam, zlasti ko je

igral na paradoks in pri tistih pesmih, v katerih se je navezal na navidez nesmiselno, alogično in povsem sproščeno besedno igro in aliteracijsko radozhivost, ki pa jo v sklepni tercini soneta *ker vem da vesh da vednost vedno vidi* smiselno zarobi.

Omenjena besedna radozhivost je primerna tudi za zapisovanje ljubezni in za kritiko sodobne potrošniške družbe, tako da se zdi s svojo prepričljivostjo in zapeljivostjo protiutezh Jarčevim resneje intoniranim pesmim. Tako lahko v Jarčevi zbirki stran, dve narazen oziroma pesem ob pesmi beremo o veri v tradicionalno usodo in bravurozno kozerijo na njen rachun. To pomeni vsaj dvojje: da je pesnik bolj ponosen na svoje formalne, na primer sonetistične dosežke ter da je zato lahko drugega ob drugem postavil tako različna soneta, kot sta *žadel bosh bistvo vsakega vprasanja* in *Indikator*, predvsem pa, da je zmožen ubesediti zelo različna občutenja sveta in sebe, da je zmožen pisati tako o svoji osebnih, včasih tudi nadosebnih izkushnjah (chustvenih, ljubezenskih, metafizičnih) kot tudi ubesediti iskrive mentalne podobe, ki kot da nimajo nichesar skupnega z njim.

V tem širokem razponu pesniških podob (od doživljanja individualnega jaza do podobe-igre) ima lahko svoje mesto tudi pesem v prvi osebi množine, skratka, kolektivni jaz, v množici utopljeni individuum. Toda takšno pesniško besedilo, ki po svoje pricha o krizi novoveshkega individualizma in ki s svojo himničnostjo in teleološkostjo smiselno zrcali Jarčeve pesmi o soncu, vseeno zveni kot tujek v Jarčevi poeziji.

Ali pa še en primer raznovrstnosti pesnikovega opusa; samo korak stran od prej opisane pesmi bo bralec nashel chnohumorni *AgrobluEs*, pesniku pa niso tuja niti angazhirana sporočila na rovash sodobne globalne potrošniške družbe ...

Morda bi moral Matjazh Jarc svoje pesmi objavljati hitreje oziroma v ciklih, kot so nastajali, bralci pa bi lahko spremljali njegovo pesniško pot z varne razdalje, pregledno in kot sklenjeno pripoved. Tako pa lahko bralec ugiba, ali je ta in ta pesem pesnikova reakcija na anomalije v sodobni slovenski družbi, morda odziv preobchutljivega avtorja ali pa posplošen pogled na družbeno in chloveshko izkushnjo. Pravzaprav se zdi ta zadnja, tretja možnost še najboljsha. Naj so torej pesmi nastajale od zgodnjih sedemdesetih let vse do nashe sodobnosti ali ne, ni bistveno pri branju. Marsikatera med objavljenimi pesmimi namrech prepriča s svojo besedno gibkostjo, humorno okretnostjo, hipno izpovednostjo ali vznesenostjo na poti k zavezujočnosti. Zato se zdi bolj verjetno, da je Matjazh Jarc svojo zbirko *Pesmi* objavil ob pravem trenutku ...

(oktober 2008)

Jolka Milich

SLIKE Z RAZSTAVE

(Belezhka o kulturi na podezhelju)

Naslov sem si metaforično sposodila pri Musorgskem, beseda pa bo tekla – bolj kot o stalni razstavi slikarskih del, ki jih je akademski slikar Polde Oblak podaril sezahanskemu Kosovelovemu domu in si jih bom shla ogledat kot neshteto drugih nesrečnikov tudi jaz ob kakšni bližnji priložnosti, čeprav sem bila z njimi in tudi s srečniki iz prvih vrst vred na otvoritvenem večeru – o nas stalnih poslušalcih in obiskovalcih sezahanskih razstav.

Berem v *Primorskih novicah*, da se je gornja slovesnost dogajala v južni avli pritličja, kjer bodo slike odslej tudi visele. Mi, nevsiljivi, ki smo se diskretno držali bolj zadaj, namesto da bi si s komolci utrli pot ali se kako drugače pretolkli v ospredje na kraj dogajanja, smo imeli vtis, da smo prej v nekakšnem zelo ozkem hodniku kot v kakšni avli. Pravzaprav smo nihali med hodnikom, saj ima steklena vrata na koncu, in pariskim metrojem ob uri, ko je največ prometa in so vagoni (pri nas brez sedišč) vsi nabasani. Bilo nas je kar veliko, ki smo bili delezni le hrbtov in glav občinstva pred nami in odmevov glasov govornikov iz ospredja, ki jih je vmesna glasba tu pa tam malce razgibala in popestrila in tudi nam lajšala stojo in buljenje v hrbte. Dobro pol urice smo kar vzorno disciplinirano vlekli na ushesa, enako navdusheno ploskali, ko smo ujeli znamenje iz prvih vrst, da je pach chas za ploskanje, potem pa je vzornost nekoliko popustila in smo se zacheli obzirno prestopati pa pobrcavati z nogami, da nam chisto ne otrpnejo, nato smo v sicer počasnem, a nenehnem crescendu dali glave skupaj in po tri ali dva ali štiri kot na televiziji improvizirali večerne klube pa krajevna obzorja in sezahanske odmeve z novichkami iz domasih logov. V tisti uri in pol in she vech sem zvedela novic vsaj za tri pogrebe. Nekateri bolj neuchakani, mednje sodijo tudi chasnikarji, fotoreporterji in tv snemalci, so si krajshali chas s hojo gor pa dol in vchasih tja do bližnjega bifeja, najbrzh na shtamperle ali kavico ali na en dim. Nekdo je tiho vprashal svojo spremljevalko: Sem kaj zamudil? In dobil odgovor: Poplesujočega Domiclja pet vrst pred nami, najbrzh tudi njega noge zhe bolijo, a che bosh ostal tu, bo tudi tebe chez chas zabaval in tudi nam, hecen kot je, lajšhal muke, da smo zraven, pa čeprav nimamo chisto nich od tega, pach zaradi pretesnega in neprimerne prostora za tako dolge mashe in mnozhichne prireditve. Sprashevali smo se tudi, zhe rahlo nejevoljni, ali so organizatorji ponudili stol vsaj spremljevalkama slikarja, che jim domache publike ni mar. Morda je zanje normalno, da dozhivljamo umetnost in kulturo kot dodatno obliko trpljenja, brez katerega ju ni moch niti okusiti, le zakaj bi ju uzhivali udobno sede v bližnji prazni dvorani dóma in gulili zastonj njihove foteljchke. Organizatorji bi za navrh morali nesti tja gor na oder dve Oblakovi sliki v predokus, in potem po

slavnostnih govorancah in slikarskih ekspozicijah, ki so do nas prihajale kot odmev, pa po plesnem intermezzu, ki bi ga vsaj videli, in po koncertnih točkah, ki bi nas le veselile, odnesti spet dol na določeno stalno mesto, bilo bi pa nevarno, da se od dodatnega dela ne pretegnejo. Bog ne daj, nikar, nikar! Tudi slikar pa zhupan in celo direktor Gojc, ki je sicer mozh, kot se shika – tudi zanje ni dobro, da se zasedijo, če pa lahko stojijo na mestu eno celo malo večnost in si potihem mislijo, kdaj bo zhe tega shpasa konec, da se oddahnemo in premaknemo, kaj shele oni za njihovimi hrbti, drug ob drugem, natlacheni kot shtruce v koshu ali sardine v konzervi, sezhanski nepoboljšljivi ljubitelji umetnosti, ki od te razstave, prirejene v tej ozki sprehajalni ulichici le za manjshe shtevilo ljudi, niso imeli chisto nich. Le veliko martro. Kosovelovemu domu v premislek za v bodoche.

P. S.: Kot recheno, chez chas, neko sonchno dopoldne sem si le shla ogledat osmerico slik, ki jih je Oblak podaril Kosovelovemu domu, in med ogledovanjem presenečeno ugotovila, da ji postavljanci niso nashli najbolj primernege mesta. Za srednje velike formate vsekakor, a za obe vechji kompoziciji pa na zhalost nikakor, saj si stojita nasproti odločno preblizu brez prepotrebne distance, da bi se razkrili v vsej svoji celovitosti; dokaj moteche je tudi svetlikanje varovalne steklene (?) prevleke, ki pokriva veliko akrilno platno in tempero na lesu. Skratka, sliki ne prideta do izraza, visita na nepravem kraju, treba bi ju bilo prestaviti kam drugam, v shirshi prostor, kjer bi zadihali, ne pa obviseli – za vechne chase? – ubiti in malodane neprivilchni za gledalce. Vsakich, ko obishchem kulturni dom, si tisti hodnik, spremenjen v avlo ali galerijo, ogledam tudi zato, ker je v pritlichju skoraj ob glavnem vhodu, tako rekoch precej pri roki, v upanju, da je vidljivost slaba in se lesketa le ob določenih urah in da je shlo verjetno za prvi, morda prepovrshen vtis, in da je vse v najlepshem redu. Pa ni, ker so tudi drugi potrdili moje nestrokovne vtise s kar strokovnimi pomisleki. Potrebna bi bila potemtakem kakshna promptna in umna preureditev v zadovoljstvo vseh. A tu se navadno, pri morebitnih popravkih, vse koncha, namesto da bi se zachelo. Ko zmanjka prave volje za perfekcijo (lahko berete dovrshenost).

Vprashalnica

Jolka Milich

DOM AL' HISHA?

Pismo predsedniku Društva slovenskih pisateljev

Dragi Slavko (Pregl),

hvala za decembrsko predpraznično vabilo tudi meni in za vech kot razveseljiv opis vseh drushtvenih tezhav, dosezhkov in nachrtov. Obetajo se vam res polne roke dela in che ne bo ostalo le pri retoriki, kot se pogosto dogodi ne samo na nashem podrochju, ampak vsepovsod, bodo sadovi kmalu razvidni na golo oko.

Jaz sem zhal zhe v tisti fazi zhivljenja, ki ji Hrvati dokaj duhovito in lezherno pravijo "danas jesmo, sutra nismo", in chas, ki ga morebiti she imam in ga je za moj okus in moje potrebe she premalo, sem si chisto po svoje razporedila zhe malodane do minute in sekunde natanchno. Drugache recheno, zavoljo ekonomije, vis maior, sem odrezala vse oblike druzhabnosti, vsa nova osebna znanstva in poznanstva pa vse spremljajoche zanimivosti, prijetnosti, futilnosti in frivolnosti, povedano malce shaljivo in obeshenjashko.

Skratka, veselim se udejanjanja vseh vashih in kajpak nashih mnogoterih nachrtov in postavk, nashtetih v pismu, le ko chujem – zhe stotich, no, recimo 99-ich – o kakshni novi HISHI literature (po zhe davni hishi mode in kvalitete), ki slovensko smetano in pesnike pa pisatelje očitno she vedno spravlja v nekakshno ekstazo kot pogruntacija nonplus ultra, dobim, milo recheno, srbechico. Ne razumi me narobe, zrasla sem namrech v Italiji, kjer je (bilo) teh hish, pa she upravicene so (bile), za eno greshto, tudi ena nashih pekarn se je skozi chas imenovala Hisha kruha (Casa del pane). Ker sem nato tudi po vojni dolgo vrsto let zhivela z eno nogo v Trstu in z drugo v Sloveniji, sem se domala prenasitila s temi hishami-trgovinami in ustanovami, na vsaki ulici si jih imel (in jih she imash) po nekaj. Da bosh videl, da si ne izmishljujem, ti jih bom peshchico prepisala iz trzhashkega telefonskega imenika: Casa del materasso / Hisha zhimnice – Casa del Barbera / Hisha vina barbere – Casa del cane / Hisha psa – Casa del deterstvo / Hisha detergenta – Casa del merletto / Hisha chipke – Casa della torta / Hisha torte – Casa della lampada / Hisha svetilke – Casa del ciclo / Hisha kolesa ali bicikla – Casa del rasoio elettrico / Hisha elektrichnega brivnika, da o Hishah pochitka / Case di riposo niti ne govorim, teh je v imeniku kot peska in trave, z dodatkom fantazijskih imen, ki naj sugerirajo, kakshen raj chaka starostnike, ki se bodo odločili zanje; te dodatke pa bom kar prevedla: Hisha pochitka – mavrica, sonchnica, mimoze, krashko cvetje, biser, brnistre, zlata leta, gnezdo, relax itd.

Pred priblizhno tridesetimi leti, ko sem prevajala izbor pesmi iz zbirke Botticelli Iva Svetine, so mi prav te njegove, zanj očitno kar enkratno lepe metafore s hishami, sivile lase: Hisha luchi, najina Hisha kruha, beseda je hisha, barva je dom ... Zlasti »Hisha kruha«, ki je kar pogosto nastopala, pri nashih zahodnih sosedih pa je bila dokaj banalna in izrazito vsakdanja komercialna prisposoba, mi je delala preglavice. Imela sem namrech navado, da neki moji italijanski prijateljici in pesnici, ki je bila lirichno zelo tenkochutna, a obenem je imela tudi silno razvit

smisel za humor in norčavost, kaj sproti preberem in zvem za njeno mnenje. Bila je zainteresirana za nasho poezijo, hotela je tudi vedeti, kaj je pravzaprav meni tako vshech, da prevajam s tako vnemo, in da prav zazharim, ko me vprasha kaj v zvezi z nasho literaturo. Ko sem ji brala pesmi s »hishami«, sem vedela vnaprej za njeno prisrčno zbadljivo reakcijo, in se nisem motila. Shegavo je komentirala: Ja, ja, tudi ta vash nadebudni pesnik morda odkriva, kar mi tu v Italiji vemo zhe od nekdej, da s poezijo zlepa ne bo prishel do kruha, pa zato shtudira, kako bi obesil muze na klin in odprl pekarno ter v njej zaposlil tudi svojo ljubezen, saj che bi jo pital samo z verzi, bi mu deklica she umrla od glada, tako pa se bo med bigami, hlebchki, maslenimi shtruchkami, rogljichi in zhemljicami she dalo zhiveti. She kakshno kremshnito daj zraven, in nekaj tortic, kaj lepshega in nadvse prijetno dishechega po svezhem testu in komaj pečenem kruhu, po vaniliji, chokoladi in janezhul! Nepozabni trenutki!

A povrniva se k spornemu samostalniku.

Vse te nashe novodobne HISHE, ne glede chesa – kruha, mode, kvalitete, literature, svetlobe, pochtika itd. – niso nich drugega kot kalk iz italijanshchine (casa), francoshchine (maison), shpanshchine (casa), angleshchine (house) za nash DOM, ker za ta pojem imamo mi kar dva izraza – hisho in dom, oni pa samo enega. Svetinov verz: "Beseda je hisha, barva je dom", preveden mehanichno, bi se glasil: La parola è una casa, il colore è una casa – bil bi skratka ob svoj pomen. Da ga za silo pridobi, moramo drugi del obvezno spremeniti v: il colore è la mia ali la nostra casa (barva je moja ali nasha hisha). Mi pa vsi radostni zhrtvujemo to dvojno mozhnost izrazhanja ne vem točno, komu na chast, anti ne Evropi, saj od nas takih zhrtv sploh ne terja, in se, slabi prevajalci in razlagalci, izrekamo za kalke (Hishe). Nam jih narekuje ali kar diktira – manjvrednostni kompleks? Jezikovni zelo verjetno. Ta pa zlasti pogojuje pretirano esterofilstvo! Prevelichevanje tujega in v nich metanje svojega. In se na vso moč trudimo, da se bohotijo Hishe – kot pri vseh ostalih, ki ne premorejo domov!

Hisha literature! Ah, kako enkratno! Tako kozmopolitsko! Nich domache, skoraj svetovljansko! Jaz osebno si ne morem predstavljati Italijanov, Francozov, Shpancev itd., da bi zhrtvovali dom, che bi ga imeli ob hishi, samo zato, ker mi pishemo hisha (recimo, da nimamo doma). Res nepredstavljivo. Jaz zhe malce strahoma chakam, kdaj bo prishel tisti slovenski velmozh, ki bo preimenoval Cankarjev dom v – Cankarjevo hisho, pardon, v Hisho Cankarja, ko pa je hisha tako evropsko vechpovedna, in vsaj stokrat bolj reprezentativna, tako rekoch popolnoma uglashena z raznoraznimi Turisticami, Educami, Termami, Slovenicami in podobnimi cvetkami iz uvoza, za v gumbnico, namesto zhe uvelega slovenskega nageljna ali od slane osmojene krizanteme.

She enkrat hvala za ljubeznivo pismo. Svoje sem pisala v precej nemogochih razmerah, z nenehnimi prekinitvami (zaradi pogostih predprazničnih obiskov, dela, neodlozhljivih opravkov), tako rekoch dekoncentrirano in v nadaljevanjih. Verjetno se je vrnil kakshen shkrat. Ne preberem iz strahu, da potem ne poshljem, za novo pismo pa nimam chasa.

Lep pozdrav

jolka (milich)

Jolka Milich

ENA ALI DVE GORICI?

(So meje res le she v glavah?)

Jaz sem sicer do politike in politikov nasploh, ne samo domachih, bolj mlachna in skeptichna kot kakshna njihova privrzhenka in navijachka (kar mi znanci in prijatelji, ki na politiko nekaj dajo, pravzaprav zamerijo), zlasti odkar vem, da je denar – pravijo mu kapital, pa ne Marxov – tista vzmet, ki vrti, vrtinchi in krotovich ves svet, kolikor ga je, pa she res je, a vseeno rada pogledam, zlasti po volitvah, kdo vse se je povzpел na komandno mestno in bil okiten z visokimi sarzhami in obremenjen s tezhkimi odgovornostmi, in koga bom odslej zelo pogosto videvala – z opozicijo v ozadju na prezhi – v cajtengih in na TV in o njem chula *vita, morte e miracoli*, kot pravijo Italijani, pomeni pa, da bom zvedela vsesorte in she kaj zhmahtnega za povrh. Izrezhem si celo strani s fotografijami in jih vtaknem v svojo delovno knjigo, da jih imam stalno pri roki in, ko je sila, ko pozabim, kdo je kdo in za kaj je pooblashchen, ga pach poishchem in tako lazhje identificiram. Tudi zhenske navadno rada preshtejem. Odkar se kot strastna bralka sholam tudi pri – po avtodefiniciji – teoretskem psihoanalitiku, kritichnem mislecu, osebnem svetovalcu in kolumnistu Romanu Vodebu, vem sicer, da gre prvenstveno za – citiram – nezhenstvene, falichne oz. mozhate emancipiranke alias za zhe izmalichene zhenske, ki namesto da bi zdravo tuhtale, kako vsesplošno zadovoljiti moshkega, se gredo politiko in podobne aseksualnosti, pa se jih temu navkljub in kljub invektivam omenjenega slovenskega kolumnista na moch veselim. Bravo, zhenske, in bravo stranke, ki vam pushchajo do besede, ne pa tlachijo v ozadje ali za zapechek. Izvoljena garnitura se mi zdi tudi precej pomlajena, kar deluje – vsaj name – osvezhujoche. Upam, da so zares mladi, to je s svezhimi in inovativnimi idejami, ne le navidez mladostni, dejansko pa brez zhara in potrebne vitalnosti, prej ubogljive sorte in previdnozaviralnega mishljenja kot z izvirnimi in daljnosezhnimi pogledi, ki jih sproti potrjujejo z dejanji, tudi ko evropskemu zhe mochno zbirokratiziranemu vrhu niso kdove kako vshech.

No, jaz – ki nisem ravno zaljubljena v Rupla politika (on zhe ve, zakaj, saj se dokaj dobro in dolgo pozna kot cehovska kolega-literata, ki sta prishla nekoeh davno v javni konflikt zaradi drugega Pahorja, tistega trzhashkega, ki pishe in mu je ime Boris, in sodi med najbolj glasne zagovornike narodne samobitnosti, ki pa je bila zanj – spet govorim o Ruplu – kot lanski sneg in she manj, che mu je do nje she danes sploh kaj, this is a question! – no, da se povrnemo k premieru Pahorju: jaz se ne bi obregala ob njegovo izbiro Rupla za svetovalca, saj je dovolj star in pameten, da lahko sam odlocha, rajshi bi ga najpoprej nekaj vprashala in shele nato

sklepala in ukrepala ... In sicer nekaj malega v zvezi s svetovalstvom nasploh. Se predsednik ali kdorkoli, ki si lahko najame ali privoshchi svetovalca, mora strogo drzhati njegovih nasvetov in direktiv, tako rekoch kot pijanec plota, ali je dovolj, da ga pozorno poslusha, ga marsikaj vprasha in se kaj sproti tudi nauchi in shele nato lahko poljubno izbira in prebere, che mu pa ni nich vshech, lahko chisto po svoje ukrene, mimo njih? Menda je zelo modro ne podcenjevati svojih nasprotnikov in konkurentov, pach pa chimvech koristnega zvedeti od njih in o njih samih. Nestrpnost in slepa nachelna sovrazhnost sta najslabsha svetovalca, ko chlovek namesto z glavo – razsodno – misli, kot bi rekli Trzhachani, verjetno tudi italijanski Istrani, "coi budei" (dobesedno s chrevesjem, tj. instinktivno, nagonsko, iracionalno).

Pa she eno vprashanje imam, ki je zame veliko vazhnejshe od gornjega, in bi me premier, ali kdo zanj, neznansko osrechil, che bi se vanj najprej zamislil in shele nato odgovoril, ne samo vljudno, bla, bla bla, marvech prav premishljeno in resno. Ne bom mu hvalezhna samo jaz, pach pa vechina Primorcev, tudi oni onkraj podrtih meja.

V *Primorskih novicah* – in tudi v drugem našem tisku, saj je novica odmevala – sem nedavno brala, kako se novoizvoljeni predsednik vlade veseli z zhupanom Nove Gorice Brulcem et co. spojitve obeh Goric v eno. Ko bodo tako v slovenski Novi Gorici kot v pretezhno italijanski Gorizii menda zachele padati kar mnozhichno – domnevam celo s precejshnjim hrushchem in trushchem – tudi znamenite **meje v glavah** in bo tako rekoch napochila nova era evropske vzajemnosti in – postopoma – totalnega sozhitja. Vprashanje pa je to: V katerem jeziku bo potekal ta veseli – po scenariju zhe nekam znani – proces bratstva in edinstva? V esperantu? V angleshchini, ki si jo bomo druzhno izvolili kot lingua franca? Si bodo nashi sosedo – rochni, kot so: *detto, fatto!* – umislili osebnega tolmachu, in ko bodo zachutili potrebo, da nas ogovorijo ali pokramljajo z nami, ga bodo potegnili iz zhepa in skozi njegova dvojezichna usta bo kot olje gladko stekel dialog? Na nashi strani so namrech jezikovne meje pa narechne planke in zhelezne zavese zhe davno padle, she prevech temeljito, se mi zdi vchasih, saj smo Slovenci bolj ali manj vechinsko zhe dvo- in vechjezichni, chesar pa ne bi mogli trditi, cheprav bi radi, za nashe pretezhno enojezichne sosedo, ki jim je slovenshchina, z redkimi izjemami, shpanska vas, pa she mar jim ni zanjo, saj o njej najvechkrat nochejo niti slishati; za nekatere – tiste z jezikovnimi predsodki v glavi, ne samo z mejami in pregradami, in ti so nam zategadelj precej sovrazhni, in niti malo jih ni, na zhalost – je nash govor nich drugega kot *lingua de merda*. Tako rekoch prej za v sekret kot za v njihova usta. *Allora?* Kaj pa zdaj? Kako si nash slavni vrh predstavlja to kochljivo zadevo spojitve in prelitja v eno celoto? Anti nam na tihem ne predlaga, da se potujchimo iz chiste in neskaljene ljubezni do sanjske pa sanjane in nedosanjane evropske unije, ki ne bo dolgo trajala, che bo od svojih shibkejsih chlanov in podanikov pa satelitskih drzhavic terjala tako velike zhrtve.

Tega ne sprashuje navadna ozkogledna podezhelanka, nacionalno omejena in obremenjena s starokopitno mentaliteto, marveč – pravijo – zelo sposobna in nadarjena italianistka in prevajalka s kar debelim dvojezičnim opusom, chlovek, ki je tako rekoch v obeh jezikih vech kot doma in se zhivo zaveda vseh njunih vechplastnih in mnogostranskih tegob. Smo se mar kot narod in posamezniki ruvali recimo z Beogradom, da nas bo Bruselj pustil pohrustati od shtevilchnejshih sosedov, ne da bi trenil z ochesom, nich manj kot s suvereno privolitvijo nashega politichnega vrha, ki se bo, zdi se, prav tvorno zavzel, z raznovrstnimi investicijami, evropskimi in domachimi, da bo podvig uspel v rekordnem chasu? Chemu smo se potemtakem sploh borili? In chemu osamosvojitev pa parlament in vojska pa ambasade in podobne rechi, v bistvu sami dragi shpasi za drzhavico, ki bo v nekaj desetletjih postala zaspano in napol pozabljeno predmestje mejashev, jezikovno pa, vsaj v javnosti, izginila? Najprej zhe vidno izginjajocha slovenska Istra, nato Gorica in ostala Primorska itd. Smo res folk iz nizhje kulture, kot nas radi obravnavajo skozi zgodovino vsi nashi sosed, ker se baje le nizhje kulture strashno rade zgledujejo po vishjih, schasoma pa izgubijo svojo faco ali fris in se radi prepoznavajo kot dvozhivke, ne pa v tem, kar so, na koncu, da zabrishejo she zadnje dvoumne sledove do sebe, pa prevzamejo tudi tuj jezik in shege. In smo spet tam. Pri zdruzhenih Goricah v eno samo mesto, kjer se chivka in cheblja tudi v novogorishki coni, torej v Sloveniji, le po italijansko, ker ona druga polovica, ki lezhi v Italiji, ne zna nashega jezika, ker ga noche znati. Zhe spet se bomo shli enakost in multikulturnost na tipichno evropski nachin: vsi ta mali bodo skoraj enaki s ta velikimi – pod pogojem, da prevzamejo njihove jezike. Drugache bodo delezhni pravic le na papirju, na tistem, ki vse prenese, dejansko pa bodo dozhivljali dan za dnem nonstop same srchkane in pisane shikane in zajebancije, pa rezanje sredstev za domach tisk in podobne poniglavosti in ribarije, dokler se na smrt ne utrudijo in ne kapitulirajo sami od sebe, kot prezrele in potolchene tepke. Saj se tudi Bruselj de facto ravna po Orwellovi zapovedi iz *Zhivalske farme*, ki jo je malce nespretno po svoje prikrojil: vse drzhave-jeziki so enaki, le zahodni, tisti, ki veljajo kot zgodovinski, so bolj enaki od vzhodnih in nezgodovinskih. A dokler jim bomo dovolili take norme in pravila, le-ta zlepa ne bodo prishla iz navade. Verjetno shele chez mnoga leta, ko bo za marsikoga in marsikaj prepozno, z uporom izigranih in nategnjenih. Tudi ta scenarij poznamo. Nich novega pod soncem, na zhalost.

O PREVAJANJU IN POEZIJI (XI)

O »pridrzhanih pravicah« in o tolmunih

Kot strastna ljubiteljica poezije, ko nanese priložnost, in tokrat je nanesla, ker sem za svoje razmislijanje o tolmunih potrebovala kar lepo število pesniskih zbirk, zlasti lirski prvenec oziroma pesniski dnevnik 2001-2005 Ludwiga Hartingerja *Ostrina bilk*, ki je izšel pri Mladinski knjigi pred dvema letoma (2006), si kakor ocharana ogledujem pesniške zbirke, ki so izšle zadnja leta pri nas, recimo zlasti pri Mladinski knjigi v knjižni zbirki Nova slovenska knjiga (z najnovejšimi pesmimi Cirila Zlobca, Iva Svetine itd.), ki jo ureja Nela Malechkar, pa tudi v Novi liriki z Brechtom, Bassanijem, Duffyjevo, Lorco itd., ki jo je urejal Alesh Berger, pa antologijico *Drugi komadi* v Ilchevi knjižni zbirki Soncnica in *Poplave* Barbare Pogachnik spet v Nelini zbirki Prvenci. Prav ta pesniski prvenec ima kot dodatno posebnost zaokrožene (beri neostre) robove, ki so sicer videti nekoliko nenavadno, ker smo vajeni tiska s pravokotnimi vogali, a ta oblika je zelo primerna za vse tiste, meni podobne, ki najrajši berejo v postelji pozno zvečer in še dolgo v noč; če pa jih spodnese utrujenost, da za hipec le zakinkajo, ni nevarno, da se ranijo, ko jim knjiga zdrkne z rok in oblezhi kje na vratu ali na obrazu.

Skratka, ne morem drugache, kot da jih po estetski plati samo občudujem in uživam ob njihovi skoraj neprekosljivi privlačnosti. Tako lepih, razmeroma lahkih – to, to! – in nadvse priročnih knjig zhe dolgo nisem videla. Po moji laični sodbi lepshe sploh ne bi mogle biti. Da se razumemo: po zunanji estetski plati, kajti ko te knjige odpresh in zachnesh brati, se ti iz te ali one strani porogljivo zarezi kakšen poreden shkrat(ek) ali kaj drugega malce sumljivega in oporečnega, kakšna krichecha avtorska malomarnost ali zalozhnishka površnost, ki pa se zdi zhe preveč običajna, skoraj obvezna, kot da brez teh ne-bodi-jih-treba peg in primesi pri nas knjiga ni vech mogocha. In ravno to me jezi.

Ker zhivimo v trzhni družbi, in Mladinska knjiga s svojimi detajliranimi drakonsko neizprosnimi predpisi na zacetku vsake knjige nam daje v vednost, da jih misli vech kot dosledno uveljaviti – in pish' me v uh' kulturno poslanstvo s slovenshchino celo vred ... Oglejmo si te predpise od blizu v normalni pisavi, ona nam jih postrezhe v drobnem tisku, da ne bo zvedel prav vsakdo, ki bo knjige odprl, kako je največja in najbolj privilegirana slovenska založba ozkosrčna in grabežljiva pa provincialno kratkovidna: *Brez pisnega dovoljenja Založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobchitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, hkrati s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah ...* Ker prav naglasja trdoto in brezkompromisnost trzhne, to je le dobichkonosne družbe, kjer je za marsikoga – zanjho prav gotovo – denar vladar, bi ji kazalo očitati, da nam neposhteno in kar prevečkrat prodaja oziroma sleparsko podtika, za ceno brezhibnih artiklov, defektno blago. Star običaj je, da fabrishke primerke z napako kupec lahko zavrne

in zahteva od proizvajalca primerek brez najmanjšega »falerja« – ali pa denar nazaj. Če je vsa serija s »falerji«, pa bi jo morali prodajati po nižji ceni kot brezhibno blago, na posebni polici, kjer bi bil na vidnem mestu napis *Blago z eno ali kar več tiskarskih in uredniških napak* in bi bilo tudi do centa razvidno, s kakšnim popustom dobijo kupci to oporečno robo, ali se jim torej sploh splacha ta kupčija.

Kakor da ne bi bilo dovolj napisati po stari shegi *Vse pravice pridržane*. Če so pridržane vse pravice – po moji ženski (lahko berete: kurji) pameti, da bo she bolj izstopila nesmiselnost in tesnosrčnost vsega tistega gornjega založniškega nashtevanja – so pridržane tudi pravice reproduciranja, javne priobchitve in vsaka druga uporaba.

Nobena resna založba v Italiji, ki nekaj shteje in nase nekaj da (rekla sem: nobena!), se ne izgublja malenkostno v take dlakocepske in picajzelske podrobnosti. Pri nas pa je ta nova in naravnost odvrtna moda, ki govori le v prid nashe pritlikavosti, menda hudo nalezljiva, saj je zhe dobila mlade, nalezla se je tega zhe Beletrina. Celo pri Centru za slovensko knjizhevnost so na vsem lepem zachutili potrebo, da se kar trikrat izrecno zavarujejo z vsemi pridržanimi pravicami. Prvich Center, drugih odlična ilustratorka in tretjih zelo znana pravljicharka, ki je, mimogrede povedano, prosto preplonkala iz očitno italijanske predloge, ne da bi točno povedala, od kod (naslov, založba, kraj in letnica knjige?) – vse to jim ni bilo dovolj, vse so she dodatno pozhegnali z zgornjim obrazcem, le nekoliko drugache formuliranim, in sicer: *Brez pisnega dovoljenja imetnikov pravic je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobchitev, dajanje na voljo javnosti (internet), predelava ... itd.*

Ko take ozkosrčnosti in poniglavosti berem od ljudi, ki – bodimo iskreni in recimo bobu bob – neskrupulozno paberkujejo, pardon, rabutajo po sosednih gredicah (sem sodi tudi pred leti izdana monografija o Kosovelu *Ikarjev sen* v založbi Mladinske knjige), me ima, da bi prosto prevedla v italijanshchino kakšno otroshko delce tiste znane in visoko cenjene (tudi od same sebe) slovenske pravljicharke, se nato podpisala kot avtorica in stvar poslala kam v objavo s prikupno pripombo, da sem se inspirirala pri slovenskih pravljicah, ki na zhalost ne slovijo dalech naokrog, kot bi zaslužile, zato pa bom jaz dala vse od sebe, da bodo pridobile sloves, saj sem prav v ta promocijski namen eno izmed mnogih pravkar priredila oziroma povedala s svojimi besedami. Ker pa nisem pohlepna in she manj debelokožna, sploh ne bom pod kolofonom pripisala vsega tistega romana prepovedi najbrzh iz avtorskega prava, pa tudi ne kratkega in vseobsegajočega obrazca: *Vse pravice pridržane*. Saj se ne bi spodobilo.

She en primer za ilustracijo, kako sta ozkosrčnost in provincialnost na moč nalezljiva virusa. Nedavno sem prejela v dar od zelo drage znanke, pripovednice in pesnice pesniško zbirko *Kelih brez dna* in se je, samo po sebi umevno, zelo razveselila. Glej, glej, pisateljica je res ustanovila, kot mi je pred chasom pripovedovala, svojo založbo, ker se je navelichala prosjachiti pri obstojechih, da ji kaj natisnejo; upala si je to, glede chesar bi si jaz najbrzh pomishljala, ker sem po tej plati precej negotova, hamletovska, skoraj strahopetna. Kar na obchudovanje mi je shlo, ko sem brala stran s kolofonom:

Knjizhna zbirka Albatros. Izdajatelj Založba Morje. Oblikovanje Rajko Horvat – Hana Urshich. Jezikovni pregled Damjana Medved.

Nabava Založba Morje. Tel: 040 861 353. Tisk: Bistisk d.o.o., Ljubljana.

Nato nekoliko nizhe: © Metka Cotich in Založba Morje, 2008. Vse pravice pridržane.

Pod tem zhe poznanem in sprejetem ritualu pa tista antipatična in pet vrstic dolga masha s podrobno razchlenitvijo vseh pridržanih pravic, ko da bi bili Slovenci malo naglušni ali kar naprej v mlinu, kjer je toliko neznanskega ropota, da je možno z veliko tezhavo shele vdruživ shlishati, o chem je sploh govor.

Draga Metka, hochesh za prihodnost moj prijateljski nasvet? Je primeren tudi za Mladinsko knjigo in za Beletrino, prav tako za Center za slovensko knjizhevnost, pa za Litero in Libris in Gogo in vse domache in tudi tuje založbe in za navrh za pesnike in pesnice, tiste nadebudne na zachetku svoje lirichne kariere pa za one zhe davno afirmirane in na konici Parnasa. Ko gre za pesniskhe zbirke, ki brez takih ali drugachnih sponzorjev pa brez subvencij ministrstva za kulturo ali brez skoraj bolechi posegov v lastni zhep – ti to vesh – sploh ne morejo iziti, in ker poezija morda premore tudi kakshnega bralca, a kupcev bolj malo, zadostuje zaradi lepshega samo pripis *Vse pravice pridržane*, da ne pozabimo, kdo je avtor in kdo morebiti sokoristnik njegovih avtorskih pravic; vedno se namrech najde kakshen prostovoljec, voljan, da z avtorjem podeli njegov denar. Na tihem (lahko tudi na glas) pa si vsi skupaj in vsak posebej samo zhelite, da bi niz vashih stihov ali knjiga v celoti tako zamikala kakega prevajalca, da bi jo delno ali vso – zastonj ali za minimalne denarce – zgledno prevedel, kakshen tuj (lahko je tudi domach) založnik bolj odprte blagajne in dostopnejshe sorte pa bi jo prav tako pretezhno na svoje stroshke tudi izdal. Tako prvi kot drugi so bolj kot zavor in zamudnih pisnih dovoljenj potrebni vashih spodbud in iskrenega odobravanja, da bi vložili svoj dragoceni chas ali kapital v tako tvegane pa majave posle in vsaj 120-odstotno nerentabilne literarne podvige – *squisitamente culturali*, kot bi nadvse elegantno rekli nashi zahodni sosedi, da nerentabilnost she bolj dramatichno podchrtajo.

No, zdaj ko sem se izkashljala (kot mi je prav pred dobro uro v sezahanski lekarni svetoval novomeshki Lek, ki mi je s tabletami fluimukan proti kashlju podaril she koledarchek za prihodnje leto z zgovornim naslovom *izkashljaj se*), lahko spregovorim o tipichno slovenski navezanosti na *tolmune*, cheprav redkokdo od nas ve tochno, kaj so.

Ponovno sem vzela v roke Hartingerjevo *Ostrino bilk*, ker naju je doletelo nekaj sorodnega, in sicer, da sva oba podlegla charu besede *tolmun*, pa cheprav v razlichnih dobah, jaz zhe davno, on pa dvajset, trideset let kasneje, ko se je zachel z nami Slovenci ubadati in motati. Iz Hartingerjevega pogovora z urednico Malechkarjevo zvemo, da sta bili besedi *obronek* in *tolmun* odlochilni impulz za njegovo poglobljanje v slovenski jezik. *Tolmun* je nashel celo pri Kosovelu, cheprav je sprva mislil, da ga ni nikoli uporabil (*Zbolto listje nad tolmunom / In tishina / In sinjina*), kar je tudi po mojem mnenju precej nenavadno, ker je za Kras znachilno prej pomanjkanje vode kot nasprotno – in vendar je tolmun tudi Srechka zapeljal. Jaz sem zvedela, da se je to zgodilo, shele med branjem Hartingerjevega intervjuja.

Na vprashanje urednice »Kje si prvich naletel na besedo tolmun?« Hartinger odgovarja: »Na Dolenjskem. Bil je chas, ko sem vandral ob Krki po eni strani gor in po drugi dol do Zagradca in naprej. Tam obstaja tudi kraj z imenom V samoti.

Samoval sem ob izviru, tam, kjer je zelenilo najtemnejshe, in odkrival skrivnostne smeri potujočih vod. In ko me je neka gospa vprashala, kje sem bil, sem približno povedal kraj, in ona mi je rekla, da sem bil pri tolmunih. Potem sem se kot blisk spomnil, da sem **te potujoche izvire** videl zhe kot otrok, toda v nemshchini nimamo besede za ta pojav. Kot otrok sem se vedno igral **ob reki ali ob tolmunu** ...« (podchrtave so moje). Zhe iz tega odgovora je le tistim, ki vedo, kaj so zares tolmini, dokaj jasno, da si jih avstrijski prevajalec in pesnik pravzaprav chisto narobe predstavlja; za vse druge, in mene lahko shtejete do vcheraj ali predvcherajšnjim tudi mednje, in v to krdelo sodi tudi urednica Nela Malechkar, pa je z Ludwigovo pripovedjo vse v najlepšem redu, saj za vse nas nevednezhe so tolmini nekakšni potujoči izviri, ki so podobni rekam, cheprav to niso, ali pa so nekaj prijetno vodenega, tekočega in svezhega; nekaterniki v njih vidijo celo malce odmaknjene, mirujoche in sanjajoche vode, mlakam in ribnikom podobne, ali pa kotanje z vodo pod slapovi, kratka, nekaj precej drugachnega od resnichnih lirsko skoraj neuporabnih tolmunov, neprimernih za široko proizvodnjo metafor. Najvechkrat so za vechino le nekaj nebuloznega – nedolochenega in neprofiliranega, da bi jih skoraj ne znali niti opisati, ko jih kdo prosi, naj mu o njih povedo kaj vech, da si jih bo lazhje predstavljal. Edino, kar vemo (a niti ne vsi, o tem smo si edini), je to, da imajo tolmini v slovenshchini prekrasno ime, tako v edninski rabi, ki je sicer skoraj bolj v navadi, kot v mnozhinski, tuji jeziki pa menda za to, kar si mislimo, da so pravi tolmini (in mislimo si vse sorte), nimajo posebnega imena, premorejo le strokovni izraz nich kaj poetichnega zvena, ki ga vechina niti ne pozna, to pa pri prevajalcih ustvarja probleme, a o teh ni govora v poeziji. Nashe ime *tolmun* pa je naravnost ocharujoche evokativno. Magichno. In kot petje siren zavajajoche. Zelo primerno za kovanje pesniskih metafor. Vechina nashih pesnikov jih je nekaj bolj ali manj posrechenih res skovala. Tudi Hartinger:

Hoja v metežu na bregu / vzdolž bitechih tolmunov – Nedaleč od mosta se je / zasidrilo jantarjevo oko v tolmun ... – ptichji glas je padel v tolmun – diha dusha pernata / sapica tolmunov – med potjo skozi skerilavec v / tolmun visoke Save – tolmini imajo radi obleke / senc – med mahom in skalami / prislubesh tolmunom – srce navznoter dih / tolmunov ob Savi – otrok je padel v tolmun / kozlichek v materino mleko – velika jasa sena / tolmun in kraskih tishin – govori tolmun / in tibi oblakov smeljaj – srebrno trsje / nad tolmunom shelesti / ribja beseda – letos sta se chez tolmun / dva osamelca dobila – svoje oko je pozabil / tolmun – Iverasti shkrilj / kaplje padajo na list / zamolchi tolmun – Krka. baldahin trte drhti / nad tvojim pratolmunom / spet chez most ob mlinu ...

Ja, ja, Hartingerja lahko razglasimo za pevca pesniskih tolmunov, za njihovega dejanskega, ne le platonskega chastilca in ljubimca, on nam je v svoji zanosni privrženosti pridelal celo *pratolmun*, chesar se mi, malce nagnjeni k statusu quo, ne bi sploh upali, le priznajmo, cheprav smo enako kot on nevedni v tolmunologiji in enako kot on zaljubljeni v zven te lirsko zelo pogosto rabljene besede, ki v liriki nima nich skupnega s svojim resnichnim pomenom. V primeru tolmina ni nomen niti malo omen, zhal. Niti za mishjo dlako in ptichji puhek. Kot da bi ne bila niti v daljnem sorodu.

Kot sem zhe omenila, je tudi mene izraz *tolmun* takoj ocharal, cheprav sem si bolj bledo predstavljala, kaj je pravzaprav; shlo je pach očitno za vodenjaka, in meni, vodnarki po astroloshkem znamenju, je bilo zhe to dovolj, povedano shaljivo.

Vendar, če dobro premislim, sem ga odkrila shele po drugi svetovni vojni, ko sem se zhe ukvarjala z literaturo; prvich in zavestno sem menda naletela nanj pri Jozhetu Udovichu, saj sem si nekaj njegovih primerov napisala pro memoria celo na listich, ki sem ga pred dnevi snela iz neke starejshe antologije in spodaj dodala she kakshen zgovoren verz: *Po travi grem, kakor po zlatem runu, / ki rod bodočnosti bo z njim pregrnil svet, / ogledam chudno dusbo si v tolmunu: o da bi vedno bil tako prevzet ... – Zastrt je dan, / zhdim nad vodo, / nad zeleno temo tolmana, / kjer je nekoch / v globini spala / mala, bela vila, / na blazini / iz mehke pravlje. – Pa: v potokih tishine, / v molchechem tolmunu, pod oblaki, – Globok tolmun / z ostanke prateme / pod spechim nebom – nisem tisti, ki je nekoch / z makom prekril tolmun neba – Pod sklonjeno vrbo stoji krastacha / s krono rumenega cveta na glavi. / Brani mi pot do tolmana, / kjer se bodo vsake chas odprli / gosti cvetovi zvezd. – in kjer tiha svetloba / vodi misli k skrivnostim / na dnu tolmunov. – ptichji glas je kapljal v tolmun. Ni kaj, kar veliko tolmunskih podob, ni mogoche, da bi lahko ostale neopazhene, kajpak z napachno rabo tolmunov.*

Med drugo svetovno vojno, ko smo se Primorci zacheli ovedati svoje narodne samobitnosti, kot bi rekel trzhashki pisatelj Boris Pahor, sem naravnost pozhirala slovenske knjige, tudi zato, da se chimprej in po najkrajshem in najljubshem kanalu nauchim knjizhnega jezika (po mladostni dobi le italijanskih shol in prebiranja izkljuchno italijanskih ali v italijanshchino prevedenih knjig), vendar se nikakor ne spomnim, da bi kdaj pri tistih neshtetih slovenskih piscih in pesnikih naletela na kakshen tolmun. Morda so tolmini zdrseli kar mimo mene spricho toliko novih besed, ali pa she niso bili v modi ... Letos spomladi sem v nekaj dneh skoraj kampanjsko prebrala vse pesmi Antona Vodnika, takole iz lushta, da bi videla, kaj je od njega ostalo, za moj okus seveda, in kaj je neizprosno pometel in odnesel chas, a o tolmunih pri njem, che nisem katerega prezrla, niti mu. Najbrzh jih res pesniki tedaj she niso odkrili kot nadvse hvalezhno metaforichno blago. Jaz sem o tolmunih, drugache kot Hartinger, ki jih je videl v zhivo in v naravi, slishala le posredno oziroma brala na papirju, in natura jih nisem nikoli videla, pa cheprav sem se za mlada in she potem veliko kopala v rečnih in jezerskih strugah, bodisi v reki Reki tik zraven Shkocjanskih jam ali pa v Steskah, v Vremah, v Sochi in Tilmentu, pa nekje v Ljubljani, ne spominjam se vech, kje natanko, menda na Gradashchici, v Savi in Radovni na Gorenjskem, pa v Blejskem in Bohinjskem jezeru, in sem celo namakala noge do kolen v Dragonji, v sushni dobi, ko je bilo vode komaj kaj, pa vendar v reki, znani tam dol dalech naokrog po tolmunih!!! Onih pravih, ne le iz potiskanega papirja. A nihche – niti tam dol, ko sem chofotala vsa mokra do pasu po hladni vodici z nekam spolzkim dnem – me ni nikoli in nikjer opozoril na kakshen tolmun. Tu na Primorskem in menda ob Savi enkrat samkrat sem dozhivela opozorilo le na vrtnice. A takrat se mi ni niti sanjalo, da je nemara shlo prav za – tolmine. Ko bi se mi, bi si tista mesta ogledala malce bolj natanchno in bi hotela vedeti o njih chim vech, ne pa, da sem jih bezhno samo oshinila s pogledom in se jih izogibala. Saj dokler nisem zachela prevajati, mi ni ta hudo zagonetni izraz prav nich kravzhljaj las, nasprotno, bil mi je neznansko vshech, in blazhene oči, ko so nanj naletele. Le predstavljala sem si tolmine na sto in en nachin, odvisno od konteksta, razen na edino mozhnega in pravilnega. V bistvu kot vsi drugi, saj le redkokdo ve, o chem govori, ko omeni tolmun.

(se nadaljuje)

Dokumenti

Dokument 1

*Revija SRP**Rajko Shushtarshich*

SODNO OZHIGOSANA USTVARJALNOST

(primer Iva Anticha je sodno zaključen)

KAJ SE DOGAJA?

/shesto nadaljevanje/

Dolgujem(o) she porochilo o razpletu zadeve Vasko Simoniti zoper Iva Anticha. Po prichakovanju je Vishje delovno in socialno sodishche RS s pravnomočno sodbo Psp 243/2008, z dne 26. nov. 2008,¹ zavrnilo pritozhbo Iva A. Rzsodbo sodishcha – sodbo v imenu ljudstva je treba sposhtovati, ni kaj, pa tudi che je krivichna, kaj potem?

Z rzsodbo instanchnega sodishcha je Ivo Antich, pesnik, pisatelj, esejist, publicist, lektor ..., tudi sourednik *Revije SRP* idr. (vse po sitemskem izrazoslovju), dve leti pred upokojitvijo (po novem zakonu), brezprizivno ozhigosan. Postal je uradno brezposeln, brez možnosti za minimalno spodobno prezhivljanje. To seveda she ni vse, je tudi uradno ozhigosan kot sistemu odvechna oseba (»pridanich«).

Zadeva je ilustrativna, kazhe nam, kako se v praksi zagotavlja ustavno zagotovljena svoboda umetnishkega ustvarjanja, in pa kaj in kako se godi individuumu, ki se ne ujdinja sistemu. »Kaj se dogaja (namrech z *Revijo SRP* in z njenimi sodelavci ter na drugi strani z institucijami sistema, ki so jo zavrgle)?« (Glej tudi moje pismo Vasku Simonitiju: *KAJ SE DOGAJA? /chetrtο nadaljevanje/ Zadeva: MzK RS – Vasko Simoniti zoper Iva Anticha*, 13.4.2006, *Revija SRP* 79/80, junij 2007.)

Vendar Ivo A. ob vsem tem trajanju »procesa«, in po njem, she kar dela, ustvarjalno in nadpovprechno veliko. Za nas je she vedno ustvarjalno inovativen in nepogreshljiv. Njegova bibliografija she kar raste, obsega nove in nove stvaritve: zbirke pesmi, knjige, eseje, kritichne zapise idr. (Glej vsaj tisto, kar je dostopno »z enim klikom« na svetovnem spletu pod imenom Ivo Antich od dne 13.4. 2006 ali neposredno na <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/avtkaz/A.htm>.)

Tu nekaj močno strizhe. Individuum je sankcioniran za ravnanje, ker odstopa s svojo individualnostjo – svojskostjo, táko, ki je sistem ne tolerira ali vsaj normativno ne sprejema, cheprav je njegovo ravnanje etichno zgledno in je nad normami sistema. Nasprotno pa ravnanju sistema she vedno gre oznaka, kot jo je npr. dal Dane Zajc ravnanju MzK, namrech, da je »birokratsko in zahrbtno« (*Delo*, 8.9.1994). Zakaj pa je ravnanje individuumu etichno zgledno, bo razvidno v nadaljevanju. Nekdo torej nima prav, se grdo moti, bodisi da so to protagonisti

sistema bodisi mi – induviduum(i). Bodisi mi nesramno izkorishchamo dobrotine sistema bodisi sistem (nasprotni protagonisti – udelezheni v zadevi – v udobnih vlogah sistema) topoumno obravnava(jo) prizadetega induviduuma. Kdo bi dejal, da tu ni dileme; vsi ti zastopniki sistema, od predsednika komisije za dodeljevanje statusa vrhunskih umetnikov Toma Virka do kopice uradnikov na MzK in samega ministra Vaska Simonitija, pa uglednih pravobranilcev in sodnikov, se vendar ne morejo motiti. Opravljajo nadvse chastivredno delo. Pri sankcioniranju sistemu neprilagojenih osebkov so nezmotljivi. Gledano s strani prizadetih, pa zadeva le ni tako chista, tudi za Daneta Zajca ni bila. Takole na kratko: potrebe odlicnih – drzhavno priznanih in chashchenih umetnikov, tistih, ki imajo v dejavnosti kulture in umetnosti zhe relativno veliko, so narasle, rabijo she vech – na rachun tistih, ki se otepajo s prezhivetjem. Nekam znana zgodba, mar ne?

Tozhnik – induviduum Ivo Antich – bi lahko nadalje uveljavljal svoj prav, na sistemsko sprejemljiv in obichajen nachin² (npr. z razpravo v stanovskih drushtvih, institucijah civilne druzhbe ipd., skratka, se organiziral s somishljeniki oz. prek njih uveljavljal svoj pravni interes).

Samo tega ne, bi dejal, zhe tako je shlo – po nashem mnenju – veliko truda v nich, drzhimo se raje svojega dela, to je nadaljnega izdajanja revije in knjig (*Revije SRP* in *Edicije Pogum*). Sodba je z vidika veljavnega normativnega sistema gotovo neoporechna, le da ni, kot sem zhe dejal, moralna in pravichna. Temeljni problem sodstva pa je ta, da se le-to utemeljuje na eni sami vrednoti, in ta je pravichnost. Drugache recheno, temeljna vrednota sodstva naj bi bila pravichnost, na njej je sodstvo utemeljeno, brez nje je sodstvo brez orientacije, podvrzheno heteronomnim vplivom raznoraznih interesov, normativni hipertrofiji in nekonsistentnosti.

Individuumov problem pa je ta, da je obchechloveshka vrednota pravichnost neposredno dejstvo zavesti, kot taka je intuitivno dojemljiva ter nekaj povsem drugega kot institucionalizirana pravichnost. Ja, to je njegov problem, bodo dejali sistemski vlogoslovci.

Samo she to:

Razplet pa je bil torej prichakovan. Tozhnik je uveljavljal pravice, dolocene z ZUJIK – *Zakonom o uresnicenjanju javnega interesa za kulturo*. (Glej: [Rajko Shushtarshich, Za zgodovinski spomin: Obiti slovenski kulturi /Javni interes v kulturi/](#), *Revija SRP* 53/54, 2003.)

Javni interes v kulturi (beri drzhavni interes v kulturi, ali pa: prevladujochi interes v drzhavni kulturi) je uresnicenjanje treh kulturnopolitichnih nachel:

– ta so: *kvaliteta, raznovrstnost, dostopnost*

– "del zalozhnishva, ki je skladen z javnim (tj. drzhavnim) interesom v kulturi, predstavlja najkvalitetnejsho in najzahtevnejsho produkcijo znotraj dejavnosti in prav ta del najbolj transparentno razkriva ustvarjalno in duhovno potenco naroda." Vsaka druga ustvarjalnost je odvech, sistem je ne potrebuje (op. moja).

Potem bi bilo nemara – she bolj kot razpravljanje – uchinovito kar udinjanje. »Udinjamo naj se torej: che ne politiki (strankam in politichnim mogochnezhem), pa gospodarstvu (trzhishchu in/ ali sponzorjem), che pa she tega ne zmoremo, she huje, che nochemo, potem nam tudi sam bog ne bo pomagal.« (mishljeno cerkev).³ »**Nikar:** *Revija SRP* ima svojsko vizijo. Doslej se je izkazala za daljnovidnejsho, predvsem pa fleksibilnejsho od vizije vsakokratne kulturno-politichne elite.« (mishljeno elite na oblasti). To pomeni, da je vsak sodelavec svojski individuum.

Zaključek:

Pa vendar ni bilo nemogoche, da bi se zadeva konchala drugache, kot je bilo to mogoche predvideti. Lahko bi se namrech zgodil manjši chudezh, da bi samo eden od nasprotnih protagonistov odlochil, presodil zadevo z vidika obchechloveshkih vrednot namesto sistemskih. A chisto brez udinjanja móchi to ne bi bilo mogoche.

Morda she pojasnilo iz: *Pogum(a) Revije SRP 2003/3*, Rajko Shushtarshich, *O nemozhnosti komunikacije ali Tri razlage o ozhivljanju in mrtvichenju neke revije*. »Individuum bo vztrajal na neposredni komunikaciji individuuma z individuumom, na neposredni komunikaciji dejstev zavesti – vrednot, oni prvi pa na mochi razsojanja in obvladovanja, ki izhaja iz hierarhije mochi, iz interesov mochi in v konchni konsekvenci tiste mochi, ki stvarnost konstruira po sebi, po svoji mochi.« Je potemtakem diskurz s sodnimi mlini smiseln? Tu in tam se najde kdo, ki meni, da je.

Iz obrazložitve sodbe:

¹ »Tozhnik ni dokazal, da je kot umetnishki ustvarjalec in samozaposlen v kulturi prizadet v svojih pravicah ali pravnih koristih zaradi nezakonitega dokonchnega upravnega akta. Izpodbijani dokonchni upravni akt Ministrstva za kulturo ter sodba sodishcha prve stopnje sta pravilna in zakonita, sodishche druge stopnje je zato na podlagi 353. chlena ZPP neutemeljeno pritozhbo zavrnilo.«

² »Nepriemernost določenih kriterijev, njihovo spremembo ali razshiritev je mogoche uveljavljati v drugih postopkih, s predlogi pri izvrshilnih organih oz. s stokovno razpravo v interesnih zdruzenjih ustvarjalcev v kulturi.«

³ Predominantni (prevech prevladujuchi podsistemi), tako v sedanjem sistemu kot skozi vso chlovekovo civilizacijo, so trije: ekonomski, politichni, religijski: Ti nam kroje zavest, nam posredujejo svoja dejstva – svoje vrednote. A to so s propagando posredovana dejstva zavesti, z razliko od obchih vrednot, ki so neposredna dejstva nashe zavesti. (Op.: R.Sh.)

Predhodni dokumenti:

Odlochba MzK – Vasko Simoniti, *Revija SRP* 75/76, 2006

Pritozhba – Ivan Antich, *Revija SRP* 75/76, 2006

Ivo A., Odgovor na odgovor na tozhbo, <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp75/dokum75/31dok75.htm>

Sklep Vishjega delovnega in socialnega sodishcha v Ljubljani,

<http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp79/dokum79/21dok79.htm>

R. Sh., Kaj se dogaja /chetrtó nadaljevanje/ MzK RS – Vasko Simoniti zoper Iva Anticha, *Revija SRP* 79/80, 2007

R. Sh., Kaj se dogaja /peto nadaljevanje/ Neodvisni mediji – Odprto pismo Janezu Janshi, *Revija SRP* 81/82, 2007

Opomnja sistemu: She o neodvisnih medijih, *Revija SRP* 85/86, 2008

Odgovor Direktorata za medije pri MzK RS /Opomba urednika k pismu/, *Revija SRP* 85/86, 2008

Sklep Vishjega delovnega in socialnega sodishcha v Ljubljani II, 26. nov. 2008,

<http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp89/dokum89/21dok89.htm>

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Bohorichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.